

Kolegium Edukacji Praktycznej

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Nr 2 (2) /2008

Warszawa 2008

Humanum

Międzynarodowe Studia Społeczno-Humanistyczne

Rada Naukowa:

Przewodniczący: J.E. Bp prof. ThDr. PhDr. Stanislav Stolárik PhD

Członkowie:

Prof. PhDr. František Mihina, CSc., doc. JUDr. Mária Bujňáková, CSc., prof. dr hab. Wanda Rusiecka, prof. dr hab. Ewgenii Bobosow, prof. h. c. prof. JUDr. Vladimír Babčák, CSc., Mons. Prof. ThDr. Ing. Anton Konečný, PhD., prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD., prof. PhDr. Rudolf Dupkala, CSc., prof. PhDr. Vasil Gluchman, CSc., prof. PhDr. Anna Tokárová, CSc., ks. doc. PhDr. Pavol Dancák, PhD., doc. PhDr. Nadežda Krajčová, PhD., prof. dr hab. Józef Jaroń, prof. dr hab. Valentij Vandyszew, prof. dr hab. Stanisław Jedyńak, ks. prof. dr hab. Edward Jarmoch, Prof. PhDr. Viera Bacova, DrSc., Prof. Dr. Vasilij Gritsenko, prof. RNDr. René Matlovič, PhD., ks. PhDr. Jozef Dronzek, prof. dr hab. Jolanta Szempruch, ks. zw. prof. dr hab. Jerzy Lewandowski, prof. dr hab. Paweł Czarnecki

Recenzenci wydania:

doc. JUDr. Mária Bujňáková, CSc.,
Dziekan Wydziału Prawa Uniwersytetu im. Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Słowacja;
ks. prof. zw. dr hab. Jerzy Lewandowski,
Uniwersytet Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Wydział Teologii, Warszawa
prof. dr hab. Jolanta Szempruch,
Wydział Pedagogiki, Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji, Lublin
ks. doc. PhDr. Pavol Dancák, PhD.,
Wydział Teologii Grekokatolickiej, Uniwersytet Preszowski, Prešov, Słowacja.

Redaktor Naczelny:

prof. dr hab. Paweł Czarnecki

Skład, opracowanie graficzne

mgr inż. Adam Polkowski
apolkowski@vp.pl

Adres redakcji i wydawcy:

Kolegium Edukacji Praktycznej
ul. Łucka 15/6, 00-842 Warszawa
www.humanum.webd.pl, humanum@humanum.webd.pl

Żaden fragment tej publikacji nie może być reprodukowany, umieszczany w systemach przechowywania informacji lub przekazywany w jakiegokolwiek formie – elektronicznej, mechanicznej, fotokopii czy innych reprodukcji – bez zgodny posiadacza praw autorskich

ISSN 1898-8431

Spis treści

SPIS TREŚCI.....	3
------------------	---

FILozofIA

STANISLAV STOLÁRIK	7
--------------------------	---

SVĚTOSTĚ A SVĚTCI V ZĀPADNEJ TRADĪCI

SANCTITY AND SAINTS IN THE ROMAN CATHOLIC CHURCH'S TRADITION

PAWEŁ CZARNECKI	21
-----------------------	----

MORAL ASPECTS OF EDUCATIVE WORK IN THE CIRCLE OF THE EDUCATOR ETHICS' DILEMMAS

MARTA GLUCHMANOVÁ	27
-------------------------	----

FEMINISTICKĀ LITERĀTŪRA V OPTIKE RODOVEJ DIFERENCIĀCIE

FEMINIST LITERATURE IN GENERIC DIFFERENTIATION OPTICS

DANIEL SLIVKA	35
---------------------	----

OD FILOZOFICKEJ HERMENEUTIKY K BIBLICKEJ HERMENEUTIKE

FROM THE PHILOSOPHICAL HERMENEUTIC TOWARDS BIBLICAL HERMENEUTIC

JOANNA ZEGZUŁA-NOWAK	47
----------------------------	----

CZŁOWIEK W UJĘCIU PERFEKJONISTYCZNEJ MYŚLI ETYCZNEJ HENRYKA ELZENBERGA

A MAN IN A PERFECTIONIST ETHICAL IDEA OF HENRYK ELZENBERG

ЗИНОВЬЕВА НОНА БОРИСОВНА	65
--------------------------------	----

НЕОПРЕДЕЛЕННОСТЬ КАК ФАКТОР КРЕАТИВНОСТИ

VAGUENESS AS DETERMINANT OF CREATIVITY

PEdAgogIKA

LENKA LACHYTOVĀ	73
-----------------------	----

KVALITA ŽIVOTA STARŠIEHO ČLOVEKA

THE QUALITY OF THE ELDEST'S LIFE

KATARĪNA ŠTERBĀKOVĀ	85
---------------------------	----

INFORMATION AND COMMUNICATIONS TECHNOLOGIES IN AFTER SCHOOL ACTIVITIES

PSYCHOLOGIA

PETER BABINČĀK, DOMINIKA KRIŽALKOVIČOVĀ, BEĀTA RĀCZOVĀ, ...	91
---	----

MORAL ORIENTATION FROM THE PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE

– AN ASPECT OF MORAL REASONING

PRĀVO

VLADIMĪR BABČĀK	101
-----------------------	-----

POZNĀMKY K VZĀHU DAŇOVĚHO, FINANČNĚHO A SPRĀVNEHO PRĀVA

COMMENTS ON THE RELATIONSHIP BETWEEN TAX, FINANCIAL AND ADMINISTRATIVE LAW

A. G. PROKOPOVICH	111
-------------------------	-----

THEORETICAL QUESTIONS OF DIVISION OF THE LAW TO PRIVATE

AND PUBLIC IN RUSSIAN AND FOREIGN SCIENTISTS' WORKS

NICOLAY A. ISAEV	115
------------------------	-----

CRIMINAL-LEGAL PROTECTION OF SEXUAL INVIOABILITY OF CHILDREN

AND TEENAGERS IN RUSSIA: PROSPECTS OF MULTIDISCIPLINARY RESEARCHES

JERZY KOWALSKI	123
INSTYTUCJA PREZYDENTA W RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ – TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ	
INSTITUTION OF THE PRESIDENT IN THE REPUBLIC OF POLAND	
MATEJ SÝKORA	139
PRIAME DANE V EURÓPSKEJ ÚNII A PRAKTICKÉ DÔSLEDKY ICH UKLADANIA	
DIRECT TAXES IN THE EUROPEAN UNION AND PRACTICAL CONSEQUENCES OF THEIR ASSESSMENT	
JOZEF MADLIAK, VLADIMÍR BABČÁK	155
PRÁVNÁ OCHRANA NEDOTKNUTELNOSTI OSOBY A JEJ SÚKROMIA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	
LEGAL PROTECTION OF THE PERSONAL IMMUNITY AND RIGHT TO PRIVACY	
IN THE CONSTITUTION OF SLOVAK REPUBLIC	
MÁRIA MOSKVIČOVÁ	171
PODSTATA A ZÁSADY DAŇOVÉHO EXEKUČNÉHO KONANIA V DAŇOVOM PRÁVE NA SLOVENSKU	
FOUNDATION AND PRINCIPLES OF TAX EXECUTION PURSUANCE IN TAX LAWS IN THE SLOVAK	
REPUBLIC	
KATARZYNA POPIK-CHORAŻY	179
GENEZA ADMINISTRACYJNEJ KARY PIENIĘŻNEJ W PRAWIE ADMINISTRACYJNYM	
THE GENESIS OF THE ADMINISTRATIVE CASH PENALTY IN THE ADMINISTRATIVE LAW	
<i>HISTORIA</i>	
EWA KUŻMA	187
POWSTANIE I DZIAŁALNOŚĆ PAŃSTWOWEGO LICEUM PLASTYCZNEGO W ZAMOŚCIU	
W LATACH 1945 – 1954	
INCEPTION AND ACTIVITY OF THE PUBLIC ART HIGH SCHOOL IN ZAMOSC BETWEEN 1945-1954	
<i>MEDYCYNA</i>	
A. KISKO, A. ELIASOVA, O. HORLENKO, N. KISHKO	199
AN UNCOMMON CLINICAL COURSE OF KAWASAKI DISEASE (KD) WITH SEVERE CARDIAC	
INVOLVEMENT	
<i>RECENZJE</i>	
STANISLAV STOLÁRIK	207
P. CZARNECKI, DYLEMATY ETYCZNE WSPÓŁCZESNOŚCI, DIFIN, WARSZAWA 2008, 264 S.	

Filozofia

Stanislav Stolárik

Svätosť a svätci v západnej tradícii

1. Chápanie pojmu svätosti

Na úvod je vhodné povedať: svätosť, v plnom slova zmysle, prislúcha jedine Bohu, a ľuďom jedine analogicky podľa Božieho vzoru¹. Predsa však svätosť je základným princípom kresťanstva. Zjavenie Starého zákona a následne Nového, spájajú tajomstvo ľudského života s uskutočňovaním výlučne Bohu patriacej vlastnosti. Predstavu a termín svätosti možno však nájsť azda vo všetkých náboženstvách, akokoľvek odlišne chápaných, avšak je to pojem výlučne náboženský, patriaci predovšetkým božstvu. Niet náboženstva bez idey svätosti. Stvorené bytosti sa tiež nazývajú svätými, ale vzhľadom na spojitosť s božstvom a v závislosti na ňom. Na biblickom základe je svätosť úzko spojená s tajomnou silou, ktorá je oddelená od ľudského sveta. Totiž *svätý*, zhodne s etymológiou slova, označuje: oddelený, separovaný, taktiež čistý skrze odlúčenie od toho, čo je nečisté². Je to rozdiel medzi *sacrum* (to, čo je sväté) a *profanum* (to, čo je svetské). Tak by sme mohli rozlíšiť pojem svätosti prítomnú:

- 1) v náboženstvách
- 2) vo Svätom písme
- 3) v teológii a katolíckej duchovnosti³.

Henryk Misztal spomína ešte svätosť v starovekom Grécku a Ríme, ktorá bola najskôr pripisovaná bohom, neskôr sa svätosť preniesla i na ľudí, ktorým bola vzdávaná úcta ako národným hrdinom. Prisudzovanie božských črt ľuďom je známe ako *apoteoza* – prebožštenie⁴.

Všetky tradície rozumeli a stále chápu svätosť ako čosi výnimočné, čo transcenduje človeka zo skutočnosti materiálneho sveta do sveta nadprirodzeného, vyhradeného božiemu prebývaníu. Celý tento proces sa začína uznaním reálnosti nadprirodzenej skutočnosti a možnosti s ňou komunikovať⁵, čo má veľký vplyv na svet a predovšetkým na človeka. Človek sa môže zjednotiť s nadprirodzenom skrze modlitbu a kult, nechá sa formovať, spoznáva jasné sme-

---

¹ H. Misztal, *Prawo kanonizacyjne*. Lublin – Sandomierz 19987, s. 29.

² J.W. Gigola, *Teológia spoločenstva s Bohom*. VMV, Prešov 2005, s. 89-90.

³ M. Chmielewski, a kol., *Leksykon duchowości katolickiej*, Lublin-Kraków 2002, s. 866-868.

⁴ H. Isztal, *Prawo kanonizacyjne*, Lublin – Sandomierz 19987, s. 30.

⁵ S. Stolárik, *Filozofia náboženstva*. Košice 2005, s. 55.

rovanie a cieľ života, činí to, čo je dobré a chráni sa zlého, a tak sa stále viac blíži k svätosti a božskosti. Svätosť je zo svojej prirodzenosti niečím zvláštnym, je odlišná od ostatných vecí a existuje výhradne v náboženskej skutočnosti. Má dvojakú tvár: z jednej strany je prítiažlivá, fascinujúca, otvorená pre lásku. Z druhej strany je strašná, vedie totiž človeka do hlbín jeho bytia, ku koreňom jeho existencie, aktivizujúc všetky sily a predispozície: rozum, vôľu a city⁶. Strach môže byť vyvolaný počiatočnou obavou z plného odovzdania sa zjednoteniu s nadprirodzenou skutočnosťou, ktoré sa po čase zvykne meniť na prejavy vďakyvzdávania za pozvanie k tomuto spoločenstvu.

Za povšimnutie stojí, že prevýšená „obyčajnosť“ svätého človeka tkvie v jeho postoji protikladu voči hriechu. Podľa náuky Katolíckej cirkvi, človek nezískava svätosť len vlastným úsilím, ale aj ovocím posväcujúcej činnosti Ducha Svätého. To neznamená, že človek môže byť pasívny, stav svätosti si vyžaduje jeho úsilie, zaangažovanie. Zároveň platí: raz dosiahnutý stav svätosti v živote, možno aj stratiť, preto je požiadavkou – nielen chrániť získanú kvalitu, ale neustále rásť vo svätosti⁷.

Naším zámerom v tejto prednáške je upriamiť pozornosť na svätosť v jej podstate podľa chápania Katolíckej cirkvi a ako sa rozvíjala v Západnej tradícii. Našou oporou a východiskovým bodom bude Sväté Písmo a náuka Katolíckej cirkvi. Bude nás teda zaujímať svätosť ako dokonalosť oživená nadprirodzeným pôsobením⁸. Téma dokonalosti a svätosti je centrálnou témou v kresťanstve, keďže podľa Kristovej náuky je poslaním človeka v plnom slova zmysle - videnie Boha.

2. Podstata kresťanskej svätosti podľa Svätého Písma

V Starom zákone sa svätosť vzťahuje v prvom rade na Boha, Boh je skutočne *Svätý, svätý, svätý* (Iz 6, 3). V Mojžišových časoch sa pojem *svätý* nevzťahoval na ľudí, ale len na Boha, čím malo byť zvýraznené to, čo odlišovalo Boha od stvorenstva, a ak sa vzťahoval na človeka, tak len na základe vzťahu k Bohu. Neskôr bol tento pojem doplnený o význam morálnej dokonalosti človeka. Svätý Boh bol predstavený ako veľký, mocný, neviditeľný, zahalený tajomstvom a náboženskou bázňou⁹. Boh netoleruje vyznávanie iných náboženstiev, nakoľko profanizujú svätosť Jahveho (Oz 4, 11-14).

Boh neznáša hriech a žiada spravodlivosť a čistotu. Preto všetko, čo je sväté, je také len v spojitosti s Bohom. Toto privádza k pojmu svätosti ako vlastnosti eticko-náboženskej. Svätí sú ľudia nachádzajúci sa blízko Boha a ktorí plnia jeho prikázania (Ž 15, 3). V Katechizme katolíckej Cirkvi čítame, že *naši prarodičia Adam a Eva boli ustanovení v stave prvotnej svätosti a spravodlivosti. Táto milosť prvotnej svätosti bola účasťou na Božom živote*¹⁰. Svätými sa ďalej nazývajú zbožní ľudia mesiášskych čias (Iz 4, 3). Boh, ktorý stvoril človeka

⁶ H. Misztal, *Prawo kanonizacyjne*. Lublin – Sandomierz 19987, s. 29-30.

⁷ Gogola J. W., *Teológia spoločenstva s Bohom*, Prešov 2005, s. 91.

⁸ *Katechizmus Katolíckej cirkvi* (KKC), 828.

⁹ KKC, 2809.

¹⁰ KKC, 375.

a prizval ho k prežívaniu spoločenstva lásky, oslovuje starozákonného človeka skrze Mojžiša: *buďte svätí...lebo ja som svätý* (Lv 11, 44; porov. 19, 2; 20, 26), čím kladie dôraz na zjednocovací princíp vzájomného vzťahu, i keď musíme dodať: stvorený človek nemôže byť nikdy rovnocenný dokonalému Bohu. Svätosť, ku ktorej je vyvolený izraelský národ, je podmienená prejavovaním morálnych vlastností ako aj vernosťou zachovávanía rituálnych predpisov (Lv 17-23).

Vyvolený národ je povinný odpovedať na svätosť Boha neustálym úsilím posväcovania sa, čo je neustále očisťovanie sa od morálnej zvrhlosti. Proroci pripomínajú, že obety za hriechy nestačia, musí sa praktizovať spravodlivosť, poslušnosť, láska (Iz 1, 4-20). Posväcovanie musí prechádzať neustálym rozvojom, pechádzať obdobiami skúšok, až ich (ľudí) vpíše Boh do Knihy života (Iz 4, 3). Až tak sa začne realizovať prisľúbenie: *A budete mi kráľovským kňazstvom a svätým národom* (Ex 19, 6).

Za *sväté* (posvätné) boli považované aj veci vyňaté zo všeobecného užívania a sú zasvätené akýmsi spôsobom Bohu, napr. sväté nádoby, sväté miesta, sväté rúcha, sviatky a pod. Konkrétne možno spomenúť: sväté je meno Jahve (Lv 20, 3; 22, 2); mesto Jeruzalem, kde sa vzdáva česť Bohu (Ž 46, 5); svätyňa, najposvätejšie je vnútro archy (Ž 5, 8); kňazi, veľkňaz; i celý Izrael... *Kódexom svätosti* je kniha Levitikus (17-26), v nej sú obsiahnuté všetky nariadenia týkajúce sa vysvetľovania svätosti. Toto chápanie, zrejme v Starom zákone, zohráva svoju dôležitosť aj v Novom zákone.

V Novom zákone sa z eschatologického hľadiska stráca rozdiel, či kontrast, medzi *sanctum* a *profanum*, nakoľko Kristus, tým že prijal ľudskú prirodzenosť pozdvihol človeka do hodnosti Božieho dieťaťa. Kristova svätosť¹¹ je úzko spojená s jeho Božským Synovstvom a prítomnosťou Ducha Svätého v ňom. Nečistí duchovia oslovujú Krista *Svätým Božím* (Lk 4, 34), sv. Ján ho nazýva *Svätým Boha* (Jn 6, 69). Podľa autorov Nového zákona je Kristova svätosť vyššieho druhu v porovnaní s kultovou či morálnou svätosťou svätých Starého zákona.

V Novom zákone má svätosť kultový význam, ale aj eticko-náboženský. Sv. Pavol spomína starozákonný zvyk, keď veľkňaz vchádza do príbytku *Svätyne svätých* (Hebr 9, 1-8). Nový zákon formuluje požiadavku svätosti v kresťanstve ešte jasnejšie, a to mnohými výrokmi nie starozákonného veľkňaza, ale priamo skrze Božieho Syna Ježiša Krista. Kristus, plne vedomý si ľudskej krehkosti a slabosti predsa vyriekne: *Buďte teda dokonalí, ako je dokonalý váš nebeský Otec*, a v iných slovách akoby hneď ukázal spôsob dosiahnutia predloženej požiadavky: *Hľadajte teda najprv Božie kráľovstvo... a toto všetko dostanete navyše* (Mt 6, 33). Kristus neostáva iba pri prikazujúcich slovách, ale vieme, že sa modlí za posvätenie apoštolov (Jn 17, 17-19) a posvätil Cirkev slovom života v krste (porov. Ef 5, 26).

V Kristových odporúčajúcich slovách treba vidieť výrečnú antropologickú črtu, ktorou sa začína vykresľovať obraz človeka podľa Božieho stvoriteľského úmyslu. I ďalšie slová – sl-

---

¹¹ KKC, 459, 564.

ová sv. Pavla apoštola, pomáhajú predstaviť pravdivý obraz človeka v čo možno najpravdivejších kontúrach a jeho životný cieľ – dosiahnutie svätosti. Napísal: *Ved' Boh nás nepovolal pre nečistotu, ale pre posvätenie* (1 Sol 4, 7), *predsa v ňom (v Kristovi) si nás ešte pred stvorením sveta vyvolil, aby sme boli pred jeho tvárou svätí a nepoškvrnení v láske* (Ef 1, 4). Podľa sv. Pavla dokonalosť a svätosť je dielom aktívnej spolupráce človeka s Duchom Svätým, nikdy nie je výsledkom samostatnej ľudskej snaživosti (2 Sol 2, 13; Ef 2, 18-22). Pred kráľom Agrippom hovorí o svojom návrate a videní a opakuje Božie slová o Židoch: *Aby sa od tmy obrátili k svetlu, a tak dosiahli odpustenie hriechov a podiel medzi posvätenými vierou vo mňa* (Sk, 26, 18). Podľa sv. Pavla kresťania sú *obmytí a posvätení* svätým krstom (porov. 1 Kor 6, 11).

Špecifickým doplnením a zavŕšením Pavlovej antropologickej syntézy je výstižná téza sv. Jána: *voláme sa Božími deťmi a nimi aj sme* (1 Jn 3, 1). V Zjavení sa sv. Ján obracia na kresťanov s výzvou: *Spravodlivý nech ďalej koná spravodlivo a svätý nech sa ďalej posväcuje* (Zjv 22, 11). Sv. Peter dáva svätosť do praktickej roviny a zdôrazňuje etický charakter svätosti (1 Pt 1, 14-15).

Svätí teda tvoria zvláštnu skupinu, ktorá získa nebeské dedičstvo. Podľa Svätého Písma má svätosť kultový význam. Označuje vysokú morálno-náboženskú a nadprirodzenú úroveň. Svätý človek je určitým spôsobom podobný Bohu, ktorý je absolútne svätý. Človek nie je absolútne svätý, ani sa takým nemôže stať, ale má v sebe niečo božské, čo môže i má kvalitatívne neustále rásť.

Zhrnúc tému svätosti, možno zopakovať, že u synoptikov, sv. Pavla aj u sv. Jána, je svätosť chápaná ako zachovávanie Božích prikázaní, láska k blížnemu a jednota s Ježišom Kristom. Tá jednota, puto s Ježišom Kristom, je u synoptikov chápaná ako blízkosť s osobou Krista, fyzický kontakt; u sv. Pavla je to alegorické chápanie jednoty tela s telom celého organizmu; u sv. Jána je to porovnanie o vinnom kre a ratolestiach. Biblické chápanie svätosti sa vo všetkých aspektoch stalo nepochybne prameňom teologického pochopenia¹².

3. Vývoj chápania pojmu svätosti v katolíckej teológii

V dejinách duchovnosti v Cirkvi bola svätosť vždy chápaná ako najvyšší prejav lásky¹³, ktorý znamenal premenu, pripodobovanie sa kresťana Kristovi od chvíle osobného krstu¹⁴. Avšak od počiatku boli možné prejavy lásky ku Kristovi značne rozmanité, a tak bolo treba precíznejšie vyšpecifikovať pojem svätosti.

Prvými svätými kresťanstva boli – mučeníci, ba termín *mučeník* (grécky: *martyr*, latin.: *martyr* – svedok) sa používal ešte skôr ako termín svätý. Kristus nazval apoštolov svedkami svojho zmŕtvychvstania (Lk 24, 48) a zaviazal ich svedectvom evanjeliového Posolstva: *Bu-*

¹² S. Nagy, *Predhovor k poľskému vydaniu*, in.: Ž. Podlejski, *Sol' zeme a svetlo sveta*. Vydavateľstvo .Ing. Štefánia Beňová – Bens, Kapušany 2001, s. 7-8; J.W. Gigola, *Teológia spoločenstva s Bohom*, Prešov 2005, s. 90-91; H. Misztal, *Prawo kanoniczajne*. Lublin – Sandomierz 19987, s. 30-36.

¹³ KKC, 826.

¹⁴ KKC, 405.

dete mi svedkami (Sk 1, 8). Za mučeníka bol odprvoti považovaný ten, kto za Krista obetoval svoj život, hoci bolo aj zaužívané oslovenie pre kresťanov – svätí, keďže Cirkev sa zveľaduje, rastie a sa rozvíja svätosťou svojich veriacich¹⁵.

Podstatnými znakmi kultu mučeníkov (prejavilo sa to už v prípade prvomučeníka sv. Štefana) boli: 1/ pohreb, 2/ účasť cirkevnej obce na pohrebe mučeníka a radosť z jeho oslavy v nebi, 3/ účasť biskupa, stojaceho na čele obce (bol zároveň úradným svedkom kultu), 4/ každoročné slávenie *sviatku* dňa smrti mučeníka (*dies natalis*). V stredoveku bolo mučeníctvo chápané ako najvyšší prejav cnosti aktu hrdinstva (zmužilosti). V novších časoch je mučeníctvo chápané ako manifestácia smrti kresťana v eschatologickom zmysle, ako úplné odovzdanie vlastného života k dispozícii Bohu.

Od 4. (do 10.st.) storočia bolo *mučeníctvo krvi* zamieňané za *mučeníctvo života podľa Evanjelia*. Cirkevní otcovia vymenovali cnosti, ktoré splňali podmienky mučeníctva podľa Evanjelia: pokoru, milosrdenstvo, trpezlivosť. Neskôr – to bol útek zo sveta a tvrdé kajúčne skutky: pôsty, mlčanie, bičovanie sa, kontemplácia, ale aj zamurovanie počas života. Všetko pozemské bolo považované za protivu duchovnému, božskému, telo bolo väzením pre dušu (vplyv gnosticizmu, platonizmu, stoicizmu). V hagiografii obdobia dominoval nadprirodzené fakty.

V čase od 11. do 15. storočia zohrávali svoju dôležitosť: askéza, mystika, zázraky, cnosti, verejný kult. Kanonizácia svätca, už pod pápežským dohľadom, vyžadovala presvedčivé argumenty. Podľa sv. Tomáša Akvinského svätosť spočíva predovšetkým v láske a môže sa dosiahnuť v každom povolaní. Svätosť spočíva v prvom rade v zachovaní prikázaní, a až v druhom rade v zachovaní evanjeliových rád. Sv. Tomáš vypracoval scholastickú schému cností, ktorých sa pridržali kanonisti v beatifikačných a kanonizačných procesoch. Ku koncu stredoveku už nebol zdôrazňovaný útek zo sveta, dôraz bol položený na poslušnosť.

V ďalších storočiach (16.-18.) bol svätec znova obkolesený atmosférou zázračnosti a nadprirodzenosti, čím sa svätosť stávala priam nedosiahnuteľnou a nemala nijakú spätosť s radosťami života. II. Vatikánsky koncil považuje svätosť za zvláštne zjednotenie sa s Bohom a mučeníctvo nazval *najvyšším svedectvom lásky, zvláštnym darom, najvyšším dôkazom lásky*¹⁶. Mučeníctvo má tiež svoj rozmer ekleziologický, apologetický a psychologický. Pápež Pavol VI. sa vyslovil: *Chceme v nich (vo svätcoch) vidieť bratov z nášho každodenného života*. V II. polovici 20. storočia bol zámer predstaviť svätca podľa historických faktov vo svetle objavov psychológie, sociológie a teológie.

Celé toto úsilie je však jednoznačne vzdialené od *laicizácie* svätosti svätcov, spočívajúcej na humanistických a prirodzených kritériách bez vnímania pôsobenia Božej milosti. Svätosť je skutočnosť, ktorá sa nerozvíja iba v prirodzených hraniciach. Svätosť má počiatok v Bohu skrze Kristovho Ducha, ktorý rozlieva lásku v ľudských srdciach (Gn 5, 5).

---

¹⁵ KKC, 2045.

¹⁶ II. Vatikánsky Koncil, *Lumen gentium*, 42.

Dôležité pre súčasné, pravdivé chápanie svätosti, je poznanie vieroučnej konštitúcie II. Vatikánskeho koncilu *Lumen gentium*. Koncilní otcovia jasne deklarovali: všetci veriaci v Krista sú povolaní k svätosti¹⁷; ako prikázania, tak aj evanjeliové rady sú rovnocenné cesty k svätosti, čo znamená, že v každom povolaní a stave je možné dosiahnuť svätosť; svätosť je dokonalým zjednotením sa s Kristom; Cirkev je zo svojej prirodzenosti svätá¹⁸; svätosť treba chápať eschatologicky a ekleziologicky¹⁹. Cestou k svätosti býva často prijatie asketického spôsobu života a kríža²⁰, nasledovanie svätosti Matky Božej Panny Márie a svätcov,²¹ a aj očistcove očisťovanie napomáha dosiahnutiu potrebnej svätosti pre vstup do večnej blaženosti²². Z pastoračného hľadiska je dôležité napr. už vyberanie krstného mena podľa príkladu svätca²³, a pravdivé vysvetľovanie úcty k svätým²⁴.

Súčasná teológia, opierajúca sa o biblické chápanie svätosti ako zjednotení s Bohom, učí, že ontologicky sväté je celé stvorenie (i neživé), keďže pochádza od Boha, a teda je s ním zjednotené. V ontologickom zmysle sú skutočne sväté len rozumné bytosti, ktoré pomocou rozumových a vôľových mohutností realizujú zjednotenie s Bohom. Na tejto koncepcii svätosti sa buduje nejaké druhé poschodie morálnej svätosti, kedy sa človek z vlastnej vôle a v celom svojom bohatstve, túži zjednotiť slobodným spôsobom s Bohom²⁵.

4. Svätci v Západnej tradícii

O Západnej špiritualite, západnom mníšstve, existuje pomerne málo materiálov. Tie sa začínajú objavovať až od polovice 4. storočia, kedy na Východe prežívalo mníšstvo rozkvet. Západná špiritualita je menej okázalá a viac praktická, ale o to pevnejšia a teologická. Keďže sa dá predpokladať, že medzi Rímom a mníšskymi centrami v Egypte, Palestíne a Alexandrii existovalo pravidelné spojenie, je vysoko pravdepodobné, že rímski kresťania mali o mníšskom hnutí dostatok informácií. Je isté, že sv. Atanáž navštívil počas svojho prvého exilu v r. 336-338 Trevír a v r. 340 Rím. Jeho *Život sv. Antona*, ktorý zohral tak dôležitú úlohu v popularizácii mníšstva, bol pre západných kresťanov okamžite preložený do latinčiny.

Na druhej strane je možné, že sa mníšsky život na Západe rozvinul bez priameho vplyvu Východu. Askéti, panny a vdovy už zachovávali určité zvyklosti, tak charakteristické pre mníšsky život. Euzébius sa dokonca zmieňuje o asketickom živote v samote v polovici 3. storočia. Ale v prvých storočiach chýbal v Západnej cirkvi jeden z charakteristických prvkov mníšstva – totiž odlúčenie od sveta. Prví askéti dávali prednosť životu v komunite pred životom o samote a v odlúčenosti od sveta. I keď sa nedá jednoznačne potvrdiť, že mníšstvo

¹⁷ KKC, 1709, 2013-2014; 2028.

¹⁸ KKC, 670, 824-25, 867, 1986.

¹⁹ KKC, 1475.

²⁰ KKC, 2015.

²¹ KKC, 492, 2030.

²² KKC, 1030.

²³ KKC, 2156.

²⁴ KKC, 61, 828, 867, 946-62, 1161, 1172-3, 1195, 1331, 1477, 2030, 2683.

²⁵ H. Misztal, *Pravo kanonizacyjne*. Lublin – Sandomierz 19987, s. 36-44.

na Západe je priamo importom z Východu, predsa je zrejmé, že v 4. a 5. storočí, má vplyv na vývoj mníšskych komunít na Západe²⁶.

Hodno však spomenúť už mučeníka sv. Cypriána z Kartága z 3. storočia (+258), ktorý ako biskup musel čeliť ťažkostiam každého druhu. Môžeme polemizovať, či je reprezentantom východnej alebo západnej špirituality, je jasné, že Kartágo bolo pod vplyvom Rímskej ríše, a teda západného sveta. Predsa však 4. a 5. storočie sú charakteristické ako storočia, znamenajúce počiatočný rozbeh duchovno-mníšského života na Západe. Tieto dve storočia dali západnej civilizácii svätcov: sv. Jána Kassiana (nar.360); sv. Ambróza (339-397) z Milána, sv. Augustína z Hippo (354-430), sv. Martina z Tours, sv. Paulína z Noly, sv. Honoráta a sv. Hieronýma.

Po 4. storočí nastávajú na Západe krušné časy. Duchovných spisov je málo a duchovné osobnosti sú postavené pred ťažké a nové problémy. Vyvoláva ich sťahovanie národov, označované za *barbarské nájazdy*. 5. a 6. storočie je obdobím veľkých biskupov, mužov činu, ktorí sa zároveň stávajú aj apoštolmi barbarov, často s nasadením vlastného života. Napriek všetkým ťažkostiam mníšstvo rozširuje svoj vplyv a rastie misionárska horlivosť. V tomto období vzniká málo duchovných kníh, ale *životy svätých* sú výrečnou výpoveďou o tom, ako vyzerala práca jednotlivcov alebo skupín. Z tohto obdobia nemožno v žiadnom prípade obísť sv. Patrika (+493) a zvlášť sv. Benedikta z Nursie (480-547), pokladaného za otca Západného mníšstva; a tiež pápeža sv. Gregora Veľkého (535-604), ktorý sa ako prvý stal pápežom spomedzi mníchov a ochránil Rím pred Longobardmi, a ktorý mal blahodárny vplyv na celý stredovek.

7. storočie je obdobím evanjelizácie a pokánia. Podľa vzoru sv. Kolumbána (543-615) prinášajú írski mnísi do Európy „Penitenciály“, ktoré podľa rozšírenej formy života v Írsku, prenechávajú veľký priestor sv. spovedi a súkromnému pokániu. Jedná sa o prísne spytovanie svedomia a kajúcne *sadzobníky*. Tieto aktivity vedú k usilovnému vnútornému umŕtvovaniu a k praktizovaniu púti. K prehĺbeniu takto chápanej duchovnej kajúcnosti, prispievali mnohé spisy sv. Gregora Veľkého.

Nástup Karola Veľkého (742-814), zjednotiteľa Európy, má značný vplyv na ďalší vývoj Západnej špirituality. Nastupuje v čase, v ktorom sa svetská a duchovná moc značne prelínajú, a tak autorita kresťanského vladára je nesporná. Zákonodarstvo Karola Veľkého nie je dokonalé, ale je preniknuté Evanjeliom. Laikom odporúča čítať Sväté Písmo a starať sa o chudobných, duchovným odporúča spoločný život. Viac sa zdôrazňuje modlitba ako umŕtvovanie. Prehľbuje sa a šíri mariánska úcta, najmä tajomstvo jej panenstva a nanebovzatia, a eucharistická úcta.

V 9. storočí je nesmierne dôležitá misia solúnskych bratov sv. Cyrila a Metoda na Veľkej Morave a následná kristinizácia Uhorska, Čiech, Poľska, Bulharska a Dalmácie.

V 10. a 11. storočí je Rím v rukách laikov, ktorých snahy a rozhodnutia nie sú ani zďaleka duchovné. Do života duchovných sa vkrádajú mnohé nezriadenosti, a tak práve oni potrebujú

---

²⁶ J. Aumann, *Křesťanská spritualita v katolícké tradici*, Praha 2000, s. 60.

najviac duchovnú reformu. To je náplňou pôsobenia sv. Petra Damiániho (1007-1072). Značné pole pôsobnosti zaujali energickí opáti mimoriadne dlhého veku napomáhajúci snahám mníchov z Cluny a z Gorzie. Do popredia sa dostáva reakcia na blahobyť karolínskej doby a to v podobe pustovníckeho spôsobu života, na podnet sv. Romualda (952-1027) a kamaldulských mníchov. Rozvoj mníšskeho života pokračuje.

Značnú mieru pozornosti historikov rôzneho ladenia vyvoláva križiacke hnutie a mystika v 12. storočí. Objektívne povedané, ako pri každom ľudskom úsilí, i v rámci organizácie a realizácie križiackych výprav, sa do popredia predrali mnohé prejavy ľudskej nešťachetnosti a nezmyselného násillia. Avšak, nemožno opomenúť skutočnosť prvotnej a pôvodnej túžby oslobodenia miest spojených zo životom, utrpením a smrťou Ježiša Krista, ktoré po násilnom zaujatí mohamedánmi počas štyroch predchádzajúcich storočí, znemožnili kresťanom voľný prístup na tieto miesta. Duchovným obsahom výprav, okrem tejto myšlienky, bola ďalej zdôrazňovaná modlitba, putovanie na sväté miesta, pokánie, obeta, pôst. Jedným zo zvláštnych plodov križiackych výprav bol vznik vojenských rádov, ktoré ochraňovali a ošetrovali pútnikov do Svätej zeme alebo ich vykupovali z väzenia a otroctva. Neskôr skladali príslušníci rádov rehoľné sľuby, tak vznikla napr. *Rehoľa templárov*, ako aj bratstvá murárov a staviteľov mostov.

Znova sa však objavuje túžba po mníšskom živote. Sv. Norbert z Xantenu (1080-1134) zakladá premonštrátsky rád. Počet mníchov rastie, ale na scéne sa objavujú aj ženy: vizionárka Hildegarda z Bingenu a extaticka Alžbeta zo Schönau. Sv. Bernard z Clairvaux (1090-1153) zakladá cisterciátov a značne sa mu priblíži Viliam zo Saint-Thierry (+1148), benediktínsky opát s cisterciátskou dušou. V 12. storočí pozornosť zasluhuje špekulatívna a už predscholastická mnohotvárna špiritualita kanoníkov sv. Viktora Parížskeho (Hugo, 1096-1141). V 12. storočí sa niektoré hnutia (albigenci) výrazne prejavujú odtrhnutím od cirkevnej hierarchie a vlastným výkladom náuky viery, čím sa pomaly vytvára poľutovaniahodný priestor pre nastúpenie inkvizície.

Odpoveďou na viaceré neporiadky v Cirkvi, ako aj na pomýlené iniciatívy tzv. obrodného úsillia, bolo v 13. storočí vystúpenie sv. Františka z Assisi (1182-1226) a sv. Dominika (1170-1221) a založenie rehole františkánov (Ján Duns Scotus, ktorý anticipáciou zásluh Kristovej obety na kríži vysvetlil tajomstvo Nepoškvrneného Počatia Panny Márie) a dominikánov. (sv. Tomáš Akvinský, filozof a teológ). Misiu milosrdnej lásky vykonáva sv. Alžbeta Durínska (1207-1231). Vznikajú aj ďalšie rehole: karmelitáni (širíia skrze škapuliar úctu k Panne Márii); služobníci Panny Márie; celestíni (vykupovali zajatcov); pustovníci sv. Augustína, a ďalšie.

V 14. a 15. storočí sa objavujú viaceré duchovné centrá v germánskych krajinách a objavujú sa hlboké, duchovné spisy veľkých rehoľníkov: sv. Mechtildy z Magdeburgu, sv. Gertrúdy z Helfty, či sv. Mechtildy z Hackerbornu, a oddelene treba evidovať požehnané účinkovanie sv. Kataríny Sienskej (1347-1380). Praktickú, afektívnu a zbožnú špiritualitu propaguje napr. Tomáš Kempenský. Permanentné prehlbovanie duchovného života laikov a i Bohu zasvätených osôb, je odpoveďou na počiatky vznikajúceho a šíriaceho sa protestantizmu.

Je pravdou, že pod vhodné podmienky šírenia sa protestantských myšlienok, v 14-17. storočí, sa v určitej miere podpísali niektoré prejavy neporiadku v živote Cirkvi, ale netreba obísť ani ďalšie fakty. Napr.: snaha o čisto racionálne vysvetlenie Svätého Písma (Erazmus, 1467-1536); kritika inštitucionálnej Cirkvi (Wiklef, 1320-1384); najskôr snaha o zbožnosť, neskôr úsilie o nezávislosť na Ríme (Hus, 1369-1415); storočná vojna (1369-1459); čierny mor a západná schizma (1378-1449); zneužitie významu odpustkov; šírenie satanizmu a procesy s čarodejnicami... Táto doba však splodí osobnosti a hnutia, ktorých význam ovplyvňuje život Cirkvi aj v dnešnej dobe: sv. Ignác z Loyoly (1491-1556); sv. Terézia z Avily (1515-1582); sv. Ján z Kríža (mal značný vplyv napr. aj na Karola Wojtyłu, neskoršieho pápeža Jána Pavla II., 1978-2005), sv. Angela Merici (1474-1540); sv. František Salezský (1567-1622); sv. Vincent de Paul (+1660); sv. Ján Eudes (1601-1680); sv. Margita Mária Alacoque (+1690). Značne pozitívnu úlohu zohral Tridentný koncil, ktorý priniesol obrodu života kléru i laikov.

V 18. storočí vyniká medzi svätcami postava sv. Alfonza z Liguori (1696-1787), zakladateľa kongregácie ľudových misionárov – redemptoristov. Kľúčovým zlomom storočia je značne krvavá a proticirkevná Francúzska revolúcia (1789), ktorá splodila množstvo kanonizovaných i neznámych mučeníkov z radov biskupov, kňazov, rehoľníkov a rehoľníc, jednoduchých i vzdelaných laikov a laičiek, ba aj detí. Myšlienky Francúzskej revolúcie poznačili myslenie v Európe a k ich šíreniu prispeli aj napoleónske vojny. Ak by bolo treba hľadať určité pozitívum v ničivej lavíne, ktorú spustila Francúzska revolúcia, tak by sa dalo hovoriť o vyburcovanej špiritualite kresťanov, a to na všetkých úrovniach, počnúc od rímskych kongregácií až po konkrétne farnosti.

V 19. a 20. storočí je založených 168 mužských a 1086 ženských rehoľných spoločenstiev. Ich zameranie je najmä apoštolské; špecializuje sa na vyučovanie; výchovu mládeže (sv. Ján Bosco); pomoc chudobným a núdnym; na charitatívnu službu sirotám, invalidom, starým ľuďom, duševne chorým, misiám (sv. Terézia z Lisieux – patrónka misií). Obe storočia sú bohaté na svätých zakladateľov a zakladateľky rehoľných spoločenstiev alebo spoločenstiev zasväteného života. Boli citliví na Kristovo oslovenie, ktorý ponúkol pomoc na aktuálnu potrebu doby. Jedným z najvýznamnejších rysov špirituality 19. storočia je vystúpenie sociálneho kresťanstva, zaoberajúceho sa napr. situáciou robotníkov (Kolping, Ketteler, Hermel, Manning, Chevrier); situáciou chudobných (Ozanan, Guanella, Cottolengo); alebo apoštolským tlače a oznamovacích prostriedkov v 20. st. Alberione). V rodinách i ďalších životných prostrediach rozvíja svoju činnosť Katolícka akcia,²⁷ ktorej šľachetné poslanie chcela zneužiť na svoje ciele komunistická totalita v 50-tych rokoch 20. storočia v bývalom Československu.

Áno, treba si spomenúť a zapamätať aj našich novodobých vyznávačov a mučeníkov pre vieru, zatiaľ blahoslavených: bl. biskup Pavol Peter Gojdič; bl. biskup Vasiľ Hopko; bl. Do-

---

²⁷ S. De Fiores, T. Goffi, *Slovník spirituality*, Kostelní Vydří 1999, s. 169-183; J. Aumann, *Křesťanská sprítualita v katolícké tradíci*, Praha 2000, s. 62-251.

minik Metod Trčka; bl. Zdenka Schelingová; bl. Sara Salkhazyová, ktorí reprezentujú neprehľadné množstvo diskriminovaných, šikanovaných, trýznených, prenasledovaných, odvláčených, väznených, mučených a zabíjaných biskupov, kňazov, diakonov, bohoslovcov, otcov, matiek, mládenčov a dievčienec, detí, ľudí jednoduchých i intelektuálov. Sú to vymenovaní blahoslavení, pochádzajúci z územia dnešného Slovenska, ktorí sú novodobým ovocím koreňov, ktoré sadili sv. Cyril a Metod; sv. Gorazd a spoločníci; sv. Andrej-Svorad a Benedikt; sv. Košickí mučeníci: Marek Križin, Melichar Grodecký a Štefan Pongrác, ale aj veľký počet našich ďalších, nám neznámych, orodovníkov v nebi.

Pokúsiť sa o úplné postihnutie a charakteristiku špiritualitu v západnej tradícii s uvedením aspoň hlavných predstaviteľov, je naozaj nemožné. Čo sa však dá jednoznačne konštatovať je fakt, že západná špiritualita reálne existuje, a hoci je viac praktického zamerania, má zároveň bohaté prvky dotýkajúcich sa mystických zostupov do hlbín tajomstiev viery a duchovného života. Špiritualita západnej tradície má vo svojej pestrosti širokú ponuku pre dnešného, hľadajúceho človeka, ktorý často neoboznámený s touto tradíciou, ale hľadajúci najmä dotyk mysticizmu a kontemplácie, sa často utieka k povrchno predstavovaným prvkom niektorých ázijských, prirodzených náboženstiev. Preto, aj veľmi stručné predstavenie dejinnosti svätcov západnej špirituality, má byť skôr určitou *reklamou*, ponukou predstavených osobností cirkevného života latinskej cirkvi, ktorí reálne existovali a veľmi pohotovo reagovali na dobové otázky, problémy a požiadavky či očakávania²⁸. Nie je nám treba naozaj utekať kamsi do neznámych diaľav, máme dosť hodných a oslovujúcich príkladov nasledovania, je však treba uveriť (!), že je to naozaj tak. A napokon, svätosť, ako taká, hoc v rôznych podobách, v prejavoch i obradoch Katolíckej cirkvi, je síce rozmanitá, ale predsa jedna, a je prítomná aj v Cirkvi latinského obradu.

Tento aspekt zvýraznili zvlášť dvaja pápeži, keď najskôr pápež Pavol VI. v r. 1964 vyhlásil za patróna Európy sv. Benedikta z Nursie; a neskôr pápež Ján Pavol II. postupne vyhlásil za spolupatrónov nášho kontinentu sv. Cyrila a Metoda (v r.1980); a v r. 1999 sv. Brigitu Švédsku, sv. Katarínu Siensku a Teréziu Benediktu od Kríža (Editu Steinovú). Takto Ján Pavol II. zdôraznil, že Európa nielen dýcha obidvoma pľúcami, východnými i západnými, ale aj severnou a južnou časťou, celá dýcha Božím životom.

5. Svätosť je plnosťou človečenstva

Stretnutie s témou svätosti, keďže je stretnutím s posvätnom (*sacrum*), môže v stretajúcom odkrývať hĺbku tajomna alebo určitej rezignácie. Prežiť blízkosť Boha v človekovi, ktorý sa s ním zjednotil, môže vyvolať úctu a rešpekt, alebo – na druhej strane, takému stretnutiu sa radšej bude chcieť vyhnúť, alebo ho úplne ignorovať.

Ak však hľadajúci zachová v sebe náležitú úprimnosť poznávača pravdy, dopracuje sa k prekvapujúcemu záveru: svätec bol vždy predovšetkým človek, ktorý sa usiloval naplno

²⁸ KKC, 828.

prežívať svoje človečenstvo. Platí to rovnako o hlbavých mystikoch, ako aj o svätcoch *praktického* zamerania. Prečo si dovoľím takéto tvrdenie? Vychádzajme zo skúsenosti: človek nevznikol sám, stvoril ho Stvoriteľ. Stvoriteľ, ako Pôvodca, ustanovil jasné pravidlá, ktoré umožnia stvorenému človekovi naplno prežiť vlastné človečenstvo, ktoré sa realizuje v zjednotení s Bohom. Formy, spôsoby zjednotenia sú rôzne, a dejiny svätých východnej i západnej tradície nás o tom presvedčajú. Ale podstata zjednotenia je jediná. Preto sa plne môže zjednotiť s Bohom pustovník, žijúci v samote, ako aj rehoľník-misionár, či pedagóg alebo matka v domácnosti (sv. František Salezský – Filotea)... A s plnou zodpovednosťou možno vysloviť: každý svätec sa vždy staral o dobro iných ľudí. Ani toto zameranie nie je v rozpore s tradičnou starosťou – *zachráň, spas, najskôr svoju dušu*, nakoľko osobná spása nemôže byť druhoradá. Avšak chápanie vlastnej svätosti je doprevádzané starostlivosťou o iných.

Povaha vnímavosti dnešného sveta sa upriamuje ku svätým pravdepodobne najskôr pod zreteľom ich konkrétnej pomoci núdznemu človekovi, pričom za núdzu sa pokladá materiálna bieda. Avšak svätci, ktorí oboma nohami žili a žijú na zemi, v blízkosti núdzneho človeka a jeho problémov, nikdy neboli humanistami, ktorí by zo svojej starostlivosti o človeka vylúčili Boha. Právom môžeme povedať, že svojim obetavým nasadením pre dobro iného človeka, najlepšie svedčili o živom Bohu: *V živote tých, čo majú s nami tú istú ľudskú prirodzenosť, ale sa dokonalejšie premieňajú na obraz Kristov (porov. 2 Kor 3, 18), Boh živo zjavuje svoju prítomnosť a svoju tvár ľuďom. V nich On sám sa nám prihovára a dáva nám znamenie svojho kráľovstva, ktoré nás mocne priťahuje, keďže máme okolo seba toľký oblak svedkov (porov. Hebr 12, 1) a také dosvedčenie pravdy Evanjelia*²⁹.

Životný príbeh každého jedného svätca svedčí o prínose pre dobu, čas, miesto a ľudí ich účinkovania. Niekedy sme zvädzaní pokušením idealizovať dobu a podmienky, v ktorých svätci žili. Azda by sa aj dalo pripustiť, že niektoré časové obdobie, prípadne niektorá lokalita, mohli byť priaznivo naklonené ich účinkovaniu. Ale podrobnejšie skúmanie dobových okolností, hovorí o náročnosti podmienok ich pôsobenia, ako z materiálneho, ale ešte viac, z duchovného hľadiska. Ani v jednom časovom období to nebolo ľahké. Preto sa svätci rovnako stretávali s konkurenciou vtedajšieho typu obdivovaného človeka. Dnes je to napr. zápas identity svätosti a vôbec duchovného života s popularitou (politikov, športovcov, umelcov...), ktorú vytvárajú médiá³⁰. Je tu však jeden podstatný rozdiel, a to v kritériách hodnotenia. Pre súčasnú hviezdu môže byť značným plus i zhýralosť života a totálny egoizmus. Život svätca je stále pod drobnohľadom kritérií prirodzeného a Božieho zákona, ktoré majú večnú platnosť. Preto nie je celkom správne hovoriť o konkurenčnom zápole. Ide tu o predstavenie hodnotových systémov, ktoré realizujú človečenstvo človeka, alebo ho degradujú a ničia.

²⁹ II. Vatikánsky Koncil, *Lumen gentium*, 50.

³⁰ S. Stolárik, *Filozofia náboženstva*. Košice 2005, s. 8.

Ak v danej dobe prevažujú degradačné kritéria, dochádza k autodeštrukcii človeka; k strate zmyslu života³¹; k strate citlivosti pre pravdu, nakoľko pravda (nie objektívna ale pretláčaná) je v rukách mocných a vlastníkov médií... Preto nie je nadsadené odporúčanie: ak chceme prekonať negatíva, v ktorých sa zmieta dnešný svet, i keď nie každý prijme v plnosti nadprirodzené chápanie svätosti, predsa na prekonanie súčasných problémov je oprávnené odporúčanie aspoň sa priblížiť ku kritériám svätosti, hoc len na prirodzenej úrovni. Svätci, ktorí naplno realizovali svoje človečenstvo, i s opakujúcimi sa chybami, dávajú práve takéto odporúčanie i dnešnému svetu.

Tomuto odporúčaníu vynikajúco porozumel dnes už Boží služobník Ján Pavol II., ktorý počas svojho takmer 27 ročného pontifikátu vyhlásil veľký počet blahoslavených a svätých. Mnohí sa divili a reagovali pochybovačne, zvlášť, keď sa už objavovali i kandidáti z 20. storočia. Ján Pavol II. akoby všetkým chcel povedať jedno: aj v čase, keď bola najväčšmi šliapaná ľudská dôstojnosť, boli stále takí, ktorí si ju zachovali, napriek nepriazni doby. Svätosť, pokiaľ žijeme na zemi, je totiž o dôvere a o vernosti Bohu, ale tiež o ľudskej dôstojnosti a o plnosti človečenstva. Je to realizácia najúplnejšieho a najpozitívnejšieho antropologického systému, podľa ktorého človek zostáva vždy človekom, ako pred sebou, tak aj pred inými, ale aj vo vzťahu k iným. Je to systém, ktorý nestanovuje etické normy podľa aktuálneho politického rozloženia v parlamente, ale ktorý v plnosti rešpektuje a zachováva normy prirodzeného zákona. Antropologický systém so základným princípom svätosti sa neuzatvára pred dobovými objavmi, ale ich ani nezbožťuje, preberá ich s rozvahou. Zrelosť úvahy totiž spočíva v rozlíšení toho čo osoží človekovi, od toho, čo mu uškodí, a nielen v danom momente, ale aj neskôr i naveky. Svätci nás učia i tejto múdrosti života.

Svätí patróni Európy i jednotlivých národov, orodujte za nás, aby sme kresťanskú tradíciu Európy nielen zachovali, ale stále viac rozvíjali. Dedičstvo otcov zachovaj nám Pane, a pomôž nám ho zveľadiť.

³¹ S. Nagy, *Predhovor k poľskému vydaniu*, in.: Ž. Podlejski, *Sol' zeme a svetlo sveta*, Kapušany 2001, s. 15.

Summary

Sanctity and Saints in the Roman Catholic Church's Tradition

The paper presents the issue of the sanctity and the history of the procedures worked out by the Roman Catholic Church of the canonization. Canonization is the act by which a particular Christian church declares a dead person to be a saint and is included in the canon. Originally, individuals were recognized as saints without any formal process. Canonization, whether formal or informal, does not make someone a saint: it is only a declaration that the person is a saint and was a saint even before canonization.

Key words: sanctity, Roman Catholic Church, Canonization

Paweł Czarnecki

Moral aspects of educative work in the circle of the educator ethics' dilemmas

Pedagogics, ipso facto educator's ethics, is not, in spite of common opinion, only important area to specialists. Everyone comes under educative influences, moreover, most of us becomes parents, which means that also become educators as themselves. One can argue that *parents' ethics* should not be separated from ethics in general. Pedagogical books differentiate also *institutional* and *non-institutional* pedagogics. The first one takes place between a tutor and a pupil.

This article is devoted to the *institutional* pedagogics. The key question in this area is the one that refers to the direction of human's progress. This question can be understood doubly: either as the question for the theory of education and growth, or as the question for final target of education, or an humanity ideal¹. In this general model of mankind has been enclosed the moral ideal as well as the particular point of view².

The educational ideal in democratic systems has never been framed precisely, therefore it has not been possible to act similarly towards pupils. Education is always addressed to particular pupils and a particular tutor. Its nature is a relation between two subjects, so we can say that in this case there is created the scope for dialogue (in anthropological language).

According to many authors this dialogue should become basic and fundamental form of educational influence (interaction). J. Tarnowski describes dialogue as the meeting of two subjects, which leads to mutual enrichment³. A. Skowronek points that the open attitude towards dialogue with person is mostly the ethical attitude. It requires responsibility, tolerance, honesty and openness⁴. It can be also said that to tutor this attitude means the skill of trusting to pupil that he is able to behave according to what he has been told by his tutor.

---

¹ A. Mróz, *Psychoterapia wobec zagadnienia sensu rozwoju człowieka*, w: *Etyka, psychologia, psychoterapia*, ed.. A. Margasińskiego i D. Probućkiej, Kraków 2004, s. 176.

² Accepting a particular human philosophy seems to be the crucial point of each pedagogical system. *the crucial point of decent pedagogics – as lectured John Paul II – must be the real truth about human being, accepting his dignity and his transcendental vocation*. *L'Osservatore Romano* 2002, No 5.

³ J. Tarnowski, *DIALOG dylematyczny wobec wyzwań postmodernizmu*, w: *Nowe konteksty (dla) edukacji alternatywnej XXI wieku*, ed. B. Śliwerskiego, Kraków 2001, p. 58 and further.

⁴ See: A. Skowronek, *Ku pedagogii dialogu*, „Pedagogika Christiana”, 1997, nr 1, p. 63.

Remarks made above seem to be proper, however they do not describe the essence of the relation, that exceeds *meeting of two equal subjects*. In many situations tutor does not realize the meaning of proper education and pupil becomes to him an object. This kind of attitude is connected to paternalistic style of education and can cause in pupils mind belief that the measure of good and evil is the adulation or deprecation made by authority or public opinion. As the process of education progresses this point of view becomes naturally weaker, because the pupil becomes more autonomic and self-independent⁵.

Next issue is the question for the moral right of tutor to intervention into pupil's growth, and decision making of who the pupil will become in future. It should be considered in what tutor should be good. Certainly, tutor should not be good in these areas that is good politician, businessman, doctor or even teacher. It is not possible to examine tutor's results on faith of questionnaire, because *the result* is always another human being. Therefore Socrates' words who advised to improve in a particular area by training (*if you want to be good at something and be a good man, just try to be factually good*⁶) refer to tutor in limited range. Tutor can not *try hard and exercise ardently* on his pupil⁷.

Then, are there any moral circumstances authorizing tutor to supervise growth of other human being? Some ethics theorists believe that educative work should be mutual reaching of a particular target. This point of view says that not only pupil but also tutor falls within educative process and that tutor is obliged to improve himself, as well as his pupil is. According to A. Skreczko, education should arouse pupil's will of self-behavior⁸, therefore tutor should be a paragon to his pupil. L. Witkowski points that *it's the most difficult to fight for self-appreciation by yourself*⁹.

Also pope John Paul II in the speech delivered in 2002 during 25th General Meeting of St. Francisco Salezy Society that took place in Vatican underlined importance of the personal example of tutor: *Try to be tutors that lead youth to sanctity, practicing this original pedagogy of joy and cheerful sanctity, that distinguishes you. Let's be opened and caring, in all situations act in order to youth looking at your life, would ask a question: Do you want to be saint?*¹⁰. Also Roman Ingarden pointed that good tutor should be able to connect his words to personal moral attitude¹¹.

The ideal of tutor tending with his pupil to mutual target enable to avoid temptation of turning educative work into moralization and the collection of unrealistic postulates that are im-

⁵ Jan Legowicz claimed that the relation „subject –object” should finally step out the place of the relation „object-subject”. See: J. Legowicz, *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, Warszawa 1975, p. 7.

⁶ Ksenofont, *Wspomnienia o Sokratesie*, Bytom 1967, p. 39.

⁷ B. Ráczová, *Perception of strenuous situations and ways of coping with them by university students* in: *Parerga* 2/2008, p. 240.

⁸ See: A. Skreczko, *Samowychowanie*, w: „Czas Miłosierdzia” 2003, No. 12., See: P. Dancák, *Koncepcja wychowania w myśli Radima Palouša.*, Norbertinum Lublin 2003, p. 67.

⁹ L. Witkowski, *Edukacja i humanistyka*, Warszawa 2000, p. 61.

¹⁰ „L'Osservatore Romano” 2002, No. 5, See: S. Stolárik, *Encyklika Jána Pavla II. Fides et ratio o poznání z viery*. In: *Sapienčný charakter antropológie Jána Pavla II. v kontexte európskej integrácie* 2006.

¹¹ See: R. Ingarden, *Listy o edukacji*, in: „Forum Oświatowe” 1998, No. 2(10).

posed to pupils. Therefore the most important in tutor's profession is vocation¹². Karl Popper asked for effective manner of educational reform in Austria answered that the condition of successful reform is resignation of tutors without vocation.¹³

Other issue related to educative work is a field of tutor's duties. French scientist M. Philippe, points out, that the field of education should be all aspects of human's existence which causes a lot of conflicts in educational process. The encyclical of the pope Pius XI *Divini illius magistri* repeated presented above point of view. The Pope maintains that education is not the work of one person, but whole society, however the most important role should belong to family, before the Church and the state¹⁴. John Paul II in turn, during the symposium *Challenges of the education*, said that *education must be understood as work for complete growth of human being, shaping of moral awareness that will enable recognize good and conduct properly*¹⁵.

This ideal solution is only theory and it is too general to become the fund of educative work. The most important in all these issues is the example of good tutor who is able to shape young personality.

Tutor shapes not only personality of the young person, but he also shapes his future conducts. Therefore many social reformers put significant attention to youth's education because they had seen in education efficient way of changing the social reality. The scope and efficiency of education as the method of social reforms becomes however problematic when we realize that growth does not exist in social and cultural blank, but it takes place in a particular environment that has significant influence on youth's personality.

French philosopher, Maurice Philippe, underlines that most ethical problem faced by tutors and teachers arise from different expectations from education. Tutor must face contradictory expectations that comes from society, state, parents, employers and pupils. The fundamental dilemma linked to these expectations is necessity of choice making and finding the compromise between fulfilling of these expectations and preparing young person to become adult as a moral and fully shaped human being. It often causes internal conflict between internal and external virtues¹⁶.

On the other hand, it should be remembered, that most of these mentioned conflicts come from wider range of freedom nowadays. This freedom concerns not only values, rules and opinions, but also possibilities of conversion, emigration or profession change¹⁷. It seems that

---

¹² See: J. Merthaus, *Professional pedagogical life*, London 2001.

¹³ See: J. Szempruch, *Uczeń w procesie wychowania*, in: *Człowiek w procesie wychowania. Współczesne dylematy pedagogiki*, ed. P. Czarniecki, p. 38.

¹⁴ It should be mentioned that Pius XI considers as harmful for the youth's growth e.g. "system of coeducation".

¹⁵ L'Osservatore Romano 2004, No 11 – 12.

¹⁶ M. Philippe, *Moralne wybory nauczycieli. Etyka i pedagogika*, Warszawa 2003, p. 7 and further. See: Por. P. Dancák, *Wolność jako odpowiedzialność.*, in: *Dianoia. Międzynarodowe Studia Humanistyczne*. Kielce 2006. Nr 2/2006, p. 15.

¹⁷ See: J. Kolarzowski, *W stronę etycznoprawnej Konstytucji Świata. Powszechna Deklaracja praw Człowieka i Powszechna Pakty Praw Człowieka jako etap na drodze do uniwersalnej aksjologicznie ludzkości*, in: *Czy jest możliwa etyka uniwersalna? Materiały ogólnopolskiej sesji naukowej*, ed. J. Sekuły, Siedlce 1994.

the significant sign of our times is not only possibility, but necessity of independent choice. That's why tutor's rule is to solve problems and conflicts, what requires autonomic decision making.

Considering this issue, one very important question appears: what about acceptability of coercion and punishment? Most of tutors seem to claim, that penalties are indispensable part of education, but they should have rational purpose and target. Penalties can not be meted out freely, they should be adequate and fair. Tutor should respect pupil's dignity and freedom¹⁸. Replacing authentic education by *educational drill* that destroys ability to use the freedom and create habit of irrational and mindless decision making.

One of the brand of education is rehabilitation (penology). This brand is full of ethical dilemmas closely linked to psychotherapy¹⁹. It derives from the fact, that rehabilitation refers to people with social pathologies and psychological disorders. In this situation psychotherapy becomes the most important (very often the only one) way of rehabilitation (e.g. in curing habits).

There are two approaches to rehabilitation. First one regards penology as upsetting necessity that brings back to society aggrieved people often called negatively *scums* or *wastes*. According to these approach pathological individuals are made to get better not for themselves but for society, who needs to manage to deal with this kind of people. This approach had dominated in the first half of 20th century. Modern psychology appreciate totally different approach. According to this approach rehabilitation is fully dedicated to affected individuals and they try to get better for themselves. This approach respect human's dignity and believes in "dormant and blocked talents of these people that in favourable conditions they can be awaken". And this task belongs to tutors²⁰.

However, is it always tutors' or pedagogues' task? The answer is yes, when tutor must correct faults made previously by other tutors. Moreover, according to J. Legowicz, also whole social groups or even whole society can be deprived at some point and tutor must consider this situation. Legowicz refers to social egoism as the one of this kind of deprivation among polish society²¹.

Tutor can not effectively enforce his educative program when it is against his personal point of view or ideology. This remark is significant, because some politicians expect from educational institutions that they will become an *extended arm* of the authority that implements *universal* values. Because of this reason Kazimierz Twardowski demanded absolute ban of political agitation at schools²².

¹⁸ See: M. Wojewoda, *Autorytet nauczyciela*, w: „Wychowawca” 2003, No. 5., See: P. Dancák, *Komunikácia ako výchova k radikálnej otvorenosti.*, in : Orbis communicationis socialis 2002, GBF PU Prešov 2002, p. 21.

¹⁹ The professional it is described as „Rehabilitation ethics”. See: W. Kaczyńska, *O etyce służb społecznych*, Warszawa 1998.

²⁰ M. Konopczyński, *Twórca resocjalizacja. Wybrane metody pomocy dzieciom i młodzieży*, Warszawa 1996, p. 9, See: P. Dancák, *Wychowanie jako warunek naprawy spraw ludzkich*. In : *Kształcenie i formacja diennikarzy w ramach studiów uniwersyteckich*, Norbertinum Lublin 2004, p. 21.

²¹ J. Legowicz, *O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania*, Warszawa 1975, p. 98.

²² See: K. Twardowski, *Wybór pism psychologicznych i pedagogicznych*, Warszawa 1992.

However, it is not possible to avoid or fight all conflicts, because, according to W. Łukaszewski, *each culture is also the system of pressure directing human being to particular values and rules of acting*²³. Therefore postulates of J.J. Rousseau, who demanded *intellectual emancipation*, which means the kind of youths' growth that is free from predicaments, seem to be utopian²⁴. Rousseau demanded to adapt and raise children in sense of freedom and independence. This kind of education was going to lead to creation of free human being aware of his rights and independent from any external authority. Rousseau also suggested to isolate children from society till they grow. This was the only way to make young person capable of resist against social influences.

Rousseau's ideas are based on belief that human being is good at nature. And this point of view implicates another thesis that human being is autonomic and does not need external support to grow properly. The only rule of tutor is limited to presentation of particular knowledge and teach particular skills. Tutor does not give anything to his pupil from humanity, and has no influence who his pupil will become. Tutor can only enable and speed up these features that would develop later without his help²⁵.

According to another concept, education is ought to help another human being to fulfill his *essence*, that without this help would never be discovered. It is assumed that human being will become fully autonomic only if he develops particular skills and capacity. Till then tutor is responsible for human being's growth, although this task belongs to the society as well. According to L. Witkowski social duty is to deliver to an individual *measures, opportunities and fulfillments of existential emptiness or lack (...) of understanding what is one's own*²⁶. Also this point of view is based on belief, that human being is good at nature. It is claimed that development of good nature in an individual depends on the support of society.

There are also concepts that a human being is bad at nature and only rules enforced by society and state can prevent from disclosure these bad inclinations. On this concept is based pedagogy of Georg Kerschensteiner, whose ideas were very popular in the first half of the 20th century²⁷.

However these concepts should be regard as utopian, because they do not give any effective instruments and suggestion how to fight against this situation. This idea can be right in the area of sociology, whereas it is fallible on the area of pedagogy.

There is no universal key according to which tutor should conduct his pupils. Undoubtedly, each case is different and need separated studies. The attempt of social reform based on education is an utopia.

---

²³ W. Łukaszewski, *Szansa rozwoju osobowości*, Warszawa 1984, p. 84.

²⁴ See: J. Legowicz, *Wstęp do: J. J. Rousseau, Emil*, Wrocław 1955, Vol. 1, p. LXX.

²⁵ See: U. Chmiel, *Człowiek istotą dialogiczną*, in: *W kręgu kierownictwa duchowego*, ed. U. Chmiel, M. Wolańczyk, Kraków 1994, Vol. 1, p. 8.

²⁶ L. Witkowski, *Edukacja i ...*, p. 61.

²⁷ See: G. Kerschensteiner, *Pojęcie szkoły pracy*, Lwów 1934.

As I said above, culture enforces a particular system of ideas and worldview. Social psychologists claim that common opinions and prejudices can be effectively change e.g. thanks to proper legislature. According to E. Aronson, law occurs to be more effective instrument of mental changing than campaigns, because usually people ignore information that are against their worldview. Author use the example of the American race segregation, where although many social and governmental campaigns, almost nothing had changed. This situation had changed after new law enforced by government and Congress. Therefore Aronson claims that law should come first before the social changes²⁸. The same way should be chosen towards the issue of gender mainstreaming and attitude do minorities²⁹.

It is obvious that regulation are not the only area, where the state should act to fulfill “educative” function towards society. Naturally, there are other areas such as educational system, upbringing ect. This situation can create the conclusion that personal responsibility is limited in regarded area³⁰. But it is too rash.

Most of all, only in totalitarian states government enforces fully and widely rules of education, upbringing, social relations, even morality.

We should remember that not only tutor is responsible for education of youths. The most important burden belongs to family. It can not be forgot that there are also peer group where young people spend most of their free time. Tutor and parents should recognize all signals (these positive and negative) and try to react properly, adequately and fairly.

Application of rewards and penalties should be purposeful and it can transform into method of bullying and making pupil to accept particular attitude.

It means that we should expect from tutor responsibility not only for pupils but also for himself, because he is obliged to develop not only as the tutor (professional) but most of all as the human being.

Summary

Moral aspects of educative work in the circle of the educator ethics' dilemmas

This article is devoted to the *institutional* pedagogics. The key question in this area is the one that refers to the direction of human's progress. This question can be understood doubly: either as the question for the theory of education and growth, or as the question for final target of education, or an humanity ideal. In this general model of mankind has been enclosed the moral ideal as well as the particular point of view.

Key words: pedagogic, ethics, educator, pupil

---

²⁸ See: E. Aronson, *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 1997, p. 404 and further.

²⁹ *Ibid.*, p. 382 and further.

³⁰ Tutor can't look for excuses for his negligence in external circumstances. E.g. J. Winiarski wymienia następujące utrudnienia w procesie nauczania i wychowania: ciągłe reformy systemu oświaty, biurokracja, brak pomocy dydaktycznych, zbyt liczne klasy, brak środków na zajęcia pozalekcyjne. See: „Wychowawca” 2006, No. 10.

Marta Gluchmanová

Feministická literatúra v optike rodovej diferenciácie

Feministická literatúra začína nachádzať svoje miesto v rozvetvenom spektre čitateľov. Dlhodobo sa prehliadal fakt, že človek nie je rodovo neutrálna bytosť, ale muži a ženy si utvárajú rodovo diferencované identity. Farkašová konštatuje, že v minulosti boli rodové stereotypy spájané s utváraním ženskej osobnosti hlavne s dôrazom na žiaduce a oceňované ženské vlastnosti, ako napríklad poslušnosť, milotu, vľúdnosť, ale samozrejme na druhej strane aj pre ženy typickú lišiackosť i pozornosť, ktorú má žena venovať svojej kráse a celkovému zovňajšku. Postupne sa presadzovali myšlienky zbaviť ženu nánosov patriarchálnej kultúry a navracali sa do ríše prirodzenosti, kde vládne rozum, a tak získali povahu ľudskej bytosti bez ohľadu na odlišnosť pohlavia (Farkašová, 2006, s. 7). Literárna postava ženy má v dnešnej dobe dostatočné množstvo nových, ale aj konvenčných profesijných kreácií. Predstavitelky feministickej literatúry tematizujú predovšetkým problematiku postavenia žien v spoločnosti. Vo svojich dielach sa sústreďujú aj na vzťah muža a ženy i na osudy súčasných žien.

V tejto kapitole sa pokúsím nazrieť na tvorbu niektorých súčasných ženských autoriek najmä z rodovo diferencovanej perspektívy. Cieľom nie je teda analýza umeleckých prác daných spisovateliek, ale pokúsím sa sústrediť na niektoré aspekty, ktorými sa spomínané autorky zaslúžili o rozvoj feministickej prózy. Svoju pozornosť zameriam na niektoré práce významnej slovenskej spisovateľky, esejistky, publicistky a filozofky Etely Farkašovej, na jej príbehy, v ktorých sa zväčša sústreďuje na tzv. ženský svet; spisovateľky, kunsthistoričky Jany Bodnárovej, ktorá patrí k najoriginálnejším slovenským prozaičkám strednej generácie a jej tvorba má významné miesto na scéne slovenskej literárnej postmodernity; ako aj spisovateľky, prekladateľky, dramaturgičky, redaktorky a aktivistky slovenského feministického hnutia Jany Juráňovej. Možno povedať, že ide o autorky sústredené okolo periodika *Aspekt* a rovnomeného vydavateľstva, kde sa ujali scientisticky aj spoločensky opodstatnené a zdôvodnené idey estetické, filozofické aj sociologické i etické postoje odvíjané od vývinovo otvorených feministických nazeracích a hodnotiacich pohybov (idea, kritérium, kvalita, entita) vo vede i kultúre, ale aj ich reflektovanie v širšom spoločenskom myslení, čiže aj v jeho literárnej tvorbe a kultúrnej praxi.

Autorky vstupovali do literatúry na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov krátkymi žánrami (poviedkami). Možno konštatovať, že obnovili literárnu postavu ženy, poukázali na jej rodinný a profesijný mikrosvet, aj často krát neodhalený vnútorný svet s jeho neriešenými problémami. Emancipovali svoju postavu (rozprávačku, bez mena, Ja) na pozadí sveta, do ktorého zapájali svoj subjekt. Literárne a odborne vzdelané autorky tvarujú zo svojho nazerania na svet a jeho hodnoty aj netradičnú ženskú literárnu postavu (Bilasová – Žemberová, 2005, s. 162).

Nad príbehmi spomínaných autoriek, zväčša sústredenými na tzv. ženský svet, bdie často filozoficko-psychologický i analytický duch, takže neupadajú do polohy sentimentu či ukrivdenosti. V tomto smere skúmajú problém zmyslu a cieľa individuálnej existencie, zobrazujú protirečenia medzi predstavami a realitou, neboja sa so svojimi hrdinkami rozmýšľať aj o problematike života a smrti, dočasnosti a nekonečnosti, šťastia a nešťastia ako dvoch základných pólov ľudského osudu.

Spomínané autorky sú spisovateľkami všedného dňa. Vo svojich prácach zobrazujú „každodennosť“ prežívania svojich postáv, to čo je pre ľudí všedné, obyčajné, denno-denné zautomatizované rutinné pochody. Avšak, ak na dané problémy sa pozrieme zvnútra, začínajú získavať hlbší zmysel. Zdôrazňovaním významu daného okamihu dosiahneme v textoch intenzívne prežívanie literárnej postavy. Týmto sa stávajú ich postavy výnimočné a mimoriadne.

Próza Farkašovej, ale aj ďalších autoriek, so zvláštnou, a jej výraznou prirodzenosťou, otvára a pripomína mnohé otázky, ktoré svojou povahou a obsahom nie sú nové, ktoré si však človek nekladie často, pretože majú netypický ráz. Sú to otázky, na ktoré sa snažíme pri svojej každodennosti zabudnúť. Vyznačujú sa filozofickosťou – večným charakterom, bytnosťou, naliehavosťou, ktorá sa tvorí v tých najmenších a najbanálnejších ľudských úkonoch (cez činy, gestá, dotyky, rozhovor i mlčanie), každá v zrnku roztrúsená v okamihoch času.

Už samotný pojem „človek“ je problematickým, nachádza sa vo víre rôznych interpretácií, ktoré sa vracajú z minulosti do dnešnej prítomnosti. Nesú stopy predchádzajúceho chápania. Pojem človek vystupuje v súčasnom svete cez postulovaný individualizmus, ktorý sa na nás valí zo všetkých strán. Cez tiene minulosti vznikajú tieto protirečivé vzťahy dnešného chápania človeka, cez ktoré vstupujeme k jeho určaniu, ale aj k sebe samým. Niekedy sa zdá, že človek, „človečenstvo“, ľudskosť sa stávajú vulgárnymi pojmami. „Tu a tam“ sa oháňame humanitou. Autorky vytvárajú tú humanitu, ten subjekt, cez ktorý sa vracia životný zmysel v skutočnom, v prežívanom aj prostredníctvom narácie. Takto je možné na začiatku úvah náznakovo upozorniť na problém subjektu, jeho stránky, jeho permanentnosť a vzťahy, ktoré v súhrne prichádzajú cez autorku, rozprávača i postavu.

Spomínané ženské spisovateľky nie sú iba autorkami v rovine zmyslovej obraznosti, ale reflektujú aj vnútorný zážitok. Podnety, ktoré prichádzajú zvonku sa snažia spracovať vo svojom vnútri. V príbehu Deň za dňom autorka zobrazuje profily duše v rôznych stavoch, v podobe plynúcej a premenlivej emocionality: ... *vždy je to o jednom a tom istom: o tejto*

našej každodennej, neúnavnej opakovateľnosti, o nás dvoch... (Farkašová, 1997, s. 107), ktorá pripomína monotónny chod domácnosti a všetkého, čo k tomu patrí a v texte je občas popretkávaná nejakými výnimkami z tohto rutinného života, ako uvádza ďalej: *...poznanie, ku ktorému som prichádzala iba postupne: Fedor potrebuje istotu a istotou je preňho nielen nemennosť, ale aj priezračnosť, potrebuje presnosť a jednoznačnosť (...) priblížiť sa k Fedorovmu svetu, nech je už akýkoľvek...* (Farkašová, 1997, s. 14). Podobne Juráňová zamýšľa sa nad tým, čo by sa stalo, keby chýbala žena v domácnosti a vôbec v spoločenskom dianí konštatujúc: *Keď žena chýba v dome, poznať to. (...) Nemá kto prať, variť, obšívaj, vyšívaj, žehliť. A keby sa tak žena ako taká celkom vytratila z dejín, čo by sa stalo? Stalo by sa niečo?* (Juráňová, 2006, s. 240). Žena podľa nej by sa nemala vytratiť z dejín, ktoré píše každodennosť, ale má byť prítomná a svoju prítomnosť potvrdzovať v procesoch sebahľadania, v realizovanej túžbe po oslobodení mysle.

V textoch môžeme sledovať aj vnútorné prežívania autoriek, ktoré sú zákonite späté s vonkajším svetom. Ich texty vznikli v prieniku vnútorného monológu alebo prúdom ich myšlienok, no na druhej strane možno sledovať vonkajšok. Možno hovoriť o istom prúde času, lebo často okamih je súčasťou veľkého plynutia, ako uvádza Farkašová: *...najmä však ja som iná, tá inakosť je vo mne (...) nezopakovateľná inakosť tohto stavu, spoliehanie sa na čas, na to čo prinesie, dôverovala som tomu, čo malo prísť...* (Farkašová, 1997, s. 32-35).

Na rozdiel od realistických spisovateľov, ktorí viac menej opisujú stav vecí, spomínané feministické autorky opisujú veci, ako ich vidia samé. Zaujímajú ich mentálne stavy, ktoré v nich tieto veci vyvolávajú. Svoj zrak upierajú smerom dovnútra, čím sa usilujú o nové zvnútorňujúce videnie reality. Možno tu využiť zložité kľbká súvislosti a ich premeny. Takýto svet má logiku, ktorá viac sleduje tvar kružníc, špirál, cyklov ako tvar priamok. Jedna z Farkašovej postáv to vyjadruje slovami: *...premyšľam... nič nemením...stále ten istý príbeh, pretože aj skutočnosť je stále (takmer) tá istá, (takmer) ten istý pohyb v kruhu, opakovaný deň za dňom: kruhové nekonečno, stiesňujúce, život v kruhu, (jeho, môj), náš spoločný...* (Farkašová, 1997, s. 5), podobne konštatuje ďalšia z postáv v poviedke Muscinae: *...to, že ráno vstávame, najeme sa a ideme do školy alebo do práce, potom sa zase vraciame, vždy na to isté miesto, každý deň robíme to isté, rozumieš, o čo mi ide: ak sa to stále len opakuje, nikdy nič iné, nikdy nič nové, je to ako pohyb v kruhu. Aký to má zmysel? ...Kruh nemusí byť to najhoršie...z niektorých sa utvorí aj špirála* (Farkašová, 1989, s. 89), alebo v uvažovaní pokračuje ďalej: *Čas nemôže byť lineárny, pomyslí si, udalosti sa odohrávajú v časokruhoch, navzájom prepojených, prestupujúcich sa...* (Farkašová, 2005, s. 174).

Spomenutá sústredenosť na vnútorný svet človeka a ľudí viedla uvedené autorky zamerať sa na cieľ sledovať človeka zvnútra, zachytiť jeho myšlienky, psychické pochody, nálady a pocity. Opäť túto skutočnosť vyjadruje Farkašová slovami svojej postavy z poviedky Hrany skutočného: *Niekedy sa mi zdá, že sme si zvykli príliš zužovať oblasť skutočného, že staviame veľmi prísne, ostré hranice medzi pravdivé a nepravdivé, svet je možno oveľa zložitejší, ako si ho predstavujeme, oveľa bohatší na jemné, takmer nepostrehnuteľné prechody, ako by sa*

mohlo zdať na prvý pohľad, celistvý a zároveň skladajúci sa z nekonečného množstva vzájomne pospájaných častí, usporiadaný a súčasne chaotický, logický aj alogický (Farkašová, 1989, s. 82).

Zároveň sa zamýšľa nad premenami v živote ľudí, ich zmyslom života, vzťahmi a podobne, ktoré už v spomínanej poviedke vyjadruje slovami: *Zmeniť by sa dalo asi mnohé, vzťah medzi povinnosťou, zmyslom, vnútornou disciplínou, vernosťou istým princípom a spokojnosťou v živote: je cieľavedomé smerovanie za akýchkoľvek podmienok, v akomkoľvek čase, sprevádzané odriekaním, obeťami, je naozaj najvyššou hodnotou onen ustavičný pohyb, náhlenie, pri ktorom neraz cieľ sám osebe stráca dôležitosť a ostáva len to hmýrenie, vírenie, posúvanie, predieranie sa, nie je vnútorná pohoda, pokoj späté aj s umením čiastočných rezignácií, nepodliehame ničomu, čo ako zlý duch neustále našepkáva to svoje: vyššie, vyššie a možno niekedy aj viac, viac, lepšie, lepšie? Ale vzhľadom k čomu viac, vyššie, lepšie?...a aj viac úspechov, uznania, prestíže, viac moci, viac vzťahov, ale keby sa niekto opýtal a aj viac seba? Príčasťo mi tu pripomínajú, že znovuzrodenie nie je samozrejmosť* (Farkašová, 1989, s. 57-58).

Zaujímavým javom u Farkašovej sú situácie, keď postavy prichádzajú na nové nápady, myšlienky počas prechádzok, či pešej chôdže, s čím sa môžeme stretnúť v práci *Stalo sa*, kde jedna z postáv konštatuje: *Domov som išla peši, bol jesenný sychravý deň (...) kráčala som vyše hodiny (...) pri chôdzi sa mi lepšie rozmyšľalo...* (Farkašová, 2005, s. 138).

Bodnárová opisuje svoje postavy v cudzom mestskom dave, zachytáva ich neopakovateľnú jedinečnosť, mesto a ruch v ňom, splynutie s davom je akýmsi pocitom bezpečia pre postavy v diele *Z denníkov Idy V.*, čo dokumentuje jedna z nich: *Možno práve preto človek v cudzom hoteli môže mať pocit ako v anonymnom dave, je a zároveň nie je (...) Nie je čosi pomýlené v tom, že sa cítim bezpečne v schátranom hoteli, v cudzom meste (...) Vyviezli sme sa z nášho mesta, z našich dôverne známych bytov, z ustavičnej blízkosti druhých. Odísť od nich vyžaduje nadmerné lži a opatrnosť. Naša cesta k láske, k milovaniu vedie cez tunely, zadné schodiská, schátrané dvory, šeré prítmie...* (Bodnárová, 1993, s. 53) a podobne Anna v poviedke *Vernisáž* bola očarená davom ľudí a mestským životom, čo autorka vyjadruje slovami: *Anna mala ešte čas. Chodila po uliciach iba tak, vychutnávala samotu v dave a pocit voľnosti. (...) V meste rozprestretom na kopčekoch bublal život, popoludnie nadúvalo bielo-modré prsia, predčasná horúčava aprílového dňa olizovala ženské a mužské tváre (...) kráčala celkom cudzím mestom pomaly, trocha kolísavo (...) za ničím sa neženuého človeka* (Bodnárová, 1990, s. 108). V próze *Neviditeľná sfinga* rovnako môžeme nájsť podobné asociácie *Bola to pravdepodobne únava veľkomestom, presnejšie – nesmiernym tempom dopravy, ktoré som za volantom chtiac-nechtiac musela rešpektovať...* (Bodnárová, 1991, s. 47).

Vo *Fragmentoch malomesta* rieši dilemu strateného človeka v cudzom svete – Žida Blumenfelda a Rusky Darje – hľadajúcich samých seba a svoje miesto vo svete, nespokojnosť a neschopnosť ho nájsť, čo pripomína slovami: *...o domove, čo je to vlasť, som veľmi nerozmýšľal (...)* *A potom (...)* *každý tulák sa naučí pozeráť na veci zhora, nie tak prepriato*

a úzkostlivo ako tí usadlí. Darja, aj keď je v meste, večne sa považuje za cudzinku, o čom svedčí jej vyjadrenie: ... ona je človek na úteku, večná cudzinka, len nemala to šťastie uniknúť tak ďaleko ako on, do krajiny, kde je nástojčivá len prítomnosť a budúcnosť, kde sa, aspoň ona si to myslí, takmer nespomína, a preto Tu (pritláča si roztvorenú dlaň na hrud') ani nemôže nič bolieť, vzlykala (Bodnárová, 1991, s. 14-15). Blumenfeld hľadá zmierenie so svetom, z ktorého ušiel, hľadá pochopenie a vysvetlenie preto, ako to bolo možné (socializmus) – nikoho nesúdi, skôr sám cíti potrebu pokánia, pretože on ušiel na rozdiel od tých, ktorí tu ostali a žili: Jednoducho aj mňa obklopoval určitý poriadok, vlastné zákony (...) Prečo by ľudia tu mali cítiť výčitky svedomia, ak konali dobro napriek všetkému? Len preto, že neušli ako ja, alebo že vo väzniciach nesedeli milióny? Alebo je to predsa tak, že systém urobil vinníkov zo všetkých bez výnimky? (Bodnárová, 1991, s. 17-18). Autorka v tom istom prozaickom diele opísala takmer neskutočný zážitok profesora, kde môžeme sledovať čas subjektívny (napríklad vek hlavnej postavy) a čas objektívny, v ktorom približuje historické obdobie vlády Jamesa VI ...cestou do študovne, sa profesor Koliesko, aj keď zväčša iba v časových zlomkoch, teda nesúvisle, zachytil nejakej udalosti dôležitej pre situáciu Anglicka od vlády Jamesa VI., kráľa Škótska... (Bodnárová, 1991, s. 36). Výrazný vplyv na ďalšiu prozaickú tvorbu Bodnárovej mala aj jej fascinácia postmodernou vo výtvarnom umení. Subjektívne a sugestívne príbehy na obrovských plátnach s prídychom mýtickosti, archetypálnosti, ktoré zároveň dokážu tlmočiť čosi podstatné o novej senzibilite človeka na konci 20. storočia. A práve snaha zachytiť vo svojich príbehoch túto novú senzibilitu, hoci často len v jej fragmentárnej podobe, v náznakoch, na pomedzí reality a sna sa stávajú charakteristickými znakmi jej kníh. Jedna z postáv konštatuje: ...sama seba som sa pýtala, či táto maľba je ešte maľbou. Kde je dnu a kde je von? Je fikciou ona pre mňa, alebo ja pre ňu? Ani čo by mala moc všetko zrelativizovať – život bol naraz ako film a akýkoľvek film mohol mať intenzitu najpálčivejšieho života (...) Ten okamih bol taký silný, že sa vo mne vynáral akýsi nepomenovateľný strach, aký vyvoláva pocit, že veci opúšťajú nebytie a vstupujú do bytia – viac, že nás strhávajú kamsi, kde všetko, čo sa momentálne pred nami odohráva, už predsa kedysi bolo! (Bodnárová, 1991, s. 49).

Spomínané autorky sú nesmierne vzdelané, dobre zorientované v domácej aj svetovej literatúre, ale aj iných druhoch umenia. I keď sú autorkami aj intelektuálne náročných textov, predsa veľmi dobre poznali a citlivo reagovali taktiež na spoločensko-politické dianie. Všetky tri sa angažujú v slovenskom feministickom hnutí, ktoré hľadá možnosti a účinné prostriedky na odstraňovanie rodovej nerovnosti a negatívnych aspektov sociálnych rodových konštrukcií, aby sa zmenili vzťahy medzi mužmi a ženami na základe rovnocennosti oboch rodov vo všetkých oblastiach života. V tomto kontexte sa diskriminácia žien nepovažuje za osobné zlyhanie konkrétnej ženy, ale za sociálny problém, za dôsledok asymetrie medzi mužmi a ženami. Je to problematika, ktorá ich silno znepokojuje, možno aj preto, že je spätá s ich životnými skúsenosťami. Nie je teda iba náhodné, že ich tvorba sa viaže aj na fenomén ženskej skúsenosti získanej v konkrétnych spoločensko-kultúrnych podmienkach. Kritizujú

patriarchálnu rodinu, v ktorej majú väčšinou moc v rukách muži a tí ovplyvňujú dianie a myslenie.

Záujem o ženský fenomén v literatúre sa prejavuje aj v tom, že vo viacerých esejach a prozaických dielach si autorky všímajú obrazy žien a zamýšľajú sa nad príčinami toho, že sú v nich prítomné znevažujúce momenty. Takéto postoje ironizuje napríklad Juráňová vo svojej knihe *Iba baba* a v textoch necháva vyslovovať aj mužské postavy. Môžeme tu sledovať skrytý obsah výchovy a vzdelávania, ktorý označuje tie hodnoty, predstavy, presvedčenia, očakávania a spôsoby správania učiteľov a učiteľiek v komunikácii so žiakmi a žiačkami, ktoré sú významnou súčasťou procesov sociálneho učenia. Má to veľký vplyv na formovanie rodových rolí, ako aj na ich diferenciaciu. Výskumy ukázali, že učitelia a učiteľky pristupujú k chlapcom a dievčatám s odlišnými očakávaniami a požiadavkami, čoho výsledkom je, že chlapci a dievčatá sa v škole, na školskom dvore, na výlete a podobne naučia odlišné veci¹. Na obhajobu žien sa stavia profesor, keď poopravuje historiku o Levočskej Bielej pani, ktorú štrnásťročnej Sojke vysvetľuje slovami *Dievča zlaté, najľahšie je všetko zvaliť na ženy. Najmä preto, že v dejinách nemali prístup takmer k ničomu, iba ak k vareche a k posteli. Písali zväčša len muži a čo navymýšľali, to sa považovalo za pravdu. Aj ja som muž, ale mám rád presnosť a pravdu* (Juráňová, 1999, s. 12-13) a podobne, keď sa zastavia na výlete v Levoči pri klietke hanby, starý pán o nej hovorí zdržanlivo a na otázku chlapcov, prečo tam zatvárali iba ženy odpovie: *Lebo sa nemohli brániť a zároveň dodáva: V skutočnosti je to dnes tak, že 90% zločinov páchajú muži, a niet dôvodov myslieť si, že vtedy to bolo inak. Ide len o to, ako sa čo prezentuje na verejnosti* (Juráňová, 1999, s. 21).

Podobne vo Farkašovej práci *Deň za dňom* sa o svojej žene, len tak na okraj, zmieňuje pochvalne aj muž, ktorý *...párkrát pred známymi poznamenal (...), že z nás dvoch som ja tá silnejšia, mala to byť pochvala, uznanie, nereagovala som na také slová, vlastne nik na ne nereagoval, reč hneď prechádzala na iné* (Farkašová, 1997, s. 56).

Mnohokrát sa už konštatovalo, že vzťah literatúry, filozofie a etiky predstavuje zložitý problém. Literatúra ako oblasť ľudskej skutočnosti i ako výsledok ľudskej aktivity je skúmaný (a iste oprávnené) aj z hľadiska filozofie. V práci sme dospeli k názoru, že literatúra sa stáva prirodzenou súčasťou filozofickej a etickej tradície. Nakoniec i filozofia a etika ovplyvňuje významným spôsobom samotný literárny proces. Samozrejme, medzi literatúrou a filozofiou sú podstatné rozdiely a to v spôsobe a v ich vymedzení.

Hlavný aspekt, ktorý spája literatúru s filozofiou a etikou je nepochybne jazyk. Je významnou charakteristikou nielen literárnych, ale aj filozofických a etických diel. Literárne dielo využíva zmyslové zobrazenie, zmyslovo zachytenými obrazmi pôsobí na zmyslovú zložku čitateľovej psychiky.

¹ Aj v nadväznosti na už spomínané stanovisko Simone de Beauvoirovej uvedené v predošlej kapitole, možno potom konštatovať, že ženy sa biologicky rodia ako ženy, ale rodovo sa ženami stávajú až v dôsledku výchovy a vzdelávania, pod vplyvom spoločnosti, jej zvykov, tradícií, hodnôt a noriem, ktoré reprezentujú tieto zvyky a tradície.

Filozofia naproti tomu prostredníctvom textu racionálne redukuje autorove myšlienky. Filozofia a etika hľadá a nachádza cestu k literárnym formám. Literatúra sa môže stať alternatívnym prostriedkom a účinnou metódou poznávania ľudského prežívania a vyjadrenia filozofických a etických ideí, môže sa stať (spolu)objaviteľkou ľudskej existencie. Prostredníctvom literatúry uchopujeme problematiku človeka a možno ju považovať za jeden z najadekvátnejších prostriedkov na uchopenie a vyjadrenie zložitosti ľudského života.

Ukázalo sa, že hodnotiaci aspekt vo vzťahu k subjektu, ale i vo vzťahu subjektu a sveta sa prirodzene navrstvoval na poznávacie akty. Akoby poznávanie a hodnotenie ukazovali dve tváre sveta: akým je svet sám *osebe*, a akým je svet *pre nás*. Poznávanie sa prejavuje ako racionálny akt vedomia, ktorý spočíva v úsilí minimalizovať vplyv našej subjektivity pri konštruovaní obrazu sveta. Hodnotenie na rozdiel od poznania, ale zároveň vždy ako jeho neodmysliteľná súčasť, je vzťahom k udalostiam či veciam, (činom) cez prizmu prijatých hodnôt. Možno povedať, že je to akt vedomia, na základe ktorého môžeme pripisovať veciam, (činom, udalostiam) určitú hodnotu. Nejde teda o poznávanie v zvyčajnom zmysle, ale o vzťah, ktorý v rámci vzájomného podmieňovania a dopĺňovania iniciuje náš špecifický ľudský spôsob konania, a zároveň vytvára platformu i pre hodnotiace reflexie.

Dospela som k názoru, že špecifické noetické kompetencie literatúry možno hľadať v skutočnosti, že všetky epistemologické kritériá sú determinované sociálnymi, kultúrnymi, praktickými podmienkami. Literatúra je schopná uchopiť a ďalej rozpracovávať novým spôsobom problémy metafyziky, prostredníctvom nej je možné utvárať lepšie a účinnejšie návody *ako žiť*. Ponúka aj isté modely „dobrého a šťastného“ života. Literatúra môže tiež istým spôsobom dopĺňať, obohacovať poznávanie uskutočňované v morálnej filozofii.

Literatúra má význam aj pre filozoficko-etické skúmania. Literárne dielo je nositeľom istých špecifických morálnych noriem a hodnôt a zároveň odкрýva mravný priestor prítomný v živote človeka. Ďalším príkladom toho, že literatúra, filozofia a etika sa významne ovplyvňujú je tematizácia spoločných problémov ako napríklad človek, svet, bytie a podobne. Dôsledkom procesu približovania literatúry a filozofie je nielen tematizácia podobných problémov, ale aj približovanie a vyrovnávanie štýlov, čo sa prejavuje v *literalizácii filozofie*, alebo na druhej strane v literatúre rozmachom *filozofujúcej literatúry*.

Dospela som k záveru, že u feministických autoriek, najmä u Farkašovej dochádza k vzájomnému približovaniu sa filozofie a umenia (konkrétne literatúry). Literatúra je priestorom, v ktorom objavujeme mnohé aspekty ľudskej existencie, prispieva k formovaniu nových hypotéz, ktoré potom neskôr môžu byť empiricky preverované aj neliterárnymi prostriedkami. Prostredníctvom nej môžeme spoznávať aj psychické fenomény.

Literatúra a umenie vo všeobecnosti môžu ponúknuť aj isté morálne návody, určité vzory správania a konania. V istom kontexte tiež prispieva k obohacovaniu poznatkov. Rozširuje spektrum poznatkov na človeka, ktoré vedeckej pozornosti unikajú. Môže sa tiež stať účinnou metódou poznávania prežívania ľudského života, ale aj vyjadrenia filozofických ideí, ponúka estetický zážitok, obohacuje vnímanie, naplňa nás a inšpiruje.

Literatúra a filozofia predstavujú podoby ľudskej tvorivosti, obe tvoria celok, do ktorého sme situovaní. Umenie patrí medzi podstatné a centrálné prejavy ľudského života, pri jeho analýze nemôžeme vystačiť iba s jeho identifikáciou. Umenie je nutné situovať na pozadí nejakého zmysluplného kontextu ľudského života. Umenie a zvlášť literatúru, môžeme pochopiť iba vtedy, ak im porozumieme ako osobitnému prejavu tvorivosti života.

Ako sa ukázalo, svet ľudskej subjektivity je skôr prerogatívou literárnej (umeleckej) reflexie, a svet, ktorý považujeme za objektívny, je skôr výsadou vedy. Zároveň si však musíme uvedomiť, že každý svet je svojím obsahom vždy svetom ľudským a ľudsky významným. Nepristupujeme k nemu len v túžbe poznať ho, ale i porozumieť mu a predovšetkým porozumieť nášmu vzťahu k tomuto svetu, ktorého sme súčasťou. Zdroj života a pohybu nenachádzame len vo svete mimo nás, ale predovšetkým v tvorivých a aktívnych schopnostiach človeka, ktoré tento svet oživujú a spolu prežívajú. A o tom bolo naše zamyslenie nad problematikou umeleckej literatúry v priesečníku literatúry, umenia, filozofie a etiky.

- [1] Bilasová, V., Žemberová V., *Z prienikov filozofie, etiky a literatúry. Vzťahové a interpretačné súvislosti*, Prešov 2005.
- [2] Bodnárová J., *Aféra rozumu*, Bratislava 1990.
- [3] Bodnárová J., *Neviditeľná sfinga*, Bratislava 1991.
- [4] Bodnárová J., *Z denníkov Idy V*, Bratislava, 1993.
- [5] Farkašová E., *Stalo sa*, Bratislava 2005.
- [6] Farkašová E., *Unikajúci portrét*, Bratislava 1989.
- [7] Farkašová E., *Deň za dňom*, Liptovský Mikuláš 1997.
- [8] Farkašová E., *Na ceste k „vlastnej izbe“*, Bratislava 2006.
- [9] Juráňová J., *Iba baba*, Bratislava 1999.
- [10] Juráňová, J., *Orodovnice*, Bratislava 2006.

Summary

Feminist literature in generic differentiation optics

The aim of the paper is to show the fact that the representatives of feminist literature subject above all the problems of the women position in the society. They concentrate their attention to the man – woman relations as well as the destiny of contemporary women. The mentioned authors joined to the literature at the turn of 70-ties and 80-ties years with the short genres (stories). We can state that they recovered the woman literary character, stressed their family and professional micro world as well as the inner world with not solved problems.

Keywords: Generic differentiation, feminist literature, woman in the society.

Daniel Slivka

Od filozofickej hermeneutiky k biblickej hermeneutike

Od 18. storočia a F. Schleiermachera zakladateľa modernej hermeneutiky až po súčasného H. G. Gadamera, termín hermeneutika prijal isté odtiene a iný zmysel, v ktorom okrem vysvetlenia dominuje kategória porozumenia toho, čo sa vysvetlilo, pochopenia tej veci, ktorú „svet textu v sebe prináša“. Dnes sa všeobecne nazýva exegézou – interpretačná teória, pod ktorou sa myslí analýza biblického alebo iného (legislatívneho, umeleckého) textu, ktorá má odhaliť to, čo chcel príslušný autor v literárnom zmysle týmto textom povedať v čase, keď vznikol a termínom – hermeneutika – interpretačná prax, teda to, čo ten istý text hovorí nám dnes, v jazyku zrozumiteľnom modernému človekovi¹.

Preto aj úloha exegézy v dnešnom svete musí byť nanovo premyslená a má využívať výsledky modernej filozofickej hermeneutiky². V tejto oblasti dominujú dva dôležité závery týkajúce sa subjektivity poznania (napr. úloha subjektu pri poznávaní) špeciálne zamerané na historické poznanie. Nové dimenzie nabrala hermeneutická reflexia dielami F. E. D. Schleiermachera, W. Diltheya a filozofiou M. Heideggera. Na základe týchto poznatkov rôzni autori aplikovali ich výsledky na biblický text. Tak prehľadali použitie súčasnej filozofickej hermeneutickej teórie na Sväté písmo³.

Friederich Ernest Daniel Schleiermacher (1768-1834)⁴

F. E. D. Schleiermacher sa považuje za zakladateľa, vnímaného ako „otca“ modernej hermeneutiky, ktorá sa tiež nazýva nová hermeneutika.⁵ V nej ponúkol nové interpretačné východiská a prístupy, dodnes živé. Pred ním objavujeme skôr filológiu aplikovanú na klasické

¹ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

² Porov.: DANCÁK, P.: Komunikácia ako výchova k radikálnej otvorenosti. In : *Orbis communicationis socialis 2002*, GBF PU Prešov 2002, s. 21 - 29.

³ Porov.: KARDIS, M.: Apokryfná literatúra Starého zákona. In: *Štúdie z biblistiky a systematickej teológie*. Prešov : Pro Communio, 2006, 6.

⁴ Porov.: STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filozofie*. Praha : Zvon, 1995, s. 320.

⁵ „Názvom Nová hermeneutika sa označujú nové hermeneutické metódy, ktoré sa po R. Bultmannovi usilovali presadiť E. Fuchs, G. Ebeling, H. Braun a J. Robinson. Podľa týchto autorov cieľom hermeneutiky je nielen poznať zmysel biblického textu, ale ho aj pochopiť vo svetle konkrétnej situácie a životných podmienok, v ktorých žije súčasný čitateľ. Vo filozofii H. G. Gadamera hermeneutika nadobúda funkciu ontológie, pretože bytie, ktoré možno pochopiť, je jazykom. Z tohto hľadiska reč evanjelia nie je iba prostriedkom na zachovanie a podanie Božieho slova, ale aj na jeho uvedenie do konkrétneho života.“ HERIBAN, J.: *Príručný lexikón biblických vied*. PSÚSCM : Rím, 1992, s. 256.

texty a tradičnú exegézu textov Písma.⁶ V sedemnástom a v osemnástom storočí sa hermeneutika rozvíja ako učenie o správnom výklade alebo interpretácii tradovaných textov, hlavne biblických textov Písma.⁷ Tento nemecký idealistický filozof považovaný za veľkú postavu európskeho myslenia sa začína zaujímať o interpretáciu vecí, ktoré poznáme, ale keď sa pýtame, čo sa pod tým myslí nastáva problém. Autor sa tak nachádza pri probléme slova hermeneutika a začína ho odlišovať od slova exegéza v biblickom ponímaní. Akademickú činnosť začína v roku 1805 v Halle. Podobu svojej hermeneutickej teórie profesor teológie a prekladateľ Platóna nikdy nepublikoval. Poznámky, ktoré zanechal zozbieral a sumarizoval jeho žiak Lucke. Súčasné výsledky ukazujú, že nebol nikdy spokojný s tým, k čomu dospel.

Témou hermenetiky sa zaoberal v rôznych etapách počas pôsobenia od roku 1805 až do roku 1833. Najvýznamnejšie sú dve akademické vystúpenia z roku 1829.⁸ Zaradenie Schleiermacherovej hermeneutickej teórie nie je jednomyselné. Vychádza sa z toho, že sám autor sa chápal ako teológ a nikdy nepublikoval žiadny hermeneutický spis. Jeho jediný pripravený hermeneutický spis na vydanie *Über den Begriff der Hermenetik* (O pojmu hermeneutiky) obsahuje len dve prednášky z roku 1829. Prednášky sú zamerané skôr na podnety k diskusií Wolffa a Astova, než zamerané na nejakú hermeneutickú koncepciu. Jeho prednášky po prvýkrát vydal F. Lucke roku 1838 pod titulom *Hermeneutik und Kritik* (Hermeneutika a kritika). Schleiermacherov význam pre hermeneutiku ukázal najviac W. Dilthey, ktorý v dvadsiatich siedmich rokoch získal cenu Schleiermacherovej nadácie za prácu *Das hermeneutische System Schleiermachers in der Auseinandersetzung mit der älteren protestantischen Hermeneutik* (Schleiermacherov hermeneutický systém v konfrontácii so staršou protestantskou hermeneutikou). Ani túto prácu Dilthey nezverejnil.⁹

Vo svojom kurze metodológie na tému Štúdium teológie Schleiermacher hovoril, že hermeneutika ak je vnímaná ako nahromadenie jednotlivých všeobecných i špecifických úsudkov, nemôže byť nazývaná umením.¹⁰ Autor hovoril o hermeneutike takým spôsobom, že ešte neexistuje hermeneutika, ktorá by bola umením pochopenia. Tvrdil, že existujú len rôzne špeciálne hermeneutiky.¹¹ Jeho snahou bolo dokázať, že hermeneutika nemá slúžiť ako pomocná disciplína určitých vied, ale jej záujem má byť univerzálny, má byť umením pochopenia vo všeobecnosti (*Kunstlehre des Verstehen*). Odmietol klasickú katolícku i protestantskú hermeneutiku, pretože obsahovala len formálne pokyny pre výklad textov.¹² Hermeneutika je pre

⁶ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v českej a slovenskej histórii*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

⁷ Porov.: BRUGGER, W.: *Filozofický slovník*. Praha : Naše vojsko, 1994, s. 158.

⁸ Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999 s. 48.

⁹ Porov.: GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997, s. 17 – 18.

¹⁰ Porov.: SCHLEIERMACHER, F.: *Lo studio della teologia. Breve presentazione*, 1811. Queriniana, Brescia 1978, § 133, s. 156; GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 48.

¹¹ Porov.: SCHLEIERMACHER, F.: *Hermeneutik*. Preklad: KIMMERLE, H., WINTER, C.: Heidelberg, 1959. franc. prekl., *Hermeneutique*, Labor et Fide, Geneve, 1987. In: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 48.

¹² Porov.: KAĽATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 19 - 20; Porov.: BRUGGER, W.: *Filozofický slovník*. Praha : Naše vojsko, 1994, s. 158.

neho umením pochopenia, kým vysvetlenie (exegéza) je objektom rétoriky. Akt hovorenia alebo písania je lingvistický fakt, ktorý sa musí skúmať, tak na historickej rovine jazykového vývoja, ako aj na rovine genézy toho, kto hovorí. Dušou všetkého sa stáva štýl. Schleiermacher v podstate rozlišuje štruktúrally a fenomenologický aspekt prítomný v nejakom texte. Kým filologická analýza, slúži k dešifrovaniu lingvistického aspektu, psychologický aspekt sa snaží postihnúť všetko, čo tvorí individuálnu psychológiu autora. Pochopiť takto autora však ešte neznamená objektívne pochopiť všetky jeho medze. Ďalším dôležitým poznatkom od autora je termín: hermeneutický kruh.¹³ Formuluje ho takto: „Überall ist das vollkommene Wissen in diesem scheinbaren Kreise, dass jedes Besondere nur aus dem Allgemeinen, dessen Teil es ist, verstanden werden kann und umgekehrt. (Dokonalé poznanie je charakterizované tým, že sa pohybuje v akomsi okruhu, podľa ktorého všetko jednotlivé môžeme pochopiť len na základe všeobecného, ktorého časťou to je, a naopak.)“¹⁴ Interpret a autor textu vytvárajú spolu vzťah, ktorý sa volá hermeneutický kruh. Tento jav slúži ako prostriedok nového pochopenia textu. Okruh pochopenia sa nikdy neuzatvorí, pretože genialita toho, kto tohto autora interpretuje, nachádza v jeho texte ďalšie pravdy, ktoré neboli v intencii autora a teraz v novom akte pochopenia sa stávajú pre interpreta akoby novou „historickou udalosťou“.¹⁵ Tu sa do popredia dostáva názor, že jednotlivému rozumieme v celku a celku tak z jednotlivostí. Z toho vychádza, že porozumenie má kruhovú štruktúru, ktorá sa dodnes uchovala vo svojom zásadnom význame ako hermeneutický problém.¹⁶

Tým, že Schleiermacher preberal filozofiu racionalizmu a nemeckého idealizmu prišiel k záveru, že každé chápanie má znak poznávajúceho subjektu, ktorý je neoddeliteľný od chápania a vysvetľovania. To znamená, že niečo sa chápe tak, ako sme na to pripravení, teda aký máme predpochop (Vorverständnis). Na vzťah a súvislosť medzi predpochopom a samotným chápaním autor upozornil ako prvý, pretože sa pred ním nikto týmto aspektom ešte nezaoberal.¹⁷ Subjektivita interpreta je zahrnutá a pochopená len v tomto hermeneutickom kruhu a transparentnosť textu nie je koncom, ale prostriedkom novej udalosti pochopenia tejto koncepcie, ktorá v podstate neprihliada na objektívnosť obsahu toho, v čo veríme (krédo), a skôr zohľadňuje subjektívny (interpretov) akt viery – jeho nové pochopenie, sa stala odvtedy a dodnes v protestantskej hermeneutike dominantou a tým sa odlišuje od katolíckej, pre ktorú je obsah viery síce interpretovateľný, ale v obsahu nemeniteľný¹⁸ „Nemožno ani

¹³ Termín „hermeneutický kruh (ang. hermeneutic circle), herm. – Technický termín, ktorým sa označuje názor, že správne pochopenie biblického textu je možné iba vtedy, ak je jeho výklad kruhový čiže celkový. To znamená, že nemožno pochopiť celok bez pochopenia častí, ani časti bez pochopenia celku.“ HERIBAN, J.: *Príručný lexikón biblických vied*. PSÚSCM : Rím, 1992, s. 451.

¹⁴ SCHLEIERMACHER, F.D.E.: *Hermeneutik*. Berlin, 1933, s. 33; KAĽATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 20.

¹⁵ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Círky a Státu, 2004, s. 134 – 149.

¹⁶ Porov.: CORETH, E., EHLEN, P., HAEFFNER, G., RICKEN, F.: *Filosofie 20. století*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2006, s. 75.

¹⁷ Porov.: KAĽATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 19 - 20

¹⁸ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historií*. Olomouc : Společnost pro dialog Círky a Státu, 2004, s. 134 – 149.

*interpretovať ani vysvetľovať, ak nechápeme. Ten, kto chápe a chápaúc interpretuje a vysvetľuje, vystupuje z textu od lingvistických objektivizácií autorovho myslenia až k mysleniu samotného autora*¹⁹ Schleiermacher tvrdil, že spomínaný prechod sa uskutočňuje prostredníctvom vcítania sa interpreta do myslenia autora. To sa uskutočňuje na základe kongeniality, nazývanej tiež teóriou kongeniality,²⁰ to značí spoločnou účasťou autora a interpreta na všeobecnom rozume.²¹ Schleiermacher sa stal známym svojou teóriou o geniálnej intuícii, ktorá spája autora a čitateľa textu, pričom objavil problém časového odstupe, ktorý oddeľuje jedného od druhého.²²

Autor kladie dôraz a reč. „*Úsilie pochopiť povahu chápania vedie Schleiermachera ku štúdiu „reči“ ako základnej podmienky každého hermeneutického sprostredkovania. Umenie chápať je umením správne chápať reč, najmä v jej písomnom prejave. Myslenie sa uskutočňuje v reči. Nikto nie je schopný myslieť a myslenie vyjadriť (sprostredkovať druhému) bez reči, bez slovného výrazu.*“²³ V nej rozlišuje dve formy porozumenia. Prvá forma je gramatická. Úlohou gramatickej stránky je odstránenie nejasností komparatívnym porozumením, teda objasnenie jazykových štruktúr.²⁴ Jednu stránku tvorí momentálne vykladaná reč, t.j. gramatická stránka reči (interpretácia). Ľudia nemyslia pod rovnakými slovami to isté. Keby to tak bolo, išlo by o gramatiku. Druhá forma porozumenia spočíva vo vžití sa interpreta do autora. Sú prípady, kedy interpret nemá problém vžiť sa do autora. Ale Schleiermachova koncepcia o kongeniálnom porozumení spočíva v myslení sa a vo vžití sa do autora, t.j. až do jeho individuálnych schopností. Tak sa odhalí proces porozumenia, ktorý v sebe zahŕňa aj dôležitý aspekt nevypočítateľnosti. Je to koncept, kedy sa autor pred interpretom uzavrie. Ide o duchovné porozumenie, ktoré sa snaží pochopiť reč duše, ktorá ju tvorí. Túto stránku interpretácie neskôr nazval psychologickou. „*Psychologická interpretácia, již stále ještě nazývá interpretací technickou, se váže na jedinečnost, či genialitu sdělení, které pisatel předává.*“²⁵ Táto interpretácia sa svojou činnosťou porozumenia nachádza v neistej oblasti, pretože kľúčom k pochopeniu sa stáva tušenie a hádanie. Cieľom interpreta je čo najviac ponoriť sa do autorovho rozpoloženia.²⁶

Hermeneutiku vníma ako umenie a jej prax dáva do dvoch úrovní. Lacnejšia prax interpretácie je tá, že k porozumeniu dochádza samo od seba a má zabrániť nedorozumeniu. Druhá úroveň tvorí prísnejšia prax interpretácie, v nej samo od seba nastáva nedorozumenie. Porozumenie však musí byť hľadané a chcené. Jeho hermeneutika - umenie pochopenia textu je

¹⁹ GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 48.

²⁰ Porov.: OEMING, M.: *Úvod do biblickej hermeneutiky*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 28.

²¹ Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 48; Porov.: KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003 s. 20.

²² Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc : Společnost pro dialog Círky a Státu, 2004. s. 134 – 149.

²³ KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 20.

²⁴ Porov.: OEMING, M.: *Úvod do biblickej hermeneutiky*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 28.

²⁵ RICOUER, P.: *Úkol hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 8.

²⁶ Porov.: OEMING, M.: *Úvod do biblickej hermeneutiky*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 28 – 29.

akoby umením rétoriky. Autor to vníma tak, že do nej patrí každý druh rozhovoru. V texte autora môžeme objaviť zmysly a pravdy, ktoré tam autor dal nevedomene. Tak vzniká fenomén, že každé nové čítanie Písma je dobrodružstvom, pretože inak sa číta Písmo v siedmom roku, inak v pätnástom, a inak v tridsiatom roku.²⁷

Cieľom interpretácie je podľa Schleiermachera preniknúť za reč k vnútornému mysleniu autora, t.z. ide o to, čo chcel spisovateľ povedať, aby to nebolo zle pochopené. Teda to, čo chcel spisovateľ povedať, môže byť aj zle pochopené. Vo svojom akademickom príspevku z roku 1829 hovorí o vzťahu vnútornej reči a myslenia autora. Píše, že vnútorná reč má byť pochopená tak, že sa spätne vráti k vnútornému mysleniu autora. Úloha hermeneutiky, ktorá z toho vyplýva, spočíva v tom, čo najviac zobrazí vnútorný priebeh spisovateľovej kompozickej činnosti. Schleiermacher je tak zameraný na rekonštrukciu obsahu skrytého v pozadí výpovede. V nej musí pozeráť na pravdivostný obsah reči. Podľa neho súčasný človek rozmýšľa hermeneuticky vtedy, keď je pripravený prelomiť dogmatizmus gramatickej roviny a vstúpiť do duše slova. Staršia hermeneutika však vytykala Schleiermacherovi, že mu nešlo o zistenie zmyslu a pravdy, ale mu išlo o to, aby rozumel autorovi textu.²⁸

Schleiermacher, ktorý prekonal prah filologickej hermeneutiky vycítil, že text sa nemôže interpretovať, ak sa nepochopí to, k čomu sa text vzťahuje, to jest všetky okolnosti s ním spojené.²⁹ Objavil psychologické zákonitosti výkladu a chápania. Naňho naväzujú ďalší autori a niektorí bez kritiky preberajú objavy, ktoré uskutočnil Schleiermacher. Funkcia subjektu pri pochopení a vysvetľovaní má nezastupiteľnú hodnotu aj dnes.³⁰ „Z tohoto rozpoznaní plyne potreba specializace také v biblické vědě, neboť laikovi, který neví příliš mnoho o uši autora, je Bible stejně jako každá jiná hodnotná literatura nepadno přístupná. K porozumění nestačí pouze rekonstrukce objektivního, nýbrž je nezbytné také psychologicky znovuprožít (Nacherleben) to, co je subjektivní.“³¹ Schleiermacher urobil podobný „obrat ako Kopernik,“ ale na poli interpretácie textov. Vzťahoval všetky interpretačné pravidlá nie podľa rôznosti textov a vecí o ktorých text hovorí, ale sústredil sa na ich centrálny úkon, ktorý zjednocuje túto rôznorodosť interpretácií. Týmto má jeho hermeneutický program dva znaky. Prvým znakom je romantickosť, čo sa prejavuje ako dôraz na živý vzťah s poznávacím procesom. Druhý znak je kritický, čo predstavuje vytvorenie univerzálne platných pravidiel porozumenia.³²

²⁷ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: *Súkromné prednášky z biblickej exegézy*. 1999.

²⁸ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: *Súkromné prednášky z biblickej exegézy*. 1999.

²⁹ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

³⁰ Porov.: KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 21.

³¹ OEMING, M.: *Úvod do biblickej hermeneutiky*. Praha : Vyšehrad, 2001, s. 29.

³² Porov.: RICOUER, P.: *Úkol hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 7.

Wilhelm Dilthey (1833-1911)³³

Je známy dielom Počiatky hermeneutiky,³⁴ kde sa dotýka svojho učiteľa Schleiermachera a hermeneutického problému. Dilthey definuje hermeneutiku „*ako umenie chápať vyjadrenia života, zachytené písomným záznamom.*“³⁵ Tým, že dôraz sa týka písomných prejavov Dilthey prenáša ťažisko hermeneutiky do duchovných vied.³⁶ Zaoberá sa dvomi aspektmi interpretácie. Prvým aspekt interpretácie je vysvetľovať, k tomu autor priradzuje prírodné vedy, ktorých je to úlohou vysvetliť javy. Druhým aspektom je chápať, k tomu priradzuje duchovné vedy, ktoré sa zaoberajú duchom, teda vedami ducha. Hermeneutiku definuje ako všeobecnú teóriu chápania a ako taká je všeobecným orgánom vied ducha. Dilthey hovorí, že vysvetliť sa dá príroda, ale duševný život sa dá iba chápať. Čo sa týka prírodných vied, tie vysvetľujú určité javy, ktoré začleňujú do schémy príčiny a následku. Duchovné vedy chápu určitý duševný fakt, zistia jeho zmysel začlenením do určitých významových súvislostí.³⁷ „*Dilthey chce chápať život z neho samého a jediného. Chápať (rozumieť) je pre neho základným pojmom, špecifickým pre duchovné vedy, ktorý stojí v protiklade k prírodovedeckému vysvetľovaniu.*“³⁸

Čo sa týka starovekých textov, Dilthey hovorí, že v týchto dokumentoch je zakotvené pochopenie určitého duševného života. Dokumenty sú toho prejavom. Ak ich chceme pochopiť, možné to je len za podmienky, že ten, kto rozumie a interpretuje, vstúpi do jazykovo-literárnych väzieb výrazov, do autorovho subjektívneho duševného zážitku, t.z. že prežitím sa do neho vcíti. V písomných dokumentoch je duchovný život³⁹ objektivizovaný a práve cez hermeneutiku môže byť prežívaný v procese chápania pomocou interpretácie. Tým, že je duchovný život pochopený, je interpretovaný. Dilthey hovorí, že každý rozbor alebo stretnutie s textom, ktorý treba odhaliť a pochopiť, je vlastne stretnutím s duchom autora a interpretom.⁴⁰ Kľúčom k historickému poznaniu je hľadanie v základnom fenoméne vnútornej štruktúry alebo v súvislosti. Cez ňu je možné rozoznať a identifikovať života druhého človeka v jeho životných prejavoch. U Diltheyho je to presné porozumenie výrazom života. Na jednej strane hermeneutika doplnila chápaciu psychológiu tým, že ju obohatila od jednu vrstvu a na druhej strane chápanie psychológie posunulo hermeneutiku viac do psychologickkej oblasti. Tu je jasná nadväznosť na Schleiermacherovu hermeneutiku, na jej psychologickú stránku, v ktorej sa črtá problém porozumenia ako schopnosť vcítenia alebo prenese-
nie sa do druhého človeka. Hermeneutika tak obsahuje niečo špecifického, snaží sa

³³ Porov.: STOLÁRIK, S.: *Stručne o dejinách filozofie*. Košice : Kňazský seminár sv. K. Boromejského, 1998, s. 169.

³⁴ GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997, s. 15.

³⁵ DILTHEY, W.: *Le origini della ermeneutica*. 1900. In: *Ermeneutica e religione*. Bologna : Patron, 1970, s. 67; GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 48.

³⁶ Porov.: KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 21.

³⁷ Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 48 - 49.

³⁸ Porov.: STOLÁRIK, S.: *Stručne o dejinách filozofie*. Košice : Kňazský seminár sv. K. Boromejského, 1998, s. 169.

³⁹ Duchovný život slúži ako interpretácia Písma a prerjavuje sa taktiež v sakrálnom umení. Porov.: CORANIČ, J.: *Sakrálné pamiatky Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období baroka*. In: *Cnoty i wady*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2008, s. 48

⁴⁰ Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 48 - 49.

o reprodukciu určitej súvislosti, ktorá sa opiera o fixovaný písomný prejav. Psychický život nie je možné vyjadriť v jeho bezprostredných výrazoch. Je ho potrebné zrekonštruovať a to sa uskutoční tým, že sa budú interpretovať objektivované znaky. Aj Dilthey považuje, tak ako Schleiermacher, filológiu ako výklad textov za vedeckú fázu porozumenia.⁴¹

Autor je považovaný za „otca“ pojmu chápanie - porozumenie, ktoré sa týka trvalých prejavov života. Chápanie sa chce prostredníctvom duchovných dejín vcítiť do individuálneho, ktoré spočíva v zamyslení sa človeka nad sebou samým. Práve v prežívaní a prežívaní niečoho sa dá porozumieť životu a dejinám. Chápanie je záležitosťou všetkých duševných schopností človeka.⁴² Podľa Diltheya „cieľom hermeneutiky je pochopiť človeka“. Kým pre Schleiermачera sa pochopenie odvíja od lingvistického faktu, pre Diltheya sa pochopenie stáva vitálnou a humánnou kategóriou, interpretáciou vzťahu medzi hermeneutikou a históriou. Realita textu, ktorý odteraz musí byť interpretovaný, spočíva v jeho dejinnom „zreťazení“ (Zusammenhang). Skúsenosť života všetkých ľudí, ich city, pochopenie ich sociálneho a kultúrneho sveta sa prejavuje prostredníctvom životných výrazov, každodenných tak ako umeleckých, literárnych, inštitucionálnych a iných, zakotvených v texte.⁴³

Základným princípom porozumenia je pre Diltheya život. To znamená všetko to, čo človek prežíva, vnútorne spracováva a nakoniec vyjadri vo forme zážitku. To naopak zase umožní druhým ľuďom znovu prežiť cudzí život. Vzniká tu určitá triáda. Zážitok, vyjadrenie zážitku, porozumenie. To predstavuje základnú metodológiu duchovných vied.⁴⁴ Porozumenie je teda znovuprežitie s implikáciou len ten kto veľa zažil, môže veľa porozumieť. Vlastné zážitky sú spôsobom ako najlepšie porozumieť.⁴⁵

Objektom hermeneutiky sú tieto prejavy, nakoľko vyjadrujú to, ako človek pochopil svoj životný priestor alebo okolnosti, v ktorých žije, pretože život nesie v sebe samom schopnosť prekonávať svoje rozličné významy. Podľa H. G. Gadamera: život vykonáva exegézu seba samého, sám v sebe obsahuje hermeneutickú štruktúru.⁴⁶ V historickom procese tieto životné výrazy kryštalizujú do externých foriem, ktoré v časovom a kultúrnom odstupe strácajú kontakt s priamym prameňom skúseností. Hermeneutika tým, že ich robí objektom svojho štúdia, má za úlohu prinavrátiť tieto ľudské prejavy naspäť, do životnej skúsenosti súčasného človeka. Prostriedkom, ktorý ich spája je ľudský rozum. Pochopenie sa s Diltheyom stáva existencionálnym princípom a zároveň metódou humanitných vied, ale rozdiel medzi pochopením a interpretáciou sa stále viac zahaľuje, hoci najmä v poslednom desaťročí svojho života sa Dilthey opieral o Husserlovu fenomenologickú metódu.⁴⁷

⁴¹ RICOUER, P.: *Úkol hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 12.

⁴² Porov.: STOLÁRIK, S.: *Stručne o dejinách filozofie*. Košice : Kňazský seminár sv. K. Boromejského, 1998, s. 169.

⁴³ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

⁴⁴ GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997, s. 15.

⁴⁵ Porov.: OEMING, M.: *Úvod do biblické hermeneutiky*., 2001, s. 32.

⁴⁶ GADAMER, H. G.: *Wahrheit und Methode*, Tübingen 1960, 1972, s. 213.

⁴⁷ Porov.: LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004, s. 134 – 149.

Pred Schleiermachom tvorila hermeneutika súbor pravidiel, ktoré tvorili servis pre pochopenie textu. Schleiermacher upozornil na to, že nie je možné interpretovať nejaký text, ak sa nepochopí dielo, na ktoré ten text odkazuje. U Diltheya to znamená, že sa vcítíme priamo do procesu, ktorým sa to dielo vytvorilo. Je to tvorivé myslenie autora v jeho historickej epoche.⁴⁸ Uskutočňuje sa prostredníctvom afinity, ktorá jestvuje medzi autorom textu a interpretom. Tento vzťah sa uskutočňuje prostredníctvom univerzálneho rozumu, na ktorom majú obidvaja účasť. Podľa Diltheyho sa to uskutočňuje prostredníctvom duchovného života⁴⁹.

Pri Diltheym sa stretávame s historizmom. Historizmus vznikol v období rýchleho vývoja prírodných vied. Jeho silu zosilňoval význam úspechov v rozličných oblastiach vedy. Jeho cieľom bolo rehabilitovať dejiny s tým, že historizmus sa stavia proti racionalizmu a tradícii osvietenstva. U autora sa stretávame aj s vplyvom Hegelovej filozofie dejín, ktoré sú charakteristické vývojom absolútneho ducha, charakteristické nutnosťou. Dejinný charakter udalosti sa tak stáva problematickým, pretože je negované slobodné rozhodnutie, ktoré je typické pre dejiny. Negatívny vplyv historizmu sa prejavoval v protestantskej exegéze tým, že kritika prišla aj z rádov protestantských teológov. Hlavnou príčinou bolo zrelatívnenie hodnôt. Dilthey vyzdvihuje úlohu jednotlivca. U Diltheyho je úsilie pochopiť historické udalosti, konajúce osoby v historických pomeroch, v ktorých tie osoby existujú. A práve to je možné úplným vylúčením subjektu, pretože sa tým dosiahne objektivita.⁵⁰ „Dnes je nesporným a uznávaným faktom, že subjekt nie je možné vylúčiť z procesu poznania, a teda ani z chápania. V tomto bode nemožno opustiť hermeneutickú bázu, ktorú postavil F. D. E. Schleiermacher. (Funkciu subjektu pri poznaní a chápaní si môžeme názorne vysvetliť pri chybách v meraní vo všetkých oblastiach. Technika musí s tým pracovať a zaviedla „tolerancie“ – prípustné chyby, aby sa dalo prakticky postupovať).“⁵¹ Dilthey je predovšetkým interpretom prepojenia histórie a hermeneutiky. Je to presun záujmu od ľudských výtvorov k historickej súvislosti. Dilthey poukázal na filozofickú reflexiu ako veľký problém zrozumiteľnosti dejinných javov ako takých. V jeho celom diele je protiklad medzi vysvetľovaním prírody a porozumením ducha. Tento protiklad má pre hermeneutiku veľa významných dôsledkov. Hermeneutika tak bola odtrhnutá od prírodovedeckej explikácie a presunutá do oblasti psychológie. Dilthey hovorí, že každá duchovná veda v sebe nesie nejaký dejinný vzťah. Teda predpokladá pôvodnú schopnosť preniesť sa do psychického života druhého človeka. Skrze poznania prírody sa človek dostane iba k javom, ktoré sa od neho líšia.⁵²

Dilthey rozvinul hermeneutiku a priniesol nový aspekt pohľadu na život. Tým, že sa opieral o svojho učiteľa Schleiermachera, preveril jeho hermeneutické zásady. Pohľad aspektu na

⁴⁸ Porov.: TRSTENSKÝ, F.: *Úvod do knihy žalmov*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, 2008, s. 98 – 99.

⁴⁹ Porov.: GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999, s. 49 - 50.

⁵⁰ Porov.: KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 22.

⁵¹ KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003s. 23.

⁵² RICOUER, P.: *Úkol hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 10 – 11.

život autor veľmi dobre uplatnil pri písaní životopisov, napr. Schleiermacherovho. Autor sa o Schleiermachera zaujímal intenzívne už v roku 1864, napísal o Schleiermacherovej etike dizertačnú prácu a v roku 1867 publikoval prvý zväzok bibliografie.⁵³ Dilthey sa výslovne vracia k Schleiermacherovi. Od neho práve pochádza jeho životopis, dodnes neprekonaný. Práve v životopise sa podrobne venuje jeho hermeneutickým snahám a opäť ich dáva do filozofickej diskusie. Dilthey ako prvý rozlišuje medzi prírodnými vedami a duchovnými vedami. Rozlíšenie spočíva v používaní vysvetlenia – analyzujúca metóda v prírodných vedách a chápanie, ktoré je metódou duchovných vied. Základné duchovné porozumenie tvorí chápanie psychológie. Známe je jeho heslo „prírodu vysvetľujeme a duševnému životu rozumieme alebo chápeme ho“.⁵⁴ Dilthey od Schleiermachera preberá hermenetický kruh. Závislosť chápania a subjektu vníma ako negatívum. Táto závislosť sa môže uplatniť v literárnych a psychologických dielach. V nich je možné vžiť sa do myšlienkového sveta autora. Vzťah chápania a subjektu je negatívum pri chápaní a vysvetľovaní historických prameňov.⁵⁵

U Diltheyho je porozumenie textu podriadené porozumeniu druhému človeku, ktorý sa v tom texte vyjadruje. Celá táto činnosť je psychologická,⁵⁶ pretože určuje ako posledný cieľ interpretácie nie to, čo hovorí text, ale to, kto sa v danom texte vyjadruje. Predmetom hermeneutiky je teda zážitok, ktorý sa vyjadruje v texte.⁵⁷

Záver

Biblické poslanstvo prináša poslanstvo spásy, ktoré je určené konkrétnemu človekovi, žijúcemu v dejinách a v týchto dejinách má človek vydať svedectvo o naddejinnom svete, ku ktorému patrí.⁵⁸

Bez aplikovania niektorých pravidiel filozofickej hermeneutiky zameraných na text Biblie, nie je možné robiť biblickú hermeneutiku. V súčasnosti sú aktuálne možnosti a výzvy pokračovať v skúmaní problematiky týkajúcej sa dôležitého problému nazývaného „konflikt interpretácie“, čo zo sebou prináša konzekvencie aj v pastoračnej blasti.⁵⁹ Filozofická hermeneutika tak predstavuje dôležitý zdroj pri interpretácii Svätého písma ako ho spomína aj predposledný dokument Pápežskej biblickej komisie Interpretácia biblie v cirkvi, kde v druhej časti sa venuje prínosom filozofickej hermeneutiky pre interpretáciu Písma. V časti (A,B) sa dokument zaoberá prínosom filozofickej hermeneutiky a jej použitie na biblický text. V prvej kapi-

⁵³ Porov.: GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997, s. 18.

⁵⁴ CORETH, E., EHLEN, P., HAEFFNER, G., RICKEN, F.: *Filosofie 20. stololetí*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2006, s. 76.

⁵⁵ Porov.: KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, s. 22.

⁵⁶ Porov.: PETRO, M.: *Kríza súčasného manželstva a cesty jej prekonania*. Námestovo : Štúdio F, 2004, s. 129.

⁵⁷ RICOUER, P.: *Úkol hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 14.

⁵⁸ DANCÁK, P.: Charakter numinózneho v kresťanstve. In: DRONDZEK, J. (Ed). *M. ELIADE 100 rokov od narodenia : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Košice*. Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007. s. 208 - 218, ISBN 978-80-8084-220-8.

⁵⁹ DANCÁK, P.: Gaudium et spes – základ pokoncilovej obnovy. In : *Disputationes quodlibetales 2002*, GBF PU Prešov 2002, s. 25 – 27.

tole s názvom Filozofická hermeneutika sa poukazuje na prínos osobností ako R. Bultman a jeho existencionálnu interpretačnú teóriu a predporozumenie, H. G. Gadamer a jeho poznanie, ktoré sa získa ak sa horizont textu prekryje s horizontom čitateľa a P. Ricoeura, ktorý poukázal na odstup medzi textom a autorom, medzi textom a súčasným čitateľom. Potom nasleduje časť, ktorá poukazuje ako sa dajú použiť výdobytky hermeneutiky v exegéze. Základ sa poukazuje v nevyhnutnosti hermeneutiky, t. j. interpretácie do dneška nášho sveta. Druhá kapitola má názov Zmysly inšpirovaného Písma, kde dokument píše o literárnom, duchovnom a plnom zmysle.⁶⁰

Bibliografia:

- [1] PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 1993, Spišská kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995.
- [2] BRUGGER, W.: *Filozofický slovník*. Praha : Naše vojsko, 1994.
- [3] CORANIČ, J.: Sakrálné pamiatky Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v období baroka. In: *Cnoty i wady*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Grckokatolícka teologická fakulta, 2008.
- [4] CORETH, E., EHLEN, P., HAEFFNER, G., RICKEN, F.: *Filosofie 20. století*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 2006.
- [5] DANCÁK, P.: *Komunikácia ako výchova k radikálnej otvorenosti*. In : *Orbis communicationis socialis 2002*, GBF PU Prešov 2002, s. 21 - 29.
- [6] DANCÁK, P.: *Gaudium et spes – základ pokoncilovej obnovy*. In : *Disputationes quodlibetales 2002*, GBF PU Prešov 2002, s. 25 – 27.
- [7] DANCÁK, P.: Charakter numinózneho v kresťanstve. In: DRONDZEK, J. (Ed). *M. ELIADE 100 rokov od narodenia : Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie Košice*. Teologická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007. s. 208 - 218, ISBN 978-80-8084-220-8.
- [8] DILTHEY, W.: *Le origini della ermeneutica*. 1900. In: *Ermeneutica e religione*. Bologna : Patron, 1970.
- [9] GADAMER, H. G.: *Wahrheit und Methode*. Tubingen, 1960, 1972.
- [10] GIBELLINI, R.: *Teológia XX. storočia*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1999.
- [11] GRONDIN, J.: *Úvod do hermeneutiky*. Praha : Oikúmené, 1997.
- [12] HERIBAN, J.: *Príručný lexikón biblických vied*. PSÚSCM : Rím, 1992.
- [13] KALATA, D.: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003.
- [14] KARDIS, M.: Apokryfná literatúra Starého zákona. In: *Štúdie z biblistiky a systematickej teológie*. Prešov : Pro Communio, 2006.

⁶⁰ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 1993, Spišská kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995.

- [15] LEŠČINSKÝ, J.: Konflikt interpretácií – Existencializmus a biblická interpretácia. In: *Církev v české a slovenské historii*. Olomouc : Společnost pro dialog Církve a Státu, 2004.
- [16] LEŠČINSKÝ, J.: *Súkromné prednášky z biblickej exegézy*. 1999.
- [17] OEMING, M.: *Úvod do biblickej hermeneutiky*. Praha : Vyšehrad, 2001.
- [18] PETRO, M.: *Kríza súčasného manželstva a cesty jej prekonania*. Námestovo : Štúdio F, 2004.
- [19] RICOUER, P.: *Úkol hermeneutiky*. Praha : Filozofický ústav AV ČR, 2004, s. 8.
- [20] SCHLEIERMACHER, F.: *Lo studio della teologia. Breve presentazione, 1811*. Queriniana, Brescia 1978, § 133.
- [21] SCHLEIERMACHER, F.: *Hermeneutik*. Preklad: KIMMERLE, H., WINTER, C.: Heidelberg, 1959. franc. prekl., *Hermeneutique*, Labor et Fide, Geneve, 1987.
- [22] STOLÁRIK, S.: *Stručne o dejinách filozofie*. Košice : Kňazský seminár sv. K. Boromejského, 1998.
- [23] STÖRIG, H. J.: *Malé dějiny filozofie*. Praha : Zvon, 1995.
- [24] TRSTENSKÝ, F.: *Úvod do knihy žalmov*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, 2008.

Summary

From the philosophical hermeneutic towards biblical hermeneutic

Author of the article considers the issue of the hermeneutic. History and development of this scientific discipline has come a long way and it's still alive. The review shows the „path“ of the hermeneutic from philosophical to biblical.

Key words: hermeneutic, the Bible, philosophy, Church.

Joanna Zegzuła-Nowak

Człowiek w ujęciu perfekcjonistycznej myśli etycznej Henryka Elzenberga

Ludzie nauki, artyści i reformatorzy religijni od wieków poszukiwali cech konstytuujących człowieka, warunkujących jego miejsce w świecie, wynoszących go ponad świat natury, będących przejawem jego dążeń do ujęcia pełni i podkreślenia wyjątkowości swej istoty¹. Wielu uczonych podejmowało próby ujęcia i zdefiniowania takich cech, które najczęściej wykraczały poza świat przyrodniczy². Wśród cech, w których posiadaniu upatrywano istoty człowieka oraz jego wyższości nad światem natury, a w tym i nad światem zwierzęcym pojawiały się takie jak: posiadanie duszy (Platon, Św. Tomasz), ukonstytuowanie na wzór i podobieństwo Boga (filozofia chrześcijańska), tworzenie religii i form kultu (Feuerbach), wolność i odpowiedzialność za podejmowane wybory (egzystencjalizm), czy też język (filozofia analityczna).

Wielce interesującą propozycję ujęcia człowieka, jego istoty, oraz aktywności i jej wytworów, stworzył wybitny polski filozof Henryk Elzenberg. Dorobek tego filozofa obejmuje głównie opracowania z zakresu etyki i estetyki. To właśnie w obrębie tych sfer aktywności ludzkiej poszukiwał on cech konstytuujących pełnię człowieka, stanowiących o jego doniosłości i mocy na tle świata przyrodniczego.

Ze względu na to, że jego myśl etyczna powiązana jest ściśle z kategoriami wartości obiektywnej (perfekcyjnej) oraz doskonałości etycznej, można ją umiejscowić w nurcie tzw. etyki perfekcjonistycznej³. Kierunki tego typu należą (obok eudajmonistycznych) do tzw. kierunków teleologicznych. Kryterium etyczne stanowi tu dążenie do jakiegoś najwyższego, ostatecznego celu. Z kolei, postępowanie nakierowane na zmierzanie do niego, zbliżające człowieka do jego realizacji uznawane jest za postępowanie dobre. W perfekcjonizmie celem jest

---

¹ R. Ingarden pisze, że ujęcie istoty czy natury ludzkiej jest przedsięwzięciem niezmiernie trudnym, człowiek bowiem wykracza poza wszelkie próby określenia go. Co więcej, wieloaspektowość działań człowieka wskazuje, że: „Wszelkie wysiłki, by objąć pełnię jego istoty określeniem zadowalającym i adekwatnym, okazują się daremne”. R. Ingarden, *Książeczka o człowieku*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975, s. 21.

² Por. M. Ossowska, *Podstawy nauki o moralności*, red. P. J. Smoczyński, Wrocław 1994, s. 83-84.

³ Jak zaznacza S. Dziamski: „Wyróżniającą jej własnością ma być właśnie dbałość o określony poziom zachowań moralnych, (...) moralność tego typu ma mieć przede wszystkim na względzie **osobiste przymioty człowieka** wyrażające jego **doskonałość**”. S. Dziamski, *Wykłady z nauki o moralności*, Poznań 1994, s. 50. Por. także W. Tyburski, *Perfekcjonizm etyczny*, [w:] R. Wiśniewski (red.), *Wybrane pojęcia i problemy etyki*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 1984, s. 101.

doskonałość, bądź też jak najpełniejszy rozwój, czy też postęp jednostki. Ponadto, kierunki te, przyznają pierwiastkowi duchowemu w człowieku charakter nadrzędny w stosunku do pierwiastka cielesnego, zmysłowego⁴.

W tym ujęciu, koncepcja Elzenberga ukazuje szereg właściwości składających się na specyficzną wizję człowieka, jako istoty dążącej do pełni rozwoju moralnego, powiązanej nierozwalnie ze światem wartości⁵ i innych kategorii etycznych.

1. Twórczość aksjologiczna: człowiek i świat wartości perfekcyjnych

W świetle koncepcji filozoficznej Elzenberga, tym, co stanowi domenę człowieka i wyróżnia go z otaczającego świata, jest swoista *twórczość aksjologiczna*, przejawiająca się w potrzebie i umiejętności tworzenia kultury, poprzez dążenie do urzeczywistniania tzw. wartości perfekcyjnych. Elzenberg głosił bowiem tezę o istnieniu wartości obiektywnych⁶, stanowiących trzon kultury. To właśnie one odgrywają w zamyśle uczonego najdonioślejszą rolę. Są one osnową, trzonem jego rozważań na polu aksjologii, są jej prawdziwym przedmiotem. Ponadto, stanowią one podstawę aktywności i zmagania moralnych człowieka⁷.

Wartości perfekcyjne⁸ są wartościami pierwotnymi oraz autotelicznymi (będąc celami samymi w sobie nie służą realizacji żadnych innych celów). W odróżnieniu od wartości utylitarnych⁹, istnieją jako wartości obiektywne, absolutne i bezwzględne¹⁰. Nie są zatem zrelatywi-

⁴ Por. K. Twardowski, *Główne kierunki etyki naukowej. Wykładów z etyki część I*, oprac. I. Dąbska na podst. wykładów z roku 1909/10, [w:] M. Środa (wybór i oprac.), *O wartościach, normach i problemach moralnych. Wybór tekstów z etyki polskiej dla nauczycieli i uczniów szkół średnich*, PWN, Warszawa 1994, s. 31. Por. również *Wprowadzenie*, [w:] Z. Kalita (oprac.), *Etyka w teorii i praktyce. Antologia tekstów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001, s. 22.

⁵ Model etyki opartej na wartościach pojawił się w XIX w. (wówczas pojęcie wartości zostało wprowadzone do słownictwa filozoficznego). Za twórcę aksjologii (filozofii wartości) uważany jest R. H. Lotze. Niektórzy badacze przekonują też, że całkiem możliwe jest, iż to właśnie Elzenberg wprowadził po raz pierwszy do polskiej literatury filozoficznej terminu „aksjologia” na określenie nauki o wartościach. Por. P. Dutkiewicz, *Modele etyki opartej na wartościach*, [w:] J. Lipiec (red.), *Człowiek i świat wartości*. Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1982, s. 12-13. Por. także U. Schrade, *Aksjologia formalna Henryka Elzenberga*, „Studia Filozoficzne”, nr 12, PWN, Warszawa 1986, s. 83-84.

⁶ Obiektywistyczne ujęcie kategorii wartości, stanowi obok koncepcji subiektywistycznej, odpowiedź dotyczącą sposobu istnienia wartości. Por. J. Mariański, *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1989, s. 163. Por. także L. Hostyński, *Filozofia wartości Henryka Elzenberga na tle filozofii polskiej XX-lecia międzywojennego*, „Annales Universitatis Mariae Curie Skłodowska. Studia nad polską filozofią pierwszej połowy XX wieku”, Sectio I Philosophia – Sociologia, Vol. XXIX, Lublin 2004, s. 61-76.

⁷ ks. A. Siemianowski podkreśla, że udział człowieka w wartościach stanowi nie tylko przejaw istoty jego bytu, ale także akt jego aksjologicznej samorealizacji i przeznaczenie. Por. ks. A. Siemianowski, *Człowiek a świat wartości*, Prymasowskie Wydawnictwo „Gaudetinum”, Gniezno 1993, s. 102.

⁸ W ramach proponowanej filozofii wartości (*aksjologii ogólnej*), której przedmiotem, jest kategoria wartości (jej istota, status ontologiczny, możliwość poznawania, urzeczywistniania) Elzenberg wyróżnił dwa działy: *formalny* i *merytoryczny*. Aksjologia, odpowiadająca działowi formalnemu zajmuje się formułowaniem twierdzeń o wartościach uważanych za prawdziwe, niezależnie od tego, jakie przedmioty uważa się za wartościowe. Ważnym jej działem, jest architektonika wartości, ze względu na to, że przedmiot jej badań Elzenberg upatrywał w analizie wewnętrznej struktury świata wartości (podział wartości, ich związki i relacje, ustalanie ich hierarchii). Z kolei, aksjologia merytoryczna poszukuje odpowiedzi na pytanie, jakie przedmioty, lub klasy przedmiotów są wartościowe i w jakim stopniu. Por. W. Tyburski, *Elzenberg*, Myśli i ludzie, Wiedza Powszechna, Warszawa 2006, s. 32. Por. także U. Schrade, *op.cit.*, s. 84-85.

⁹ Wartości utylitarne (wyróżnione przez Elzenberga obok wartości perfekcyjnych) ze względu na swój względny charakter nie są zdaniem filozofa wartościowymi w sensie aksjologicznym. Stanowią one każdorazowo wartość dla kogoś lub czegoś ze względu na swą przydatność. Dany przedmiot zatem, jest wartościowy utylitarnie, wówczas gdy jest on obiektem pożądania, zaspokaja jakąś potrzebę lub dostarcza po prostu przyjemności. Por. H. Elzenberg, *Pojęcie wartości perfekcyjnej. Fragment komunikatu o pojęciach wartości i powinności*, [w:] H. Elzenberg, *Wartość i człowiek. Rozprawy z humanistyki i filozofii*, Toruń 1966, s. 10. Por. także U. Schrade, *op.cit.* s. 86. Istotę wartości utylitarnych przedstawia także ks. A. Siemianowski, zaznaczając, że służą

zowane do celów czy interesów kogokolwiek, lecz stanowią same w sobie cele ostateczne¹¹. Jak zauważa Stanisław Borzym, wartości absolutne w ujęciu tego filozofa stanowią przedmiot czci, a także dostarczają dyrektyw postępowania, dają bowiem wiedzę o tym co być powinno¹². Człowiek poprzez ich urzeczywistnianie dąży równocześnie do doskonałości. Główne odmiany wartości perfekcyjnej to piękno (będące przedmiotem kontemplacji) oraz dobro (powiązane z wolą)¹³. Autor *Kłopotu z istnieniem* zaznaczał, że dążenie do ich realizacji stanowi jedyny istotny cel aktywności ludzkiej. Pisał następująco:

Jedyną słuszną treścią życia jest miłość dobra i piękna i dążenie do ich realizacji¹⁴.

W poznaniu wartości obiektywnych pierwszeństwo przyznawał intuicji. Mówiąc – *wartość*, autor *Kłopotu z istnieniem* zawsze miał na myśli właśnie wartość perfekcyjną. Przy czym warto zauważyć, że:

Na gruncie systemu Elzenberga wartości nie są ani przedmiotami, ani cechami przedmiotów¹⁵. Są to bowiem pewne fakty, czyli pewne realnie istniejące stany rzeczy: wartością jest okoliczność, że pewna określona cecha danemu przedmiotowi faktycznie przysługuje. Elzenberg powie wtedy, że cecha ta jest wartościotwórcza, ale nie w ogóle, tylko względem tego właśnie przedmiotu (albo tej klasy przedmiotów, gdy przedmiot wskazany jest tylko rodzajowo). O samym zaś przedmiocie powie on, że jest wartościowy¹⁶.

Z kolei, Waław Mejbbaum zauważa, że jeśli przyjąć odmienne od Elzenbergowskiego stanowisko, dotyczące statusu ontologicznego wartości i założyć, że są one jednak pewnymi cechami przedmiotów, istotnymi z uwagi na podjęte przez podmiot działania, to wówczas

---

one do zaspokojenia potrzeb i jedynie jako środki do celu i „absolutnie być nie mogą – środkami do realizacji jakiegoś celu, nawet środkami do osiągnięcia szczęścia czy doskonałości”. Por. ks. A. Siemianowski, *op.cit.*, s. 63-73, 104-105. Z kolei, próbę pełnego sformułowania i ścisłego określenia znaczeń, w których dana wartość jest względna podjął R. Ingarden. Elzenbergowskie ujęcie względności wartości (wartość użyteczna bądź ełenktyna) stanowi załedwie jedno z pięciu znaczeń przedstawionych przez Ingardena. Przedstawia on także wartość ze względu na okoliczności (sytuacyjną), wartość iluzoryczną (jako uludny fenomen powstały na drodze mylnej oceny lub percepcji), wartość jako bytową pochodną przeciwną realności (wartość zależna jest od rzeczy która ją posiada), oraz wartość daną jedynie podmiotom szczególnego rodzaju. Por. R. Ingarden, *Uwagi o względności wartości*, [w:] M. Środa, *op.cit.*, s. 261-266.

¹⁰ Stanowisko Elzenberga zbliżone jest do aksjologicznego idealizmu obiektywnego. W tym ujęciu, wartości stanowią idealne, niezależne od ludzkiej świadomości byty, które są ponadczasowe, istnieją obiektywnie i mają charakter absolutny. Problemem ontologicznym tego stanowiska (który pojawiłby się również u Elzenberga jeśli założyć, że jest on reprezentantem idealizmu tego typu) jest to, że wartości by mogły być realizowane w świecie potrzebują istnienia człowieka i jego działalności. Tym samym, oznaczałoby to, iż to nie tyle człowiekowi potrzebne są wartości, ile wartościom człowiek by możliwa była ich realizacja. Por. W. Pulikowski, *Wartość jako kategoria filozoficzna*, [w:] J. Lipiec, *op.cit.*, s. 12-13.

¹¹ Por. U. Schrade, *op.cit.*, s. 94.

¹² Por. S. Borzym, *Filozofia polska 1900-1950*, Ossolineum, Wrocław 1991, s. 156.

¹³ Por. H. Elzenberg, *O różnicy między „pięknem” a „dobrem”*, [w:] H. Elzenberg, *Wartość i człowiek...*, s. 12-24. Elzenberg skłaniał się także do uznania świętości za odmianę wartości perfekcyjnej, natomiast prawdzie odmówił nie tylko statusu wartości tego typu ale w ogóle wartości jako takiej. Por. U. Schrade, *op.cit.*, s. 92.

¹⁴ H. Elzenberg, *Cztery fundamentalne tezy mojej nauki o regułach postępowania*, 25. 12. 1939, [za:] K. Kaszyński, *Z historii etyki. Henryk Elzenberg*, Wrocław – Zielona Góra 1998, s. 154.

¹⁵ Podobnie do Elzenbergowskiego antynaturalistyczne stanowisko aksjologiczne prezentuje R. Ingarden. W jego pismach czytamy: „To, co wartością nazywamy: dobro, piękno, prawdziwość, sprawiedliwość itd., to nie znajduje się w owej fizykobiologicznej podbudowie naszego ludzkiego świata, lecz występuje dopiero właśnie w owej, nadbudowanej rzeczywistości albo też przynajmniej (...) przez nią się przejawia lub wymaga jej wytworzenia dla swego ucieleśnienia” R. Ingarden, *Szkice z filozofii literatury*, wstęp. W. Stróżewski, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000, s. 18.

¹⁶ B. Wolniewicz, *Myśl Elzenberga*, [w:] B. Wolniewicz, *Filozofia i wartości. Rozprawy i wypowiedzi z fragmentami pism Tadeusza Kotarbińskiego*, Warszawa 1993, s. 78.

także aktywność ludzka będzie odbiegała od tego ujęcia. Swoją tezę podsumowuje następująco:

Zgodnie z tak wybranym punktem widzenia ludzie nie dlatego działają, aby realizować wartości, lecz jest raczej tak, że ludzie w toku działania zaczynają wartościować zarówno zastane warunki, jak i osiągnięte efekty¹⁷.

W tej interpretacji zatem wartości nie stanowią priorytetu moralnego, ani ostatecznego celu, a ludzkie działanie nie jest podporządkowane ich urzeczywistnianiu. Człowiek też nie osiąga swej pełni rozwoju moralnego poprzez ich realizację.

Natomiast zdaniem Elzenberga, wartości perfekcyjne nie tylko stanowią właściwy przedmiot rozważań aksjologicznych, ale są także podstawą do rozważań nad człowiekiem i podejmowania prób ujęcia jego istoty. Elzenberg przekonuje, że aktywność ludzka powinna opierać się właśnie na tej kategorii. Bez niej bowiem człowiek nie może się obejść w sferze twórców i dążeń moralnych, będącej zarazem manifestacją jego istoty. Jak zauważa ks. Antoni Siemianowski:

Człowiek, który by istniał w rozbracie z wartościami moralnymi pozytywnymi, nieuchronnie traci coś ze swego człowieczeństwa¹⁸.

Istotną rolę w sferze etycznej Elzenberg przypisuje kategorii powinności. Według niego, jedną z istotnych własności wartości perfekcyjnych jest właśnie fakt, że związane są one nierozzerwalnie z powinnością, stanowiąc jej uzasadnienie i źródło. Można stwierdzić nawet, że filozof definiuje wartość właśnie poprzez powinność. Według myśliciela, wartość absolutna nie może istnieć w oderwaniu od powinności. Jak uzasadnia Elzenberg:

Przez przymiotnik „wartościowy” rozumiem „taki, jaki powinien być” czyli, (...) „posiadający cechę (albo cechy), którą (które) posiadać powinien”. (...) „Wartością” danego przedmiotu jest więc „to, że jest taki, jaki powinien być”, czyli „posiadanie przez niego cechy – lub cech – które powinien posiadać”¹⁹.

Jednakże nie każdy powinny stan rzeczy jest perfekcyjnie wartościowy. Wartościowe perfekcyjnie są bowiem tylko stany rzeczy w znaczeniu ostatecznym. Dla Elzenberga wartość ostateczna to stan rzeczy, dla którego częścią racji nie jest wartość żadnego innego przedmiotu. Innymi słowy, jest to taki stan rzeczy, którego wartość nie jest warunkowana wartością żadnego innego stanu rzeczy²⁰.

Przy czym, należy zauważyć, że powinność w żadnym razie nie może być utożsamiana z nakazem. Elzenberg widzi w niej raczej analogię do pragnienia bądź pożądania²¹. Ponadto,

¹⁷ W. Mejsbaum, *Człowiek w świecie wartości*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2000, s. 110.

¹⁸ ks. A. Siemianowski, *op.cit.*, s. 119.

¹⁹ H. Elzenberg, *O różnicy...*, s. 15. Przy czym, jak zauważa U. Schrade powinny stan rzeczy ma charakter bezosobowy, oznacza to, że jego zrealizowanie jest niezależne od tego czy istnieje sprawca zdolny by go zrealizować. Jest to tzw. powinność bytu. Por. U. Schrade, *op.cit.*, s. 90.

²⁰ Z kolei, stany rzeczy, dla których częścią racji jest wartość innego stanu rzeczy Elzenberg nazywa wartością pochodną. Por. U. Schrade, *op.cit.*, s. 91.

²¹ Por. H. Elzenberg, *Kilka uwag aksjologiczno-etycznych w związku z fragmentem rozprawy Pricharda*, [w:] H. Elzenberg, *Z historii filozofii*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, s. 401.

twierdzi on, że człowiek jest w swoisty sposób zobowiązany do urzeczywistniania wartości perfekcyjnych. Konkluduje następująco:

Dana wartość perfekcyjna (...) czy da się czy nie da urzeczywistnić, w zasadzie powinna być urzeczywistniona²². Rzecz uznana za wartościową (...) jest rzeczą, której urzeczywistnienia się pragnie²³.

Wartości perfekcyjne zawierają zatem w swej istocie wewnętrzny nakaz swego urzeczywistnienia. Innymi słowy, powinność leżąca u podstaw wartości perfekcyjnych implikuje pewien obowiązek ich realizacji. Ludzie, w obliczu sprzyjających warunków i możliwości powinni zmierzać ku nadaniu danej wartości (predestynowanej do miana perfekcyjnej) statusu bytu realnego. Co więcej, myśliciel uważa, że: postępowanie ludzkie (...) podlega w całości normom wynikającym stąd, że wartości perfekcyjne są, i że obowiązują²⁴.

Elzenbergowska obiektywistyczna koncepcja wartości zakłada zatem, że wartości obiektywne kształtują w całości życie moralne człowieka. Wymagają jednak ludzkiego zaangażowania i aktywności.

Jak zauważa Paweł Dutkiewicz: Obiektywne wartości etyczne same z siebie nie determinując realnej praktyki moralnej, wymagają ludzkiego działania, zaangażowania²⁵.

Podobne stanowisko prezentuje Janusz Mariański, głosząc, że wartości jako pozytywne i podstawowe miary, kształtują i ukierunkowują (poprzez normy) działania ludzkie, a także wskazują właściwe cele przyczyniając się do ich aktywizacji:

Życie moralne da się ostatecznie sprowadzić do wartości moralnych i treściowej odpowiedzi na wezwania płynące od nich²⁶.

Analogicznie konkluduje ks. Jan Szymczyk, stawiając wartości jako istotny i stały przedmiot dążeń, działań i starań człowieka. Zwraca przy tym uwagę, że to od ludzkiej woli i aktywności zależy obecność wartości w świecie. Píše następująco: by wartości istniały w społecznym świecie to muszą być one przedmiotem dążenia, działań twórczych, muszą być wciąż odkrywane, aktualizowane, stawać się przedmiotem refleksji, ośrodkiem życia²⁷.

Elzenberg zdawał sobie sprawę, że człowiek realizując wartości kieruje się różnymi motywami. Nie jest tak, że dąży do wartości tylko z powinności lub miłości do niej, a czyny spełnia jedynie dlatego, że są wartościowe. Taka motywacja jest oczywiście dla filozofa najwyższej wagi (jest to tzw. motywacja aksjologiczna). Jednak nie jest ona jedyna. Zdaniem autora „Kłopotu z istnieniem”, istnieją też inne (pozaaksjologiczne) motywy skłaniające ludzi do urzeczywistniania wartości. Wówczas wartość powstaje niejako jako wynik uboczny w sytuacji, kiedy człowiek by osiągnąć jakiś pozaaksjologiczny stan rzeczy musi odwołać się do jakiejś wartości perfekcyjnej (poznać ją i zrealizować). Wśród motywów tego typu wyróżnia

---

²² H. Elzenberg, *Pojęcie wartości perfekcyjnej...*, s. 10.

²³ H. Elzenberg, *Nauka a barbarzyństwo*, [w:] *Wartość i człowiek...*, s. 155.

²⁴ H. Elzenberg, *Pojęcie wartości perfekcyjnej...*, s. 11.

²⁵ P. Dutkiewicz, *op.cit.*, s. 62.

²⁶ J. Mariański, *op.cit.*, s. 171.

²⁷ ks. J. Szymczyk, *Odkrywanie wartości. Z problematyki socjologiczno-aksjologicznej*, Polihymnia, Lublin 2004, s. 254.

uznanie, sławę oraz religię²⁸. Wśród wielości wartości rozpoznawanych przez człowieka, istotnym zagadnieniem staje się kryterium wyboru wartości do realizacji. Przy czym, Elzenberg odrzuca dość powszechne kryterium obowiązku oparte na tzw. zasadzie maksymalizacji dobra Moore'a²⁹. Jego koncepcja aksjologiczna zakłada, że ludzkie życie nie składa się w całości z obowiązków. Obowiązek pojawia się wraz z wartością perfekcyjną. Dany przedmiot by być wartościowy musi posiadać cechę, którą posiadać powinien, czyli musi być taki jaki być powinien. By stan ten mógł być zrealizowany musi istnieć jego świadomy sprawca. Ponieważ powinność realizacji nie jest nigdy skierowana do żadnego konkretnego sprawcy wyznacza jedynie pewien ogół sprawców możliwych. Dopiero wówczas, gdy zaistnieje sytuacja, w której tylko będzie możliwy tylko jeden sprawca. powinność realizacji staje się obowiązkiem.

Sferą obejmującą wartości perfekcyjne jest kultura. Stanowi ona ich zbiór, zrealizowany przez pewną społeczność. Człowiek powinien być ceniony i kochany właśnie przede wszystkim za jej tworzenie, stanowi ona bowiem jego naczelną cel i powołanie³⁰. Co za tym idzie, jej tworzenie stanowi doniosłą dyrektywę działania ludzkiego³¹. Zdaniem tego myśliciela kultura to: proces przekształcania człowieka a przez niego i świata w kierunku coraz większej wartości³².

Dlatego też kultura powinna być postrzegana jako: nakaz, imperatyw, cel i powołanie człowieka, kopuła, za której filary winniśmy uważać siebie i drugich, swoje życie i swoje działanie³³.

Proces tworzenia kultury przebiega dwuetapowo. Istotą pierwszego etapu (negatywnego) jest wyzbycie się dominującego wpływu instynktów (np. samozachowawczego, płciowego). Cel ten osiągnąć można poprzez ascezę, bohaterstwo lub też szacunek do twórców społecznych takich jak: ojczyzna, państwo, małżeństwo), które choć niesłusznie mogą być uznane za wartościowe aksjologicznie, to jednak dążenie do mylnych ideałów tego typu może wydobywać w człowieku dobro (idealizm społeczny)³⁴.

Specyfiką elzenbergowskiej koncepcji kultury jest zatem ujęcie jej w perspektywie aksjologicznej³⁵.

²⁸ Por. U. Schrader, *op.cit.*, s. 100.

²⁹ Zasada ta głosi, że obowiązkiem jest takie postępowanie, które zmierza do powstania jak największej ilości dobra. Por. tamże, s. 101.

³⁰ Por. J. Zubelewicz, *Elzenberg Henryk Józef Marian (1887 –1967). Kłopot z istnieniem. Aforyzmy w porządku czasu*, [w:] B. Skarga (red.), *Przewodnik po literaturze filozoficznej XX wieku*, przy współpracy S. Borzyskiej i H. Floryńskiej-Lalewicz, PWN, Warszawa 1994, tom 1, s. 74.

³¹ Co ciekawe, J. Zubelewicz przekonuje, że człowiek w dziele tworzenia kultury powinien mieć dystans do spraw bytowych nie tylko tych dotyczących życia jednostkowego ale i społecznego. Działanie polityczne, ekonomiczne czy społeczne posiada sens jedynie wówczas, gdy przyczyniają się do powstawania kultury. Por. tamże, s. 74.

³² H. Elzenberg, *Kłopot z istnieniem. Aforyzmy w porządku czasu*, Toruń 2002, s. 245.

³³ H. Elzenberg, *Nauka a barbarzyństwo...*, s. 152.

³⁴ Por. J. Zubelewicz, *Elzenberg Henryk...*, s. 74-76.

³⁵ Por. W. Tyburski, *Elzenberg...*, s. 149. Ujęcie kultury z punktu widzenia filozofii wartości pojawiło się w XIX w. za sprawą Windelbanda i Rickerta, którzy wykazując odmienną naturę nauk społecznych od nauk przyrodniczych, wskazywali na potrzebę „aksjologicznego uzupełnienia” naukowego opisu świata i ujęcia kultury jako sfery związanej z wartościami. Por. W. Pulikowski, *op.cit.*, s. 10.

Elzenberg prowadził liczne polemiki z koncepcjami, które stały w opozycji do proponowanego przezeń ujęcia kultury i wartości, bądź też całkowicie je negowały³⁶. Warto dla przykładu przedstawić główne elementy Elzenbergowskiej krytyki etyki realizmu praktycznego Tadeusza Kotarbińskiego³⁷. Naczelną dyrektywę tej etyki stanowi zapobieganie cierpieniu, a także usuwanie cierpienia już istniejącego³⁸. Główny zarzut Elzenberga wysunięty w kierunku tejże koncepcji, to brak troski o wartości dodatnie i ich realizację³⁹. Zdaniem autora „Kłopotu z istnieniem” Kotarbiński bowiem, kładąc główny nacisk na unicestwianie wszelkich form cierpienia (szeroko rozumianego zła: zagłady, rozterki, nędzy, klęski, bólu fizycznego, uczucia upośledzenia, choroby), a więc kierując się w stronę wartości ujemnych, pozbawia człowieka możliwości dążenia ku budowaniu wartości dodatnich (np. piękna i dobra)⁴⁰. W realizmie praktycznym brak jest zatem miejsca na realizowanie autotelicznych wartości dodatnich. Jeśli w ogóle będą one mogły powstać, to jedynie jako swoisty „efekt uboczny” walki z cierpieniem, a nie jako cel sam w sobie. Idąc tokiem myśli polemicznej Elzenberga, w realizmie praktycznym Kotarbińskiego, upatruje on deprecjację i zagrożenie dla kultury. Podsumowuje to następująco: pójście za wskazaniem Kotarbińskiego miałyby skutki fatalne. Wystarczy się zaznajomić z dalszym ciągiem jego wywodu, by sobie uprzytomnić niesamowite szkody, które by z tej uległości wynikły; ciosy zaś najbardziej niszczące godziłyby w szczególności (...) w kulturę – bo realizm praktyczny co najmniej przekreśla motywację zainteresowania się jej wartościami, a po prawdzie to wartości te bezpośrednio piętnuje jako „nieważne”⁴¹.

Toruński filozof zauważa, że szkodą, jaką realizm praktyczny czyni ludzkości, to sprowadzenie trwania przy życiu do jego czysto animalnej, biologicznej racji⁴². Tym samym, Profe-

³⁶ Por. np. J. Zubelewicz, *Elzenberg a niektóre wątki myśli egzystencjalistycznej*, „Studia Filozoficzne” nr 12, 1986, s. 11-119; Autor przedstawia tu Elzenbergowską polemikę z niektórymi założeniami egzystencjalizmu (Sartre, Kołakowski). Dotyczą one takich kwestii jak: Czy sądy o wartości i powinności zależą od nas? Czy sens życia i cel życia oznaczają to samo, czy też jedynie wartościowy cel nadaje życiu sens? Czy sąd o wartości powinien być zdeterminowany? Główną różnicą egzystencjalizmu w stosunku do założeń aksjologicznych Elzenberga jest założenie, że skoro Bóg nie istnieje brak jest jakiegokolwiek systemu obiektywnych wartości i norm. Człowiek w swym postępowaniu nie kieruje się zatem dążeniem do wartości obiektywnych i jest całkowicie odpowiedzialny za swe wybory, których niczym nie może usprawiedliwić, gdyż brak jest jakiegokolwiek obowiązującego systemu aksjologicznego. Sartre pisał: „Egzystencjalizm (...) stwierdza, iż jest to bardzo kłopotliwe, że Bóg nie istnieje, gdyż wraz z nim znika cała możliwość odnalezienia wartości w świecie idei. Nie może już istnieć dobro a priori, gdyż nie ma świadomości nieskończonej i doskonałej, która by je pomyślała. Nigdzie nie jest napisane, że dobro istnieje, że trzeba być uczciwym, że nie należy kłamać (...). W rzeczy samej wszystko jest dozwolone, jeżeli Bóg nie istnieje (...). nie widzimy przed sobą wartości czy nakazów, które usprawiedliwiałyby nasze postępowanie. (...) nie mamy, ani poza sobą, ani przed sobą w dziedzinie wyższych wartości potwierdzenia czy usprawiedliwienia”. J. P. Sartre, *Egzystencjalizm jest humanizmem*, przeł. J. Krajewski, Wydawnictwo „Muza”, Warszawa 1998, s. 37-39.

³⁷ Por. L. Hostyński, *Układacz tablic wartości*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 1999, s. 30-34.

³⁸ T. Kotarbiński zaznaczał, że przeciwdziałanie cudzemu cierpieniu stanowi moralny obowiązek i dyrektywę postępowania. Por. T. Kotarbiński, *Wypowiedzi okolicznościowe i recenzje*, [w:] T. Kotarbiński, *Pisma etyczne*, pod red. P. J. Smoczyński, Wydawnictwo Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1987, s. 459. Podobne stanowisko prezentuje A. Schweitzer, pisząc, że: „kto doznaje dobra w życiu, powinien czuć się powołany do poświęceń celem łagodzenia cierpień innych. (...) Nikomu nie wolno zamykać oczu na cierpienie, którego widoku chce sobie zaoszczędzić, i przechodzić nad tym do porządku dziennego”. A. Schweitzer, *Życie*, przeł. J. Piechowski, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1974, s. 43, 52.

³⁹ Por. S. Borzym, *Panorama polskiej myśli filozoficznej*, PWN, Warszawa 1993, s. 249.

⁴⁰ Por. H. Elzenberg, *Realizm praktyczny, w etyce a naczelne wartości życia ludzkiego*, [w:] *Wartość i człowiek...*, s. 129.

⁴¹ Tamże, s.132.

⁴² Por. tamże, s.135.

sor z Torunia stawia istotne pytanie – czy warto żyć tylko po to by życia bronić? Jest to z pewnością znaczącej wagi zarzut w kierunku realizmu praktycznego. Ponieważ, filozof zwraca uwagę na to, że życie ludzkie nie może opierać się jedynie na jego podtrzymywaniu, i ratowaniu przed zagładą i cierpieniem. Być może rzeczywiście warto, jak proponuje Kotarbiński – żyć i działać, jeśli pomaga się ludziom. Jednakże postawa ta nie wyczerpuje treści całego życia ludzkiego, oraz jego bogactwa. Jak zauważa Elzenberg:

Owszem, warto jest się całkowicie poświęcić chronieniu ludzi przed klęską, jeżeli w życiu ludzkim, skądinąd, jest jakaś treść pozytywna, jakieś skierowanie myśli i woli na coś pozytywnie wartościowego⁴³.

Nie neguje zatem słuszności dyrektywy obrony ludzi przed klęskami, wskazuje jednak na to, że należy czynić to, przede wszystkim w celu umożliwienia im obcowania z wartościami⁴⁴. Podsumowując swój stosunek do założeń realizmu praktycznego filozof powiada następująco:

Jeżeli życie ma się w całości wyczerpywać w obronie przed klęską, to jedyną wynikającą stąd dyrektywą rozsądną jest: odwrócić się do niego plecami⁴⁵.

Zdaniem Elzenberga, człowiek jest jedyną istotą zdolną do tego, by poznawać świat wartości i je realizować, w konsekwencji tworząc świat kultury i jej wytworów⁴⁶. Jeśli zatem wszelkie swe działania poświęci walce z cierpieniem, nie będzie realizował wartości absolutnych, będących treścią kultury. Elzenberg powiada, że: Jeżeli uchylimy się od tworzenia kultury to jej po prostu nie będzie (...) za nas nikt jej nie wywiedzie z niebytu⁴⁷.

W odróżnieniu od Profesora z Torunia, Kotarbiński kwestionował stanowisko, zgodnie z którym, człowiek jako jedyny byt uzurpuje sobie prawo do tworzenia i posiadania kultury. Argumentował następująco:

Człowieka nie ma prawa słusznie twierdzić, że tylko on posiada kulturę. I to nie tylko dlatego, że tak mało wiemy o życiu (...) poza naszym globem ziemskim, lecz także dlatego, że nie wiemy, czy nie zachodzą procesy kulturowe np. w niektórych społeczeństwach zwierzęcych. Jeśli jednak zachodzą (...), to jednak tak bardzo te procesy są przed naszymi władzami poznawczymi ukryte, że w obrębie naszej obecnej ludzkiej perspektywy świata człowiek i tylko człowiek bierze udział w procesach kultury⁴⁸.

2. Człowiek w świecie: pesymizm i próby jego przezwyciężenia

Autor *Kłopotu z istnieniem* niejednokrotnie podkreślał, że świat sam w sobie jest aksjologicznie neutralny, pozbawiony jakichkolwiek cech wartościotwórczych.

⁴³Tamże, s.135.

⁴⁴Por. L. Hostyński, *op.cit.*, s. 174.

⁴⁵H. Elzenberg, *Realizm praktyczny...*, s.135.

⁴⁶Podobne stanowisko głosił także R. Ingarden, zaznaczając, że świat kultury, w której „wartości się ukazują”, wykracza swą zawartością poza świat przyrody, materii. Przekonywał przy tym, że bez geniuszu i działalności twórczej człowieka nie byłoby podstaw bytowych dla istnienia kultury. Por. R. Ingarden, *Książeczka o człowieku...*, s. 23-24.

⁴⁷H. Elzenberg, *Kłopot z istnieniem...*, s.152.

⁴⁸T. Kotarbiński, *Medytacje o życiu godziwym*, [w:] T. Kotarbiński, *Pisma etyczne...*, s. 369.

Stanowisko odmienne głosi z kolei ks. Antoni Siemianowski. Nie uważa on bowiem, że świat natury jest sferą neutralną aksjologicznie, ani też, że świat poza człowiekiem pozbawiony jest sensu. Obok wartości związanych ze sferą kultury, wyróżnia on także wartości natury. Co ciekawe, wartości związane ze sferą przyrodniczą są zdaniem myśliciela całkowicie niezależne od człowieka i jego działalności. Stanowią one dla nas obiektywne dobra i odkrywane są w przyrodzie jako *rzeczywiste własności obiektów naturalnych, jako ich prawdziwe doskonałości*⁴⁹. Elzenberg uznając zaś świat spoza ludzkiej aktywności za obojętny na wartości, przekonywał, że jest on tym samym, człowiekowi obcy, wrogi i pozbawiony sensu. Profesor głosił: świat sam w sobie nie ma sensu i wszelkiemu sensowi jest wrogi (...) ⁵⁰. Świat jest nieludzki i tępy, bezsensowny i bezcelowy⁵¹.

Jest to przyczyną ludzkiego wyobcowania i zagubienia. Człowiek staje się zatrwożony w świecie, jest pełen wątpliwości i lęku, odczuwa pustkę, osamotnienie we wszechświecie, niepewność i niepokój. Przepętniony jest poczuciem bezsensowności i bezcelowości życia. Wszystko to stanowić może źródła pesymistycznej wizji sytuacji człowieka w świecie.

Autor *Kłopotu z istnieniem* głosząc pesymistyczną wizję świata, dziejów ludzkości i człowieka w świecie⁵², dostrzegał nie tylko barbarzyństwo przenikające losy ludzkości⁵³, ale także zło świata stosunków międzyludzkich⁵⁴. Dlatego też człowiek musi poszukiwać drogi wyzwolenia. Elzenberg znalazł remedium na ten stan trapiący ludzkość. Upatrywał je w omawianej tu aktywności ludzkiej – kulturo- i wartościotwórczości. Jego koncepcja stanowić może odpowiedź na pytanie Kotarbińskiego o cel i sens życia. W swych rozważaniach autor *Medytacji o życiu godziwym* pisał bowiem następująco:

Kto szuka sensu życia (...) o to właśnie jest zatroskany, by jego czyny nie były bezcelowe, a ściślej, by jego działalność nie wyczerpywała się w błahych przedsięwzięciach, lecz mogła się legitymować przydatnością do celu godnego poświęcenia mu głównych, najważniejszych wysiłków⁵⁵.

Profesor dowodził bowiem, że dzięki aktywności związanej ze sferą wartości (perfekcyjnych) i powinnością ich urzeczywistniania, jednostka ludzka, oprócz przynależności do świata biologiczno-fizycznego, przynależać może także do świata trwałych i bezwzględnych tworów etycznych. Zbliżone stanowisko prezentuje Roman Ingarden pisząc, że człowiek:

---

⁴⁹Por. ks. A. Siemianowski, *op.cit.*, s. 74-76.

⁵⁰H. Elzenberg, *Próby kontaktu. Eseje i studia krytyczne*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1966, s. 130.

⁵¹Tamże, s. 172.

⁵²Analogicznie Elzenberg wyróżnił trzy odmiany pesymizmu.

⁵³Przekonanie to stanowi podstawę Elzenbergowskiego ujęcia pesymizmu historiozoficznego, dotyczącego życia społecznego, dziejów ludzkości i natury ludzkiej. Elzenberg bowiem wyrażał sceptyczny pogląd, co do wpływu dobra i dążeń moralnych na kierunek dziejów i poziom moralny ludzkości. Środkiem zaradczym zaś mogą być tzw. dobre strumienie, czy też ruchy zbiorowe, pozwalające człowiekowi wznieść się ponad swą naturę i skierować ku wartościom. Filozof do takich „strumieni dziejów” zaliczył: pierwotne chrześcijaństwo, franciszkanizm, buddyzm, oraz gandyzm. Por. W. Tyburski, *Elzenberg...*, s. 160-161. Por. także J. Zubelewicz, *Elzenberg Henryk...*, s. 78.

⁵⁴Z kolei, to przekonanie odzwierciedla Elzenbergowski pesymizm antropologiczny. Filozof zauważał, że ludzkość nie spełnia jego głównych wytycznych i dyrektyw etycznych i nawet nie jest to zasięgu jej dążeń i woli. Por. W. Tyburski, *Elzenberg...*, s. 161-162.

⁵⁵T. Kotarbiński, *Medytacje...*, s. 363.

Dopiero przez to, że wytwarza rzeczywistość, która ujawnia lub ucieleśnia w sobie wartości dobra, piękna, prawdziwości i prawa, że pozostaje w swym życiu (...) na służbie realizowania wartości w rzeczywistości przez siebie wytwarzanej⁵⁶, dopiero przez to osiąga swe właściwe człowieczeństwo⁵⁷.

Wprowadzając zatem do świata i swego wnętrza wartości perfekcyjne, takie jak piękno i dobro, człowiek nadaje swemu istnieniu szczególny sens⁵⁸ i trwałość, wykraczające poza jego fizyczne ograniczenia i skończoność⁵⁹. Świat wartości perfekcyjnych, które obejmuje kultura, nie kończy się bowiem wraz z istnieniem każdej jednostki współtworzącej go, lecz rozwija się stale, wraz z każdą kolejną istotą ludzką posiadającą możliwość jego urzeczywistnienia i rozwoju. Pogląd ten obecny jest także w pismach Romana Ingardena. Jego zdaniem, kultura jako: rzeczywistość specyficznie ludzka jest trwalsza i dłużej trwająca niż życie poszczególnego człowieka i – choć w swym istnieniu zależna jest od twórczej mocy świadomości – stanowi dla każdego z nas pewnego rodzaju dziedzictwo⁶⁰.

3. Postawa *homo ethicus*: melioryzm i soteryzm

W ramach urzeczywistniania wartości bezwzględnych, Elzenberg proponował swoistą postawę etyczną, którą mianował *homo ethicus*. Postawy tej, jak zaznaczał, nie należy utożsamiać z „człowiekiem moralnym” (w przeciwieństwie do niemoralnego), czy też z „człowiekiem porządnym”⁶¹. *Homo ethicus* to osoba, której całe życie związane jest nierozzerwalnie ze sferą wartości moralnych, ich urzeczywistnianiem i kształtowaniem zarówno w sobie, jak i w świecie. Posiada ona pewną szczególną własność, a mianowicie – wolę etyczną. Przejawia się ona w tym, że człowiek za naczelny cel swego życia uznaje urzeczywistnianie dobra i unikanie zła. Co więcej, *homo ethicus* to człowiek, który nie tyle chce dobrze, co chce być dobrym. Oznacza to, że świadomie kieruje się on w swym postępowaniu czystymi moralnie pobudkami i motywami.

Jak konkluduje myśliciel: *Homo ethicus* (...) to człowiek, któremu własna moralność szczególnie jakoś leży na sercu i który do niej dąży świadomie⁶².

Efekt jego czynów zawsze jest wynikiem świadomych działań nakierowanych na realizowanie dobra, bądź też unicestwienie zła⁶³. Według filozofa nie jest dobry ten, kto z nieczystych moralnie pobudek uniemożliwi czyn haniebny, jak opisywany przez myśliciela

⁵⁶Rzeczywistością tą jest kultura.

⁵⁷R. Ingarden, *Szkice...*, s. 19.

⁵⁸Także w tym poglądzie Elzenberg bliski jest stanowisku R. Ingardena. Filozof ten bowiem dowodził, że świat kultury, przyczynia się do nadania życiu ludzkiemu nowego sensu i znaczenia, „bez których człowiek nie mógłby już zaakceptować swego istnienia”. Por. R. Ingarden, *Książeczka o człowieku...*, s. 24.

⁵⁹Ograniczenia wynikające z ludzkiej doczesności, skończoności, a także przekonanie o przemijalności i nicości w skali kosmicznej wszelkich wysiłków i zmagani ludzkich, stanowią istotę pesymizmu kosmologicznego.

⁶⁰R. Ingarden, *Książeczka o człowieku...*, s. 24.

⁶¹Por. warianty znaczeniowe słów „moralny”, „moralność” [za:] M. Ossowska, *Podstawy...*, s. 38-39.

⁶²H. Elzenberg, *Ideał zbawienia na gruncie etyki czystej*, [w:] *Wartość i człowiek...*, s. 138.

⁶³Także Kotarbiński formułując postulat „dobrej roboty”, zwracał uwagę na zwalczanie zła i dążenie ku dobru uznając je za najważniejsze dyrektywy działania człowieka, sprzyjające poczuciu wewnętrznej harmonii. Por. T. Kotarbiński, *Medytacje...*, s. 393.

bandyta, który z zawiści do współników doniesie o mającej nastąpić zbrodni, tym samym ją udaremniając. Mimo, że faktycznie nie dopuści on do negatywnego moralnie postępu, to jego działania, oraz ich rezultaty stanowiąc będą jedynie wynik jego własnych, moralnie niskich pobudek (własnego interesu, egoizmu). Tym samym, niegodne będą jednostki, której można by nadać miano – *homo ethicus*. Pojawia się tu jednak istotne pytanie, a mianowicie – czy w związku z tym Elzenberg stawia znak równości pomiędzy człowiekiem, który kierując się nieczystymi moralnie pobudkami przyczyni się jednak do jakiegoś dobra i tym, który świadomie zło czyni i do dobra w żaden sposób się nie przyczynia? Wydaje się, że problem ten pozostaje przez filozofa niedostrzeżony.

Dążąc do realizacji proponowanej przez Elzenberga postawy etycznej, można przyjąć jedną z dwóch jej odmian: meliorystyczną, bądź soteryczną.

Melioryzm (od łac. *melior* – lepszy) cechuje ciągle dążenie, by poprzez codzienną pracę kształtować swe wnętrze, by stawać się lepszym, rozwijając się coraz bardziej w kierunku dobra. Jak powiada myśliciel:

Meliorysta dąży nie tyle do pełni dobra w sobie, (...) ile skromniej: do jego przyrostu, do postępu w nim, posunięcia się naprzód⁶⁴.

Jest to postawa człowieka stale zaangażowanego w życie, *silnie nacechowana wolą samodoskonalenia*. Meliorysta stale zdążając w kierunku dobra, koncentruje na nim wszelkie swe działania i myśli. Dla niego, każdy przyrost dobra jest ważny, choćby i najmniejszy. Zło traktuje z kolei, jedynie jako przeszkodę na drodze ku osiągnięciu dobra⁶⁵. Nie odczuwając przed nim bojaźni, ani żadnych silniejszych odczuć emocjonalnych⁶⁶. Człowiek, przyjmujący postawę meliorystyczną, nie stawia zatem w centrum swej uwagi i działań zła jako takiego. Staje się ono dla niego istotne jedynie wówczas, gdy stanowi pewną zaporę w drodze ku osiągnięciu przezeń dobra. Elzenberg konkluduje następująco:

Takim właśnie człowiekiem jest meliorysta. Na dobro zwracając uwagę, dobro jako cel mając przed sobą i do niego dążąc, stwierdza on jednak, że pewne rzeczy w nim samym są mu w tym dążeniu przeszkodą: osiągnięcie tej lub owej wartości nie da się z ich obecnością pogodzić. Stąd naturalnie chce się ich wyzbyć; wkłada w to nawet czasem całą namiętność⁶⁷.

W odróżnieniu od postawy meliorystycznej, w soteryzmie (od gr. *sōtērion* – wyzwolenie) akcent aksjologiczny położony jest na zagadnienie zła, jego tępienie i wykorzenienie. Choć przyznać należy, że Elzenberg cenił obie postawy, to właśnie postawa soteryczna pełniła w jego koncepcji aksjologicznej donioślejszą rolę. Istotą tej postawy jest dążenie do całkowitego wyzwolenia się od zła-absolutu⁶⁸, ostatecznego zwalczania go. Stan ten, osiągnąć można na wiele sposobów: poprzez oddanie się kontemplacji, wycofanie się ze świata i jego spraw

---

⁶⁴H. Elzenberg, *Ideal zbawienia...*, s. 142.

⁶⁵Por. Tamże, s. 140.

⁶⁶Por. L. Hostyński, *op.cit.*, s. 188.

⁶⁷H. Elzenberg, *Ideal zbawienia...*, s. 140.

⁶⁸Por. H. Elzenberg, *Ideal zbawienia...*, s. 142.

do własnego wnętrza – do świata własnych tworów, myśli, przeżyć, czy też chociażby poprzez tworzenie kultury (urzeczywistnianie wartości perfekcyjnych).

Soteryk pragnie nie tyle wyeliminować zło ze swego postępowania, co przede wszystkim – wyzbyć się złej woli raz na zawsze. Dlatego też, głównym założeniem tej postawy jest dążenie do uwolnienia woli spod wpływu zła, zakładając nie tylko stan terazniejszy, ale także całościowo ujętą przyszłość. Soteryk dąży do moralnego oczyszczenia się, *zrzucenia z siebie zła całkowicie*.

Elzenberg, rozważając zagadnienie powstawania zła w człowieku dochodzi do jego źródeł, które upatruje w sferze wolitatywnej. Myśliciel przekonanie to ujmując następująco:

soteryk nie jest człowiekiem, który by się chciał po prostu wyzbyć zła w czynach, ale takim, który chce się wyzbyć złej woli. „Być wolnym od zła” to dla niego „złe nie chcieć”, zaś raz na zawsze być wyzwolonym od możliwości zła moralnego to stać się, raz na zawsze i bez możliwości przeciwnej, niedostępnym dla złego chcenia. I gdy ktoś w ten sposób jest wyzwolony, znaczy to, że dzisiaj już można o nim powiedzieć prawdziwie: „nie będzie on nigdy źle chciał w przyszłości”⁶⁹.

Tym samym, Elzenberg stwierdza, że: „wyzwolenie od zła” (...) przedstawia się soterykowi jako zdobycie, jednocześnie z nim i od niego nieodłącznych, samych szczytów moralnych: doskonałości, świętości – wszystkiego, o czym najbardziej wygórowana ambicja moralna może zamarzyć⁷⁰.

Szczyty moralne, o których pisze filozof, to stan, który ujmując on jako *zbawienie moralne*. Stan ten, którego istotą jest całkowite i trwałe wyzbycie się wszelkiego zła moralnego, stanowi naczelną i ostateczną cel dążeń soteryka. Zdaniem myśliciel, stan zbawienia moralnego przybliży nas do samych wartości perfekcyjnych, zakłada bowiem (...) *obcowanie ze światem dobra i (...) przynależność do niego*⁷¹.

Zło natomiast w odczuciu soteryka: to już nie przeszkoda, nie obciążenie: to coś, przed czym człowiek się wzdryga, rzecz w swojej treści własnej, w swojej istocie, niezależnie od jakich bądź swoich skutków, dla poziomu moralnego straszliwa⁷².

Soteryk zatem, w odróżnieniu od meliorysty odczuwa grozę, i niechęć w stosunku do zła, zauważa bowiem jego głęboko destrukcyjny wpływ na poziom moralny człowieka. Warto zauważyć, że stanowisko soteryczne charakteryzuje ludzi wrażliwych, o bogatym, twórczym wnętrzu, często niedocenianych i nie rozumianych. Zapewne taką osobowością był sam filozof. Stąd też jego szczególny stosunek i uznanie dla tej postawy.

4. Zbawienie

---

⁶⁹Tamże, s. 146.

⁷⁰Tamże, s. 143-144.

⁷¹H. Elzenberg, *Kłopot z istnieniem...*, s. 173.

⁷²H. Elzenberg, *Ideał zbawienia...*, s. 141.

Stan, którego istotą jest całkowite i trwałe wyzbycie się wszelkiego zła myśliciel określa jako zbawienie⁷³. Stanowi ono wyżyny etycznych zmagania człowieka. Termin ten, w koncepcji filozoficznej Elzenberga posiada całkowicie pozareligijny charakter. Zbawienie stanowi naczelny i ostateczny cel dążeń postawy *homo ethicus*.

Filozof konkluduje następująco: "wyzwolenie od zła" (...) przedstawia się (...) jako zdobycie, jednocześnie z nim i od niego nieodłącznych, samych szczytów moralnych: doskonałości, świętości – wszystkiego, o czym najbardziej wygórowana ambicja moralna może zamarzyć⁷⁴.

Co ciekawe, kwestia faktycznej możliwości osiągnięcia stanu zbawienia nie jest dla filozofa szczególnie istotna, gdyż jak powiada Elzenberg:

Zdanie „jestem zbawiony” to zdanie, do którego wypowiedzenia nikt nigdy nie będzie miał prawa (...) praktycznie i życiowo rzecz biorąc, zbawienie to nie cel realny, tylko ideał⁷⁵.

Warto także zauważyć że, zdaniem Elzenberga zbawienie zakłada *obcowanie ze światem dobra i (...) przynależność do niego*⁷⁶. Nie jest więc ono jedynie zanegowaniem zła w człowieku, ale przede wszystkim jego zwróceniem się w kierunku wartości dodatnich.

5. Doskonałość jako konieczny warunek i determinant zbawienia

Najważniejszym i zarazem nieodzownym warunkiem zbawienia jest zdaniem myśliciela doskonałość. Postulat doskonalenia się zajmuje w etyce Elzenberga czołowe miejsce⁷⁷. Powiada on mianowicie, że: kto ma być wyzwolonym od możliwości popadnięcia w zło kiedykolwiek – to znaczy: kto ma być zbawiony – ten (...) musi być doskonały moralnie⁷⁸.

Doskonałość⁷⁹ stanowi zatem swoisty czynnik motywujący człowieka do określonego postępowania i przyjęcia stosownej postawy⁸⁰. Jest to heroiczny proces ciągłego zmagania się z samym sobą, polegający na wykorzenianiu błędów i złych skłonności, usuwaniu braków, oraz przewyciężaniu pożądań⁸¹. Poprzez zdobywanie kolejnych cnót i stopni doskonałości człowiek zmierza do zwalczania zła i pomnożenia dobra w sobie, by ostatecznie dotrzeć do świata wartości bezwzględnych⁸². Toruński filozof zaznacza bowiem że, doskonalenie się jest

---

⁷³Por. W. Tyburski, *Elzenberg...*, s. 121.

⁷⁴H. Elzenberg, *Ideał zbawienia* ..., s. 143-144.

⁷⁵Tamże, s. 149.

⁷⁶H. Elzenberg, *Kłopot z istnieniem...*, s. 173.

⁷⁷Por. J. Zubelewicz, *Elzenberg Henryk...*, s. 79.

⁷⁸H. Elzenberg, *Kłopot z istnieniem...*, s. 147.

⁷⁹Elzenberg dostrzegał także niebezpieczeństwa związane z dążeniem do doskonałości, takie jak: egotyzm, próżność, wywyższanie się, odcinanie się od innych, wyraża jednak nadzieję na możliwość ich uniknięcia. Por. J. Zubelewicz, *Kłopot z istnieniem...*, s. 79.

⁸⁰Elzenberg pisze następująco: „Jako cel doskonałość musi nam przyświecać, bo tylko ona jest zdolna tchnąć w nas zapał, a bez zapału nikt nic nie osiągnie w sferze moralnej.” H. Elzenberg, *Kłopot z istnieniem...*, s. 239

⁸¹Por. W. Tyburski, *Elzenberg...*, s. 118.

⁸²Por. M. Tyl, *Aporie Elzenbergowskiej aksjologii — próba przybliżenia*, [w:] W. Tyburski (red.), *Henryk Elzenberg (1887 – 1967). Dziedzictwo idei. Filozofia — aksjologia — kultura*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1999, s. 62, 64.

działaniem koniecznym, jeśli chce się odkrywać wartości obiektywne w świecie⁸³. Co więcej, zdaniem filozofa by móc ulepszać i zmieniać świat należy najpierw udoskonalić swe wnętrze. Oznacza to, że chcąc osiągnąć zdolność dostrzegania wartości wokół siebie, trzeba wprzód nauczyć się odkrywać je w sobie⁸⁴.

To właśnie w tym aspekcie upatrywać można całej istoty i doniosłości soteryzmu, oraz jego wyższości względem melioryzmu. Postawa soteryczna bowiem celu wszelkiej działalności upatruje w dążeniu ku doskonałości⁸⁵, której osiągnięcie przybliży człowieka do samych wyżyn moralnych. Zauważyć można zatem jak wysoce ambitny i absolutny cel postawa ta afirmuje. Głosi ona swego rodzaju maksymalizm w działaniu, w przeciwieństwie do dość minimalistycznych jednak i doraźnych dążeń postawy meliorystycznej.

6. Wyrzeczenie: zewnętrzne i wewnętrzne

Omawiając Elzenbergowskie ujęcie doskonałości w kontekście dążenia do realizacji proponowanej przezeń postawy etycznej, nie sposób pominąć jednej z najważniejszych kategorii wśród jego rozważań etycznych – wyrzeczenia. Dążenie do doskonałości należy zdaniem myśliciela zaczynać właśnie od wyrzeczenia i samoprzewyciężenia⁸⁶. Jak zauważał bowiem autor „Kłopotu z istnieniem”: *człowiek jest czymś co musi być przewyciężone*⁸⁷. Zdaniem Włodzimierza Tyburskiego, Elzenberg przeprowadził w swych dociekaniach filozoficznych jedną z najbardziej wnikliwych i dokładnych analiz problematyki wyrzeczenia w dziejach etyki⁸⁸. Tezę swoją konkluduje następująco:

Wyrzeczenie wyrażając się w aktywnych formach samoprzewyciężania wymaga największego wysiłku, gdyż polega na pokonaniu instynktu samozachowawczego, przeciwstawieniu się własnej biologicznej naturze, prowadzącym do panowania istoty duchowej w człowieku. Trud i wysiłek wnoszony w to dzieło jest heroizmem. (...) Doskonalenie bowiem to heroiczny proces wykorzeniania błędów i złych skłonności, to ciągłe zmaganie się z sobą samym⁸⁹.

Tym samym, przyjęcie postawy wyrzeczenia pozwala stawić godnie czoła więzom świata przyrodzonego, a nawet śmiało wykroczyć poza nie. Człowiek bowiem może kreować swój byt nie tylko ślepo poddając się prawom natury, ale także rozwijać swą istotę duchową, kierując się przy tym własną wolą etyczną. Co ciekawe, filozof wyróżnił dwojakie rozumienie

⁸³Związek doskonałości i dobra dla postawy życiowej człowieka zaznaczali już w swej doktrynie stoicy; por. D. Laertios, *Żywoty i poglądy słynnych filozofów*, przekład I. Krońska, K. Leśniak, W. Olszewski, przy współpracy B. Kupisa, opracowanie przekładu, przypisy i skorowidz I. Krońska, wstęp K. Leśniak, PWN 1984, s. 413.

⁸⁴Por. W. Tyburski, *Głos do biografii twórczej...*, s. 32.

⁸⁵Wyraz „doskonałość” wywodzi się z łacińskiego *perfectio*, oznaczającego: dokonywanie, doprowadzanie do końca, wykończenie. Por. W. Tatarkiewicz, *O doskonałości*, Wszechnica Myśli Etycznej, Instytut Wydawniczy *Daimonion*, Lublin 1991, s. 11. T. Kotarbiński pisał, że: „Doskonałe jest to, co wykonane do końca, ukończone, bez niedociągnięć, zupełne”. T. Kotarbiński, *Myśli i słowa*, wstęp J. Kotarbińska, wyboru dokonali, uporządkowali oraz postłowiem opatrzyli L. Kiejzik i T. Huńczak, Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Tadeusza Kotarbińskiego, Zielona Góra 1991, s. 15.

⁸⁶W. Tyburski, *Elzenberg...*, s. 118.

⁸⁷H. Elzenberg, *Etyka wyrzeczenia czym jest i jak bywa uzasadniana*, [w:] *Wartość i człowiek...*, s. 173.

⁸⁸Por. W. Tyburski, *Głos do biografii twórczej...*, s. 31.

⁸⁹Tamże, s. 30-31.

pojęcia wyrzeczenia: zewnętrzne (związane nierozzerwalnie ze sferą posiadania) i wewnętrzne (dotyczące kwestii pożądania).

Wyrzeczenie zewnętrzne ma miejsce wówczas, gdy świadomie rezygnujemy z posiadania lub dążenia do czegoś, czego pragniemy, na czym nam zależy. Innymi słowy, wyrzec się czegoś (zewnętrznie) to – *wyżyć się dobrowolnie rzeczy pożądanej lub szans jej osiągnięcia*.

Jak dalej powiada Elzenberg: Wyrzeczenie w ten sposób pojęte jest postępkem, który kładzie kres posiadaniu albo dążeniu, czyli zmienia stan rzeczy nie w naszej psychice, ale w świecie zewnętrznym. Możemy je wobec tego nazwać wyrzeczeniem zewnętrznym⁹⁰.

Dla przykładu Elzenberg podaje sytuacje, w których: palacz odmawia sobie papierosa, bogacz rezygnuje z bogactwa i idzie na pustelnię, a żołnierz udaje się dobrowolnie na śmiertelną wyprawę.

Z kolei, z wyrzeczeniem wewnętrznym, istotnym szczególnie w świecie pojęć etycznych, mamy do czynienia, gdy dobrowolnie wyzbywamy się w sobie samego pożądania. Jego istotę, filozof zawarł w następujących słowach: wyrzec się jakiejś rzeczy, jest to zniweczyć („wykorzystać”) w sobie jej pożądanie. (...) wyrzeczenie tego typu, w przeciwieństwie do zewnętrznego, polega na pewnej zmianie zachodzącej w życiu psychicznym. (...) Możemy wobec tego wyrzeczenie to nazwać wewnętrznym⁹¹.

Przykłady, którymi popiera on swe stanowisko, to: człowiek – świadomie zobojętniały na dobra materialne, mędrzec – spokojnie poddający się losowi, czy też wspomniany już powyżej palacz – który przewyciężył namiętność i nałóg.

Co ważne, postawa wyrzeczenia jest o tyle istotna dla człowieka, że umożliwia odkrywanie wartości perfekcyjnych. Pozwala bowiem uwolnić się (choćby tymczasowo) od presji wartości utylitarnych. Poprzez zawieszenie swych potrzeb i pożądań, ludzie mogą w pełni poczuć szczęście płynące z poznawania wartości absolutnych i obcowania z nimi⁹².

7. Postawa Mahatmy Gandhiego jako przykład dążenia do realizacji i osiągnięcia ideału *homo ethicus*

Elzenberg w swych pismach niejednokrotnie afirmuje postawę etyczną Mahatmy Gandhiego, pisząc następująco: Gandhi jest przedstawicielem niezmiernie rzadkiego typu człowieka – rzadszego może niż typ wielkiego myśliciela albo artysty – który, z braku nazwy odpowiedniejszej, wypadnie może określić nieco chwiejnie jako geniusz etyczny. Geniusz etyczny, to przede wszystkim ktoś, w czym ujmowaniu rzeczywistości punkt widzenia moralny góruje, ktoś spostrzeżeniowo i uczuciowo nastawiony na fakty moralne, tak jak malarz na barwy, muzyk na dźwięki. Dalej jest to ktoś, w swojej dziedzinie zdolny do realizacji najwyższych, ostatecznych, nieprzewidywalnych; przesuwając on z tej strony jakby

---

⁹⁰H. Elzenberg, *Etyka wyrzeczenia...*, s. 97.

⁹¹Tamże, s. 97.

⁹²Por. Borzym, *Filozofia polska...*, s. 157. Także R. Ingarden zauważał, że bezpośrednie i intuicyjne obcowanie z wartościami, oraz ich urzeczywistnianie daje człowiekowi szczęście i radość, a także przyczynia się do jego samorozwoju i wzbogacenia wewnętrznego. Por. R. Ingarden, *Książeczka o człowieku...*, s. 23-24.

granice możliwości ludzkiej natury. I wreszcie jest to, w tej dziedzinie, ktoś twórczy, ocenę etyczną wnoszący w sfery życia, które jak dotąd, pod kategorie dobra i zła w przekonaniu ludzkim nie podpadały. Wszystkie te (...) rysy łączą się w Gandhim⁹³.

Nazywając Gandhiego „geniuszem etycznym” Elzenberg pokazuje, że był on dla niego znaczącym autorytetem etycznym. Choć nie nazywa on nigdzie wprost tego myśliciela mianem *homo ethicus*, to jednak Elzenbergowskie uznanie dla jego postawy pozwala wnioskować, iż była to osoba w pełni godna tego miana.

Gandhi czynnie realizował wiele znaczących także w koncepcji autora *Kłopotu z istnieniem* postulatów etycznych. Poprzez zrezygnowanie ze spożywania mięsa⁹⁴ oraz aktywności płciowej⁹⁵ dążył do doskonałości i samoprzewyciężenia. Z kolei, kierując swe działania na dobro drugiego człowieka i innych istot żywych (zasady: *ahimsy*⁹⁶ – bezgwałtu⁹⁷ oraz równości⁹⁸, działalność na rzecz poprawy warunków bytowych współrodaków), oraz kierując się prawdą⁹⁹ (*satya*)¹⁰⁰ jako działaniem negującym pozorność, kłamstwo, afirmującym wierność własnym przekonaniom, zmierzał w kierunku urzeczywistniania wartości. Był on żywym przykładem jak dobroć budzi w innych ludziach uczucie dobroci, łagodność poskramia nieokrzesanych, brutalnych i gwałtownych. Elzenberg zauważał też jak charyzmatyczną osobowością charakteryzował się Gandhi, zdolny do pokierowania innymi w kierunku moralnego rozwoju. Swą myśl konkludował następująco: w naturze jego leży potrzeba oddziaływania na ludzi: jest to wielki przywódca etyczny, apostoł, organizator. Bogactwo, które sam nosi w duszy, niestrudzenie usiłuje przelać na drugich, porwać ich za sobą w kierunku postępu moralnego czy odrodzenia¹⁰¹.

Doniosłość aktywności najstłynniejszego przywódcy duchowego Indii przedstawia Elzenberg także w swym Dzienniku. Przekonuje, że:

Istnienie Gandhiego stanowi żywy dowód, że szczyty etyczne są osiągalne, jego obecność wśród nas, żywego wśród żywych, jest rękojmią, że nie odeszły w bezpowrotną przeszłość sprawy największe, że nie wyschły źródła świętości¹⁰².

Zdaniem toruńskiego filozofa postawa i działalność Mahatmy Gandhiego dowodzą zatem, że poglądy, które wyznawał, oraz ideały etyczne i wartości, którym hołdował znaleźć mogą

⁹³H. Elzenberg, *Próby kontaktu...*, s. 205.

⁹⁴Por. J. Prokop, *Gandhi wobec wartości*, [w:] J. Lipiec, *op.cit.*, s. 249. Por. także M. K. Gandhi, *Autobiografia. Dzieje moich poszukiwań prawdy*, przeł. J. Brodzki, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1958, s. 75-79, 312-314.

⁹⁵Por. tamże, s. 244-251.

⁹⁶„Ahimsa to (...) wartość etyczna, rozumiana najogólniej jako nieczynienie zła, niezadawanie cierpienia i bólu, miłość wszelkiego życia. (...) to ogólny wskaźnik postępowania, wartość do której należy dążyć. (...) to nie tylko niezabijanie, nieranianie, ale postawa powszechnej życzliwości, miłości życia w ogóle, opiekuńczość w stosunku do każdego istnienia”. Tamże, s. 248, 255.

⁹⁷Por. H. Elzenberg, *Próby kontaktu...*, s. 207-208.

⁹⁸Por. J. Prokop, *op.cit.*, s. 258-262. Por. także M. K. Gandhi, *op.cit.*, s. 310-311.

⁹⁹Gandhi silnie zaznaczał związek *ahimsy* z prawdą. Pisał: „By stanąć twarzą w twarz z Prawdą – wszechobecną i wszechprzekonującą – trzeba nosić w sobie miłość dla najmniejszego stworzenia żyjącego na świecie”. M. K. Gandhi *op.cit.*, s. 577.

¹⁰⁰Por. Tamże, s. 251-254.

¹⁰¹H. Elzenberg, *Próby kontaktu...*, s. 211.

¹⁰²H. Elzenberg, *Kłopot z istnieniem...*, s. 166.

realne odzwierciedlenie w życiu codziennym i dlatego też, warte są moralnego wysiłku z naszej strony¹⁰³.

Jak pisze Jan Prokop: Poglądy miały dla Gandhiego zawsze praktyczne odniesienie, miały służyć i być wyrazem aktywizmu jednostki – zawsze miały to być poglądy własne¹⁰⁴.

Było to o tyle ważne, że sam Elzenberg zabiegał o czynne dążenie ku poznaniu wartości, łącząc je równocześnie z moralnym nakazem ich realizacji we własnym życiu¹⁰⁵.

Koncepcja Elzenberga prezentuje obraz człowieka w perspektywie aksjologicznej, ukazując go jako istotę, której naczelną powinnością oraz ostatecznym celem jest urzeczywistnianie wartości obiektywnych i tworzenie kultury. Ponadto, jest on bytem, który na drodze wyrzeczenia, samoprzezwyciężenia i heroizmu zmierza do rozwoju i doskonałości. Analogicznie zauważa ks. Antoni Siemianowski, głosząc, że człowiek nie może być obojętny na wartości, gdyż stanowią one istotę jego życia i działalności, mając wpływ na całościowe ujęcie jego bytu:

Egzystencja człowieka w sposób istotny związana jest z wartościami. Tym właśnie odróżnia się on od zwierząt, że żyje wartościami i dla wartości: jako ich odkrywca, nosiciel, uczestnik, twórca, użytkownik. Takie jest nasze przeznaczenie jako człowieka. Dlatego też nie może być w sposób autentyczny sobą bez właściwego odniesienia się do świata wartości. Gdzie zaś brak wartości lub gdzie uczestnictwo w nich ulega zaburzeniu, tam pojawiają się różne fenomeny utraty sensu życia¹⁰⁶.

Podobnie konkluduje Roman Ingarden, pisząc, że: istnieje pewien zbiór (...) wartości, które człowiek sobie ustala i usiłuje realizować, a nawet do ich realizowania czuje się powołany. (...) doznaje potrzeby, a nawet odczuwa konieczność posiadania i poznawania wartości tudzież ich realizowania (...). Natura ludzka polega na nieustannym wysiłku przekraczania granic zwierzęcości tkwiącej w człowieku i wyrastania ponad nią człowieczeństwem i rolą człowieka jako twórcy wartości¹⁰⁷.

Ukazując zatem cele aktywności ludzkiej związane bezpośrednio ze światem wartości, Elzenberg konstytuuje zestaw własności swoicie ludzkich, cechujących właśnie człowieka jako istotę rozwijającą w sobie: świat twórczości duchowej, pracy aksjologicznej, wznoszącej człowieka ponad poziom przyrody, życia zbiorowego i własnej natury¹⁰⁸.

---

¹⁰³ Aktywność społeczna, polityczna oraz osobista Gandhiego, skierowane były przede wszystkim na urzeczywistnianie dobra w stosunku do drugiego człowieka. Jak zauważa I. Lazari-Pawłowska: „Świadczenie ludziom dobra – niezależnie od tego, co nas od ludzi spotyka, odpłata dobrem nawet za zło – to ideał, który Gandhi rzeczywiście pragnął realizować (...). Charakterystyczny dla niego postulat można wyrazić w haśle: >> należy walczyć ze złem i w każdym przypadku walki podjąć rzeczywiste wysiłki w kierunku uniknięcia aktów gwałtu<<”. I. Lazari-Pawłowska, *Etyka Gandhiego*, PWN, Warszawa 1965, s. 37, 39.

¹⁰⁴ J. Prokop, *op.cit.*, s. 254.

¹⁰⁵ T. Czeżowski, *Wielki humanista*, „Tygodnik Powszechny” 1967, nr 25, s. 3.

¹⁰⁶ Ks. A. Siemianowski, *op.cit.*, s. 93.

¹⁰⁷ R. Ingarden, *Książeczka o człowieku...*, s. 22-23, 26.

¹⁰⁸ W. Tyburski, *Henryk Elzenberg...*, s. 28.

Summary

A man in a perfectionist ethical idea of Henryk Elzenberg

The ethical idea of Henryk Elzenberg is strongly connected with objective worth categories (perfect) and the ethical perfection, that's why we can place it in a perfectionist ethic current. There is only one aim in the perfectionism – perfection, the most complete development or the individual progress. An axiology creation distinguishes the man from the surrounding world, it manifests by need and ability of making the culture, with a purpose to realize the perfect worths. He says that “the only one true life meaning is a good and beautiful love and an aim to realize it”. The perfect worths include in their essence an internal order to realize themselves. Elzenberg thought that the world outside the human activity is indifferent for worths. He convinced that this world is strange, hostile and without any sense. Elzenberg has proposed to call this specific ethic attitude *homo ethicus*. In that attitude the main aim of human being is to realize the good and avoid the evil. *Homo ethicus* is a man, who wants more to be good than only wants good. A man acquiring next virtues and perfection levels goes to fight against evil and multiply the good inside him, and finally to reach the world of absolute worths. And a man like this in Elzenberg's eyes was Mahatma Gandhi.

Key words: Elzenberg, ethic, perfection, worth, man, moral progress

Зиновьева Нона Борисовна

Неопределенность как фактор креативности

Ускорение и совершенствование способов передачи информации ведет к ускорению темпов развития материального производства, чем способствует ускорению и интенсификации познания законов окружающего нас материального мира для приспособления их к нуждам человеческого бытия. В свою очередь, этот этап захватывает более многочисленные структурные звенья общества. Смена способа материального производства, ускорение его темпов влияет на подвижки в социальной структуре общества, на духовный мир людей, их быт, образ жизни. Это увеличивает степень разнообразия в обществе, тем самым стимулирует дальнейшее наращивание знаний, требует развития креативного потенциала.

Ускорение темпов жизни обуславливает ускорение темпов обновления знаний. Знаниям же свойственен особый рисунок движения. Считается, что их развитие осуществляется не путем равномерного накопления и суммирования, прибавления новых к уже имеющимся, а скачками, парадигмами. (Т.С. Кун)

Понятие «парадигма» в ее первоначальном понимании распространялось лишь на научные знания, представляя собой некую совокупность соглашающихся между собой знаний, выстроенных в единую концептуальную систему. Эту совокупность Т.С. Кун уподобил замкнутой иерархической системе, принцип деятельности которой – безусловное подчинение господствующей догме, фундаментальной теории, сквозь призму которой рассматриваются накопленные факты. Факты выстраиваются таким образом, чтобы подтвердить фундаментальную теорию, а нескладывающиеся в концептуальную систему – игнорируются. Это – период «нормального развития может длиться достаточно долго, но в конечном итоге он неизбежно сменяется кризисом оснований, когда рушатся авторитеты, сменяются фундаментальные теории и образцы научной деятельности. Происходит так называемая «научная революция», в результате которой на смену старой парадигме приходит новая и весь процесс повторяется заново.»

Позднее понятие «парадигма» получило более широкое толкование и было распространено на все сферы развития общества. Парадигмами стали оперировать не только в науке, но и в искусстве, в технологиях, общественном устройстве.

В широком смысле господствующая парадигма определяет не только способ объяснения материального мира, а формирует соответствующий стиль мышления, образ жизни, коллективное сознание, в рамках которых личность пребывая довольно долго и адаптируясь к ним, может чувствовать себя более или менее комфортно.

Но параллельно – это идеальная конструкция, а мысленно создаваемые теоретические конструкции отражают объективный мир в той степени и с той точностью, которая соответствует возможностям осознания и человеческому опыту в данную эпоху. Поэтому любая теоретическая мысль, объясняющая тот или иной фрагмент окружающей реальности, не является истинной и может оказаться ложной при выявлении фактов, противоречащих им. А смена парадигм – болезненное явление для личности, ибо общество резко дисгармонизируется, рушатся устои, низвергаются авторитеты, которые долгое время служили образцами для подражания. Личность теряет опору, поскольку лишается внутренних убеждений, мировоззренческих ориентиров. Это плохо, но это происходит с парадигмами сегодня, в эпоху информатизации, вызывает совершенно новую методологическую ситуацию, и еще большие опасения.

Итак, информатизация стала сегодня ведущей тенденцией современного развития. Наилучшее определение ей дал Э.П. Семенюк, охарактеризовавший информатизацию как «сложный феномен общесоциальной природы, процесс, в котором социальные технологии, экономические, политические и культурные механизмы не просто связаны, а слиты воедино». И главное в его содержании, – пишет автор, – качественное преобразование (на базе новейших технических и иных достижений) всей информационной сферы жизни общества с целью оптимизации результатов социально значимой деятельности любого рода.

Информатизация стимулировала качественные изменения в процессе общественного разделения труда, затронув коренным образом сферы общественного производства и государственного управления, потянув за собой шлейф разнообразных по содержанию последствий: экономических, психологических, аксиологических. Возникновение новых социальных феноменов, формирование невиданного ранее разнообразия концепций социального развития, разработка новых технологий преодоления пространственно-временных барьеров – далеко не полный перечень явлений, стимулируемых информатизацией.

В тоже время информатизация вместе с благами привносит и новые проблемы. В частности, проблемы в методологической сфере.

В современном обществе прогрессирующая его структуризация приводит к неравномерностям в его развитии, к некоторым ускорениям или замедлениям каких-то фрагментов. Дробление, фрагментация общества приводит к дроблению и снижению потенциала и степени распространения парадигм, они мельчают и теряют свое мировоззренческое значение. Следует отметить узкую специализацию знаний и, соответственно, ограниченность вновь создаваемых парадигм. Кроме того, если в преды-

душие эпохи парадигмы последовательно сменяли друг друга и доминирующие позиции занимали лишь некоторые то сегодня смена знаний осуществляется настолько быстро, что парадигмы не успевают закрепиться в общественном сознании, обрести соответствующий статус. Их много и одна не может претендовать на первое место в иерархии. Особенно это касается гуманитарной ветви знаний, которой не удается сформировать единую мировоззренческую платформу. Поэтому в ее недрах возникают многочисленные когнитивные диссонансы как противопоставление знаний, нечеткость определения их места в иерархии, их рассогласование в структурах старого и нового опыта. Противоречия переживаются и осознаются личностью как трудность выбора и невозможность обособленного принятия решения, а иногда и как безвыходная, тупиковая ситуация.

Главенствующей социальной тенденцией становится неопределенность. Несмотря на то, что неопределенность всегда сопровождала человечество, но сегодня это качественно новая тенденция, поскольку впервые в мировой практике неопределенность возникает не от недостатка, а от избытка информации. А это дает основание избавиться от иллюзии, что большее знание ведет к большей определенности, к большей позитивности в познавательной сфере.

На первый взгляд эволюция цивилизации это путь от незнания к знанию, т.е. от определенности как факта незнания через неопределенность к новой определенности. На самом деле движение сложнее. Неопределенное содержит в себе знание изначально, но знание неполное, недостоверное, не выстроенное в четкую систему, не вписанное в концептуальную сетку. Незнание определенное, поскольку незнание чего-либо это есть сам по себе факт, лишенный неопределенности. С другой стороны, чего-либо – это тоже показание, снижает неопределенность. Неопределенность – это скорее неполное, частичное знание, витающее в сознании автора интеллектуального продукта, не обретшее законченности и стабильности.

Неопределенность несет в себе некий креативный потенциал. Креативность – это и есть неполное знание, стремящееся к выявлению его полноты. Полное знание обретает стабильный инвариант, трудноподдающийся коррекции.

Как нереализованная возможность неопределенность содержит в себе множество вариантов. Но это лишь возможность, которая пока еще ничто. Ее преобразование из «ничто» в «нечто» есть процесс устранения неопределенности, но по правилам и алгоритмам, понятным и очевидным лишь субъектом этого процесса.

Так вот в условиях методологической неопределенности когнитивный потенциал имеет больше шансов проявить себя, чем в условиях большей методологической определенности. А его реализация еще больше усложняет среду обитания, чем увеличивает степень неопределенности. Причем, эта неопределенность распределена неравномерно. При общемировоззренческой неопределенности то там, то здесь возникают фрагментарные островки детерминизма, несущие в себе некоторую локальную ясность.

Если раньше можно было говорить о целостности, завершенности, непротиворечивости, системы знаний, терминологическом единстве, равномерности степени научного рассмотрения проблем, то в условиях все возрастающей гносеологической неопределенности эти требования выполнены быть не могут в принципе. Причем, парадигмы уже и не воюют между собой. Их меняют легко, как надоевшую одежду. Поиск истины, как многовековая мечта множества поколений мыслящих людей, уходит на задний план как нечто неактуальное, ненужное, выдвигая вперед решение более прагматических задач.

Позиция субъекта в этом варианте значительно усложняется. Он должен осуществить выбор той мировоззренческой платформы, которая в большей степени соответствует его убеждениям, когнитивным возможностям, кажется ему наиболее убедительной. Поэтому сегодня мы живем в условиях мозаичности, стремления к плюрализму, к фрагментации социума. А большинство культурологов современный тип культуры определяют как постмодернистский, характерными особенностями которого является развитие процессов «децентрации» и «деконструкции» (Д. Харви), «радикального плюрализма» (В. Вельш), «прощания с навязчивой идеей единства» (Ж.-Ф. Лиотар).

Но это «прощание» во многом иллюзорно. В русском языке есть поговорка «свято место пусто не бывает». Иными словами – место несущее большие блага и выгоды, всегда занято. Поэтому не свободно и место доминирующей мировоззренческой платформы. Его сегодня занимает эклектичный набор фрагментов псевдонаучного знания, который активно распространяют средства массовой информации. А усиленные информационными технологиями они оказывают настолько масштабное воздействие на социум, что эклектика, смешение, фрагментация знаний становятся мировоззренческим принципом. «просеивая» всю накопленную в рамках разных парадигм информацию средства массовой информации формируют собственную трактовку, свой смысловой контекст, свои стереотипы в наиболее удобном, упрощенном, адаптированном восприятию виде. Степень неопределенности от этого лишь усиливается, поскольку подача информации осуществляется в урезанном виде с акцентами искажающими ее содержание. С другой стороны работает вся индустрия по производству идей, концепций. Средства массовой информации их «выбрасывают» в общественное пользование как товар на рынок. В ход идет все - оккультизм, паранаучные знания, инопланетные версии, верования древних цивилизация. Все это немножко подправляется, очищается, «онаучивается» и вводится в повторный оборот.

Такая всеядность выдвигает на первый план идею мирного сосуществования или когнитивную толерантность как принцип «невмешательства». Это привело к тому, что практически полностью из публикаций исчезла критика научных идей и концепций, поиск их слабых мест и неувязок с опытом, фактами и отставание собственных позиций.

При неопределенности когнитивные диссонансы не приобретают ярко выраженного конфликтного характера, они размыты, как некое состоявшееся соревнование между не до конца реализованными возможностями. Другими словами, беспринципность возведена в статус методологического принципа.

Поэтому современный темп жизни требует от личности максимальной гибкости. В этой связи приоритетными становятся исследования мировоззрения, соответствующего реалиям информационного общества – так называемого информационного мировоззрения как элемента информационной культуры. В имеющихся публикациях по проблемам информационного мировоззрения подчеркивается его особенности, в частности то, что его основу составляют не застывшие догмы, а принцип постоянного информационного обогащения, обновления, что оно обладает такими свойствами, как многомерность, диалогичность, ассоциативность, сравнительный характер по отношению к другим мировоззренческим позициям. Но этого недостаточно.

Новое информационное мировоззрение затрагивает многие стороны научного процесса и бытия человека. В частности, оно предполагает формирование новой научной этики, разработки новых приемов и методов ведения научных дискуссий, рассмотрения с этой точки зрения вопросов корректности информационных заимствований. Новое информационное мировоззрение должно помочь выработке таких форм поведения и приемов мышления, которые были бы адекватны усиливающимся неопределенности. В его рамках должна быть сформирована система алгоритмов и правил, соблюдение которых позволило бы облегчить процессы коммуникации, взаимопонимания и бытия в условиях неполной и недостоверной информации. А это возможно лишь путем вооружения личности знанием закономерностей развития, механизма смены и сосуществования парадигм, навыками понимания чужого воззрения и соотнесения его со своим собственным. Это даст ориентиры для уверенности в своих силах, позволит определить собственную позицию, условия для творческого и самостоятельного подхода к решению проблем.

Summary

Vagueness as determinant of creativity

The author claims that improving means of transmitting information influences not only changes in social structure but also transformation of material production. Moreover, it is connected with increasing life's pace, which influences acceleration of knowledge updating pace. Hitherto the world was explained in a simple way, by paradigm. However, today a predominant social tendency is vagueness which forms a new outlook of information era. A system of algorithms and rules should be formulated within its frames, and respecting them would facilitate the processes of communication and living in conditions of incomplete and insufficient information.

Key words: creativity, vagueness, determinant.

Pedagogika

Lenka Lachytová

Kvalita života staršieho človeka

Človek si kvalitu života uvedomuje najmä vtedy, keď sa jeho životná situácia zásadným spôsobom zmení. Zásadnou zmenou u staršieho človeka je aj vstup do dôchodku. Doterajšia sociálna pozícia staršieho človeka sa mení a s touto zmenou sú poznamenané aj zmeny doterajších hodnôt. Doterajšie hodnoty, ktoré dodávali jeho životu zmysel zrazu prestávajú platiť. Kvalita života je ovplyvňovaná aj vonkajšími okolnosťami ako sú politické, ekonomické, kultúrne a spoločenské podmienky, ktoré môžu pôsobiť ako determinanty kvality života. Najdôležitejším faktorom je však samotný človek a jeho životný postoj.

Všeobecne sa pod kvalitou života rozumie súhrn objektívnych a subjektívnych posuditeľných činností a vnemov človeka v jeho každodennom živote a v spoločenských vzťahov. Porucha zdravia, respektíve staroba naruša schopnosť človeka naplňať v žiaducom rozsahu požiadavky spoločnosti ako aj svoje vlastné potreby, ktoré sa týkajú pracovných aktivít členov rodiny, spoločenských statkov, alebo sebastačnosti v bežných denných činnostiach a potrebách.

Pojem kvalita života je dosť zložitý a určiť presnú definíciu nie je jednoduché. Existuje niekoľko definícií kvality života.

Svetová zdravotnícka organizácia pod pojmom kvalita života rozumie „*vnímanie pozície človeka v živote v súvislosti s danou kultúrou a hodnotovým systémom a vo vzťahu k individuálnym cieľom, očakávaniam, štandardom a obavám*“ (Piršel, 2008, s.10).

Strieženec (1999, s. 20) definuje kvalitu života ako „*súhrn objektívne i subjektívne posuditeľných stránok činností a vnemov človeka v jeho každodennom živote, v reálnom sociálnom priestore s konkrétnymi pravidlami vzájomného spolužitia, s reálnymi otázkami cieľa, zmyslu a údelu pozemského života*“.

Ako tvrdí Jarošová (2006) kvalitu života tvoria subjektívne a objektívne posuditeľné činnosti a vnemy v každodennom živote človeka a v jeho spoločenských vzťahoch.

Kvalita života je podľa Halečku (2002) polyrozmerným fenoménom a má materiálny, duchovný, kultúrny, spoločenský a individuálny rozmer.

Kováč (2003, s. 90) hovorí, že „*pojmem kvality života je multiúrovňový a multimenzionálny fenomén, v ktorom prevláda viac - či menej integratívny prístup*“.

Svetová zdravotnícka organizácia uvádza nasledovné indikátory kvality života:

1. fyzické zdravie – je to predovšetkým energia, únava, bolesť, diskomfort, spánok;
2. psychologické zdravie – vyjadruje image, negatívne a pozitívne city, sebahodnotenie, spôsob myslenia, učenie, pozornosť;
3. úroveň nezávislosti – pohyb, denné aktivity, pracovná kapacita, závislosť na liekoch;
4. sociálne vzťahy – osobné vzťahy, sociálna opora, sexuálna aktivita;
5. prostredie – prístup k finančným zdrojom, sloboda, bezpečie, zdravé prostredie a sociálna starostlivosť, domov, prístup k informáciám, účasť na rekreácii, cestovanie, fyzické prostredie;
6. spiritualita – osobná viera a presvedčenia, hodnotová orientácia (Šimová, 2004).

Mnohí autori tvrdia, že kvalita života je subjektívnou kategóriou. Teda pre rôznych jednotlivcov znamená rozličné veci či okolnosti. Môžeme povedať, že tie isté životné postoje predstavujú u rôznych ľudí iné kvality. Metódou hodnotenia kvality života je schopnosť vykonávať bežné životné aktivity. Kvalita života úzko súvisí s pohodou a spokojnosťou človeka v rozličných oblastiach života.

Roslawski (2005) popisuje „faktory ovplyvňujúce kvalitu života sko:

Objektívne faktory:

- fyzický stav,
- kognitívne funkcie,
- emocionálny stav,
- funkčná kapacita,
- sociálna funkcia,
- sexuálna funkcia.

Subjektívne faktory:

- morálne faktory,
- spokojnosť so životom,
- sebaúcta,
- možnosť kontroly svojho života,
- duchovný život, viera,
- osobné vzťahy.

Vonkajšie faktory:

- bývanie,
- prostredie,
- sociálna sieť a sociálna podpora,
- spokojnosť s vládou a verejnými inštitúciami
- kriminalita.

Čím človek v živote dosiahne vyššie socio-ekonomické postavenie, tým lepšími podmienkami pre kvalitný život disponuje. Miesto osoby v živote v súvislosti s kvalitou života možno charakterizovať ako výsledok kombinácie životodarnosti prostredia, v ktorej osoba žije (ekonomické a materiálne pomery, sociálne a kultúrne pomery, morálne a politické pomery)

a životaschopnosti osoby (individuálne kvality osobnosti). Indikátory kvality života nemožno redukovať len na ekonomické, ale treba zohľadňovať aj medicínske, sociálno-politické, legislatívne, psychologické a náboženské ukazovatele. Základ posudzovania kvality života sa nachádza v rovine odpovede na otázku, čo vlastne v živote jedinec hľadá, aké ciele si kladie na to aby dosiahol pocit šťastia a spokojnosti (Piršel, 2008).

Pokles kvality života u vekovo starších ľudí možno ľahko rozpoznať. Prejavuje sa atmosférou ťaživosti, absenciou zmyslu života, závislosťou a stratou autonómie. Ak ide o kvalitný život, ľudia nestrácajú zmysel života ani možnosť prejavit' svoju osobnosť. Ich sociálne kontakty sú bohaté, pričom fyzické schopnosti môžu byť zhoršené (Draganová, 2006).

Kvalitu života senior a významne ovplyvňuje choroba, väčšinou má podiel na jeho spokojnosti či nespokojnosti. Každá choroba sa odráža na seniorovi vo viacerých rovinách a to fyzickej, psychickej, emociálnej a sociálnej. Choroba a kvalita života sa vzájomne podmieňujú. V praxi sa považuje za zdravého seniora ten, u ktorého nie je prítomná zjavná choroba, ktorý je spokojný so svojím životom, je sebestačný a má dobré sociálne kontakty. Kvalitu života seniora do značnej miery ovplyvňuje situácia štátu i jednotlivca. Dôchodcovia stále zostávajú ekonomicky najzraniteľnejšou skupinou obyvateľstva.

Ako uvádza Balogová (2005), pojem kvalita života je často zamieňaný s pojmom životný spôsob, životná úroveň a životný štýl. Pre lepšiu orientáciu, pojem kvalita života chcem v prvom rade definovať na základe príbuzných pojmov, ktoré sú často zamieňané. Ide o pojmy ako spôsob života, životný štýl, životná úroveň.

Spôsob života sa zakladá na vzájomnom vzťahu rôznych druhov činností ľudí (pracovnej, profesionálnej, spotrebiteľskej, politickej, kultúrnej, ideovej, rodinnej vo voľnom čase) a vyjadruje ich podiel na tvorbe vzťahov medzi nimi (Dancák, Dancák, 2006). Vyjadruje prevládajúce typické vzťahy v spoločnosti, vzťahy jej skupín, vrstiev, etník i ľudských indivíduí, zameranie i spôsoby ich konania. Spôsob života teda určujú životné podmienky, tradície, ale aj hodnotová orientácia (Balogová, 2005).

Novotný (1997) a Tokárová (2002) zastávajú názor, že spôsob života je vyjadrením prepojenia objektívnych a subjektívnych aspektov života v spoločnosti a vystupuje ako štruktúrovaný prejav ich materiálneho a duchovného života. Obaja autori sa zhodujú v názore, že spôsob života je determinovaný materiálnymi podmienkami a osobnosťou človeka.

Litomerický (1992) uvádza, že spôsob života starších ľudí, ktorí bývajú doma vo svojich bytoch či domoch s rodinou sa líši od bývania v inštitúciách určených pre starších ľudí. Pre starších ľudí je dôležitým faktorom na zabezpečenie ich zdravia, sebestačnosti, pohodlia a spokojnosti spôsob života vo svojich bytoch či domoch.

Životný štýl vyjadruje mieru a spôsob zvnútorňovania sformovaných fyzických a duchovných dispozícií, návykov, temperamentu, charakteru osobných potrieb a záujmov na zameranosť a spôsob konania či správania ľudí (Žiaková, 2005)

Životný štýl je špecifický typ chovania jednotlivca alebo sociálnej skupiny s trvalými zvláštnosťami konania, spôsobmi, zvykmi a sklonmi. V životnom štýle sa vyjadruje individualita života a životnej úrovne, životný štýl je vytváraný objektívnymi možnosťami a subjektívnymi motívmi (Tokárová, 2002)

V súvislosti so zdravým životným štýlom sa v poslednej dobe hovorí o zdravom životnom štýle. Väčšinou si pod ním predstavujeme vštepovanie návykov telesnej a duševnej hygieny.

Kiczko (1997, s. 294) uvádza, že zdravý životný štýl je „*súhrn postojov, hodnôt a foriem správania jednotlivca, ktoré udržujú jeho zdravie a predchádzajú vzniku ochorení.*“ V súvislosti so starnutím nám nedá nepodotknúť, že zdravý životný štýl je pre človeka najlepšou prípravou na toto obdobie, ktoré naňho kladie nemalé nároky a zároveň je pre jednotlivca zatiaľ jednou možnosťou, ako príchod staroby na chvíľku oddialiť, alebo zmierniť.

Matis (2002) uvádza, že životný štýl je špecifický typ správania a konania jednotlivca, s trvalými zvláštnosťami správania a konania, spôsobmi, zvykmi. Posudzuje sa na základe vonkajších foriem života jednotlivca. Životný štýl si formuje každý človek, je výrazom ľudskej identity, jedinečnosti, zvláštnosti a originality.

Životná úroveň sa realizuje prostredníctvom trhu. Ide však o to, či je trh zameraný na uspokojenie potrieb ľudí, alebo či ide o to, že dochádza ku zhoršeniu kvality života. Človek sa premieňa na pasívneho, ľahostajného, necitlivého a rozumovo rozvinutého človeka (From 1967 In: Křivohlavý, 2001).

Uspokojovanie potrieb ako súčasť kvality života seniora

Uspokojovanie potrieb je súčasťou kvality života seniora. Vznik potrieb, ich dynamika a spôsoby uspokojovania závisia od rôznych činiteľov. Delíme ich na primárne fyziologické a primárne psychologické. Americký psychológ Maslow (1908-1970) vytvoril určitú hierarchiu potrieb, podľa ktorej, potreby vyššieho radu (psychologické) sa môžu naplniť až keď sa naplnia potreby nižšieho radu (fyziologické).

Hierarchia potrieb podľa Maslowa (Košč, 2001, s.50):

Potreba sebatranscendencie- potreba sebaapresahovania- človek sa dostáva do inej perspektívy

Potreba sebaaktualizácie- realizovať všetky svoje schopnosti a nájsť zmysel života

Potreba uskutočniť svoj jedinečný potenciál;

Psychologické potreby- vznikli na vrodennom základe, niektoré sú odvodené od fyziologických a neskôr sa už vyvíjajú samostatne

Potreba ocenenia: niečo dosiahnuť, byť kompetentný, získať uznanie; potreba prináležania a lásky; byť akceptovaný, niekam patriť;

Fyziologické (základné) potreby- sú nevyhnuté na zachovanie života jedinca alebo rodu

a. *fyziologické potreby:* uspokojenie hladu, smädu, sexuálneho pudu,

b. *potreba bezpečia:* cítiť sa chránený, v bezpečí, mimo nebezpečenstva;

Primárne fyziologické potreby sú vlastné nielen ľuďom. Ich neuspokojenie môže viesť k poškodeniu organizmu a zdravia. Sú nutné na zachovanie života jedinca alebo rodu. V starobe sa mení hodnotová orientácia potrieb. Jarošová (2006, s.33) uvádza „ *potreby fyziologické sa s pribúdajúcim vekom zvyrazňujú.*“ Do popredia vystupuje:

- a. *potreba výživy,*
- b. *potreba spánku,*
- c. *potreba močenia,*
- d. *potreba vylučovania,*
- e. *potreba hygieny,*
- f. *potreba odpočinku,*
- g. *potreba pohybu,*
- h. *potreba zdravia,*
- i. *potreba vyhnúť sa bolesti, chladu, poškodeniu,*

V rámci týchto potrieb treba spomenúť, že u seniorov je oslabená *potreba vody*(*pitný režim*). To môže viesť k dehydratácii organizmu, ako sme už spomenuli v predchádzajúcej kapitole. Košč (2001) hovorí tiež o sekundárnych fyziologických potrebách, ktoré sú blízke primárnym a ich neuspokojenie vedie k zmenám osobnosti. Vznikajú na základe návyku-narkománia(alkohol, heroín a iné drogy).

V súvislosti s uspokojovaním potrieb človeka je nevyhnutné spomenúť aj takú kategóriu akou je *individuálna kvalita života (Individual Quality of Life)*. Jednou z jej stránok je index kvality života týkajúci sa zdravia. Je to „ *stav úplnej telesnej, duševnej a sociálnej pohody, sprevádzaný neprítomnosťou prejavov choroby alebo poruchy(abnormality) či rizikových faktorov a pestovaním zdravého životného štýlu*“ (Kiczko, 1997, s.90). Balogová (2005) zdôrazňuje, že zdravie človeka závisí od viacerých faktorov, najmä vo vyššom veku je to:

1. fyziologické starnutie ako prirodzený proces- primárne starnutie;
2. chorobné procesy v organizme (viaceré chronické ochorenia) - sekundárne starnutie;
3. nároky a vplyvy vonkajšieho prostredia.

Zdravý životný štýl v sebe zahŕňa zdravú výživu ako jeden z najvýznamnejších vplyvov vonkajšieho prostredia. Ďalším je pravidelný pohyb a cvičenie, vďaka ktorému si seniori môžu udržať zdatný pohybový i srdcovocievny aparát. Pôsobí preventívne proti cukrovke, obezite, hypertenzii a pôsobí blahodarne aj na celkovú psychickú pohodu človeka. Najvhodnejšie je plávanie, chôdza či bicyklovanie.

Pre starších ľudí je dôležitá aj potreba bezpečia. Týka sa troch úrovní fyzického, psychického a ekonomického bezpečia. Anna Žilová(2006), Alena Novotná (2006) uvádzajú, že potreba fyzického bezpečia je významná najmä preto, lebo vo vyššom veku vzniká riziko pádov či úrazov. Psychické bezpečie zasa znamená mať pocit istoty, necítiť sa stratený. V súvislosti s potrebou bezpečia je nutné povedať, že človek sa vo vyššom veku stáva závislý

na iných osobách. Fyzická a duševná nesebestačnosť mu znemožňuje brániť sa voči prípadnej agresii. Štefan Koval (2001, s. 37) načrtol formy zlého zaobchádzania so starým človekom:

- j. týranie - duševné, fyzické, systematické;
- k. obťažovanie - emocionálne, fyzické, sexuálne;
- l. zanedbávanie - aktívne, pasívne, samozanedbávanie;
- m. vykorisťovanie - finančné, majetkové, fyzické;
- n. zneužívanie - majetkové, citové, politické.

Pri zmene sociálneho statusu človeka a odchode do starobného dôchodku, zaniká hlavný zdroj príjmu a vzniká nárok na starobný dôchodok. Senior sa môže rozhodnúť, či zotrúva v pracovnom procese ďalej alebo nie. Práca totiž ako vedome vynakladané úsilie človeka za určitým cieľom, slúži nielen ako zdroj obživy, ale na uspokojenie takých potrieb ako je potreba prestíže, uznania, využitia svojich schopností či potreba zaradenia sa do spoločnosti (Strieženec, 2006).

S narastajúcim vekom ako uvádza Tomeš(2001) sa mení pracovný výkon, ale vhodnou voľbou pracovných metód sa to nemusí prejavíť na úrovni pracovných schopností. „*Pracovná činnosť starších ľudí, ak je zvolená vhodne, nevyčerpáva, ale naopak konzervuje ich životný potenciál, brzdí proces starnutia a prispieva k predlžovaniu aktívneho života.*“ (Tomeš, 2001, s.147). Vedomie človeka, že disponuje dostatočnými prostriedkami na živobytie uspokojuje jeho potrebu ekonomického bezpečia. Ak táto potreba nie je naplnená, môžu u seniorov vznikáť stavy úzkosti a obavy z budúcnosti.

Ako sme už spomenuli psychologické potreby vznikli na vrodennom základe, ktorý tvoria fyziologické potreby. Patria tu:

- o. potreba lásky,
- p. potreba súkromia,
- q. potreba ochrany a pomoci,
- r. potreba uznania,
- s. potreba ovládať,
- t. potreba autonómie,
- u. potreba starať sa o druhých,
- v. potreba oponovať,
- w. potreba poriadku,
- x. potreba získavať,
- y. potreba byť informovaný a ďalšie.

Existuje ešte mnoho ďalších, ktoré by sme mohli spomenúť. Obdobie staroby prináša so sebou zmeny vo vnútornom zložení týchto potrieb. Človek je tvor spoločenský a ako taký má potrebu sociálnych kontaktov. Vágnerová (2000) uvádza, že kontakty starších ľudí by mali byť z hľadiska kvantity a kvality primerané.

Seniori preferujú kontakty zo známymi ľuďmi (príbuzní, priatelia, susedia) alebo vrstovníkmi, ktorí majú rovnaké skúsenosti a vedú lepšie pochopiť ich problémy.

V dôsledku poklesu kontaktov, sa staroba spája s pocitom osamelosti a izolácie. Tieto pocity môže ovplyvňovať fyzický stav (závažné ochorenia), sociálna situácia (strata partnera) a psychický stav (zmeny osobnosti, depresie). Súčasťou sociálneho kontaktu je aj komunikácia. Gáborová(2005), Gáborová, (2005) chápu komunikáciu ako:

1. oznamovanie –výmenu informácií (užšie chápanie);
2. vymieňanie svojich myšlienok, predstáv, postojov, záujmov, názorov, životných zážitkov jednotlivcov (širšie chápanie).

Častými prekážkami komunikácie seniorov sú nedoslýchavosť, pomalšie spracovanie informácie, poruchy pamäte, tendencia opakovať povedané. „V starobe dochádza k väčšej fixácii seniora na rodinu a potrebuje neustále potvrdzovanie predovšetkým potrieb lásky a spolupatričnosti- existenciu citového vzťahu a svojej pozície v rodine.“(Jarošová, 2006, s.33). Starší občania sú tiež súčasťou spoločnosti. Sociálnu politiku je potrebné koncipovať tak, aby viedla k zabezpečeniu životných nákladov pre tých občanov, ktorí nie sú schopní zabezpečiť si prostriedky na existenciu. Ako uvádzajú Žilová (2006), Novotná (2006) sociálna politika by mala tiež podporovať rozširovanie rôznych foriem starostlivosti o starších ľudí, ktoré by zlepšili ich kvalitu života.

Potreba autonómie je spojená s možnosťou človeka samostatne rozhodovať o svojom vlastnom živote. Je dôležitou ľudskou potrebou. Proces starnutia, zvýšený výskyt rôznych chronických ochorení, sociálne zmeny spôsobujú zníženie sebastačnosti seniora a jeho závislosť na druhých. Autonómia a závislosť na druhých sa nevylučujú. Bužgová (2007, s. 68-69) zdôrazňuje, že „dôležitou úlohou pracovníkov v zdravotníckych a sociálnych službách je aktivizovať všetky prostriedky, ktoré umožnia zachovať a rozvíjať autonómiu starého človeka, a vytvárať podmienky, aby človek, keď si to praje, mohol svoju autonómiu uplatniť.“

Pri dlhodobej starostlivosti o seniorov, treba brať do úvahy tieto zásady:

- z. klientov má byť umožnené robiť rozhodnutia, aj keď ich nemôžu realizovať,
- aa. klienti by mali realizovať svoje rozhodnutia, aj keď pri tom potrebujú pomoc,
- bb. klientovi majú byť poskytnuté informácie, na základe ktorých sa rozhodne pre správnu voľbu,
- cc. klienta treba rešpektovať so zreteľom na jeho osobnosť, hodnoty a doterajší život (R. Bužgová, 2007).

Potreba sebarealizácie u seniora je spojená s pocitom užitočnosti a so spokojnosťou so svojim doterajším životom. Odvíja sa od splnenia cieľov a predsavzatí, ktoré si človek dal. Profesionálna rola pre človeka znamená nielen jeho prínos pre spoločnosť, ale aj jeho osobnú hodnotu. Po jej strate môžu vznikať pocity zbytočnosti a menejcennosti. Dôchodca je postavený do situácie, kedy musí hľadať nový spôsob sebarealizácie a sebaoptvrdenia, čo môže byť spojené s nutnosťou zmeniť i niektoré postoje a hodnotovú hierarchiu, ako uvádza Vágnerová(2000).

Kvalitné sociálne služby ako súčasť kvality života seniora

Ako súčasť kvality života seniorov v domácom alebo v inštitucionalizovanom prostredí zaradujeme sociálne služby. Kvalitné sociálne služby považujeme za subodbor sociálnej práce za samostatný učebný predmet sociálnej práce, ktorý sa zaoberá hodnotením sociálnych služieb vo vzťahu k odberateľovi a k prostrediu, v ktorom sú poskytované.

Hlavným poslaním sociálnej služby je snaha umožniť ľuďom, ktorí sú v nepriaznivej situácii, zostať rovnocennými členmi v spoločnosti a využívať ich prirodzených zdrojov, žiť nezávisle, v kontakte s ostatnými ľuďmi a v prirodzenom sociálnom prostredí.

Dôležitým znakom kvality sociálnych služieb je ich schopnosť podporovať jednotlivých užívateľov služieb v naplňovaní cieľov, ktorí chcú s pomocou sociálnych služieb dosiahnuť pri riešení vlastnej nepriaznivej sociálnej situácie.

Cieľom sociálnych služieb je umožniť ľuďom v nepriaznivej sociálnej situácii využívať miestne inštitúcie, ktoré poskytujú služby verejnosti i prirodzené vzťahové siete, zostať súčasťou prirodzeného miestneho spoločenstva, žiť bežným spôsobom. Poskytované sociálne služby zachovávajú a rozvíjajú dôstojný život tých, ktorí ho využívajú, sú bezpečné a odborné.

Kvalitné sociálne služby podľa Krupu (2000) závisia od kvalitných sociálnych vzťahov, ktoré sú založené na:

- dd. úcte,
- ee. akceptácii,
- ff. subsistencií – zostávaní.
- gg. osamostatňovaní.

Úcta je nevyhnutný a dobrovoľný postoj, determinovaný sociálnym správaním – etikou, ktoré rešpektujú ľudia medzi sebou. Úcta určuje mieru slobody v rozhodovaní. Vytvára rámec pre občiansku slobodu a slobodu k zodpovednosti človeka za seba samého a za prostredie, v ktorom žije. (Dancák 2005)

Akceptácia – prijímanie, je druhým rozmerom vzťahov medzi ľuďmi. Kým úcta predpokladá citlivý odstup, tolerancia veľkorysosť a nadhľad, tak podstatou akceptácie je poskytnutie slobodného priestoru pre druhého človeka. V sociálnej práci, v sociálnych službách ide o dôležitý eticko – filozofický postoj a psychosociálny proces, v ktorom sa učíme a trénujeme vnímať seba samého a druhého človeka takého aký reálne je.

Subsistencia – zostávanie je teoretickým základom pre poskytovanie praktických, konkrétnych a cielených sociálnych služieb. Proces kvalitných sociálnych služieb je podmienený vzájomnou úctou, akceptáciou druhého človeka ako partnera a zostávaním (zotrúvaním s ním), v jeho sociálnej situácii. Prínosom zostávania je, že vnáša do procesu sociálnych služieb prvky ako kontinuitnosť, systémovosť, štruktúrovanosť podporovaných služieb.

Cieľom osamostatňovania je podpora klienta v samostatnosti, pričom miera tejto sociálnej roly je určovaná predovšetkým samotným klientom a kvalitou sociálneho prostredia.

Sociálne služby podľa zákona 195/98 Z. Z. o sociálnej pomoci rozdeľujeme na:

- hh. opatrovateľská služba,
- ii. prepravná služba,
- jj. starostlivosť v zariadení sociálnych služieb (DD, DSS, ZOS),
- kk. organizovanie spoločného stravovania,
- ll. sociálna pôžička.

Kvalita sociálnych služieb, poskytovaná v príslušnom type zariadenia, alebo v domácom prostredí má vychádzať z kvalitných sociálnych vzťahov založených na úcte, akceptácii, subsistencii a osamostatňovaní. To sú štandardy, ktoré by mali byť súčasťou poskytovania sociálnych služieb. Ich kvalita závisí od osobnosti každého jedného poskytovateľa danej služby. Prebúdžanie nezištnej a obetavej lásky vedie jednotlivca k spoluľudskému jestvovaniu, k spoločenstvu, kde človek sa stáva tým, čím je, kde slúžiac Bohu i ľuďom nachádza šťastie a stáva sa človekom. (Dancák, 2006) Humánnosť je typicky ľudská vlastnosť a nedá sa nikomu ani nanútiť ani prikázať.

Zoznam použitej literatúry

- [1] BALOGOVÁ, B.: *Seniori*. Prešov : Akcent Print, 2005, 158 s. ISBN 80 – 969274 – 9 – 3.
- [2] BUŽGOVÁ, R.: Respektování autonomie při dlouhodobé péči o seniory. In: *Kontakt*, 2007, č. 1, s. 65-69. DRAGONOVÁ, H.: *Sociálna starostlivosť*. Bratislava : Osveta, 2006, 196 s. ISBN 978 – 80 – 8063 – 240 – 3.
- [3] DANCÁK, P.: Koncept slobody vo vybraných encyklikách Jána Pavla II. In : *Theologos*, 2005, roč. 7, č. 2, s. 5-23. ISSN 1335-5570
- [4] DANCÁK, P.: Filozoficko-teologická reflexia lásky ako zdroja životnej orientácie v kontexte encykliky Deus caritas est. In : *Theologos*, 2006, roč. 8, č. 1, s. 76-87. ISSN 1335-5570
- [5] DANCÁK, P.: DANCÁK, M.: O fundamentálnych elementoch sociálnej komunikácie. In: *Zdravotníctvo a sociálna práca*. Bratislava : SAPIENTIA 2006, s. 41-44. ISSN 1336-9326
- [6] GÁBOROVÁ, Ľ, GÁBOROVÁ, Z.: *Človek v sociálnom kontexte*. Prešov: Lana, 2005. 173 s. ISBN 80 – 969053 – 8 – 4.
- [7] HALEČKA, T.: Kvalita života a jej ekologicko – enviromentálny rozmer. In : *Kvalita života a ľudské práva v kontextoch sociálnej práce a vzdelávania dospelých*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. 2. – 3. 4. 2001 v Prešove. Ed.: A. Tokárová. Prešov : FFP U, 2002.

- [8] JAROŠOVÁ, D.: *Péče o seniory*. Ostrava : Zdravotne sociální fakulta, 2006. 110 s. ISBN 80 – 7368 – 110 – 2.
- [9] KOŠČ, M.: *Základy psychológie*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2001. 111 s. ISBN 80 – 08 – 03201 – 4.
- [10] KOVÁČ, D.: Kvalita života – naliehavá výzva pre vedu nového storočia. In : *Československá psychológia*. roč. XLV, č. 1, 2003, s. 34 – 43 . ISSN 0009 – 062 X.
- [11] KOVAL, Š.: *Týranie starých ľudí*. Košice: Pont, 2001. 148 s. ISBN 80 – 967611 – 2 – 9.
- [12] KRÚPA, S.: *Kvalitné sociálne služby*. Košice : Vienala, 2000, ISBN 80 – 88922 – 17 – 8.
- [13] LITOMERICKÝ, Š.: *Geriatry pre sestry*. Martin : Osveta, 274 s. ISBN 80 – 217 – 0499 – 3.
- [14] KICZKO, L.: *Slovník spoločenských vied*. Bratislava : SNP, 1997, 303 s. ISBN 80 – 08 – 01040 - 1.
- [15] KŘIVOHLAVÝ, J.: *Psychologie zdraví*. Praha : Portál, 179 s. ISBN 80 – 7178 – 551 – 2.
- [16] MATIS, J.: *Spôsob života a životný štýl*. Liptovský Mikuláš : Lesnícka informačná agentúra, 46 s. ISBN 80 – 968719 – 8 – 6.
- [17] PIRŠEL, D.: *Indikátory kvality života*. In : *Família*. č. 1, s. 10, 2008.
- [18] ROSLAWSKI, A.: *Jak zústat fit ve stáří*. Praha : Computer Press, a. s., 2005, 71 s. ISBN 80 – 251 – 0774 – 4.
- [19] STRIEŽENEC, Š.: *Úvod do sociálnej práce*. trnava : AD, 1999, 215 s. ISBN 80 – 967589 – 6 – 9.
- [20] STRIEŽENEC, Š.: *Teória a metodológia sociálnej práce*. Trnava: Triptsoft, 2006. 296 s. ISBN 80 – 969390 – 4 – 1.
- [21] ŠIMOVÁ, E.: *Kvalita života seniorov*. <http://www.pulib.sk/>.
- [22] TOKÁROVÁ, A.: *Sociálna práca*. Prešov : Akcent Print, 2002, 573 s. ISBN 80 – 968367 – 5 – 7.
- [23] TOMEŠ, I.: *Sociální politika*. Praha : Socio klub, 2001. 262 s. ISBN 80 – 86484 – 00 – 9.
- [24] VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie*. Praha : Portál, 200. 522 s. ISBN 80 – 7178 – 308 – 0.
- [25] ŽIAKOVÁ, E.: *Psychosociálne aspekty sociálnej práce*. Prešov : Akcent print, 232 s. ISBN 80 – 969274 – 2 – 6.
- [26] ŽILOVÁ, A. , NOVOTNÁ, A.: Výskumné reflexie uspokojovania potrieb starších osôb v Slovenskej republike. In KREDÁTUS, J. , BALOGOVÁ, B. (ed.). 2006. *Psychosociálne a zdravotné aspekty nekvality života : Zborník príspevkov*

z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, konanej 13.9.2005 v Prešove.
Prešov: FF PU, s.83 – 87. ISBN 80-8068-453-7 .

Summary

The quality of the eldest's lif

The article attempts to present the issue of the life's quality of older people. Author concerns material, economical, social and physical circumstances of older people and tries to find general factors that characterise the life standards of regarded group.

Unfortunately, the overtone of the review is rather sad and shows how miserable and grey is the existence of old people.

Key words: quality of life, old people, sunset years.

Katarína Šterbáková

Information and communications technologies in after school activities

Nowadays, according to long-term surveys performed by the Department of Physics of the University of Prešov, as stated by the authors [2, 4], Physics belong to the most difficult teaching subjects at all grades of schools. From the surveys we find out that the results of students in Physics are the worst and when meeting teachers in workshops we encounter opinions that relation of students to Physics is very negative. We often question ourselves what a reason of such inconsolable situation in our society is and how it is possible to improve the attitude of public towards the teaching of Physics, how to change the thinking of people and what reason dissuades students from studying Physics.

If we want to change the attitude of public towards Physics, first of all, we have to achieve that the teaching process would react promptly on requests of a present generation, on pressure from the side of the labour market. The results will appear in the area of pedagogical staff work effectivisation actuating not only in teaching process but in after school activities as well. All the mentioned attributes are related to the project KEGA which we have been solving in the Department of Physics for three years. Its object are questions and tasks related to the expansion of educational competences of pedagogical workers. One of the tasks of the project in which university teachers from three faculties have joined is effort to innovate preparation of teachers of natural sciences related also to a professional guidance of after school activities which is centred on elaboration of particular topics for and after school activity.

On the basis of analysis results of long-term surveys which are centred on this problem within grants, bachelor, master and rigorous theses in our Department, it is possible to clarify the advantages of Internet in the system of education in Physics. Positive conditions established when working with the Internet are motivating for students as a teacher goes across a traditional method of teaching to a motivating-constructing method of teaching of Physics by means of computers. Important information relating the area of effectiveness of teaching and gaining information by means of computers regarding students' knowledge which are applied in their independent work have resulted from the surveys.

In brief, let's mention what place ICT have in teaching of Physics. From a wide area of ICT we have chosen only multimedia which are one of the most effective forms of communication, searching of information and presentation of new conceptions and knowledge because

they put together all types of media. Multimedia integrated in the system of teaching of Physics help teachers motivate students better because multimedia titles stimulate curiosity more than other media. A good multimedia title can offer a better experience from learning to a student than particular media separately because a part of a multimedia project can be films, books, magazines, a radio which can involve pictures, animations, video sequences, music and text. Besides that, multimedia add one more attribute: interactivity. Interactivity is a determining element because it enables a connection of all elements (sound, picture, graphics and text). We can see interactivity every evening e.g. when watching news or a film, but there we cannot interfere to the order of programmes. If news were set on a multimedia principle, we would have a chance to choose what news we want to see or when to watch a movie, we could choose how the story continues. Thanks to multimedia possibilities of computers, the teaching of Physics is gaining new possibilities nowadays. [3, 5], At present, a lot of multimedia teaching applications CD-ROMs or DVDs exist for teaching of Physics on the world market.

In brief, let's bring near what place applets take in the teaching of Physics. Natural phenomena and patterns which we observe in Physics are often so complicated that to explore some phenomenon in detail means to create the same conditions for its process what is not possible in our laboratory conditions. That is why an applet can be a suitable didactic means or a model bringing students near to the certain situation. Java applet is a compiled programme written in the Java language. Applet is created by compilation of a source text ".java" (e.g. by a compiler "javac" from java.sun.com). The binary file (bytecode) ".class" then works on the page by using an interpret JVM (Java Virtual Machine) [1] .

Applets can be divided into simple and difficult ones according to how difficult their theory is and whether they are accessible in Slovak or foreign language e.g. English. If we have a look on some positives and negatives which applets bring, we can see that applets have their justifiable place in many areas of Physics where the pure theory would lead to misunderstanding of a phenomenon. Nowadays thanks to a constant improvement of PC technologies, it is possible to implement and find a huge amount of free spreading applets concerning natural principles which are more understandable and visual for understanding of natural phenomena because of their interactive form. It would be a pity not to use these means which the Internet offers for a simplification of complicated phenomena and for speeding up and effectiveness of teaching of Physics. On the other hand, applets have some negatives. Java applets are mostly demanding on hardware, they request constantly more effective computers which are financially demanding on investments and we all know what the economic situation in the majority of our schools is when purchasing. But this does not mean that applets will not work on older computers, they will work very slowly.

Finally it is necessary to point out that this article has touched the problem of discovering new views on the teaching of Physics only briefly because of its limited size and it does not aim to show the basis how to improve the system of Physics education in Slovakia but only to show one of the ways to the favour of Physics and to bring it near to those who are looking for

it as well as the author of this article. Maybe some of the described ideas shall help someone to understand that Physics can sometimes be a very interesting and funny form of spending free time.

BIBLIOGRAPHY

- [1] BURGER, V. Aplikácia Internetu v prírodovednom vzdelávaní. In: Prírodné vedy. Roč. 41 : matematika - fyzika - technická výchova. - Prešov : Fakulta humanitných a prírodných vied PU, 2003. - ISBN 80-8068-250-X. - S. 33-38.
- [2] CIMERMANOVÁ I.: Použitie nových technológií vo vyučovaní, In: Acta Pedagogicae, Pedagogická fakulta Prešovská univerzita, Prešov 2002. 144-147ss. ISBN80-8068-076-0
- [3] ŠEBEŇ, V., Czas wolny uczniów i działalność kółek zainteresowań w szkołach podstawowych In: Człowiek w procesie wychowania. Współczesne dylematy pedagogiki: Ed.: P. Czarnecki. - Lublin : Wydawnictwo naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, 2008. s.51-57. ISBN 978-83-925024-7-0.
- [4] ŠEBEŇOVÁ, I.: Zájmová krúžková činnosť na 1. stupni ZŠ. In: Człowiek w procesie wychowania. Współczesne dylematy pedagogiki. Ed.: P. Czarnecki.- Lublin : Wydawnictwo naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, 2008. s.119-123. ISBN 978-83-925024-7-0.
- [5] TULENKOVÁ, M.: Działalność kół zainteresowań - przestrzeń do rozwijania kluczowych kompetencji uczniów w szkole podstawowej. Ed.: P. Czarnecki. In: Człowiek w procesie wychowania. Współczesne dylematy pedagogiki. - Lublin : Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomii i Innowacji, 2008. s. 147-150. ISBN 978-83-925024-7-0.

Summary

Information and communications technologies in after school activities

The article brings the view of the ICT out of the school in Science and in physics education with computer. Work with the Internet and ICT are motivating for our students. In the article the author compiles the work of teachers with JAVA applets, which can give students interactive simulations of physical phenomena with active learning experience. The article gives a lot of recommendations with them in project KEGA.

Key words: Science, Physics, teaching process, learning process, applets, ICT, interactive simulations of Physics.

Psychologia

Peter Babinčák, Dominika Križalkovičová, Beáta Ráczová,

Moral orientation from the psychological perspective – an aspect of moral reasoning

The issue of morality does not represent a dominant topic of the current psychological research, although the interest of predominantly social psychologist in understanding the processes that are behind reasoning of people with respect to moral issues and explaining moral or immoral behaviour can not be denied. The submitted study presents a brief introduction of basic psychological concepts dealing with morality emphasizing the specific notion of moral orientation.

G. Lind (2004) describes three approaches to definition of morality that may be found in the psychological literature. The morality may be interpreted as conformity – being subjected to rules. Such approach is traditionally inked with behaviourism. The object of interest is particularly represented by moral behaviour and not by moral judgment and the morality is identified with the list of standards and rules. The second approach defines the morality in terms of intentions. Moral intentions – aims are indicators of morality. The behaviour based on morally good attitudes, motives and objective is deemed as a morally good behaviour. Both given definitions are based on the assumption that morality is not innate and may be influenced by psychological and educational methods. Furthermore the morality is completely separated from cognitive competences and competences of an individual.

The association of moral behaviour and moral ideals, typical for the beginning of the 20th century is a reflection of a need for a new definition of the morality. This approach to perception of morality by a dual-aspect theory of morality and moral development are described by Lind (2004). The moral behaviour is the result of connecting two not connectable but distinguishable components: a) preferences of moral principles and ideals that are considered as important (affective component) and b) competences of an individual in substantiating these ideals and principles (cognitive component) and behaving in accordance with them. This competence is called a moral competence and represents a key term for the third approach to the psychological appreciation of the morality. The fundamental concepts of the psychology of morality are grounded just on the given dual-aspect approach.

Likely the most cited are the cognitive concepts of the morality development according to Piaget and Kohlberg. Piaget defined two basic stages of ontogenesis that each individual goes

through: i.e. the heteronomous and autonomous stages. The heteronomous morality is determined by orders and bans of adults acting in position of an authority. The autonomous morality is characterized by a certain level of independence on authority of adults. In order to succeed in transferring between these stages several conditions have to be complied with. According to Vacek (2005) these were summarized into three points: 1) indispensable degree of intellectual development, 2) experiences with same ages and socially equivalent relations and 3) at least a partial independence on limiting pressure of adult authorities (experienced democracy). Piaget respects a mutual relation between the moral reasoning and moral behaviour and admits their interaction but points out the possibility that what a child thinks of the morality need not to correspond to what it does and how it feels in a specific life condition. (Krebs, Denton, 2005)

The objective of another from opinion forming authors, L. Kohlberg, was to map structures of moral judgement, from which as he assumed, people derive their judgements. Kohlberg assumed that the nature of such reasoning could be determined by solving hypothetical moral dilemmas. He expected that each individual solved all dilemmas that faces, on the same base and people in different stages of moral development view problems differently. Kohlberg's longitudinal research resulting in the theory of moral development, led to two principal findings (in Krebs, Denton, 2005). 1). As opposed to Piaget's findings that children judge various moral issues in different manners, Kohlberg determined that moral judgment was structurally consistent even across dilemmas with different contents. 2) Instead of two moral orientation of Piaget, Kohlberg defined six qualitative different stages of the moral development classified into three levels. As affirmed by Vacek (2005), Kohlberg is based on the assumption that human thinking goes through distinguishable stages so as an individual develops from psychological aspect. Krebs and Denton (2005) summed up 3 main assumptions that Kohlberg used as a base for creation of his model of moral development: 1) the first criterion of moral development is represented by maturity of moral judgement, 2) moral judgement is organized within a certain gestalt structure and new structures can be obtained by transforming and changing the old structures. Kohlberg (1984, in Eisenberg et al., 2005) affirms that with increasing age the moral judgement is being transferred to higher stages or eventually it remains stable and under no circumstances there is regression due to structural changes in judgement.

By integrating different approaches to moral judgement Kohlberg established a new line for the research of morality in psychology. He introduced the term "moral competence" that had been defined as an "ability to make decisions and judgements that are moral (for example based on internal principles) and to act in compliance with them." (Kohlberg, 1984, in Lind, 2004)

According to Lind (2004) the Kohlberg's concept of moral judgement was groundbreaking for certain reasons:

a) For the first time the morality was defined as a competence or ability and so the fixed idea of separation of cognitive and affective components of moral judgement was overthrown;

b) Moral behaviour is connected with internal, accepted moral principles instead of external social standards that changed until that time accepted conception of the morality as a result of the process of tailoring to rules;

c) Moral judgement is understood as a result of synergism of three aspects (affective, cognitive and behavioural) that can not be separated from each other.

However the Kohlberg's cognitivistic concept was very often criticized. Krebs and Denton (2005) affirm that in order to achieve their objectives individuals use a wide spectrum of strategies, not only cognitive ones but also affective ones. Different researches pointed out the absence of structural consistency in judgement. In order to deal with various dilemmas individuals make use of various Kohlberg's judgement stages. This critique was responded by Kohlberg and Colby (1984 in Krebs, Denton, 2005) by explaining that people sometimes use even lower stages depending on a specific problem, context, other circumstances,... However by this substantiation they denied one of the assumption they was based on when creating the theory of moral development and so the one according to which new structures of judgement are created by changing and substituting old structures.

While Kohlberg assumes that people of the same level of moral judgement solve dilemmas differently than individuals on the different level, then Krebs and Denton (2005) based on their research affirm that "way how people process moral information result from the interaction between acquired mental structures and the content of dilemmas that they have faced." These authors specified four types of dilemmas that can be faced in common life and whose content has an effect on how these dilemmas are evaluated. The structures of moral judgement on current life dilemmas were consistent in case of the same type of dilemmas however in case of different types of dilemmas the structures of judgement adequately varied.

Another important aspect reproached to the Kohlberg's model is that it was originated based on solution of abstract situations. According to critics hypothetical stories of moral dilemmas are very academic (artificial, taken out of context) and their solution is executed mainly or exclusively on a rational (intellectual) level. On the contrary situations with moral content faced in the everyday life are often more complex with a specific and frequently social – relational anchoring and when creating attitudes related to them and searching for solutions an important role is played by emotions (Vacek, 2005).

Krebs and Denton (2005) present 5 differences between moral questions in Kohlberg's dilemmas and in dilemmas of everyday life.

1) In everyday life those individual making moral decisions usually know the one concerned by such decision, that have certain feelings with respect to this person, share a common past, expect certain interactions even in the future and so they have to take into consideration the fact that their decision will have an impact on this relation in the future.

2) Individuals confronted with a moral decision are usually involved in moral conflict, and so as their person is specifically involved their judgement may be differentiated from judgement with respect to a third person.

3) The majority of decisions on everyday life dilemmas include different consequences for involved persons.

4) Conflicts of everyday life very often give rise to very strong emotions that may have an effect on moral decision making.

5) Dilemmas of everyday life very often require even a personal commitment of an individual, who makes decisions and execution of an act.

Moral orientation

One of critical responses to the Kohlberg's conception of moral development was that it reconstructed reasoning typical for men. Women frequently scored on lower levels of moral judgment if compared with men. Kohlberg's student, C. Gilligan created an alternative concept of the female morality of care in contrast with male morality of justice. According to it a woman is in its moral reasoning oriented mainly according to a specific structure of mutual relationships and men according to abstract rights and obligations. The morality of care is according to Gilligan sensitive to situations and flexible on one hand and the morality of justice is independent on situations and rigid. The morality of care includes Me(Self) connected with others and for the morality of justice Me(Self) is perceived as autonomous and independent (Heidbrink, 1997).

According to Gilligan four of five women would characterize a moral person as the one who "helps others; kindness means service, fulfillment of obligations and liabilities against the others if possible without making sacrifice" (Gilligan, 2001, pp. 89). Although both moralities are not exclusively specific according to the gender a specific sexually based trend may be observed: men would be more rational and principal in seeking truth and women would be more concrete, empathetic and would have a higher tendency to offer help and support.

The orientation to justice or to care when solving moral dilemmas is known in literature under the term the moral orientation. Gilligan can see the cause of differences in moral orientation in gender differences acquired during the process of socialization.

However in contrast with the conviction of Gilligan several research findings Krebs et al. (1994) did not reveal any differences in moral orientation between men and women, but pointed out differences in orientation in case of various types of dilemmas. Judgments were oriented to care and were present more frequently with respect to dilemmas related to the life and law than to dilemmas including issues of conscience and punishment.

Lyons (1983, in Crandall et al., 1999) found out in his longitudinal study that when constructing, solving and evaluating own moral dilemmas women had been more often focused on care than on justice and on the contrary men were more often focused on justice than on care, but no "pure" orientation exists. The research carried out by Rothbart et al. (1986, in Crandall et

al., 1999) emphasized that even if a certain relation between the gender and moral orientation had existed, the content of dilemma was a stronger predictor of the moral orientation.

When comparing solutions of hypothetical and real dilemmas of everyday life Gilligan affirms that gender differences would be within the context of personal dilemmas more distinct comparing with hypothetical ones. Hypothetical dilemmas are usually focused on issues of justice or are too abstract, while personal dilemmas containing everyday life events are able of a better reflection of care conflicts that women are confronted with on everyday basis (Crandall et al., 1999).

Gilligan (2001) sees the cause of gender differences in moral orientation in various educational styles applied to boys and girls and in the experience that both genders absorb from the society during the process of socialization. According to her men are obliged to look for the way to the identity through separation while girls focus their identity on relations and connection with others. Social conventions are according to her reflected in how boys and girls are up-brought in different ways and so they have impact on the nature of moral judgment.

An interesting research related to this issue is offered by Doberta and Nunner Winkler (1986, in Heidbrink, 1997). They asked 112 male and female pubescent what they think of lawfulness of abortions and refusal of military service. Results indicated that the issue of abortion was responded by boys on an abstract way and in essence and girls responded rather within the dimension of care, while the issue of military service was responded differently: boys responded rather with respect to the context and girls thought on an abstract basis. So the drawn conclusion is that differences in judgment need not to be considered as a result of differences between two genders but the reason may be represented by a personal involvement in a certain situation.

The study carried out by Rebecca Glover (2001) attempted to determine discriminators of moral orientation on 101 respondents. According to its results the moral orientation is less dependent on gender and is more related to a person. Conclusions indicate that the orientation to justice had been associated with extroversion, while the orientation to care with introversion. At the same time the replies provided by respondents indicate interconnection of the morality of care with perception and feeling and connection of the morality of justice with judgment and intuition.

Another completely different view to the moral orientation is offered by Bore et al. (2005). Acknowledging the value of the Gilligan's concept of the moral orientation but simultaneously taking into account its difficult empirical demonstrability, the above mentioned authors developed an alternative theory. The proposed concept of the moral orientation is based on the research that indicated that individual differences in moral orientation created a normal distribution. Individuals paying the utmost emphasize on needs, rights and good feeling of individuals and a relatively less importance is attributed to rights, needs, standards and good feeling of the society or its reference groups are considered as one of its extreme. This orientation was

called by the authors as „libertarian moral orientation“. Another extreme is the so called „communitarian moral orientation“, when for an individual the needs of the society are more important than needs of an individual. Since this is a normal distribution, the majority of people is included in the medium range of the distribution what indicates that these people attach approximately the same importance to needs of an individual as well as to needs of the society. So this tendency indicates a double moral orientation.

A simplified division of both alternatives of the moral orientation into the male and female morality is not supported even by other findings. When a minor research study compared adolescents in their orientation to justice, care and balanced orientation no significant differences in preferences of individual orientations were found between both genders.

Table No. 1: Gender differentiation of persons according to moral orientation (The Moral Orientation Scale questionnaire; Yacker, Weinberg, 1990).

	Women	Men	Total
Orientation to justice	15	9	24
Orientation to care	10	5	15
Balanced orientation	6	2	8

However if willingness to provide help to other people in various types of situations was considered as an indicator of orientation to care (the Prosocial Reasoning Objective Measure questionnaire, Carlo et al., 1992), than the specific content of solved dilemma was of weight. In general women indicated a more important willingness to provide help, but in situations requiring physical involvement (for example: dilemma related to bullying) there were rather boys willing to provide help.

Conclusion

A psychological approach provides many useful explanation of how thinking of people with respect to moral issues is pursued. The actual psychology of morality is mainly based on cognitivist theories coming out of conceptions of Piaget and Kohlberg. They interconnected approaches isolated and focused on intentions by that time and emphasized importance of a constitutional conditioning of moral judgment. The attention was aimed to judgment processes having an adequate level of cognitive development as an indispensable (even if not sufficient) condition. An important contribution of cognitivists is based also on a rich professional discussion that they invoked. Supporters of cognitivist scheme “neo-kohlbergians” or its criticsers revise and amend the basic Kohlberg’s model in such aspects as relativizing of a primary role of cognitions as a sole aspect of the moral decision making, emphasize the significance of concept, situations, type of solved dilemma, influence of conventions, point out the differences in solving hypothetical dilemmas and dilemmas of everyday life etc. The critique of the Kohlberg’s model gives rise to the term of moral orientation. In her originally femini-

stic theory of C. Gilligan pointing out the ignorance of specifically female aspects of the moral judgment, the author specifies two different orientations of solving moral issues – justice and care focused orientation. In her receptiveness they represent particularly the male and female morality. And so that theory has no absolute validity is even confirmed by several researches. Different moral orientations but not only in case of men and women can be observed. The content of solved dilemma or personal qualities represents other significant factors. And exactly this field of interest is being offered for a further psychological research. What qualities are typical for persons with a different moral orientation? Can be moral orientation be considered as two different ways of judgment or as a uni-dimensional characteristic, where orientation to care or eventually the orientation to justice are opposite poles of the given quality? And what are mutual relations of the moral orientation and other aspects of the moral judgment?

The issue of the moral orientation is considered as a perspective topic enriching the psychological theory of morality. Simultaneously this term points out different ways how a persons thinks when solving and making decisions with respect to moral issues.

Bibliography:

- [1] Bore, M., Munro, D., Kerridge, I., Powis, D. (2005). Not moral "reasoning" : A Libertarian-Communitarian dimension of moral orientation and Schwartz's value types. *Australian Journal of Psychology* 57(1), 38 - 48
- [2] Eisenberg, N., Cumberland, A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Shepard, S. A. (2005). Age changes in prosocial responding and moral reasoning in adolescence and early adulthood. *Journal of Research on Adolescence* 15(3), 235-260
- [3] Carlo, G., Eisenberg, N., Knight, G. (1992). An objective measure of adolescents' prosocial moral reasoning. *Journal of Research on Adolescence* 2 (4), 331 – 349.
- [4] Crandall, Ch. S., Tsang, J., Goldman, S., Pennington, J. T. (1999). Newsworthy moral dilemmas: justice, caring, and gender. *Sex Roles: A Journal of Research*, 40
- [5] Gilliganová, C. (2001). *Jiným hlasem: O rozdílné psychologii žen a mužů*. Praha: Portál
- [6] Glover, R. J. (2001). Discriminators of moral orientation: Gender role or personality?. *Journal of Adult Development*, 8(1), 1-7.
- [7] Heidbrink, H. (1997): *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál
- [8] Krebs, D. L., Denton, K. (2005). Toward a more pragmatic approach to morality: A critical evaluation of Kohlberg's model. *Psychological Review*, 112, 629 – 649
- [9] Krebs, D. L., Vermeulen, S. C., Denton, K. L., Carpendale, J. I. (1994). Gender and perspective differences in moral judgement and moral orientation. *Journal of Moral Education*, 23, 17-26

- [10] Lind, G. (2004). The meaning and measurement of moral judgement competence: A dual-aspect model. Retrieved March 27, 2008, from University of Konstanz Web site:
- [11] http://www.uni-konstanz.de/ag-moral/pdf/Lind-2004_meaning-and-measurement.pdf
- [12] Vacek, P. (2005). Průhledy do psychologie morálky. Gaudeamus: Hradec Králové.
- [13] Yacker, N., Weinberg, S. L. (1990). Care and Justice Moral Orientation: A Scale for its. Assessment. *Journal of Personality Assessment*, 55, 18-27.

Summary

Moral orientation from the psychological perspective - an aspect of moral reasoning

The issue of morality does not represent a dominant topic of the current psychological research, although the interest of predominantly social psychologist in understanding the processes that are behind reasoning of people with respect to moral issues and explaining moral or immoral behaviour can not be denied. The submitted study presents a brief introduction of basic psychological concepts dealing with morality emphasizing the specific notion of moral orientation.

The orientation to justice or to care when solving moral dilemmas is known in literature under the term the moral orientation. Gilligan can see the cause of differences in moral orientation in gender differences acquired during the process of socialization.

A psychological approach provides many useful explanation of how thinking of people with respect to moral issues is pursued. The actual psychology of morality is mainly based on cognitivist theories coming out of conceptions of Piaget and Kohlberg. They interconnected approaches isolated and focused on intentions by that time and emphasized importance of a constitutional conditioning of moral judgment. The attention was aimed to judgment processes having an adequate level of cognitive development as an indispensable (even if not sufficient) condition. An important contribution of cognitivists is based also on a rich professional discussion that they invoked. Supporters of cognitivist scheme “neo-kohlbergians” or its criticsers revise and amend the basic Kohlberg’s model in such aspects as relativizing of a primary role of cognitions as a sole aspect of the moral decision making, emphasize the significance of concept, situations, type of solved dilemma, influence of conventions, point out the differences in solving hypothetical dilemmas and dilemmas of everyday life etc.

Key words: moral orientation, moral reasoning, psychological perspective

Праша

Vladimír Babčák

Poznámky k vzťahu daňového, finančného a správneho práva

Daňové právo a finančné právo majú mimoriadne úzke filozoficko-sociálne a právne podhubie so správnym právom. Uvedené konštatovanie platí nielen preto, že všetky odvetvia právneho poriadku spolu veľmi úzko súvisia. Spojenie medzi nimi vyplýva predovšetkým z toho, že finančné právo, ktoré ešte pred zásadnými spoločenskými zmenami na Slovensku v Novembri 1989 zahrňovalo aj daňové právo, je v historickom kontexte ponímané ako súčasť správneho práva. Ak by sme to mali personifikovať, možno finančné právo vlastne považovať za potomka splodeného správnym právom. Tak ako v živote chce dieťa ísť skôr či neskôr vlastnou cestou, aj v právnej rovine sa cesty správneho práva a finančného práva a neskôr aj daňového práva v istom okamihu rozišli; rozišli, aby dochádzalo k ich stretávaniu v rozličných smeroch. Zviazanosť daňového práva, finančného práva a správneho práva na Slovensku sa - napriek ich relatívne samostatnému jestvovaniu – prejavuje rôznymi spôsobmi.

V súčasnosti nie je na Slovensku veľmi v móde hovoriť o vzťahoch medzi právnymi odvetviami, skôr sa hovorí o vzťahoch medzi jednotlivými predstaviteľmi právnych odvetví. Terajšia právna veda je poplatná dobe, v ktorej žijeme. Každá právno-vedná disciplína či právne odvetvie sa istým spôsobom uzatvára do seba, živiaci sa pôdou, ktorú konkrétne právne odvetvia vytvárajú. To, že pre rozvoj právneho odvetvia a jeho vedy sú potrebné aj poznatky a skúsenosti iných, súvisiacich právnych odvetví - pravdepodobne z nedostatku času – väčšinou neberieme do úvahy. Také aspekty, ako sú vzťahové otázky právnych odvetví, používané pojmoslovie v jednotlivých odvetviach práva, funkcie práva a právnych noriem z jednotlivých oblastí práva atď., skrátka a dobre právno-teoretické otázky veľmi právnickú komunitu nezaujímajú. Skôr ich interesuje to, ako majú byť konkrétne právne normy aplikované na konkrétne právne situácie. Všetko, bez ohľadu na to, či je to nutné alebo nie, sa podriaďuje požiadavkám právnej praxe.

Diskutovať o vzťahoch medzi právnymi odvetviami sa dá predovšetkým vo význame hľadania toho, čo ich spája, nie čo ich rozdeľuje, resp. oddeľuje od seba. Pokiaľ sú oblasti spoločenských vzťahov, ktoré dve či viaceré právne odvetvia spájajú, potom pre ich nerušené fungovanie musí byť zabezpečená symbióza pôsobenia právnych noriem, ktoré ich vytvárajú. Toto je koniec – koncov nevyhnutné pre celý právny poriadok.

Symbióza alebo spolužitie či koexistencia vedľa seba je príznačná aj pre daňové právo, finančné právo a správne právo. Existuje len málo právnych odvetví, ktoré majú k sebe tak blízko, ale súčasne aj tak ďaleko. Uvedené právne odvetvia upravujú obsahovo podobnú oblasť spoločenských vzťahov. Ide o vzťahy, ktorých spoločným menovateľom je fenomén verejnej správy. Jav verejnej správy však nie je rovnako symptomatický voči týmto právnym odvetviam. Najvýraznejšie je ho cítiť v správnom práve, už menej v daňovom práve a najmenej – čo je istým spôsobom aj paradoxom - v práve finančnom.

Daňové právo, finančné právo a správne právo spojuje teda do značnej miery významná časť spoločného predmetu právnej regulácie – oblasť spoločenských vzťahov, ktoré vznikajú, existujú a rozvíjajú sa vo sfére verejnej správy. Okrem toho sú to aj obdobné, resp. v niektorých smeroch i prekrývajúce sa metódy právnej regulácie, ako aj formy a metódy činnosti subjektov, pôsobiacich v týchto vzťahoch.

Predmet právnej regulácie, ktorý vyjadruje vzťah daňového práva, finančného práva a správneho práva je daný predovšetkým dvoma základnými oblasťami: organizáciou finančnej správy, resp. daňovej správy, ako aj z toho vyplývajúcim právnym postavením, právomocou a pôsobnosťou orgánov verejnej správy, ktoré sú súčasne aj finančnými, resp. daňovými orgánmi, právnou úpravou konania pred finančnými orgánmi, resp. daňovými orgánmi.

Pokiaľ ide o **organizáciu finančnej správy**, väčšina finančných orgánov, ktoré pôsobia v oblasti finančno-právnych vzťahov, sú súčasne orgánmi verejnej správy. V tomto smere možno spomenúť napríklad Ministerstvo financií SR, Správy finančnej kontroly, Štátnu pokladnicu, Agentúru pre riadenie dlhu a likvidity, colné orgány, finančné orgány územnej samosprávy, donedávna aj Úrad pre finančný trh, atď.

Čo sa týka **daňovej správy**, orgány, ktoré pôsobia v oblasti správy daní predstavujú organizačnú štruktúru, pozostávajúcu zo štátnych a územnosprávnych orgánov, ktoré sú vybavené osobitnými kompetenciami pri výkone správy daní. Medzi tieto subjekty treba v prvom rade zaradiť **správcov dane**. Okruh orgánov, ktoré sú v súlade so zákonom o správe daní a poplatkov v súčasnosti správcami dane, je pomerne úzky (na rozdiel od subjektov, ktoré pôsobia v oblasti administratívno-právnych vzťahov). Sú to **daňové úrady** a **obce** a podľa osobitných zákonov aj **colné úrady**². Správu daní, resp. činnosti, ktoré tvoria obsahovú náplň správy daní však nevykonávajú iba správcovia dane. Existujú aj ďalšie subjekty, ktoré sú orgánmi verejnej správy s pôsobnosťou v oblasti správy daní. Zákon o správe daní a poplatkov ich označuje za **iné príslušné orgány**. V tomto smere možno na prvom mieste uviesť Daňové riaditeľstvo Slovenskej republiky, ktoré patrí podľa zákona o daňových

¹ V prípade termínu daňový orgán pôjde o jeho účelové používanie vzhľadom na to, že platné daňové zákonodarstvo pod daňové orgány zaraďuje iba daňové úrady a Daňové riaditeľstvo SR.

² Pozri § 1a písm. b) zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších predpisov.

orgánoch medzi **daňové orgány**³ - nie je síce správcom dane, avšak na strane druhej vykonáva celý rad procesných úkonov a činností, ktoré sú súčasťou obsahového vymedzenia pojmu „správa daní“ (napríklad rozhoduje v daňovom konaní, môže vykonať daňovú kontrolu a pod.). Okrem neho je to aj Colné riaditeľstvo Slovenskej republiky, ktoré plní podobné úlohy a má obdobné postavenie pri výkone správy spotrebných daní ako Daňové riaditeľstvo Slovenskej republiky v oblasti správy ostatných daní. Zákon o orgánoch štátnej správy v colníctve⁴ zaraďuje Colné riaditeľstvo Slovenskej republiky medzi **colnú správu**⁵, avšak orgány colnej správy pôsobia aj v oblasti správy nepriamych daní⁶. Do rámca orgánov daňovej správy treba navyše prirátat' aj Ministerstvo financií Slovenskej republiky, ktoré v súlade s platným daňovým zákonodarstvom je oprávnené na úkony, resp. činnosti, ktoré tvoria obsahovú zložku výkonu správy daní.

Väčšina finančných orgánov, ako aj orgánov pôsobiacich v oblasti správy daní – vzhľadom na to, že sú orgánmi verejnej správy – pôsobia formami a metódami vlastnými verejnej správe. Skutočnosť, že spomínané finančné orgány, resp. daňové orgány sú zároveň orgánmi verejnej správy nastoľuje otázku, čo je pre oblasť realizácie finančno-právnych či daňovo-právnych vzťahov prvoradejšie – či to, že v prípade finančných orgánov, resp. daňových orgánov ide súčasne o orgány verejnej správy (predovšetkým štátnej správy) alebo opačne to, že orgány verejnej správy sú zároveň finančnými orgánmi, resp. daňovými orgánmi? Som presvedčený, že dôležitejším faktorom, ktorý má bezprostredný význam pre oblasť realizácie finančno-právnych a daňovo-právnych vzťahov je práve ich identita a spojenie s finančnou správou, resp. daňovou správou.

Akým spôsobom vlastne rieši finančné a daňové zákonodarstvo otázku pôsobenia orgánov verejnej správy ako finančných orgánov, resp. daňových orgánov? Deje sa tak dvomi spôsobmi: postavenie, právomoc a pôsobnosť orgánu verejnej správy v oblasti daňovo-právnych a finančno-právnych vzťahoch všeobecne upraví právny predpis z oblasti správneho práva a detailne rozvedie právny predpis z oblasti daňového práva alebo finančného práva. Je tomu tak v súčasnosti v prípade Ministerstva financií Slovenskej republiky, ale aj pokiaľ ide o obce a vyššie územné celky.

Právne postavenie, právomoc a pôsobnosť orgánov verejnej správy v zásade regulujú právne normy z odvetvia správneho práva. Pokiaľ ide o Ministerstvo financií Slovenskej republiky je toho príkladom zákon o organizácii činnosti vlády (v skrátenom názve)⁷, ktorý sa všeobecne považuje za prameň správneho práva. Ministerstvo financií Slovenskej republiky je v zmysle tohto zákona ústredným orgánom štátnej správy predovšetkým pre oblasť financií,

³ Pozri § 2 ods. 1 zákona č. 150/2001 Z. z. o daňových orgánoch a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 440/2000 Z. z. o správach finančnej kontroly v znení neskorších predpisov.

⁴ Pozri § 2 ods. 2 zákona č. 652/2004 Z. z. o orgánoch štátnej správy v colníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

⁵ Okrem Colného riaditeľstva Slovenskej republiky pod colnú správu patria aj colné úrady a colný kriminálny úrad.

⁶ Pozri § 3 ods. 1 písm. b) bod 2 zákona č. 652/2004 Z. z.

⁷ Pozri § 7 zákona č. 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy v znení neskorších predpisov.

daní, poplatkov, colníctva, finančnej kontroly a vnútorného auditu, pričom v uvedených oblastiach zabezpečuje tvorbu a uskutočňovanie štátnej politiky. Ide jednoznačne o otázky, ktoré sú predmetom úpravy daňovo-právnych alebo finančno-právnych noriem. Z tohto pohľadu treba zákon o organizácii činnosti vlády považovať aj za prameň daňového práva a finančného práva a samotné Ministerstvo financií Slovenskej republiky nielen za ústredný orgán štátnej správy ale súčasne aj za daňový, resp. finančný orgán. Túto jeho charakteristiku deklarujú viaceré zákony z odvetvia daňového práva či finančného práva. Napríklad v oblasti daňovo-právnych vzťahov je to už spomínaný zákon o správe daní a poplatkov, ďalej zákon o medzinárodnej pomoci a spolupráci pri správe daní⁸, osobitné daňové zákony a pod., pre oblasť finančno-právnych vzťahov je to zasa napríklad zákon o orgánoch štátnej správy v colníctve. Postavenie Ministerstva financií Slovenskej republiky ako ústredného orgánu štátnej správy pre finančnú kontrolu a vnútorný audit deklaruje aj zákon o finančnej kontrole a vnútornom audite⁹ a pod. Sú to však aj ďalšie zákony z oblasti finančného práva, na základe ktorých vykonáva Ministerstvo financií Slovenskej republiky prierezovú pôsobnosť a nemožno ho chápať iba v pozícii orgánu štátnej správy. V tejto súvislosti možno spomenúť napríklad zákon o rozpočtových pravidlách verejnej správy¹⁰, Colný zákon¹¹, zákon o štátnej pokladnici¹², Devízový zákon¹³ a pod. Napríklad Devízový zákon *expressis verbis* zakotvuje, že Ministerstvo financií Slovenskej republiky je devízovým orgánom¹⁴.

Obdobné konštatovanie možno vzťahovať aj na obce a vyššie územné celky, ktoré sú orgánmi so všeobecnou pôsobnosťou v oblasti územnej samosprávy. Každý z nich sa vyznačuje vlastnou právnou základňou¹⁵, ktorá zahŕňa aj otázky tvoriace predmet právnej regulácie danej daňovo-právnymi alebo finančno-právnymi normami. Ako príklad možno spomenúť otázky financovania a rozpočtov obcí a vyšších územných celkov, finančného hospodárenia obcí a vyšších územných celkov, finančného hospodárenia rozpočtových a príspevkových organizácií obcí a vyšších územných celkov, otázky týkajúce sa zavedenia a zrušenia miestnych daní a miestnych poplatkov a pod. Ide o právne úpravy, ktoré sú všeobecne považované za prameň správneho práva. Vzhľadom na to, že orgány obcí a vyššieho územného celku, napríklad obecné zastupiteľstvo či zastupiteľstvo samosprávneho kraja, finančné komisie a pod. pôsobia aj v oblasti daňovo-právnych alebo finančno-právnych vzťahov, treba tieto orgány súčasne považovať aj za daňové alebo finančné orgány. Rovnako

⁸ Zákon č. 76/2007 Z. z. o medzinárodnej pomoci a spolupráci pri správe daní a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

⁹ Pozri § 3 zákona č. 502/2001 Z. z. o finančnej kontrole a vnútornom audite a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹⁰ Zákon č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách verejnej správy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹¹ Zákon č. 199/2004 Z. z. Colný zákon a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹² Zákon č. 291/2002 Z. z. o Štátnej pokladnici a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

¹³ Zákon č. 202/1995 Z. z. Devízový zákon a zákon, ktorým sa mení a dopĺňa zákon Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov.

¹⁴ Pozri § 4 ods. 1 zákona č. 202/1995 Z. z.

¹⁵ Zákon č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov a zákon č. 302/2001 Z. z. o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajoch) v znení neskorších predpisov.

aj samotné zákony upravujúce územnú samosprávu sú v tej časti, ktorá sa týka spomínaných okruhov problémov pokladané za prameň daňového práva či finančného práva. Ide však o všeobecnú úpravu, ktorá je následne podrobne rozpracovaná v právnych normách z daňového práva alebo finančného práva.

Obce sú napríklad podľa zákona o správe daní a poplatkov považované za správcov dane. Túto skutočnosť deklaruje aj zákon o obecnom zriadení, ktorý ustanovuje, že obec rozhoduje vo veciach miestnych daní a miestnych poplatkov a vykonáva ich správu¹⁶. Vzhľadom k tomu, že dane a poplatky možno v súlade s Ústavou Slovenskej republiky ukladať zákonom alebo na základe zákona¹⁷, v prípade miestnych daní obce tak nemohli urobiť až do 1. januára 2005, pretože na Slovensku takmer 15 rokov absentoval zákon, ktorý by upravoval problematiku miestnych daní. V daňovej právnej praxi tak reálne chýbal právny predpis, ktorý by konvenoval ústavnému princípu o ukladaní daní. Ustanovenie zákona o obecnom zriadení, podľa ktorého obecné zastupiteľstvo rozhoduje o zavedení a zrušení miestnej dane a miestneho poplatku¹⁸ dal do materiálnej polohy až zákon o miestnych daniach (v skrátenom názve)¹⁹, ktorý nadobudol účinnosť 1. novembra 2004. V zmysle zákona o miestnych daniach už obce môžu ukladať a vyberať miestne dane (ide o 8 miestnych daní; obdobne vyššie územné celky môžu ukladať a vyberať jednu miestnu daň);

priamo zákon, ktorý je prameňom daňového práva alebo finančného práva a ktorý konštituuje konkrétny daňový orgán alebo finančný orgán v úvodných ustanoveniach zakotvuje jeho právne postavenie ako orgánu štátnej správy. Pôjde o prípady, kedy je nutné zvýrazniť špecifické postavenie a pôsobenie daňových a finančných orgánov v oblasti daňovo-právnych a finančno-právnych vzťahov a túto oblasť aj podrobne upraviť. Znamená to, že síce ide o orgány, ktoré pôsobia formami a metódami vlastnými organizačnej základni verejnej správy, ale súčasne s pôsobnosťou špecifickou pre oblasť daňovo-právnych alebo finančno-právnych vzťahov. Takýmto spôsobom je zakotvené právne postavenie, právomoc a pôsobnosť viacerých daňových či finančných orgánov, ako sú napríklad daňové orgány, colné orgány, Štátna pokladnica²⁰, Agentúra pre riadenie dlhu a likvidity²¹, Správy finančnej kontroly, atď., ktoré sú podľa konkrétneho zákona, na základe ktorého vznikli, súčasne charakterizované ako orgán štátnej správy.

Právna úprava konania pred finančnými orgánmi a daňovými orgánmi je druhou oblasťou vzťahu medzi daňovým a finančným právom na jednej strane a správnym právom na strane druhej.

---

¹⁶ Pozri § 4 ods. 3 písm. c) zákona č. 369/1990 Zb.

¹⁷ Pozri čl. 59 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky.

¹⁸ Pozri § 11 ods. 4 písm. d) zákona č. 369/1990 Zb.

¹⁹ Zákon č. 582/2004 Z. z. o miestnych daniach a miestnom poplatku za komunálne odpady a drobné stavebné odpady v znení neskorších predpisov.

²⁰ § 3 ods. 1 zákona č. 291/2002 Z. z.

²¹ § 14 ods. 1 zákona č. 291/2002 Z. z.

Pokiaľ ide o väzby medzi finančným právom a správny právom, ktorých obsahom je aplikácia noriem týchto právnych odvetví na konanie pred finančnými orgánmi, v praxi sa uplatňuje pravidlo, že konkrétny druh právneho konania, príp. rozhodovania (napríklad colné konanie, rozhodovanie o udelení devízovej licencie a pod.) upravujú:

anormy obidvoch právnych odvetví. Príkladom môže byť právna úprava colného konania. Vychádza sa z toho, že pokiaľ Colný zákon alebo osobitný predpis únie²² neustanovuje inak²³, platí pre konanie pred colnými orgánmi všeobecný predpis o správnom konaní, t.j. zákon o správnom konaní²⁴. Obdobne vo vzťahu k odkladnému účinku odvolania právna úprava daná Colným zákonom zakotvuje, že ak Colný zákon neustanovuje inak, odvolanie proti rozhodnutiu colného úradu alebo Colného riaditeľstva Slovenskej republiky nemá odkladný účinok. Colný úrad alebo Colné riaditeľstvo Slovenskej republiky môže odkladný účinok odvolania priznať, ak to vyžadujú oprávnené záujmy osoby, ktorá je rozhodnutím dotknutá a ak sa tým nesťažuje výkon rozhodnutia alebo ak tomu nebráni všeobecný záujem;

I iba normy finančného práva. V tomto prípade priamo finančno-právna úprava stanovuje, že na určité konanie sa nevzťahujú predpisy správneho práva, najmä zákon o správnom konaní. Vyžaduje si to v prvom rade potreba rešpektovať osobitosti finančno-právnych vzťahov, ktorých sa konanie týka. Tak je tomu napríklad pri rozhodovaní o poskytovaní a použití prostriedkov štátnych účelových fondov²⁵ alebo v konaní a rozhodovaní devízového orgánu pri výkone pôsobnosti podľa Devízového zákona (okrem devízového dohľadu na mieste)²⁶;

aiba normy správneho práva. V tomto prípade pôjde v prvom rade o zákon o správnom konaní, pričom ustanovenia finančno-právnych predpisov sa nepoužijú. Príkladom môže byť zákon o rozpočtových pravidlách verejnej správy, ktorý stanovuje, že ukladanie a vymáhanie odvodu, penále a pokuty za porušenie finančnej disciplíny sa riadi všeobecnými predpismi o správnom konaní²⁷. Uvedený zákon, ktorý je prameňom finančného práva poskytuje aj iné príklady, kedy sa postupuje podľa všeobecných predpisov z oblasti správneho práva procesného. V tomto zmysle podľa zákona o rozpočtových pravidlách verejnej správy Ministerstvo financií Slovenskej republiky môže subjektu, ktorému vyplývajú povinnosti z uvedeného zákona, uložiť za ich nesplnenie pokutu až do výšky 1 mil. Sk podľa všeobecných predpisov o správnom konaní²⁸. Obdobne podľa zákona o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy môže ministerstvo financií subjektu, ktorému vyplývajú povinnosti z uvedeného

²² Nariadenie Rady (EHS) č. 2913/92 z 12. 10. 1992, ktorým sa ustanovuje Colný kódex Európskeho spoločenstva (Úradný vestník Európskych spoločenstiev L 302, 19/10/1992) v znení neskorších zmien a doplnkov.

²³ V tejto súvislosti sa žiada doplniť, že Colný zákon v § 85 ods. 1 hovorí aj o zákone o správe daní a poplatkov, čo je však už predpis z oblasti daňového práva.

²⁴ Zákon č.71/1967 Zb. o správnom konaní (správny poriadok) v znení neskorších predpisov.

²⁵ Pozri napríklad § 11 ods. 18 zákona č. 607/2003 Z. z. o štátnom fonde rozvoja bývania v znení neskorších predpisov.

²⁶ Pozri § 40 zákona č. 202/1995 Z. z. a § 12 zákona č. 747/2004 Z. z. o dohľade nad finančným trhom a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

²⁷ Pozri § 31 ods. 12 zákona č. 523/2004 Z. z.

²⁸ Pozri § 32 zákona č. 523/2004 Z. z.

zákona, uložiť za ich nesplnenie pokutu až do výšky 500 tis. Sk podľa všeobecných predpisov o správnom konaní²⁹.

Oveľa zaujímavejšie sa však vyvinul vzťah medzi daňovým právom a správnym právom pokiaľ ide o právnú úpravu konania pred orgánmi daňovej správy. Táto otázka súvisí s **pôsobnosťou orgánov daňovej správy a právnou úpravou konania pred orgánmi daňovej správy**.

Predovšetkým treba zdôrazniť, že orgány daňovej správy rozhodujú v daňovom konaní i v správnom konaní.

V daňovom konaní postupujú orgány daňovej správy podľa ustanovení zákona o správe daní a poplatkov, ktorý vylučuje možnosť aplikovať na daňové konanie zákon o správnom konaní³⁰. Z toho vyplýva jeden zásadný záver a to, že zákonodarca chápe daňové konanie ako samostatný a rovnocenný druh právneho procesu tak, ako je tomu v prípade správneho konania. Aj napriek tejto jednoznačnej dikcii zákona o správe daní a poplatkov sa v teórii správneho práva ešte stále objavujú názory, ktoré priamo odmietajú samostatnosť daňového konania, i keď takýto právny stav trvá od 1. januára 1993. Podstata týchto názorov tkvie v tom, že daňové konanie považujú za správne konanie, resp. osobitný druh správneho konania³¹, prípadne že daňové konanie je správnym konaním sui generis, dokonca ho prezentujú ako „osobitný typ správneho konania sui generis“³².

V tejto súvislosti sa derie na povrch otázka, či možno určitý druh konania (daňové konanie) považovať za osobitný druh iného, všeobecnejšie chápaného konania (správneho konania), keď zákonodarca v tomto určitom druhu konania nepripúšťa uplatňovanie právneho predpisu, ktorý takéto všeobecnejšie chápané konanie reguluje a reprezentuje? Sme toho názoru, že to nie je možné. Na podporu tohto stanoviska si možno pomôcť niektorými právnymi normami, ktoré ako rovnocenné druhy právneho procesu, v ktorých vykonávajú svoju pôsobnosť daňové orgány uvádzajú „daňové konanie“ i „správne konanie“³³. V uvedenom kontexte sa žiada pripomenúť, že ak ide o osobitné druhy správneho konania (napríklad konanie o priestupkoch) nie je v týchto druhoch správneho konania vylúčené použitie ustanovení zákona o správnom konaní³⁴.

Orgány daňovej správy, ako to už bolo uvedené, však rozhodujú aj v správnom konaní. Pokiaľ je tomu tak, správca dane alebo iný príslušný orgán bude pôsobiť nie ako orgán daňovej

²⁹ Pozri § 20 zákona č. 583/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách územnej samosprávy a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

³⁰ Pozri § 101 zákona č. 511/1992 Zb.

³¹ Napríklad: VRABKO, M.: Rozhodovacia činnosť pri správe daní. Vydavateľské odd. PF UK, Bratislava, 1998, s.31 a nasl.

³² BENČÍK, P.: Základné zásady daňového konania. In: Justičná revue, č.1, 2000, s.29.

³³ Napríklad podľa § 3 ods. 6 písm. c), d) a e) zákona o daňových orgánoch Daňové riaditeľstvo rozhoduje v daňovom konaní i v správnom konaní; obdobne podľa § 4 ods. 3 písm. c) a d) zákona o daňových orgánoch daňový úrad rozhoduje v daňovom konaní i v správnom konaní.

³⁴ Napríklad podľa zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov na konanie o priestupkoch sa vzťahujú všeobecné predpisy o správnom konaní (ak nie je v zákone č. 372/1990 Zb. alebo v inom zákone ustanovené inak). Aj podľa zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (stavebný zákon) v znení neskorších predpisov, ak nie je v zákone výslovne ustanovené inak, vzťahujú sa na konanie podľa stavebného zákona všeobecné predpisy o správnom konaní.

správy, ale ako správny orgán podľa právnych predpisov z oblasti správneho práva. V každodennej daňovej praxi preto treba odlišovať nemožnosť použiť ustanovenia zákona o správnom konaní pre daňové konanie od aplikácie ustanovení zákona o správnom konaní správcom dane alebo iným príslušným orgánom v súvislosti s rozhodovaním o konkrétnej daňovej veci, príp. s rozhodovaním o veci, ktorá nie je predmetom daňového konania, avšak príslušný na jej rozhodovanie je práve správca dane alebo iný príslušný orgán (napríklad Daňové riaditeľstvo SR). V tomto smere chcem zvýrazniť to, že v rámci práve prebiehajúceho daňového konania týkajúceho sa konkrétnej daňovej veci môže správca dane alebo iný príslušný orgán pôsobiť súčasne ako správny orgán a konať podľa ustanovení zákona o správnom konaní, zákona o priestupkoch, zákona o hazardných hrách³⁵ alebo iných administratívno-právnych noriem (pokiaľ je správca dane alebo iný príslušný orgán na aplikáciu týchto právnych noriem príslušný). Znamená to, že správca dane môže súbežne vykonávať daňové konanie i správne konanie, ktoré má vzťah ku konkrétnej daňovej veci, príp. konkrétne správne konanie ani nemusí s daňovou vecou súvisieť. Pôjde napríklad o prípad, kedy správca dane vykonáva pôsobnosť podľa zákona o hazardných hrách. Napríklad daňový úrad je v zmysle citovaného zákona orgánom štátnej správy v oblasti hazardných hier, z čoho mu vyplýva pôsobnosť vykonávať dozor nad dodržiavaním zákona o hazardných hrách, iných všeobecne záväzných právnych predpisov a podmienok určených v licencií udelenej alebo vydanéj Ministerstvom financií SR. Okrem toho je druhostupňovým odvolacím orgánom pre obce vo veciach individuálnych licencií udelených na prevádzkovanie výherných prístrojov, vykonáva správu odvodov platených do štátneho rozpočtu podľa zákona o hazardných hrách, ukladá sankcie³⁶ podľa tohto zákona a pod. V týchto veciach postupuje správca dane alebo iný príslušný orgán v súlade so zákonom o správnom konaní, pokiaľ zákon o hazardných hrách neustanovuje inak³⁷.

Skutočnosť, že i v súčasnosti v rámci daňového konania možno. resp. treba aplikovať aj ustanovenia právnych predpisov patriacich do iných právnych odvetví nespochybňuje samostatnosť tohto právneho inštitútu. Je tomu taktiež v iných druhoch právneho procesu, pričom to vyplýva z osobitosti vzťahov, ktoré konkrétne právne odvetvie upravuje a konkrétny druh konania vyjadruje. Nebolo by žiaduce, aby sa bez prihliadnutia na osobitosti toho – ktorého konania umelo začleňovali do textu príslušných procesno-právnych úprav ustanovenia, ktoré nie sú v súlade s účelom sledovaným takouto úpravou a súčasne sa vymykajú z rámca povahy vzťahov, ktoré práva úprava reguluje.

Daňové konanie a správne konanie upravujú teda právne normy nezávislé od seba. Zatiaľ čo daňové konanie ako súčasť správy daní upravujú normy daňového práva, správne konanie regulujú zasa normy správneho práva. Skutočnosť, že daňové konanie aj správne konanie uskutočňuje ten istý orgán, nie je rozhodujúcim faktorom aplikácie právnych predpisov. Pods-

³⁵ Zákon č. 171/2005 Z. z. o hazardných hrách a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

³⁶ Pozri § 54 zákona č. 171/2005 Z. z.

³⁷ Pozri § 57 ods. 1 zákona č. 171/2005 Z. z.

tatnejším činiteľom bude predmet konania. Znamená to, že jeden a ten istý orgán bude v jednom prípade pôsobiť ako orgán daňovej správy podľa právnych noriem z oblasti daňového práva a v inom prípade ako správny orgán podľa právnych noriem z oblasti správneho práva.

Treba konštatovať, že v otázke vzťahu daňového, finančného a správneho práva existuje ešte veľa nezodpovedaných, príp. nastolených, ale iba čiastočne vyriešených otázok. Predmet právnej úpravy týchto právnych odvetví ponúka v tomto smere široké pole možností. Na túto tému sa však, žiaľ, objavuje na stránkach odbornej tlače zatiaľ iba sporadická diskusia. Ako jeden z možných námetov na diskusiu bol v tomto príspevku naznačený aj vzťah medzi daňovým konaním a správnym konaním, hľadanie rozdielov ale aj súvislostí a väzieb medzi nimi. Som toho názoru, že už samotný fakt existencie daňového konania a správneho konania vedľa seba je dobrým motívom na výmenu odborných názorov na báze zdôvodnených argumentov.

Autor sa v príspevku zaoberá vzťahom daňového, finančného a správneho práva. Konštatuje, že v historickom kontexte finančné právo vyrástlo v lone správneho práva. Zdôrazňuje symbiózu pôsobenia týchto právnych odvetví.

Podľa autora predmet právnej regulácie, ktorý vyjadruje vzťah daňového práva, finančného práva a správneho práva je daný predovšetkým dvoma základnými oblasťami:

- organizáciou finančnej správy, resp. daňovej správy, ako aj z toho vyplývajúcim právnym postavením a kompetenciou orgánov verejnej správy, ktoré sú súčasne aj finančnými, resp. daňovými orgánmi,
- právnou úpravou konania pred finančnými orgánmi, resp. daňovými orgánmi.

V ďalšom texte autor podrobne rozoberá právne riešenie oboch základných oblastí vzťahov medzi daňovým právom, finančným právom a správnym právom.

Summary

Comments on the relationship between tax, financial and administrative law

In his article, the author deals with the relationship between tax, financial and administrative law. He states that, in the historical context, financial law has formed in the field of administrative law. He stresses out the symbiosis between these two branches of law.

According to the author, the scope of legal regulation, expressing the relationship between tax law, financial law and administrative law, is determined especially by two major areas:

a) the organization of the financial administration or tax administration, as well as the resulting legal status and competence of the bodies of public administration, which are financial, or tax bodies at the same time,

b) the legal regulation of legal procedure at the financial or tax bodies.

In the following text, the author analyses the legal solutions of both basic areas of relationships between tax law, financial law and administrative law in detail.

Key words: tax, administrative law, financial law

A. G. Prokopovich

Theoretical questions of division of the law to private and public in Russian and foreign scientists' works

Traditions of division of law into private and public go back to the first stages of civilization. Having addressed to the Roman law, we shall find out, that it was developing in the structure of two independent spheres - public and private one. We want to mark that the specified spheres are characteristic for the law systems which are parts of Roman-Germanic legal family, and they have many distinctions in different countries. Lacks of developing one of the specified spheres result in the deformation of the whole country's legal.

Let us stress that the usage of such categories as public and private law is not completely alien for the countries with common law where this division actually exists as well.

In the western legal literature there was offered the huge number of theoretical structures on the given problem. At the same time any of the considered concepts does not allow to carry out any precise differentiation between public and private law, being taken separately.

The adherents of one group of theories proceed from the contents of adjustable relations while searching the criterion to differentiate private and public law. They pay their attention to the following items: what this or that rule of law or their set adjust, what the contents of this or that legal relationships represent. Thus, the material criterion of differentiation becomes the main.

Others look at the way itself, at the method of regulation or construction of these or those legal relationships, at the way these or those norms regulate, how this or that kind of legal relationships is formed. The formal criterion is at the heart of the division.

It is actually possible to refer the theory of interest and the theory of the subject of legal regulation to material theories.

Public and private interests are inextricably connected to each other, and from this point of view many public state authorities apply the institution of private law. The Roman definition of the civil law essence could not stand against similar critical questions and the science was compelled to seek new ways.

According to the theory of the subject of legal regulation (also based on the material criterion) the distinction between the public and private law is at the bottom of the content of adju-

stable relations itself.

The supporters of the formal criterion to differentiate private and public law also hold opinions rather distinguished from each other. They can be brought to three basic directions. The general feature of all these theories is that they assume the way the legal relationships are regulated or formed as the basis of differentiation.

One group of followers of the formal criterion understands the issue how these or those rules adjust as the issue to whom the initiative of law protection in case of its infringement is given.

So, the public law is that one which is protected at the government initiative on the basis of criminal or administrative legal proceedings, and the private law is that one which is protected at the initiative of a private person, who is a holder of right, on the basis of civil court.

Rudolf von Jhering is recognized as an ancestor of this theory. He thought the self-defense of interest in the concept of the subjective (private) law important.

This theory was developed by Philip Willis Tone who exposed the following criterion to differentiate private and public law: in his opinion, determinative attribute are those legal consequences which are entailed with the fact of the infringement of the given right. If the protection of the right in case of its infringement is given to the interested person himself/ herself, a holder of right, by private law claims, here we deal with the private law; if authorities should act to protect the broken right *ex officio*, there is the public law.¹

Another group of formal theories followers takes legal relationships themselves and sees the distinction between public and private law in this or that position of the subject (subjects) in legal relationships - active and passive (the subject of law and the subject of incidence).

L.Enneccerus, O.Gierke, F.Regelsberger, D.N.Cosack, A.M. Biermann, Crome, R.Bierling, E.Roguin resolve the question on differentiation of public and private law in this way. Among Russian scientists E.N.Trubetskoj, I.V.Mikhajlovsky, F.F.Kokoshkin, F.V.Taranovsky were representatives of the given group.²

According to this theory, the merits of case is reduced to the following points: the private law is a set of legal relationships between the persons subordinated to the authority over them and in this sense equal to each other.

The public law is a set of legal relationships in which the direct or mediocre subject of the law or incidence is the state as an organization having compulsory authority. It is necessary to emphasize that for public - legal relations the very character of its entering legal relationships is essentially important, but not the fact that the government is a subject in it.

The theory of centralization and decentralization rather close adjoins to the theory of posi-

¹ Cherepahkin B.B. To the Question of Private and Public Law// Cherepahkin B.B. Works on Civil Law. M., 2001. - P.96-121. (Черепяхин Б.Б. К вопросу о частном и публичном праве // Черепяхин Б.Б. Труды по гражданскому праву. – М.: Статут, 2001. С. 96 – 121)

² Cherepahkin B.B. To the Question of Private and Public Law// Cherepahkin B.B. Works on Civil Law. M., 2001. - P.96-121. (Черепяхин Б.Б. К вопросу о частном и публичном праве // Черепяхин Б.Б. Труды по гражданскому праву. – М.: Статут, 2001. С. 96 – 121)

tion of the subject in legal relationships taken into our consideration. It is necessary to consider Rudolf Stammler among the supporters of this theory; he outlined some of its basic clauses. And also professors L.I.Petrazhitzky and I.A.Pokrovsky should not be forgotten. For them the public law is represented as the system of centralization, the private one as the system of decentralization of legal regulation.

The modern organization of military forces of the country is a typical and brightest sample of the described issue of legal regulation. Here everything is reduced to the unique managing centre from which only the rules determining the life of all and the position of each separate individual can proceed. And no private agreements can change anything.

The very issue of legal centralization makes the basic essence of public law. That is so brightly and directly felt in the sphere of military law, represents the general characteristic feature of all branches of the public law – state государственное, criminal, financial law, etc.

The law in those areas which are ranked as the sphere of the private law or civil one comes to completely other issue. Here the government fundamentally abstains from direct and authoritative regulation of relations; here it does not put itself mentally in the position of the unique determining centre, but, on the contrary, gives this regulation to a set of other small centres which are thought as some independent social units, as subjects of law. Such subjects of rights in most cases are separate individuals - persons, but, moreover, and various artificial formations - corporations or establishments, so-called juridical persons. All these small centres are supposed to be exponents of their own will and own initiative, and the regulation of mutual relations between them is given to themselves. The state does not determine these relations, but only takes a position of the body protecting that will be determined by others.

Thus, if the public law is the system of legal centralization of relations, the civil law, on the contrary, is the system of legal decentralization: it in its very essence assumes a lot of self-determining centres for its presence. If the public law is the system of subordination, the civil law is the system of coordination; if the first one is the domain of authority and submission, the second one is the field of freedom and private initiative.

This is the basic distinction between the public and private law in the most schematic way.

I.A.Pokrovsky pays attention to one more distinction between public and private law.

Rules of public law have strictly compulsory character, and in this connection also the rights given to separate persons as bodies of the government, carry, at the same time, the character of duties.

On the contrary, the rules of private law generally are not compulsory, but subsidiary, optional (*Jus dispositivum*), their application to separate relations can be commuted, weakened or replaced with private decisions of the parties.

However, it is not necessary to think, that all norms of private law are optional and that, being optional, they are deprived of compulsoriness.

Actually any rule comprises an order, command; all rules of law are imperative, compulsory. The rule which is not imperative norm is not a rule. But there, where in a disposition of a

rule there is this or that will of a person, there creates the impression of absence of compulsoriness, but this apparent absence of compulsoriness is peculiar also to just compulsory rules, you see, criminal laws are dispositive to a certain extent, as a criminal can draw or not draw upon him/herself a penal sanction breaking or not breaking any prohibition. To tell the truth, a person can conclude or not conclude a treaty of the certain contents at his/her own discretion (and that not always), but once he/she has concluded it, he/she is obliged to discharge the obligations taken upon him/herself, as well as when he/she is conscripted, for example, he/she also is obliged to discharge it, if he/she is forced to pay taxes, he/she is obliged to pay them, etc.

For studying our question it is not important that the obligation of its realization corresponds to the law, but the basis of this obligation is important: whether it is based on an authoritative order from aside or on one's own will of the obliged person (entirely or partially); the issues in relation to whom this obligation is established, who can require its discharge are important. Thus, everything comes to the membership of participants of the given legal relationships and to their position in them. Basing on it, we find out close contact of the theory of centralization and decentralization and the theory of the subject position in legal relationships.

Really, two considered theories represent, in general, the same solution of the question about criteria to differentiate the private and public law, but only in two various angles, from two various sides.

The first theory is in the plane of the subjective right and legal relationships; the second one is in the plane of the objective right.

On the basis of the carried out analysis of various theories to differentiate the private and public law it is possible to draw some preliminary conclusions, consisting in that each of these theories comprises the certain truth, observes these or those characteristic features of the reality.

Modern law serving as an example to us, we always have an opportunity to be convinced how the interlacing and penetration of public - legal elements into the sphere of private law is great, and vice versa. Therefore each of these two types of legal regulation is effective only when it is applied to those public relations that by their nature require the very type of legal regulation.

Summary

heoretical questions of division of the law to private and public in Russian and foreign scientists' works

According to the theory of the subject of legal regulation (also based on the material criterion) the distinction between the public and private law is at the bottom of the content of adjustable relations itself.

Key words: public law, private law, legal theories

Nicolay A. Isaev

Criminal-legal protection of sexual inviolability of children and teenagers in Russia: prospects of multidisciplinary researches

The crimes stipulated under clauses 134 and 135 of Criminal Code of Russian Federation (CCRF) are often designated in criminal law as “non-violent sexual offences concerning minors”¹, that subjectively focus on perception of such crimes as less dangerous socially in comparison to violent ones, and are accompanied by not always adequate criminological characteristic. Relativism of the term “non-violent crimes” concerning children is connected with several reasons:

1) – greater difficulties concerning minor and juvenile arise in testimony, and clarifying of the fact if there was, for example, threat of violence (therefore, actions should be qualified under clauses 131 or 132 of CCRF as violent sexual crimes are not allocated in separate structure, but are qualified as attribute of the basic structure);

2) – we can tell with great degree of convention that sexual relations with children can have voluntary character considering quantity of children being in helpless condition because of age, their consent has a fictitious character;

3) – the question of voluntariness of sexual relations does not make sense because children are in a dependent condition from adults.

J.E. Pudovochkin (2002) considers crimes under clauses 134 and 135 of CCRF as crimes which break the right of protection against sexual abuse and sexual exploitation². Such approach is not absolute either as it has some weak points. First, exploitation of a person is understood as use of this person by other persons in prostitution and other forms of sexual exploitation, slave labour (services including ones of sexual character), dependent condition, and “exploitation” concerns a disposition of clause 127 of CCRF¹ about trade in people, where the qualifying characteristic by point “b” part 2 of clause 127 of CCRF is minor age of victim.

---

¹ Краснюк Г.П. Ненасильственные сексуальные посягательства на лиц, не достигших четырнадцатилетнего возраста. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. Краснодар. 2000.

² Пудовочкин Ю.Е. Ответственность за преступления против несовершеннолетних. СПб. 2002. С. 209.

Secondly, the term “abuse” has no precise legal explication and can be attributed by semantics to concept of “involving in prostitution (c. 240 CCRF), compulsion (bond)³ to activity of sexual character (c. 133 CCRF) and sexual abuse (c.135 CCRF). Thirdly, such definition of crimes under clauses 134 and 135 of CCRF does not reflect the main feature - object of a criminal abuse. And as the author fairly remarks, direct object of given crimes is a process of normal development of minor.

There is no unity of terminology concerning sexual crimes directed on children in foreign researches either. G.E. Wyatt and S.D. Peters (1986), describing direct sexual contacts with child, demonstration of genitals and touches his body, have designated these actions as sexual claims⁴. R.A. Lang and R.R. Frenzel (1988) consider involving dependent children and teenagers in sexual activity as sexual abuse concerning children but they do not understand the essence of this and basically are not capable to agree⁵. The term “sexual molestation” designates sexual attempts, other designations of violent and potentially violent sexual behaviour concerning children are such terms as: “child abuse”, “child neglect”, “sexual abuse” and “sexual harassment”⁶. The most widespread is the term “child sexual abuse” - sexual relationship of adult and child including number of characteristics: a) unequal relationship; b) unilateral authority of senior above younger, i.e. domination-submission relationship; c) restriction of freedom and possibility of choice at child; d) the basic motive of such relations is motive of sexual satisfaction of adult⁷. Child sexual abuse is subdivided into two kinds: 1) sexual relations of an adult and a child inside of family – incest and 2) sexual relations of an adult and a child out of family – pedophilia. From criminological point of view such systematization is convenient enough, but it requires some terminological specifications. “Incest” (“mixed”, “dirty” from Latin) means “sexual cohabitation between blood relatives in the specialized literature on sexology. Such relatives can be parents and children, brothers and the sister. In western literature criminological use of the concept of incest is quite justified, as the majority of criminal codes of these states allocates inter-relative sexual relationships in essential elements of crime. For example, clause 6 of chapter 6 “About sexual crimes” of Swedish Criminal Code⁸, §211 - incest of 10th section “Criminal actions against morals” of Criminal Code of Austria⁹, clause 213 – incest of 6th section “Crimes and offences against family” of Criminal Code of Switzerland¹⁰, etc. However even in listed clauses incest represents sexual relations between adult persons being in consanguinity, but sexual abuse

³ Комментарий к Уголовному Кодексу Российской Федерации/ Под. ред. Л.Л. Кругликова. М. 2005. С.380.

⁴ Wyatt G.E. & Peters S.D. Issues in the definition of child sexual abuse in prevalence research. Child Abuse and Neglect. Vol. 10. 1986. pp. 231-240.

⁵ Lang R.A. & Frenzel R.R. How sex offenders lure children. Annals of Research. № 1. 1988. pp. 303-307.

⁶ Reber A. Dictionary of Psychology. L. Penguin books, 1995. pp. 44, 265, 267, 408.

⁷ Шостакович Б.В., Ушакова И.М., Потапов С.А. Половые преступления против детей и подростков. Ростов-на-Дону. 1994. С.17-23.

⁸ Уголовный кодекс Швеции. М. 2000. С. 25.

⁹ Уголовный кодекс Австрии. М. 2001. С. 94.

¹⁰ Уголовный кодекс Швейцарии. М. 2001. С. 75.

concerning children being in blood relation forms independent essential elements of crime with special subject.

Sexual relationship out of family of an adult and a child are defined by the term “pedophilia” which is also semantically ambiguous. In the domestic legislation it does not concern legal terms, but is often used in criminology. In the clinical plan according to International Classification of Diseases-10¹¹ “pedophilia” relates to paraphilias or perversion of sexual inclination to object which is child.

D. Finkelhor (1986) conditionally allocates three categories of actions developing concept “child sexual abuse”:

1. Sexual exploitation of children, abusing their helplessness for satisfaction of own sexual needs of adult or in commercial purpose;
2. Suppression of children's sexuality, whether it be physical change of genitals of a child or suppression of his/her normal sexual interests;
3. Erotisation of children, that is creation of environment which can artificially stimulate children's sexuality to the detriment of other problems of development.

Therefore comparison and correlation of data about prevalence and latency of sexual crimes concerning children cannot be made without preliminary and precisely stipulated conditions or finding “general ratio” concerning terminology used by this or that author.

Division of criminal sexual behaviour towards children under objective part of crime into violent and non-violent, as it has already been noted, has complex and inconsistent character. Despite of this, clauses 134 and 135 of CCRF cover non-violent actions while violent actions (rape) concerning minors are qualified in point “d” part 2 of clause 131 of CCRF; and concerning juvenile (who has not reached 14-year-old age) – in point “c” part 3 of clause 131 of CCRF. Violent actions of sexual character (lesbianism, pederasty and other actions of sexual character) concerning minor make qualified structure in point “d” part 2 of clause 132 CCRF, and concerning juvenile – utterly qualified structure in point “c” part 3 of clause 132 of CCRF.

Another way to divide criminal sexual behaviour is differentiation by specific object: crimes directed on sexual freedom concerning adult persons, and sexual inviolability concerning children, however adult persons in helpless condition are also in last category. The direct object at sexual crimes concerning minors was defined by A.N. Ignatov (1966) as “normal physical and spiritual development and formation of minors”¹² what we completely agree with. Concretizing direct object, we can define it as sexual inviolability of minor person providing normal physical (including sexual or somato-sexual), mental (including psycho-sexual) and moral development of minor. At the same time, object of criminal abuse, when adult person is in helpless condition, can be defined as sexual inviolability providing

---

¹¹ Международная классификация болезней. 10- пересмотр. ВОЗ. Женева. 1995.

¹² Игнатов А.Н. Ответственность за преступления противоправности (половые преступления). М., 1966. С.10.

protection of life and health, morals, honour and decency of person, but not physical or mental development.

Considering sexual inviolability as object at sexual crimes concerning minor and juvenile (clause 18 of CCRF), we should consider possible definitions of its criteria in comparative law and multi-disciplinary aspects. We can allocate four various criteria of sexual inviolability, but current CCRF has included only two – age and helpless condition.

1) AGE: from the moment of CCRF entry into force until 1998 the age was 16 years old, from 1998 (Federal Law №92 from 25.06.1998) up to 2003 (Federal Law №162 from 08.12.2003) it was 14 years old, and now it has returned again to a mark of 16 years old. These legislative changes could not fail to be reflected in dynamics of crimes of stipulated clause 134 and 135 of CCRF. According to statistics about 77 % of victims were in the age from 14 till 16 years under clause 134 and 135 of CCRF.

2) HELPLESS CONDITION: a condition of victim when he/she by virtue of age, illness or other reasons did not realize actual meaning and social value actions concerning himself/herself or could not resist to them. In application of this criterion there also can be difficulties in definition of subjective part of crime structure consisting that guilty should know that victim is in helpless condition.

3) SEXUAL MATURITY: criterion of a sexual maturity acted in CCRF from 1960 and now discussions about expediency of its introduction in current CCRF are in progress,

4) AGE DISTINCTION OF SEXUAL PARTNERS: this criterion is used in some foreign legislations when one of sexual partners is minor, maximum permissible difference in the age is established concerning the other partner which depenalizes heterosexual sexual intercourse. It is important to note that the criterion of age distinction is used only for normative heterosexual relations. So, for example part 2 of clause 187 of Criminal Code of Switzerland “Actions endangering developments of minors” says that sexual relation concerning persons who are younger than 16 years old is not liable to punishment if the difference in the age between participating persons makes no more than three years¹³.

Use of **age criterion** of sexual inviolability and question about its introduction in criminal legislation collides at least with three problems in practice:

1) Difficulties and contradictions in definition of subjective part of crime under clauses 134 and 135 of CCRF. The basic lack of age criterion of subjective part of essential elements of offence is that guilty should know that the person with whom he/she has sexual relation has not reached the age fixed by law (16 years old), thus the age qualification of 14 years old even subjectively is defined easier. The basic difficulties are connected with accelerated physical and sexual development first of all, though all of us would like that there was accelerated intellectual and moral development. These features of premature development are manifested in the fact that teenagers actively get conversations on sexual themes, acquaintances, use

¹³ Уголовный кодекс Швейцарии. М. 2001. С. 71.

provocative clothes and make-up, aspire to stay in company of adults, lie concerning age frequently, try “to look more senior”, take alcoholic drinks, smoke. On the other hand infantilisation of adults resists to process of minors acceleration, they on the contrary aspire to look younger, so borders of “childhood world”¹⁴ appear diffusive and degraded.

2) Contradictions with legal acts of territorial subjects of the Russian Federation concerning marriageable age. Under part 1 of clauses 13 of the Family Code of the Russian Federation, marriageable age established by the law is 18 years old, part 2 provides lowered age of marriage - 16 years old, part 3 of clause 13 allows territorial subjects of the Russian Federation to establish marriageable age below 16 years old under certain circumstances. In such situation there is contradiction to clause 134 of CCRF in edition of Federal Law №162 from 08.12.2003, which is stated by practices in some territorial subjects of the Russian Federation¹⁵. Thus the statements in favour of “early” marriages are quite sound: increase of birth rate, harm made by abortions, earlier teenagers development (acceleration processes), earlier beginning of independent life, as the reason of decrease in marriageable age most often is pregnancy, etc. Constitutionally criminal-legal policy is part of social policy of the state, it is directed to development of democratic society and should not contradict the latter, but the disposition of clause 134 of CCRF includes beside heterosexual, normative sexual relations, “other relations of sexual character” which are pederasty and lesbianism, that do not raise birth rate, but lead to moral degradation formed persons. Therefore, a solution of current situation can be modification of current Criminal Code: allocation of pederasty and lesbianism in separate structure and at the same time raising of age bar concerning victims at least till 18 years, and also allocation sexual relations with the person under 14-year-old age in separate structure. Considering age criterion of sexual inviolability it is already inexpedient to lower this age. One more of possible solutions of the problem of early marriages and decriminalizations of sexual relations of teenagers is circumstances when victim gets married with guilty person. Thus, for example, already mentioned Criminal Code of Switzerland offers such an opportunity, however provided that guilty has not reached twenty-years-old age according to part 3 of clause 187 of Criminal Code of Switzerland, and then refusal of criminal prosecution, bringing affair to court or punishments is possible. It appears that such approach can not be applied to Russian reality as procedures of divorce are non-comparable in legislations of these countries.

3) Difficulties in estimation of harm to victim and public danger of criminal act. Thus, harm is caused to minor who has not reached sexual maturity, i.e. he/she is in process of development and on the other hand, as J.E. Pudovochkin fairly marks (2002), and introducing minor to premature sexual life bears in itself possibility of social diminishing of person, therefore, harm ceases to be only harm for person, but becomes harm for society as a whole.

---

¹⁴ Мид М. Культура и мир детства. Избранные произведения. М. 1988. С.45-48.

¹⁵ Уткин Ю. «Незаконное супружество». Законность. №9. 2004. С. 49.

Thus, harm caused to development of minor coming as a result of crimes under considered clauses will differ from harm caused by minor under clauses 131 and 132 of CCRF by virtue of influence of specificity of violence and, besides, will have individualized character depending on degree maturity of persons as a whole, features of mental, physical, moral and sexual development. Therefore, as A.N. Ignatov (2003) marked, for example, harm caused by early beginning of sexual life can be less for a girl who reached sexual maturity in 13 years, than for a girl of 15-16 years who did not reach sexual maturity¹⁶. Constitutionally, in order to solve such problems, complex approach is necessary which provides knowledge from other scientific disciplines: in particular, forensic medicine, sexology, psychology, pathopsychology etc.

Proceeding from the raised problems, it is necessary to particularize some points of harm and public danger at crimes against sexual inviolability concerning children. Thus, concept of light and average harm to the health under clauses 131 and 132 of CCRF is included into essential elements of offence and does not require additional qualification. Moreover, it concerns paradoxically to victims regardless of age as age is implicitly incorporated in qualified and specifically qualified elements of offence. For definition of injury or harm to the health they carry out judicial-medical examination or judicial-medical and judicial-psychiatric examination in case this harm to the health is connected with mental disorder. However, specificity of harm to the health as it was already marked concerning physical or mental violence is a threat of violence. U. Masters, B. Johnson, R. Kolodni (1998) present general scheme of mental disorder development at victims of sexual violence:

1) acuity (from several days to about several weeks) appears in shock reactions, fear, feeling of guilt, shame, anger and indignation;

2) phase of posttraumatic "recoil" (from several weeks to about one months) is expressed in attempts to cope with experiences, return to former way of life when fear and disbelief in own forces are pushed aside on periphery of consciousness;

3) final phase considerably varies in duration depending on age, individuality, degree of support of associates and is expressed by inflows of scenes of violence in memory, night nightmares, phobic and depressive disorder¹⁷.

The specified mental disorders are characteristic for an acute mental trauma connected with violence and are put in diagnostic category: posttraumatic stressful disorder: part F43.1 in International Classification of Diseases-10¹⁸. However, mechanism of harm to the health at non-violent crimes has different mechanisms on principle, besides, we can not concretize that harm is only caused to sexual (somatosexual and psychosexual) development of minor.

¹⁶ Игнатов А.Н. О критериях половой неприкосновенности. // Сб. конференции: «Социальные и клинические проблемы сексологии и сексопатологии». М. 2003. С. 89-90.

¹⁷ Мастерс У., Джонсон В., Колодни Р. Основы сексологии. М. 1998. С. 444.

¹⁸ Международная классификация болезней 10 пересмотра. Т. 1. Раздел F: Психические расстройства и расстройства поведения. ВОЗ. Женева. 1995. С. 347.

Concept of sexual development and sexual maturity was widely used in native forensic medicine under CCRF of 1960 when sexual maturity acted as criterion of criminality of sexual behaviour. Thus, M. I. Avdeev (1968) defined female sexual maturity as such physical development and physiological condition of organism at which child-bearing and delivery is made without harm to the health and is physiological process¹⁹. There is no any considering of psychological factors and psychosexual development at such a strict judicial medical approach to definition of sexual maturity. Thus, M.I. Avdeev (1968) marks: “Condition of intellectual development does not relate to sexual maturity. Mentally defective women (imbeciles, idiots, etc.) and mentally sick persons with degradation can bear and give birth to a healthy child without harm to the health if they have reached appropriate physical development”²⁰. However sexual relations with specified persons can not be qualified under clause 134 of CCRF as they can not realize actual character and social value of actions committed to them by virtue of present mental disorders and therefore are in helpless condition, so act is a subject to qualification under clause 131 of CCRF.

A.P. Zagradskaja (1985) understands condition of female sexual maturity as final development of female organism when sexual life, conception, pregnancy, delivery and feeding of a child is normal function which is not considering health, but testified as being capable to performance of parent duties. Thus, she offers to consider the following set of attributes of development of organism at examination of sexual maturity: a) general development of organism; b) development of genitals and ability to copulation; c) ability to conception; d) ability to child-bearing; e) ability to delivery; f) ability to breast-feeding. Each of the specified attributes taken separately is not determinative, and only their synergy enables to judge sexual maturity²¹.

Thus, it is psychosexual development that is the most important in legal aspect which, as a matter of fact, is influenced by non-violent sexual actions in form of sexual relations, pederasty and lesbianism (clause 134 of CCRF) and sexual abuse (clause 135 of CCRF). In the specialized edition “Guidance on judicial sexology”, the only one in our country by the way²², written by collective of authors of laboratory of judicial sexology of State Scientific Centre named by V.P. Serbsky, special chapters are dedicated to expertise of sexual maturity and sexological examination of victims²³. However examination of sexual maturity is considered not by way of its evaluation at victim at the moment of crime, but mainly concerning opportunity of application of part 3 of clause 20 of CCRF, when owing to developmental delay in mental (psychosexual – with reference to considered problem)

---

¹⁹ Авдеев М.И. Судебно-медицинская экспертиза живых лиц. М. 1968. С. 223.

²⁰ Авдеев М.И. Указ. соч. М. 1968. С. 224.

²¹ Заградская А.П. Экспертиза половой зрелости. Горький. 1985. С. 26-27.

²² Монография З. Старович «Судебная сексология» М. «Юридическая литература» 1991, является переводом с польского, и соответственно отличается в отношении законодательства.

²³ Ткаченко А.А., Введенский Г.Е., Дворянчиков Н.В. Судебная сексология. Глава 11. Экспертиза сексуальной зрелости; Глава 12. Сексологическая экспертиза потерпевших. М. 2001. С. 389-408; 409-442.

development, which has not been connected with mental disorder, subject of crime could not realize the complete actual character and public danger of actions or control them during commitment of socially dangerous act, and therefore is not punishable. The further logic offered by the authors is the following: “expert research should contain analysis of actions of minor in criminal situation in comparison to his/her level of psychosexual development and an answer to the question – whether alternatives to the applied variant of behaviour have been subjectively presented?”²⁴. At the moment of writing of the guidance, i.e. in 2001, age of subject under clause 135 of CCRF was 16 years old, but under clause 134 of CCRF – 18 years old. The situation occurs when we decriminalise situation on the basis of person psychosexual immaturity at the age of 18 years old, but at the same time we do not take into consideration harm to victim on the basis of psychosexual immaturity. Besides, we assume that all victims reach the same psychosexual maturity at 16 years old and therefore they are not victims any more. Subject of crime is person which reached the age of 18 years old under clauses 134 and 135 of CCRF under the current criminal legislation, so he/she is presented as special subject due to the raised age of criminal liability, that also perplexes. On official statistics quantity of persons in the age from 14 till 17 years condemned for rape averages 18 % from the general number of condemned, more than 25 % are condemned for violent actions of sexual character, but concerning children, responsibility comes from the age of 18 years old for offenders for "voluntary" sexual actions with them, which is naturally a serious gap of the legislation.

Proceeding from possible evaluation of harm and public danger under clauses 134, 135 of CCRF it is expedient to establish the general age of approach of criminal liability (16 years), and to evaluate “subjective alternatives to committed criminal variant of behaviour” and “mental anomalies” proceeding from specificity of public danger and harm of consequences, combining it with application of measures of constraint of statutory aftercare (clause 90 of CCRF) at undistempered developmental delay, or using measures of constraint of medical character at distempered mental disorder. The last point is extremely important as the main mental disorder of “abnormal subject” of crimes concerning children is disorder of inclinations on object of its realization, i.e. pedophilia²⁵.

Summary

*Criminal-legal protection of sexual inviolability of children and teenagers in Russia:
prospects of multidisciplinary researches*

Key words: sexual inviolability, children, Russia

²⁴ Ткаченко А.А., Введенский Г.Е., Дворянчиков Н.В. Указ. соч. М. 2001. С. 394.

²⁵ Ушакова И.М. Клиника и судебно-психиатрическое значение педофилии. Автореф. дисс. канд. мед. наук. М. 1992. С. 6-11.; Радченко Н. А. Клинико-социальная характеристика и судебно-психиатрическая оценка лиц, совершивших противоправные сексуальные действия в отношении несовершеннолетних. Автореф. дисс. канд. мед. наук. М.2002. С. 10-14.

Jerzy Kowalski

Instytucja prezydenta w Rzeczypospolitej Polskiej – tradycja i współczesność

Instytucja prezydenta po raz pierwszy do systemu politycznego państwa została wprowadzona w XVIII wieku (1787 r.) konstytucją Stanów Zjednoczonych Ameryki. Instytucja ta od początku swego istnienia stała się jednym z elementów nowego modelu podziału władzy w nowożytnym państwie, zgodnie ze znanymi ideami myśli politycznej epoki Oświecenia – Johna Locke’a i Montesquieu. Mam na myśli ów ogólny schemat: podział władzy na trzy odrębne segmenty: władza ustawodawcza, władza wykonawcza, władza sędownicza. Odpowiednio do tego rozdzielone są naczelne organy władzy. W tej konstrukcji instytucja prezydenta włączona jest w segment władzy wykonawczej i związana jest z powstającą nową formą państwa – państwa o ustroju republikańskim. Nie trzeba tutaj szerzej wyjaśniać i historyczno-politycznej genezy urzędu prezydenta, kontekstu wojny o niepodległość kolonii angielskich w Ameryce, zagadnień ustrojowych powstających Stanów Zjednoczonych jako federacji stanów (byłych kolonii) i wobec tego – zagadnień nowej organizacji systemu władz. Pomijam również teorię podziału władz w klasycznej myśli politycznej; ta problematyka ma ogromną literaturę w wielu krajach. Wystarczy tylko stwierdzić ogólnie: instytucja prezydenta wyraża zerwanie z monarchiczną tradycją głowy państwa, która jest dziedziczna i ma sankcję religijną. Państwo republikańskie zaś jest zaprzeczeniem monarchii absolutnej. Instytucja prezydenta wiąże się także z nowym pojmowaniem suwerena: już nie król z bożej łaski, lecz naród. Odtąd prezydent powoływany jest z woli narodu, w drodze demokratycznych wyborów. Instytucja prezydenta ustanowiona w Stanach Zjednoczonych Ameryki stała się wnet wzorcem ustrojowym w XIX wieku najpierw dla różnych państw południowoamerykańskich (od 1824 r. w Meksyku, 1862 w Argentynie, potem w Brazylii po obaleniu cesarstwa), a następnie w Europie.

W Europie instytucję prezydenta zapoczątkowała Republika Francuska w 1848 r.; po różnych zmianach politycznych, ostatecznie utrwalona została w III Republice od 1875 r. i jest nadal kontynuowana (IV i V Republika). Następnie instytucja ta upowszechniła się w Europie po I wojnie światowej: w Niemczech – w tzw. Republice Weimarskiej w 1919 r., w Turcji w 1923 r., na krótko w Portugalii, w Grecji, w Hiszpanii; nade wszystko jednak w Europie

Środkowo-Wschodniej. Jest to obszar Europy, gdzie po upadku trzech wielkich imperiów: rosyjskiego, austro-węgierskiego i niemieckiego powstały niepodległe państwa o ustroju republikańskim, jak m.in. Finlandia, Łotwa, Polska, Czechosłowacja, Austria. Wszystkie te państwa w swoich konstytucjach przyjęły instytucję prezydenta, która na tym obszarze dotąd nie była znana. Po II wojnie światowej nastąpiło przyspieszenie procesu zmian politycznych nie tylko w Europie, ale też w wielu innych krajach pozaeuropejskich, głównie postkolonialnych. Większość z nich stawała się republikami parlamentarnymi, w których ustanawiano urząd prezydenta. Od 1945 r. powstawały państwa o ustroju socjalistycznym (republiki socjalistyczne). Tylko w niektórych z nich nadal trwała instytucja prezydenta (Czechosłowacja i Jugosławia), zaś w Polsce – tylko przejściowo, do 1952 roku, tj. do zmiany konstytucji, a z kolei w Rumunii urząd prezydenta socjalistycznej republiki przywrócono w 1974 r. W większości państw socjalistycznych – wzorując się na Konstytucji ZSRR z 1936 roku – zamiast instytucji prezydenta przyjęto model kolegialnej głowy państwa. Najczęściej urząd prezydenta lub przewodniczącego organu kolegialnego pełnił przewodniczący (I sekretarz) partii marksistowsko-leninowskiej (komunistycznej).

Od 1989 roku w tej części Europy a także w ostatniej fazie istnienia ZSRR rozpoczyna się proces transformacji ustrojowej. Jednym z elementów demokratyzacji systemu politycznego jest konstytucyjna przebudowa modelu państwa i systemu władzy. M. in. powszechnie nastąpiła restytucja instytucji prezydenta. Powstał też po raz pierwszy urząd prezydenta ZSRR i stopniowo – w republikach związkowych, a następnie urząd Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Również w Polsce przywrócono w 1989 r. urząd prezydenta, nawiązując do tradycji II Rzeczypospolitej Polskiej.

Naczelnik Państwa i Prezydent w II Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939

Instytucja prezydenta kształtuje się w Polsce w trzech historycznych etapach: od odzyskania niepodległości w 1918 r. do wybuchu II wojny światowej w 1939 r.; następnie w nowej sytuacji politycznej – w okresie państwa socjalistycznego – w specyficznej formie w latach 1947-1952, a potem w okresie 1989-1990 r., kiedy to w kontekście przemian ustrojowych w Europie Środkowo-Wschodniej, w ostatniej fazie istnienia państwa socjalistycznego nastąpiła restytucja tego urzędu; trzeci etap rozpoczęty został powszechnymi i bezpośrednimi wyborami prezydenckimi w listopadzie 1990 r.

W 1918 r. powstał pierwszy rząd niepodległego państwa. Zanim jednak można było opracować i uchwalić konstytucję oraz na tej podstawie prawnej zorganizować pełny system organów władzy państwowej, rząd ogłosił dekret o najwyższej władzy w polskiej republice (22 listopada 1918 r.). Utworzono urząd Tymczasowego Naczelnika Państwa. Jego kompetencje były w pewnym stopniu podobne do kompetencji prezydenta jako głowy państwa. Występował jako przedstawiciel państwa w stosunkach międzynarodowych; powoływał rząd, lecz nie samodzielnie a w porozumieniu z sejmem. Stał na czele administracji cywilnej i wojskowej. Był więc organem władzy wykonawczej. Ponościł odpowiedzialność polityczną (parlamentar-

na) przed sejmem wraz z rządem. Był wykonawcą uchwał sejmu, i nie miał prawa inicjatywy ustawodawczej, ani też nie zatwierdzał uchwał sejmu. Akty prawne naczelnika państwa wymagały kontrasygnaty właściwego ministra.

Pierwsza ustawa zasadnicza niepodległej Polski – tzw. Mała Konstytucja (1919 r.) wprowadziła model ustrojowy państwa – ustrój parlamentarny według ogólnego wzoru III Republiki Francuskiej. Konstytucja ta określiła zasady funkcjonowania przede wszystkim dwóch segmentów władzy: ustawodawczej i wykonawczej, tj. rządu, ale na okres przejściowy – do czasu uchwalenia „normalnej” konstytucji. Urząd naczelnika państwa został utrzymany do chwili wyboru prezydenta.

Institucję prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej wprowadziła pierwsza konstytucja z 1921 roku (tzw. „konstytucja marcowa”). Wybór pierwszego prezydenta RP nastąpił w 1922 roku. Akt ten dokonany został przez Zgromadzenie Narodowe (Sejm i Senat) a nie poprzez wybory powszechne i bezpośrednie. Konstytucja ustanawiała parlamentarno-gabinetowy system rządów. W praktyce mamy do czynienia z dominującą pozycją władzy ustawodawczej, i z osłabioną pozycją władzy wykonawczej. Prezydent RP stał na czele władzy wykonawczej, powoływał i odwoływał prezesa Rady Ministrów. W swej działalności prezydent musi jednak uwzględniać układ sił politycznych w parlamencie. Decyzje prezydenta wymagają kontrasygnaty właściwego ministra; ponosił on też odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu. W stosunkach międzynarodowych – reprezentuje państwo; ponadto mianuje sędziów; zwołuje sesje parlamentu; wraz z ministrami podpisuje ustawy. Najogólniej mówiąc – jest to model słabej władzy wykonawczej i słabej prezydentury, prezydent i rząd całkowicie podporządkowany jest sejmowi. W ówczesnym okresie czasu ma to uzasadnienie historyczno-psychologiczne, jest to zgodne z nastrojami społecznymi. Jest to wyraz społecznej reakcji i historycznego doświadczenia w odniesieniu do represyjnego systemu rządów na ziemiach polskich w okresie zaborów, w okresie tzw. niewoli narodowej. W świadomości społecznej istnieje głęboka nieufność do silnej władzy wykonawczej. Nie uwzględniano tego, że słabość instytucjonalna organów władzy wykonawczej osłabia państwo, które stopniowo staje się niefunkcjonalne.

Wyrażna dominacja sejmu w systemie władz państwa doprowadziła do sytuacji, którą niejednokrotnie określa się jako „sejmokracja”. W aspekcie politycznym pojęcie to ma znaczenie negatywne. Sejm praktycznie nie może być rozwiązany. Sejm jest bardzo zróżnicowany, jest w nim reprezentacja wielu sił politycznych, występuje wiele frakcji parlamentarnych wzajemnie skonfliktowanych. W konsekwencji prowadzi to do paraliżu władzy wykonawczej, egzekutywa jest wyjątkowo niestabilna. Trudno jest ukształtować koalicję stronnictw sejmowych; rządy zaś często mają charakter pozaparlamentarny – nie są oparte na większości sejmowej, stale się zmieniają i nie mogą prowadzić jednolitej polityki. Wiele jest przesłanek uzasadniających konieczność wzmocnienia władzy wykonawczej i modyfikacji systemu politycznego państwa. Proces ten rozpoczyna tzw. zamach majowy w 1926 r. dokonany przez Józefa Piłsudskiego. Jest to osobistość wielowymiarowa, w ocenach historycznych niejednoznaczna, ale

do końca swego życia ma stale największy i nie kwestionowany autorytet polityczny w społeczeństwie polskim. Rozpoczyna się okres zmian systemowych w państwie określanymi najogólniej jako „sanacja”. Pojęcie to oznacza co do istoty program polityczny „uzdrowienia” państwa (z łac. – sanatio): m. in. państwo sprawne, funkcjonalne. W późniejszej, zwłaszcza w oficjalnej powojennej historiografii określeniu temu tendencyjnie nadano sens całkowicie negatywny, także ośmieszający i ironiczny, wreszcie potępiający.

Po przewrocie majowym, rząd przedstawił projekt nowelizacji konstytucji; ustawa z 2 sierpnia 1926 r. w tej kwestii nosi nazwę „noweli sierpniowej”. Dzięki tej nowelizacji pozycja konstytucyjno-prawna prezydenta uległa istotnej zmianie. Otrzymał m. in. uprawnienia do rozwiązywania sejmu i senatu; ma prawo wydawania rozporządzeń z mocą ustawy. Ogólnie można powiedzieć, że zmieniła się relacja między władzą ustawodawczą a egzekutywą. Władza wykonawcza uległa wzmocnieniu, a dotychczasowa przewaga sejmu i senatu została znacznie ograniczona. System rządów parlamentarnych formalnie został zachowany. Jednakże w praktyce ustrojowej rząd stał się praktycznie niezależny od sejmu, był głównym organem określającym kierunek polityki państwa. Centralną rolę w systemie państwowym odgrywał marszałek J. Piłsudski, niezależnie od formalnie zajmowanego stanowiska (dwukrotnie premier, a nieustannie do końca życia w 1935 r. - minister spraw wojskowych). Jego dyrektywom politycznym poddawali się kolejni premierzy, a także wybrany w 1926 r. prezydent I. Mościcki. Funkcjonowanie demokracji parlamentarnej znacznie zostało ograniczone. Stopniowo powstaje sprzeczność między normami konstytucji a praktyką polityczną. Również faktyczna pozycja polityczna marszałka J. Piłsudskiego ma charakter pozakonstytucyjny. Potem niejednokrotnie tę pozycję charakteryzowano w kategorii dyktatury lub choćby półdyktatury. Taka interpretacja jest – z perspektywy czasu widać – nadużyciem, ale trudno jest w tym miejscu dokładniej analizować tę kwestię.

Kolejna konstytucja – z 1935 r. (konstytucja „kwietniowa”) całkowicie zmieniła pozycję prezydenta. Jest to następny etap całkowitego wzmocnienia władzy wykonawczej wykonywanej tylko przez prezydenta. Prezydent stał się źródłem władzy państwowej, a nie naród - suweren, poprzez system przedstawicielski w formie nadrzędnej władzy ustawodawczej. Ta zmiana wynikała ze skomplikowanych uwarunkowań politycznych – zewnętrznych i wewnętrznych. Ogólna tendencja europejska – to kryzys demokracji liberalno-parlamentarnej i etap powstawania systemów rządów, obecnie określanymi ogólnie jako totalitarne. W Polsce tendencję tę po części utożsamiano ze wzrostem bezpośredniego zagrożenia niepodległego bytu państwa. Toteż nastąpiła zmiana priorytetów państwa i w nowy sposób określano jego zadania. Zróżnicowane cele jednostki i wolności indywidualne schodzą na dalszy plan. Wartością nadrzędną jest państwo, które realizuje cele podstawowe i wspólne dla wszystkich obywateli – bezpieczeństwo i zachowanie niepodległości. Wymaga to stabilnej i silnej władzy, skonsolidowanej i realizowanej w sposób ciągły przez obóz rządzący skupiony wokół najpierw osoby marszałka Piłsudskiego, a po jego śmierci – wokół prezydenta i gen. (potem marszałka) Edwarda Rydza. (Powstaje specyficzna sytuacja – pozakonstytucyjny system

dwuwładzy: oficjalny anons premiera rządu ogłasza, że marszałek jest drugą osobą w państwie po prezydencie, a właściwie – wraz z nim). Według konstytucji – prezydent w swej osobie skupia jednolitą i niepodzielną władzę państwową. Pod jego zwierzchnictwem są wszystkie organy państwa, rząd, sejm, senat, siły zbrojne, kontrola państwowa. Zasada podziału władzy nie funkcjonuje. Za naruszenie konstytucji prezydent nie ponosi odpowiedzialności ani politycznej ani konstytucyjnej. Według formuły konstytucyjnej – ponosi jedynie odpowiedzialność przed Bogiem i historią. Formuła ta, choć w innej epoce wykpiona - wyrażała przecież nową jakość – akcentowała osobistą odpowiedzialność moralną. Dla społeczeństwa w tamtym czasie z jego reprezentatywnym systemem wartości było to ważne. Nowy tryb wyborów akcentował wyniesienie jednostki-prezydenta ponad zbiorowość. Kandydata na prezydenta wybierało specjalne zgromadzenie elektorów; była to reprezentacja tylko elity politycznej. Ustupujący prezydent albo akceptował kandydata, a więc faktycznie swego następcę, albo sam wskazywał swojego kandydata. Dopiero w takiej sytuacji (dwóch kandydatów) mogły odbyć się wybory powszechne. Konstytucja zapewniała prezydentowi wpływ na każdą ważną decyzję państwową. Uprawnienia w tym zakresie określano jako prerogatywy prezydenta – uprawnienia osobiste, nie wymagające kontrasygnaty ministrów. M. in. miał wyłączne uprawnienia ustawodawcze w zakresie organizacji rządu, administracji rządowej, mianował premiera, samodzielnie odwoływał ministrów (ministrowie ponosili odpowiedzialność polityczną nie przed sejmem a przed prezydentem), miał prawo rozwiązania sejmu i senatu przed zakończeniem kadencji, samodzielnie mianował innych najwyższych urzędników w państwie. Zakres kompetencji prezydenta (znacznie szerszy niż tu wskazano) sprawiał, że można mówić o ustroju prezydenckim, choć realizowanym inaczej, niż model amerykański. Prezydent w RP miał uprawnienia nie tylko w zakresie władzy wykonawczej, ale wywierał istotny wpływ na funkcjonowanie legislatury. Wspomniany system dwuwładzy nie był jednak modelem konstytucyjnym, ale wynikał z konkretnej sytuacji: ówczesny prezydent nie był indywidualnością polityczną na miarę założeń konstytucji, a ta była przygotowywana z uwzględnieniem osoby J. Piłsudskiego. Gdy ten zmarł, trzeba było wziąć pod uwagę elitę wojskową, która w obozie rządowym zaczęła odgrywać ważną rolę (tzw. grupa pułkowników, pełniących funkcje dowódcze nie tylko w armii, ale też ważne cywilne funkcje publiczne).

Konstytucja „kwietniowa” znacznie ograniczyła system demokracji w Polsce. Po II wojnie światowej trwała dyskusja o politycznym charakterze tej konstytucji i systemie władzy wykonawczej. Początkowo tendencyjnie uznawano, że konstytucja ta wraz z typem rządów nawiązuje do kodyfikacji typu faszystowskiego. Ten pogląd został następnie zakwestionowany. W polskiej politologii i naukach prawnych rozróżniano reżimy typu faszystowskiego i systemy autorytarne. Analiza konstytucji kwietniowej na tle porównawczym wskazuje, że z pewnością tworzyła ona system władzy autorytarnej. Ale z faktu, że normy konstytucyjne miały w dużej części charakter antydemokratyczny, nie wynika wniosek, że tym samym miały charakter faszystowski czy faszyzujący. Natomiast konstytucja ta miała ważne znaczenie dla zachowania ciągłości władzy w sytuacji nadzwyczajnej (w warunkach zagrożenia państwa, w

sytuacji wojny). Mianowicie, konstytucja określiła możliwość przekazania władzy przez prezydenta innej osobie, którą prezydent sam wskaże [wyznaczy, wybierze...]. Jest to sytuacja, gdy prezydent nie może spełniać swych funkcji państwowych. I do tego aktu nie jest potrzebna zgoda jakichkolwiek innych organów państwa. Tak się stało, gdy wskutek rozwoju sytuacji militarnej we wrześniu 1939 r. rząd polski zmuszony był opuścić terytorium kraju, kierując się do Rumunii, by stamtąd tranzytem udać się do Francji. Oba te państwa łączył sojusz polityczny i wojskowy i oba były w stanie wojny z III Rzeszą. Rząd polski został jednak w Rumunii internowany. Wtedy też prezydent RP wyznaczył swego następcę – osobę polityka przebywającego już we Francji i którą rząd francuski zaakceptował. Tak więc konstytucja stworzyła prawne podstawy dla legalnego funkcjonowania rządu polskiego na emigracji w czasie wojny, i prawne warunki działania prezydenta RP poza granicami kraju. Rząd polski na emigracji jako podmiot prawa międzynarodowego był uznawany do 1945 r. Natomiast instytucja prezydenta RP w życiu politycznym polskiej emigracji została utrzymana – jako symbol prawnej ciągłości państwa polskiego, ale także przede wszystkim jako wyraz niezakceptowania nowego porządku politycznego w Polsce po 1945 roku, jako wyraz nie uznawania Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Prezydenci RP na emigracji 1939-1990

Osobliwością politycznych dziejów Polski jest m. in. to, że urząd prezydenta RP funkcjonował na emigracji, tj. poza granicami kraju od zakończenia wojny aż do 1990 roku. Ostatni prezydent RP czasu wojny wyznaczył swego następcę w 1947 r. Od tego roku do 1990 r. w Londynie rezydowało jeszcze 5 prezydentów. W 1990 roku w Polsce w nowej sytuacji politycznych zmian ustrojowych odbyły się powszechne i bezpośrednie wybory prezydenckie. Zostały one uznane za w pełni demokratyczne i faktycznie suwerenne. Władze polskie na uchodźstwie uznały zatem, że funkcje i zadania prezydenta RP zgodnie z art. 24 Konstytucji z 1935 r. dobiegły końca. Znalazło to wyraz w szczególnym wydarzeniu. W dniu 22 grudnia 1990 r. w Warszawie w siedzibie Sejmu nowo wybrany prezydent „w wolnych i demokratycznych wyborach” Lech Wałęsa składał konstytucyjną przysięgę. Na uroczystość tę przybył ostatni prezydent RP na emigracji, Ryszard Kaczorowski. Przekazał on nowo wybranemu Prezydentowi III Rzeczypospolitej Polskiej insygnia władzy prezydenckiej – komplet pieczęci prezydenta RP, insygnia najwyższego państwowego odznaczenia pochodzącego jeszcze z XVIII wieku - Orderu Orła Białego i flagę prezydenta. Uroczystość ta miała wielorakie aspekty: symboliczne (w znaczeniu symboliki narodowej); psychologiczne (w kategoriach psychologii narodowej, zbiorowej); miała też istotny sens polityczny. Może jednak tak być, że te wszystkie aspekty, oczywiste same przez się dla społeczeństwa polskiego, w odbiorze zagranicznym mogą być mniej zrozumiałe.

Institucja prezydenta w okresie PRL 1947-1952 i 1989-1990

W 1947 roku w nowej sytuacji politycznej przywrócona została instytucja prezydenta. Jak się wkrótce miało okazać, jej znaczenie było formalne, „fasadowe” i z politycznego punktu widzenia – taktyczne, pozornie tylko nawiązując do tradycyjnych instytucji demokratycznych. Prawną podstawą była najpierw ustawa „O trybie wyborów głowy państwa” a następnie tzw. Mała Konstytucja z 1947 roku. Funkcję prezydenta w wyniku wyborów objął jedyny kandydat, Bolesław Bierut – człowiek o skomplikowanej i niezbyt jasnej do dziś przeszłości politycznej. Działacz Komunistycznej Partii Polski przed wojną, członek WKP(b), po 1945 r. jeden z przywódców Polskiej Partii Robotniczej (wkrótce I sekretarz Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej). Odgrywał bardzo istotną rolę w tworzeniu nowego aparatu władzy w powojennej Polsce, a jego załączki – jak wiadomo – powstają w Moskwie jeszcze przed zakończeniem wojny. Ponieważ zagadnienia zmiany ustroju w Polsce i w innych krajach wyzwolonych przez ZSRR spod okupacji hitlerowskiej są znane, dalsze szczegóły nie są tutaj konieczne. Prezydent PRL spełniał tradycyjne funkcje właściwe dla głowy państwa - reprezentuje państwo, zwołuje i zamyka sesje parlamentarne, ma prawo łaski i inicjatywy ustawodawczej i co więcej – prawo wydawania rozporządzeń wykonawczych do ustaw sejmowych. Równolegle powołana została nowa instytucja, obca polskiej tradycji ustrojowej – Rada Państwa. Był to zwierzchni organ dla powstającego w państwie systemu rad narodowych różnych szczebli. Funkcja prezydenta została połączona z funkcją przewodniczącego Rady Państwa.

W 1952 roku Sejm uchwalił konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Ustanawiała ona państwo demokracji ludowej. Konstytucja PRL wzorowana była na modelu przyjętym w ZSRR, zatem instytucja prezydenta została zlikwidowana. W to miejsce utrwalona została instytucja Rady Państwa w roli „kolektywnego prezydenta” (w pewnym stopniu podobnie jak w ZSRR).

Nowa sytuacja powstała pod koniec lat 80. Wieloletni kryzys polityczny po kilku etapach eskalacji został rozwiązany w wyniku obrad tzw. Okrągłego Stołu (luty-kwiecień 1989 r.). W obradach uczestniczyła liczna ogólnokrajowa reprezentacja opozycji oraz przedstawiciele dotychczasowych władz politycznych i państwowych. Wspólnie podpisany dokument „Stanowisko w sprawie reform politycznych” zapoczątkował proces transformacji ustrojowej od państwa typu socjalistycznego do demokratycznego państwa prawa na wzór państw liberalnej demokracji w zachodniej Europie. W wyniku porozumienia m.in. dokonano nowelizacji konstytucji (kwiecień 1989 r.) - przywrócono instytucję prezydenta, ustalono zasady jego wyboru przez Zgromadzenie Narodowe (Sejm i Senat), a nie przez powszechne wybory. Taka zasada była wyrazem kompromisu politycznego dwóch podstawowych sił politycznych – opozycji demokratycznej i dotychczasowych władz PRL. Jedynym kandydatem był gen. Wojciech Jaruzelski, I sekretarz KC PZPR. Dokonał się również polityczny podział władz, wedle również kompromisowej formuły „wasz prezydent (tj. reprezentant układu socjalistycznego), a nasz premier (opozycja demokratyczna)”. Mówiąc ogólnie, przywrócono klasyczny model

prezydencki w parlamentarno-gabinetowym systemie rządów. Prezydent miał więc dość ograniczone kompetencje wykonawczo-ustawodawcze, i ponosił odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu. W. Jaruzelski urząd prezydenta PRL pełnił do 22 grudnia 1990 r.

Prezydent w III Rzeczypospolitej Polskiej (od 1990 r.)

Kolejna nowelizacja konstytucji w 1990 r. wprowadziła nową zasadę wyboru prezydenta – w wyborach powszechnych. Zasada ta nadal obowiązuje i oznacza pełniejszą legitymizację ustrojowej pozycji prezydenta niż tylko w wyborach przez parlament. Do chwili uchwalenia obecnie obowiązującej konstytucji z 1997 r. istniało swoiste „prowizorium konstytucyjne”. Polega ono na tym, że formalnie funkcjonuje jeszcze konstytucja socjalistyczna z 1952 roku. Jest ona jednak sukcesywnie nowelizowana, zwłaszcza w okresie zapoczątkowanych przeobrażeń ustrojowo-demokratycznych. W latach 1989-1992 przeprowadzono sześć nowelizacji. Dotyczyły one stopniowych zmian systemu polityczno-ustrojowego i gospodarczego, a więc: kształtowania konstytucyjnych zasad demokratycznego ustroju politycznego; budowy pluralistycznego systemu politycznego; kształtowania demokracji parlamentarnej; decentralizacji administracji państwowej i budowy administracji samorządowej; gruntownej reformy ustroju gospodarczego.

Rewizja konstytucji dokonana 29 grudnia 1989 r. m.in. przywróciła historyczną nazwę państwa „Rzeczpospolita Polska”, która była zlikwidowana konstytucją socjalistyczną z 1952 r. i zastąpiona nazwą Polska Rzeczpospolita Ludowa. Tym samym została ustanowiona kolejna formacja państwa polskiego, określana jako III Rzeczpospolita – całkowicie suwerenna i demokratyczna (I Rzeczpospolita odnosi się do państwa polsko-litewskiego okresu monarchii, istniejącego do 1795 r.; II Rzeczpospolita – określa niepodległe państwo polskie okresu 1918-1939 i jego kontynuację prawną w okresie wojny, kiedy naczelne władze funkcjonują na emigracji najpierw we Francji i następnie w Londynie). W wielu interpretacjach polityczno-prawnych uznaje się, że III Rzeczpospolita wyraża ciągłość prawną państwowości polskiej w nawiązaniu do II Rzeczypospolitej, z wyłączeniem okresu PRL – jako systemu polityczno-ustrojowego o słabej legitymizacji i obcego polskiej tradycji ustrojowej, o obcej proveniencji. Jest to kwestia bardzo skomplikowana, różne są punkty widzenia, niesposób jej tutaj dokładniej omawiać. Jednakże powyższa uwaga dotycząca konstytucyjnego ustanowienia III Rzeczypospolitej uwydatnia sens polityczny wspomnianej wyżej ceremonii z udziałem ostatniego prezydenta RP na emigracji i pierwszego prezydenta w III RP pochodzącego z istotnie wolnych, demokratycznych wyborów, w których po raz pierwszy też złamano zasadę jednego tylko kandydata na ten urząd.

To wyjaśnia także, przynajmniej w pewnym stopniu, dlaczego prezydentura ostatniego prezydenta PRL określana jest jako „słaba”. Wynika to nie z dotychczasowych zasad konstytucyjnych, ale z ówczesnej realnej sytuacji politycznej. Ostatni prezydent PRL wybrany został w wyniku kontraktu politycznego, umowy zawartej przez dwa różne obozy polityczne. Wybrany został w dodatku zaledwie jednym głosem przeważającym, co było sytuacją bez prece-

densu. Co więcej, *de facto* wybór ten umożliwił nie tyle własny obóz polityczny rodowodu socjalistycznego, ale demokratyczna opozycja. Gen. W. Jaruzelski w roli prezydenta – można powiedzieć – zrozumiał całość sytuacji. Nie mając uznania społecznego, przy słabej akceptacji parlamentarnej, pełnił swój urząd raczej nominalnie niż faktycznie, nie wykorzystując swych kompetencji, usunął się w cień, nie eksponując swej osoby. I w całości specyficznych ówczesnej sytuacji, określenie „słaba prezydentura” w tym konkretnym przypadku ma raczej wymowę bardziej pozytywną niż negatywną.

27 września 1990 r. wprowadzono nową konstytucyjną zasadę wyborów prezydenta: wybory powszechne, równe, bezpośrednie, w głosowaniu tajnym; obowiązuje też zasada bezwzględnej większości głosów (i zwykłej większości, o ile wybory prezydenta przebiegają w II turze). Na podstawie tych zasad 25 listopada 1990 r. prezydentem RP został Lech Wałęsa – przywódca słynnego strajku robotników w Stoczni Gdańskiej w 1980 r., uznany potem jako przywódca opozycji demokratycznej w Polsce. Okres tej prezydentury (trwała do 1995 r.) charakteryzuje kilka ważnych sytuacji. 1/ Wzmocniono reorientację polskiej polityki zagranicznej: w zakresie bezpieczeństwa – ku NATO, i w kierunku „europeizacji” – akces do Unii Europejskiej. 2/ Odbyły się w 1991 r. nie dekretowane politycznie, swobodne wybory do parlamentu. „Żywioł demokratyzacji” sprawił, że nowy sejm był politycznie bardzo rozdrobniony (mandaty uzyskało 29 ugrupowań politycznych, powstało w sejmie 25 klubów i kół poselskich). 3/ Przyspieszono proces transformacji gospodarki w kierunku rynkowym, co odbyło się wielkim kosztem społecznym, ale w dalszych rezultatach – z pozytywnym generalnie skutkiem. 4/ Zintensyfikowano prace nad projektem nowej konstytucji, przebiegały one w kilku etapach, rozpatrywano wiele różnych koncepcji, projekt zgłosił także prezydent. 5/ Uchwalono 23 kwietnia 1992 tzw. Małą Konstytucję – jest to ustawa konstytucyjna o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą. I 6/ 31 maja 1993 r. w sytuacji rozmaitych konfliktów politycznych sejm został rozwiązany przez prezydenta, a następnie odbyły się nowe wybory parlamentarne. W związku z tym prace nad konstytucją rozpoczęto od nowa. Jednocześnie jednym z najważniejszych wyróżników tego okresu był konflikt L. Wałęsy z rządzącą koalicją o model prezydenta.

Kolejna prezydentura trwa dwie kolejne kadencje (od 1995 r.). Wybory prezydenckie wygrał Aleksander Kwaśniewski, przedstawiciel lewicy, zarazem kolejny przewodniczący Komisji Konstytucyjnej. Obiecał on w swym programie wyborczym, że prace nad konstytucją zostaną zakończone. Istotnie – kulminacyjnym momentem okresu 1995-2000 jest uchwalenie Konstytucji RP (2 kwiecień 1997 r.). Jest to tzw. konstytucja pełna: w całości określa ustrój polityczny i gospodarczy państwa; określa podmiot władzy suwerennej, wolności i prawa człowieka i obywatela, system organów państwa, tryb zmiany konstytucji. Jest to konstytucja demokratycznego państwa prawnego o gospodarce rynkowej, która gwarantuje także w pewnym stopniu socjalne bezpieczeństwo obywateli.

Jedną z najważniejszych kwestii konstytucyjnych jest klasyczna zasada trójpodziału władzy i sposób jej zrealizowania w aspekcie nie tylko normatywnym, ale i w praktyce ustrojowej,

w praktyce politycznej. Konstytucja polska przyjmuje (art. 10) nie tylko koncepcję podziału władzy, ale też zasadę równowagi trzech rodzajów władzy – ustawodawczej, wykonawczej i sędziowskiej. Władzę ustawodawczą wykonuje sejm i senat; władzę wykonawczą sprawuje prezydent i Rada Ministrów, władzę sędziowską – sądy i trybunały. Wstęp do konstytucji mówi dodatkowo o współdziałaniu władz. Od przywrócenia w 1989 r. w polskim systemie ustrojowym instytucji prezydenta trwa więc dyskusja nad modelem tego członu władzy wykonawczej, nad zakresem uprawnień prezydenta i jego relacjami wobec innych rodzajów władz. Dyskusja ta wynika z faktu, że polska konstytucja jest wynikiem kompromisu politycznego wobec różnych sił politycznych, które przedstawiały alternatywne projekty konstytucyjne, w tym różne koncepcje modelu władzy. Konstytucja odwołuje się też do trzech różnych systemów wartości: liberalno-demokratycznych, socjaldemokratycznych i chrześcijańsko-demokratycznych. Od początku prac nad konstytucją istniała również kwestia, jak uwzględnić rodzime tradycje konstytucyjno-ustrojowe. Ostatecznie, konstytucja polska jest konstrukcją nie w pełni doskonałą i stwarza możliwości niekiedy sprzecznych interpretacji, zwłaszcza w zakresie relacji Rada Ministrów – prezydent czyli w zakresie dwuczłonowej władzy wykonawczej.

Zgodnie z konstytucją, prezydent pełni – ogólnie mówiąc – cztery główne role ustrojowe: jako głowa państwa, jako organ władzy wykonawczej, jako organ arbitrażu politycznego i organ równoważenia władzy wykonawczej i ustawodawczej. W teorii nie budzi to wątpliwości, w praktyce ustrojowej ujawniają się problemy.

Nie ulega żadnej wątpliwości, że generalnie – zgodnie z polską tradycją demokracji parlamentarnej – odrzucona jest koncepcja systemu prezydenckiego, co do tego istniał i istnieje konsensus. Idea „silnej” prezydentury (jak w USA czy zwłaszcza w modelu przyjętym w Federacji Rosyjskiej) nie jest politycznie i społecznie akceptowana. Występuje więc tendencja do konstytucyjnego ograniczenia władzy prezydenta. Wyraża to m. in. zasada *incompatibilitas*: zakaz łączenia urzędów, stanowisk i funkcji publicznych (art. 132). Znajduje w tym wyraz obawa przed kumulacją w rękach jednostki zbyt wielu stanowisk państwowych. Istniał wspólny motyw wszystkich projektów konstytucyjnych: w Polsce powinien obowiązywać klasyczny system parlamentarno-gabinetowy, tzn. system, w którym niemal decydującą rolę pełni sejm, a władza wykonawcza jest pod jego kontrolą (m. in. tradycja konstytucyjna z początku lat 20. XX wieku). Od początku lat 90. każda większość parlamentarna wyłoniona z najsilniejszych partii politycznych dąży do ograniczenia władzy prezydenta na rzecz sejmu. Tendencjom tym próbował przeciwstawić się prezydent L. Wałęsa, dążąc do zwiększenia swych kompetencji wykonawczych. Proponował on system prezydencko-parlamentarny. Podstawą było założenie, że prezydent o mocnej legitymizacji – wybrany w wyborach powszechnych powinien stać na czele władzy wykonawczej. Istotnie – zdołał uzyskać decydujący wpływ na nominacje w zakresie spraw zagranicznych i obronności (tzw. „resorty prezydenckie”). Dokonało się to jednak na granicy legalności podjętych działań lub metodą „nadinterpretacji” konstytucji. Takie działania prezydenckie – wydaje się – były dość typowe w owej

epoce transformacji ustrojowej także w niektórych innych państwach. Konflikty polityczne prezydenta z sejmem i z rządem o zakres władzy skutkowały jednak tak, że w toku kontynuowanych prac nad konstytucją, wpisywano do niej postanowienia ograniczające tę władzę. Sytuację tę scharakteryzował prof. prawa Lech Falandysz (w owym czasie także szef Kancelarii Prezydenta), który w swej książce „Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej” – Warszawa 1998, str. 25) ocenił działania Komisji Konstytucyjnej: ...”Komisja Konstytucyjna włożyła w dzieło ograniczania władzy prezydenckiej sporo pracy, wedle następującej metody: za każdym razem, gdy prezydent Wałęsa korzystał ze swych uprawnień wbrew woli sejmowej większości, Komisja skrupulatnie zapisywała w projekcie konstytucji, że coś takiego nie może się już nigdy powtórzyć. Można więc nawet powiedzieć, że ustroj państwa zapisano w konstytucji przeciwko Lechowi Wałęsie, podobnie jak uczyniono to już wcześniej, w konstytucji marcowej 1921 roku, przeciwko Józefowi Piłsudskiemu” (którego „podejrzewano” o skłonności dyktatorskie – JK).

Ogólna tendencja do ograniczenia władzy prezydenta znajduje wyraz m.in. w dość szczegółowym określeniu tzw. prerogatyw prezydenta – tzn. zakresu czynności samodzielnych, nie wymagających kontrasygnaty. Art. 144 ust. 3 wymienia więc 30 możliwych aktów prezydenta. Dotyczą one m. in. zarządzania wyborów do parlamentu, inicjatywy ustawodawczej, zarządzania referendum, podpisania lub odmowy podpisania ustawy, wniosków do Trybunału Konstytucyjnego, powoływania [nominacji] sędziów, Prezesów Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, Trybunału Konstytucyjnego. Prerogatywą jest „skrócenie” kadencji sejmu (art. 98), ale tylko w ściśle określonej sytuacji – gdy sejm nie przedłoży w ustawowym czasie ustawy budżetowej (art. 225) i wtedy, kiedy sejm nie może powołać rządu nawet zwykłą większością głosów (art. 155). Należy zwrócić uwagę na istotną kwestię: prezydent może skrócić kadencję sejmu, ale nie może „rozwiązać” sejmu; nie może powołać własnego rządu; nie ma żadnych „resortów prezydenckich” (ministerstwo spraw zagranicznych, ministerstwo obrony narodowej, ministerstwo spraw wewnętrznych) będących co do samodzielnej nominacji – w gestii prezydenta. Ograniczone jest prawo weta – m. in. prezydent nie może zawetować ustawy budżetowej (art. 224). Prezydent nie ma też samodzielności w ratyfikowaniu i wypowiedaniu umów międzynarodowych. W tym zakresie musi być najpierw wyrażona zgoda przez ustawę sejmową (art. 89).

Institucja prezydenta skonstytucjonalizowana jest w rozdziale V; rozdział ten usytuowany jest między rozdziałem IV – Sejm i Senat, a rozdziałem VI – Rada Ministrów i Administracja rządowa. Taki układ tekstu określa miejsce prezydenta w systemie podziału władzy i jego pozycję ustrojową. Jest więc czynnikiem równoważącym dwa człony - władzę ustawodawczą i władzę wykonawczą. Wynika stąd też interpretacja, że prezydent pełni rolę arbitra politycznego, zwłaszcza w rozstrzygnięciu konfliktów między parlamentem a rządem.

Uogólniając, można stwierdzić, że model polskiej prezydentury nie daje się jednoznacznie sklasyfikować i jest też nieraz sprzecznie interpretowany. Nie ulega wątpliwości, że nieudana była próba tworzenia systemu quasi-prezydenckiego przez L. Wałęsę metodą faktów dokona-

nych lub aktów prawnych wątpliwych co do ich legalności. Istnieje z kolei nurt interpretacyjny, choć o niewielkim zasięgu, że system polskiej prezydentury jest zbliżony do systemu semiprezydencyjnego (półprezydencyjnego), nawiązujący do rozwiązań w V Republice Francuskiej. Cechami charakterystycznymi dla tego systemu są: wybór prezydenta w wyborach powszechnych – a więc legitymizacja jego pozycji w imieniu narodu; istnienie dwuczłonowej egzekutywy (prezydent i rząd) – a prezydent nie ponosi odpowiedzialności politycznej przed parlamentem, i wiele swych funkcji wykonuje samodzielnie, bez koniecznej zgody rządu (ministrów); rząd ponosi odpowiedzialność polityczną przed prezydentem. W warunkach polskich dwa pierwsze elementy istnieją, ale nie trzeci. Wspomniana więc interpretacja ma wątpliwe podstawy, gdyż system semiprezydencyjny stanowi w istocie rzecz pewną symbiozę systemu prezydenckiego i systemu parlamentarnego, w związku z czym występuje też określenie „system prezydencko-parlamentarny”. Taka sytuacja jednak w Polsce nie występuje. Wobec tego rozważana jest jeszcze inna interpretacja: system rządów premierowsko-prezydencki. Ale i taka linia interpretacyjna budzi wątpliwości. W nazwie tego systemu nie występuje czynnik parlamentarny – a jego duży udział w sprawowaniu władzy w RP jest niewątpliwy (uprawnienia ustawodawcze, kontrolne, kreacyjne). Z kolei nazwa tego systemu eksponuje znaczenie ustrojowe premiera i prezydenta. Co prawda pozycja prezesa Rady Ministrów w konstytucji z 1997 r. uległa wzmocnieniu, ma bardzo liczne kompetencje wykonawcze i pełni kierowniczą rolę w Radzie Ministrów. Nie ma jednak tak silnej pozycji, jak w tzw. systemie kanclerskim. Również prezydent – ma wpływ na powołanie rządu, jest najwyższym reprezentantem Rzeczypospolitej, gwarantem ciągłości władzy państwowej, stoi na straży przestrzegania konstytucji, ale wszystkie jego konstytucyjne uprawnienia nie gwarantują mu całkowicie samodzielnej roli, o czym już była mowa. Inną kwestią jest to, że ramy uprawnień prezydenta mogą być wypełnione bogatą treścią, tyle, że nie zależy to już od samych unormowań konstytucyjnych, ale od aktywności prezydenta, od tego, co nieraz określa się jako „styl prezydentury”. Jest to kwestia predyspozycji osobowościowych, a nie kwestia prawna, przyjmując jednak, że styl prezydentury mieści się w formach pełnej legalności.

Tak więc konstytucja polska jako całość, i w poszczególnych jej częściach jest krytykowana. Wyrażany jest m. in. pogląd, że twórcy konstytucji z 2 kwietnia 1997 roku zahamowali proces tworzenia ustroju parlamentarno-prezydenckiego. Opowiedzieli się za ustrojem parlamentarnym z dominującą pozycją sejmu w systemie ustrojowym państwa. To oznacza jednak, podobnie jak w przypadku konstytucji marcowej z 1921 roku, niedomaganie systemu wykonawczego państwa. Prezydent ma niewielki zakres samodzielnie wykonywanej władzy, aby mógł oddziaływać na zachowanie równowagi między organami władzy ustawodawczej i wykonawczej. Twórców konstytucji z 1997 roku – pisze prof. Michał Pietrzak („Prezydent w konstytucjach polskich XX wieku”, op. cit. str. 111-112) – cechowała nieufność do instytucji prezydenta i obawa, by nie wykorzystał przyznanej mu władzy do ograniczenia pozycji ustrojowej sejmu.

Trzeba też wskazać, że rozwiązania konstytucyjne dotyczące w ogóle systemu rządów i pozycji ustrojowej prezydenta w ramach dwuczłonowej egzekutywy są niezbyt klarowne. Także koncepcja ustrojowa prezydent-arbiter nie znajduje jasnego odzwierciedlenia w normach konstytucji, prezydent nie posiada wystarczających instrumentów arbitrażu wobec parlamentu. Jeśli uwzględnić, że pełni on też rolę klasycznej głowy państwa, to model prezydentury w Polsce istotnie jest niezbyt jednoznacznie określony. Dlatego też w praktyce politycznej niejednokrotnie powstaje realny spór o kompetencje prezydenta – zwłaszcza w relacji prezydent-rząd. Na tym tle formułowane są postulaty zmiany konstytucji. Zgłaszane są one zwłaszcza w sytuacjach konfliktowych i przez różne frakcje polityczne. Natomiast istnieje również przekonanie, że konstytucji nie wolno zmieniać, zwłaszcza fragmentarycznie, wskutek doraźnego zapotrzebowania politycznego. Zmiany mogą być wprowadzone całościowo, kompletnie, po długim okresie funkcjonowania konstytucji, kiedy dobrze poznane zostaną wszystkie aspekty zagadnienia. Takiemu poznaniu służą realizowane przez Polskie Towarzystwo Prawa Konstytucyjnego badania nad podstawowymi problemami stosowania konstytucji RP, które obejmują również zagadnienia teoretyczno-prawne.

Nota bibliograficzna

Polska literatura dotycząca instytucji prezydenta, zarówno w innych krajach jak i w Rzeczypospolitej Polskiej jest niezwykle bogata i ma ona różny charakter: historyczny, doktrynalny, prawno-porównawczy. Instytucję prezydenta charakteryzują również wszystkie podręczniki prawa konstytucyjnego autorstwa najwybitniejszych konstytucjonalistów z różnych uniwersytetów. Wskazano więc tylko wybrane opracowania, zdaniem autora mające istotniejsze znaczenie:

- [1] Ajnenkiel A., Drzycimski A., Paradowska J., Prezydenci Polski, Warszawa 1991
- [2] Gebethner S., Modele rządów prezydenckich, Warszawa 1982
- [3] Chorążewska A., Model prezydentury w praktyce politycznej po wejściu w życie Konstytucji RP z 1997 r., Wydawnictwo Sejmowe Warszawa 2008
- [4] Ciapała J., Prezydent w systemie ustrojowym Polski (1989-1997), Wydawnictwo Sejmowe Warszawa 1999
- [5] Grzybowski M., System rządów w Konstytucji Rzeczypospolitej polskiej z 2 kwietnia 1997 r., w: pr. zb. Ciągłość z zmianą w systemach ustrojowych, Kraków 1999
- [6] Mojak R., Stanowisko konstytucyjne Prezydenta RP w Małej Konstytucji z 17 X 1992 r., „Przegląd Sejmowy” 1993 nr 2
- [7] Mojak R., Instytucja Prezydenta RP w okresie przekształceń ustrojowych, Lublin 1995 wyd. II

- [8] Mojak R., Pozycja ustrojowa Prezydenta RP w świetle nowej konstytucji, „Państwo i Prawo” 1997, zesz. 11-12
- [9] Osiński J., Pytlik B., Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, w: Prezydent w państwach współczesnych, red. Joachim Osiński, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2000
- [10] Pietrzak M., Prezydent w konstytucjach polskich XX wieku, w: tenże, Demokratyczne, świeckie państwo prawne, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1999
- [11] Popławska E., Instytucja prezydenta w systemie politycznym V Republiki Francuskiej, Warszawa 1995
- [12] Pułło A., System prezydencki, w: Konstytucyjne systemy rządów, pod red. M. Domagały, Warszawa 1997
- [13] Pułło A., Podział władzy. Aktualne problemy w doktrynie prawa i współczesnej dyskusji konstytucyjnej w Polsce, „Przegląd Sejmowy” 1993, nr 3
- [14] Stelmach A., Prezydent Federacji Rosyjskiej – tęsknota za jedynowładztwem, w: tenże, Zmiana i stabilność w systemie politycznym współczesnej Rosji, Wyd. Naukowe UAM Poznań 2003
- [15] Witkowski Z., Prezydent Republiki w systemie ustrojowym współczesnych Włoch, Toruń 1991
- [16] Witkowski Z., Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej (1921-1935), Warszawa-Poznań-Toruń 1987

Summary

Institution of the President in the republic of Poland

The article presents the institution of the President against the background of the government regime's evolution between 18th and 20th century. During this period a new model had been shaped based on separation of powers and balance between the head of the state, government (executive) and the Judiciary Branch.

Author divided the history of the Presidential Office in Poland into four periods: the Second Republic of Poland (1918-1939), first years of the People's Republic of Poland (1947-1952), late years of the People's Republic of Poland (1989-1990) and the Third Republic of Poland (1990 -). Each of the period is different mainly because of the position and power of the President which directly depends on the Constitution, however political circumstances are not irrelevant in this matter.

The dissertation attempts to describe all periods and comment them from the modern (current) point of view.

Author spots that there's been always conflict and dilemma between the idea of the strong presidency and weaker presidency.

This tendency had been very visible during the Presidency of Lech Walesa, who had been trying to create the stable and firm institution of the President. New Constitution of the Polish Republic 1997 situated the President in accordance with the idea of the balance of power and division of powers.

Role of the President depends currently on the political situation and the personal skills (even charisma) of the person who had been elected.

Key words: President, Republic of Poland, Constitution, People's Republic of Poland.

Matej Sýkora

Priame dane v Európskej únii a praktické dôsledky ich ukladania

Úvodná poznámka

Slovenská republika je členským štátom Európskej únie a jej obyvatelia, ako aj podnikateľské subjekty registrované na jej území, hojne využívajú slobodný pohyb osôb, kapitálu, tovaru i služieb. Z tohto dôvodu mám za to, že poznať vzťahy medzi právnymi úpravami členských štátov Európskej únie a jej rodiacim sa zákonodarstvom je nanajvýš aktuálne.

Predmetom tohto príspevku bude nielen právna úprava priamych daní vo vybraných krajinách Európskej únie, ale aj jej prepojenie na právne akty Európskych spoločenstiev. Treba povedať, že v porovnaní s takmer harmonizovanými nepriamymi daňami sú priame dane stále doménou členských štátov. Avšak ani táto skutočnosť neznamená, že tu nejestvujú žiadne limity pre ukladanie priamych daní. V súčasnosti je totiž pomerne ustálená judikatúra Súdneho dvora Európskych spoločenstiev (ďalej aj skrátená verzia - Európsky súdny dvor - ESD), ktorá pre ukladanie priamych daní vymedzuje členským štátom celkom konkrétne hranice. Aj z tohto dôvodu mám za to, že je aktuálne sa odborne zaoberať touto problematikou so zreteľom na medzinárodné prepojenia.

Priame dane v Európskej únii všeobecne

Pokiaľ sa týka analýzy právnych aktov Európskych spoločenstiev v súvislosti s priamymi daňami, je potrebné začať so Zmluvou o založení Európskeho spoločenstva (ďalej len Zmluva o ES). Ide o články 90 – 93 (predmetné články sú číslované na základe Konsolidovaného znenia Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, publikovaného dňa 29.12.2006 v Úradnom vestníku Európskej únie pod číslom C 321 E/37. Aj ďalej v texte je uvádzané číslovanie článkov na základe tohto znenia ak nebude uvedené inak). Článok 90 zakazuje vládam na dovážané výrobky uvažovať iné (t.j. vyššie, znevýhodňujúce) dane, ako sú uplatňované na domáce výrobky; článok 91 ustanovuje, že v prípade vývozu výrobkov do iných členských štátov, nesmie refundácia daní prevýšiť objem daní, ktoré boli pôvodne vybrané. Článok 92 zakazuje zvýhodnenie vývozu do členských krajín Európskeho spoločenstva formou úľav na priamych daniach a naopak tiež zakazuje postih dovozu z členských krajín daňovými opatreniami. Cieľom primárneho komunitárneho práva Európskych spoločenstiev je okrem iného vytvoriť

a udržať vnútorný trh spoločenstiev, ktorý je postavený na báze voľného pohybu osôb, tovaru, služieb a kapitálu¹. V kontexte ukladania priamych daní je potrebné uviesť, že články Zmluvy o ES, ktoré boli uvedené vyššie, sa zaoberajú priamymi daňami explicitne, avšak z judikatúry ESD vyplýva, že pri ukladaní priamych daní je potrebné rešpektovať aj ďalšie články Zmluvy o ES tak, aby neboli ohrozené žiadne zo slobôd Európskej únie, garantované v jej základných dokumentoch (napr. sloboda usadiť sa, voľný pohyb kapitálu...).

Keďže v súvislosti s daňovo – právnou problematikou Európskej únie je často spomínaná harmonizácia, je dôležité odpovedať si na otázku čo vlastne slovo daňová harmonizácia znamená. Pod daňovou harmonizáciou rozumieme približovanie a prispôbovanie sa národných daňových systémov a jednotlivých daní na základe dodržiavania spoločných pravidiel zúčastnených krajín. Má umožniť, aby dane neboli prekážkou voľného pohybu osôb, kapitálu, tovaru a služieb medzi štátmi. Pokiaľ sa týka prvopočiatkov daňovej harmonizácie, je treba uviesť, že krátko po 2. svetovej vojne boli v novodobej Európe realizované daňové reformy, v ktorých sa už odrážajú začiatky koordinácie v priamom zdaňovaní. Ďalším obdobím, v ktorom dochádza k výraznejším zmenám v oblasti priameho zdaňovania, sú 80. roky minulého storočia, kde sa začína stále viac presadzovať myšlienka harmonizácie jednotlivých právnych systémov v oblasti priameho zdaňovania nad možnosťou systematickej harmonizácie na úrovni Európskej únie. Táto myšlienka vychádzala z princípu subsidiarity, ktorý znamená, že v oblastiach, v ktorých nemá Európska únia výhradnú právomoc, vyplývajúcu z jej právnych aktov, môže zasiahnuť len v prípade, že cieľ stanovený v zmluve bude lepšie dosiahnutý Úniou než členským štátom konajúcim samostatne.²

Právne akty Európskych spoločenstiev týkajúce sa priamych daní

Na úvod tejto časti by som rád uviedol systematické rozdelenie priamych daní. Daňové právo Európskych spoločenstiev upravuje, pokiaľ ide o priame dane:

- 1) daň z príjmu fyzických osôb,
- 2) daň z korporácií,
- 3) daň z navýšenia kapitálu.³

Treba povedať, že v zmysle teórie daňového práva sú priame dane tie, pri ktorých je daňovník totožný s destinátorom dane. Daňovník je teda osoba totožná so subjektom daňovej povinnosti, ktorá má podľa zámeru zákonodarcu daň hospodársky znášať a skutočne ju aj odvádzať. Táto osoba je nositeľom daňového bremena.⁴ Priame dane upravujú najmä tieto právne akty Európskych spoločenstiev:

¹ ŠTRKOLEC, M.: Vybrané právne aspekty zdaňovania elektronického obchodu v právnom prostredí Slovenskej republiky, In: Daně 11/2005, LexisNexis CZ s. r. o., Praha, 2005, s. 9

² NOVOTNÝ, M: Prezentácia počas návštevy SRN – október 2006, In: Ursula Fischer: Besuch aus der Slowakei, BEZIRK 1/2 2007, Oberfinanzdirektion Münster, Münster SRN 2007, str. 18

³ BAKEŠ, M. a kol.: Finanční právo, C. H. BECK, Praha, 2003, s. 200

⁴ BABČÁK, V.: Daňové právo, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice, 2005, s. 25

1) Smernica Rady z 23. júla 1990 o spoločnom systéme zdaňovania pri zlúčeníach, rozdeleniach, prevodoch majetku a výmene akcií týkajúcich sa spoločností rôznych členských štátov (90/434/EHS) v znení zmien a doplnení. Táto smernica upravuje problematiku odkladu zdaňovania kapitálových výnosov z definovaných medzinárodných splnutí alebo reorganizácií v rámci Európskej únie. Vytvára sa tu spoločný systém zdanenia, podľa ktorého kapitálové výnosy, vzniknuté fúziami, transfermi, rozdelením firiem alebo vzájomnou výmenou akcií, nebudú zdaňované v dobe vykonávania príslušnej operácie, ale až v okamihu, keď je vzniknutý výnos zrealizovaný.

2) Smernica Rady z 23. júla 1990 o spoločnom systéme zdaňovania uplatňovanom v prípade materských spoločností a dcérskych spoločností v rozličných členských štátoch (90/435/EHS) v znení zmien a doplnení. Jej cieľom je zamedzenie dvojitého zdanenia dividend, ktoré sú rozdeľované od dcérskej spoločnosti do materskej v inej členskej krajine. Ide nielen o dividendy, ale o akékoľvek presuny majetku v rámci celého holdingu. Tento právny akt je zameraný na zredukovanie rozdielov medzi pravidlami zdaňovania národných spoločností a spoločností pôsobiacich na území Európskej únie. Tento právny akt sleduje najmä dva ciele:

a) zaistiť, že členský štát materskej spoločnosti sa buď drží zdaňovania ziskov dcérskej spoločnosti na území iného členského štátu, alebo, pokiaľ zdaní jej zisky, oprávňuje materskú spoločnosť odpočítať si z celkového objemu dane z príjmu spoločnosti daň zaplatenú dcérskou spoločnosťou v inom členskom štáte a

b) vyňať zo zdanenia výnosy distribuované dcérskou spoločnosťou materskej spoločnosti.

3) Dohovor z 20. augusta 1990 o zamedzení dvojitého zdanenia v súvislosti s úpravou zisku združených podnikov (90/436/EHS) v znení zmien a doplnení. Tento dohovor upravuje situáciu dvojitého zdanenia pridružených podnikov. Ide o to, že kým vyrovnanie v jednej krajine spočíva v prirátaní zisku, druhá krajina nie je pripravená a ani ochotná zisk odpočítať. Dochádza tu ku kolízii právnych systémov jednotlivých členských štátov Európskej únie. Tým pre pridružené podniky vzniká neúmerne prekročenie uloženej dane.

4) Smernica Rady z 19. decembra 1977 o vzájomnej pomoci príslušných úradov členských štátov v oblasti priamych daní (77/799/EHS) v znení zmien a doplnení.

Okrem vyššie uvedených právnych aktov je však potrebné venovať pozornosť tiež právnym aktom Európskych spoločenstiev, ktoré majú charakter odporúčaní a postupne sa k nim prihlíada pri novelizáciách vnútroštátnych právnych predpisov. Ide najmä o :

1) Odporúčanie Komisie z 21. decembra 1993 o zdanení určitých položiek príjmu, získaných osobami v členskom štáte, v ktorom nemajú trvalý pobyt (94/79/EC),

2) Odporúčanie Komisie z 25. mája 1994, týkajúce sa zdaňovania malých a stredných podnikov (94/390/EC).

Právnymi aktmi Európskych spoločenstiev bol ovplyvnený aj zákon číslo 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov, ktorý vymedzuje aj osobu daňovníka členského štátu Európskej únie. Daňovníkom členského štátu Európskej únie je fyzická osoba alebo právnická osoba, ktorá podlieha zdaneniu na území tohto členského štátu Európskej

právnická osoba, ktorá podlieha zdaneniu na území tohto členského štátu Európskej únie z príjmov plynúcich zo zdrojov na území tohto členského štátu Európskej únie, ako aj zo zdrojov mimo územia tohto členského štátu Európskej únie a ktorá na území Slovenskej republiky nie je daňovníkom s neobmedzenou daňovou povinnosťou⁵.

Európska komisia tiež v nedávnej dobe predstavila niekoľko iniciatív, ktoré majú za cieľ, aby národné systémy priamych daní boli v súlade ako s komunitárnym právom, tak aj navzájom (komuniké z 19.12.2006 – COM 2006 823 final)⁶. Základné ciele spoločného prístupu v otázkach daní sú nasledovné:

- 1) vylúčenie diskriminácie a dvojitého zdanenia,
- 2) predchádzanie neúmyselnému nezdaneniu a daňovým únikom,
- 3) zredukovanie nákladov zhody spojené s tým, ak je niekto subjektom viac ako jedného daňového systému.

Európska komisia je presvedčená, že medzinárodným skupinám je potrebné umožniť, aby boli pre všetky ich aktivity v rámci Európskej únie zdaňované na základe spoločnej konsolidovanej korporátnej daňovej základne a ohlásila záujem prezentovať súhrnný legislatívny návrh pre Spoločný Konsolidovaný Korporátny Daňový Základ (CCCTB – Common Consolidated Corporate Tax Base) v roku 2008. Bude sa to však týkať iba spôsobilých spoločností, ktoré si zvolia takýto spôsob zdaňovania. Treba povedať, že táto iniciatíva Európskej komisie nemá za cieľ nahradiť existujúce národné daňové systémy jednotným komunitárnym systémom, iba sa snaží vylepšiť kooperáciu medzi členskými štátmi a koordináciu ich príslušných legislatív v záujme zaistenia hladkého fungovania 27 rôznych národných systémov v kontexte vnútorného trhu.⁷

Priame dane vo svetle judikatúry Súdneho dvora Európskych spoločenstiev

Súdny dvor Európskych spoločenstiev svojimi rozhodnutiami taktiež ovplyvňuje spôsob ukladania priamych daní v prostredí Európskej únie, čo sa prejavuje aj v nasledovných jeho rozhodnutiach:

Rozsudok Súdneho dvora Európskych spoločenstiev vo veci C - 451/05 (Elisa)

Rozsudok ESD z 11. októbra 2007 vo veci, ktorej predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím Cour de cassation (Francúzsko) a ktorý súvisí s konaním: Européenne et Luxembourgeoise d'investissements SA (ELISA) proti Directeur général des impôts, Ministère public.

Návrh na začatie prejudiciálneho konania sa týka výkladu článku 43 Zmluvy o ES a článku 56 Zmluvy o ES, ako aj článku 1 ods. 1 smernice Rady 77/799/EHS z 19. decembra 1977,

⁵ BALKO, L., BABČÁK, V. a kol.: Finančné právo, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava, 2006, s. 267 a 285

⁶ <http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l31058.htm>

⁷ <http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l31058.htm>

týkajúcej sa vzájomnej pomoci kompetentných orgánov členských štátov v oblasti priameho a nepriameho zdaňovania, zmenenej a doplnenej smernicou Rady 92/12/EHS z 25. februára 1992 (ďalej len Smernica 77/799/EHS). Predmetný návrh bol podaný v rámci sporu medzi *Européenne et Luxembourgeoise d'investissements SA* (ďalej len „ELISA“) a generálnym riaditeľom daňovej správy, či táto spoločnosť podlieha dani z trhovej hodnoty nehnuteľného majetku, ktorý vlastní právnické osoby vo Francúzsku (ďalej len „sporná daň“).

Keďže ide o pomerne rozsiahly rozsudok, uvediem niekoľko zásadných právnych stanovísk, ktoré sú nepochybne aj prakticky uplatniteľné. Podstatou sporu bolo to, že ELISA ako holdingová spoločnosť podľa luxemburského práva vlastnila vo Francúzsku nehnuteľnosti a na základe Všeobecného daňového zákonníka podliehala dani z trhovej hodnoty nehnuteľného majetku. Predmetná holdingová spoločnosť uvedenú daň zaplatiť odmietla a po sérii súdnych sporov vo Francúzsku bola vec predložená Európskemu súdному dvoru, aby niekoľko zásadných právnych otázok posúdil prejudiciálne:

1. Bránia článok 43 a nasl. a článok 56 a nasl. Zmluvy o ES (články Zmluvy o ES sú číslované v zmysle Konsolidovaného znenia, ako je to uvedené na strane 1 tohto príspevku, takéto číslovanie bude použité aj v ďalších rozsudkoch) právnej úprave, akou je právna úprava obsiahnutá vo francúzskom Všeobecnom daňovom zákonníku, ktorá poskytuje právnickým osobám so skutočným centrom riadenia vo Francúzsku možnosť oslobodenia od spornej dane a ktorá v prípade právnických osôb so skutočným centrom riadenia na území inej krajiny, hoci by išlo o členský štát Európskej únie, podmieňuje túto možnosť existenciou dohody o administratívnej pomoci v boji proti daňovým únikom a vyhýbaniu sa plateniu daní uzavretej medzi Francúzskom a takýmto štátom alebo skutočnosťou, že podľa zmluvy obsahujúcej ustanovenie o zákaze diskriminácie z dôvodu štátnej príslušnosti nesmú byť tieto právnické osoby zdaňované viac ako právnické osoby so skutočným centrom riadenia vo Francúzsku?

2. Predstavuje daň, akou je sporná daň, daň z kapitálu v zmysle článku 1 Smernice 77/799/EHS?

3. V prípade kladnej odpovede, bránia povinnosti, ktoré členským štátom ukladá v oblasti vzájomnej pomoci v daňových veciach Smernica 77/799/EHS, tomu, aby členské štáty uplatňovali podľa dvojstrannej dohody o administratívnej pomoci v daňových veciach povinnosti rovnakej povahy, pričom vylúčia jednu skupinu daňovníkov, akou sú luxemburské holdingové spoločnosti?

4. Ukladajú článok 43 a nasl. a článok 56 a nasl. Zmluvy o ES členskému štátu, ktorý uzavrel s inou krajinou, či už členským štátom Európskej únie alebo nie, dohodu obsahujúcu ustanovenie o zákaze diskriminácie v oblasti daní, povinnosť priznať právnickej osobe, ktorá má skutočné centrum riadenia na území iného členského štátu, rovnaké výhody, ako sú výhody stanovené v tomto ustanovení, ak táto osoba vlastní jednu alebo viac nehnuteľností na území prvého členského štátu a druhý členský štát nie je viazaný voči prvému obdobným ustanovením?“

ESD rozhodol nasledovne:

1. Daň z trhovej hodnoty nehnuteľného majetku, ktorý vlastní právnické osoby vo Francúzsku, predstavuje daň podobnej povahy, ako sú dane uvedené v článku 1 ods. 3 Smernice 77/799/EHS, ktoré sú vyberané z časti kapitálu v zmysle článku 1 ods. 2 tejto smernice.

2. Smernica 77/799/EHS a osobitne jej článok 8 ods. 1 nebránia tomu, aby dva členské štáty boli viazané medzinárodnou zmluvou o zamedzení dvojitého zdanenia a stanovení pravidiel vzájomnej administratívnej pomoci v oblasti daní z príjmov a kapitálu, ktorá zo svojej pôsobnosti v členskom štáte vylučuje kategóriu daňovníkov dane patriacej do uvedenej smernice, pokiaľ právna úprava alebo administratívna prax členského štátu, ktorý má poskytnúť informáciu, nedovoľujú príslušnému orgánu, aby získaval alebo využíval tieto informácie na vlastné účely uvedeného členského štátu, čo musí overiť vnútroštátny súd.

3. Článok 56 Zmluvy o ES sa má vykladať v tom zmysle, že bráni vnútroštátnej právnej úprave, o akú ide vo veci samej, ktorá oslobodzuje spoločnosti so sídlom vo Francúzsku od dane z trhovej hodnoty nehnuteľného majetku, ktorý vlastní právnické osoby vo Francúzsku, zatiaľ čo vo vzťahu k spoločnostiam so sídlom v inom členskom štáte toto oslobodenie podmieňuje existenciou dohody o administratívnej pomoci v boji proti daňovým únikom a vyhýbaniu sa plateniu daní uzavretej medzi Francúzskou republikou a takýmto štátom alebo skutočnosťou, že podľa zmluvy obsahujúcej ustanovenie o zákaze diskriminácie z dôvodu štátnej príslušnosti nesmú byť tieto spoločnosti zdaňované viac ako spoločnosti so sídlom vo Francúzsku, a neumožňuje spoločnosti usadenej v inom členskom štáte, aby poskytla dôkazy umožňujúce stanoviť totožnosť fyzických osôb, ktoré sú jej akcionármi alebo spoločníkmi.

Vo odôvodnení k tomuto rozsudku sa ESD venoval aj prepojeniam medzi Zmluvou o ES ako základným dokumentom Európskej únie a daňovým zákonodarstvom členských štátov EÚ v oblasti priamych daní. Tento rozsudok je jedným z tých, ktoré stanovujú určité limity pre ukladanie priamych daní v EÚ. Kľúčovými právnymi otázkami riešenými týmto rozsudkom je to, či francúzske právne predpisy, na základe ktorých francúzske orgány aj postupovali a luxemburskej holdingovej spoločnosti nepriznali oslobodenie od dane, kým francúzskym rezidentom takéto oslobodenie priznávali, sú v súlade s voľným pohybom kapitálu a slobodou usadiť sa v zmysle Zmluvy o ES. Kým ESD v prípade slobody usadiť sa konštatoval, že o túto slobodu v tomto konaní nepôjde; pokiaľ sa týka voľného pohybu kapitálu, v tomto prípade konštatoval, že francúzske právne predpisy sú v rozpore s touto slobodou. V tomto ohľade je na úvod dôležité pripomenúť, že z ustálenej judikatúry vyplýva, že hoci priame dane patria do právomoci členských štátov, členské štáty ich musia uplatňovať v súlade s právom Spoločenstva (ide najmä o tieto rozsudky: zo 7. septembra 2004, Manninen, C-319/02, Zb. s. I-7477, bod 19; zo 6. marca 2007, Meilicke a i., C-292/04, zatiaľ neuverejnený v Zbierke, bod 19, a z 24. mája 2007, Holböck, C-157/05, zatiaľ neuverejnený v Zbierke, bod 21). Z judikatúry ESD rovnako vyplýva, že opatrenia zakázané článkom 56 Zmluvy o ES ako obmedzenia pohybu kapitálu zahŕňajú opatrenia, ktoré sú spôsobilé odradiť

nerezidentov od investovania v členskom štáte alebo odradiť rezidentov tohto členského štátu od investovania v iných štátoch (rozsudok Festersen). Z toho plynie, že požiadavky stanovené vnútroštátnou právnou úpravou, o ktorú ide vo veci samej, na oslobodenie od spornej dane, robia investície do nehnuteľností vo Francúzsku menej atraktívne pre spoločnosti nerezidentov, akými sú holdingové spoločnosti založené podľa luxemburského práva. Uvedená právna úprava teda predstavuje pre dotknuté právnické osoby obmedzenie zo zásady voľného pohybu kapitálu, ktoré je vo všeobecnosti zakázané článkom 56 Zmluvy o ES. ESD mal za preukázané, že obmedzenie vyplývajúce zo spornej dane nie je odôvodnené naliehavým dôvodom všeobecného záujmu, čo by bolo v tejto situácii jediným dôvodom, prečo by predmetné predpisy mohli voľný pohyb kapitálu obmedzovať. Aj z iných rozhodnutí ESD vyplýva, že boj proti daňovým únikom predstavuje naliehavý dôvod všeobecného záujmu, ktorý môže odôvodniť obmedzenie voľného pohybu kapitálu. Ide najmä o rozsudok: z 30. januára 2007; Komisia/Dánsko, C-150/04, zatiaľ neuverejnený v Zbierke a rozsudok vo veci Centro di Musicologia Walter Stauffer. Predmetné obmedzenie však musí byť vhodné na sledovaný cieľ a nesmie ísť nad rámec toho, čo je na dosiahnutie tohto cieľa nevyhnutné. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že podľa ustálenej judikatúry možno odôvodnenie založené na boji proti daňovým únikom pripustiť iba vtedy, ak sa týka úplne umelých konštrukcií, ktorých cieľom je obísť daňové právo, čo vylučuje akúkoľvek všeobecnú domnienku daňových únikov. Všeobecná domnienka daňových únikov alebo vyhýbania sa plateniu daní teda nemôže postačovať na odôvodnenie daňového opatrenia, ktoré je na ujmu cieľov Zmluvy o ES. V tejto súvislosti je potrebné vnímať rozsudky z 26. septembra 2000, Komisia/Belgicko, C-478/98, Zb. s. I-7587; zo 4. marca 2004, Komisia/Francúzsko, C-334/02, Zb. s. I-2229, ako aj z 12. septembra 2006, Cadbury Schweppes a Cadbury Schweppes Overseas, C-196/04, Zb.. Právne predpisy Francúzskej republiky preto ESD vyhlásil za nesúladne s právnymi aktmi Európskych spoločenstiev. Pokiaľ totiž holdingové spoločnosti, založené podľa luxemburského práva, žiadajú o oslobodenie od spornej dane, francúzske daňové orgány môžu požadovať od samotných týchto spoločností poskytnutie dôkazov, ktoré považujú za nevyhnutné na to, aby bola zabezpečená plná transparentnosť ich vlastníckych práv a štruktúry spoločníkov, a to nezávisle od existencie dohody o administratívnej pomoci alebo od zmluvy obsahujúcej ustanovenie o zákaze diskriminácie v daňovej oblasti. Francúzska právna úprava, o ktorú ide vo veci samej, neumožňuje spoločnostiam, ktoré nepatria do pôsobnosti dohody o administratívnej pomoci ani zmluvy obsahujúcej ustanovenie o zákaze diskriminácie v daňovej oblasti, ale investovali do nehnuteľného majetku vo Francúzsku, aby predložili dôkazy umožňujúce stanoviť totožnosť svojich akcionárov alebo spoločníkov a akékoľvek iné informácie, ktoré francúzske daňové orgány považujú za nevyhnutné. V dôsledku toho táto právna úprava za akýchkoľvek okolností bráni tomu, aby tieto spoločnosti dokázali, že nesledujú podvodný cieľ. Z toho vyplýva, že Francúzska republika mohla prijať menej obmedzujúce opatrenia na dosiahnutie

cieľa spočívajúceho v boji proti daňovým únikom. Spornú daň teda nemožno odôvodniť bojom proti týmto únikom.

Vzhľadom ku značnej obšírnosti právnych výkladov budú nasledovné rozsudky ESD uvedené bez rozsiahleho odôvodnenia, len s poukázaním na ich zásadné právne závery.

Rozsudok Súdneho dvora Európskych spoločenstiev vo veci C – 170/ 05 (Denkavit International a Denkavit France)

Rozsudok ESD z 14. decembra 2006, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím Conseil d'État (Francúzsko), ktorý súvisí s konaním: Denkavit International BV, Denkavit France SARL proti Ministre de l'Économie, des Finances a de l'Industrie.

Návrh na začatie prejudiciálneho konania sa týka výkladu článku 43 Zmluvy o ES z hľadiska francúzskej daňovej právnej úpravy, ktorá v čase skutkových okolností veci samej stanovovala zrážkovú daň v prípade, ak dcérska spoločnosť rezident vyplácala dividendy materskej spoločnosti nerezidentovi, zatiaľ čo dividendy vyplácané dcérskou spoločnosťou rezidentom materskej spoločnosti rezidentovi boli takmer úplne oslobodené od dane z príjmov právnických osôb.

Tento návrh bol predložený v rámci sporu prejednávaného pred Conseil d'État a týkajúceho sa zdaňovania dividend, ktoré Denkavit France SARL a Agro Finances SARL, usadené vo Francúzsku, vyplatili ich materskej spoločnosti Denkavit International BV, usadenej v Holandsku. Orgán prejednávajúci tento spor preto predložil ESD tieto prejudiciálne otázky:

1. Možno vzhľadom na zásadu slobody usadiť sa namietat' proti právnej úprave, ktorá materskú spoločnosť, ktorá nie je rezidentom Francúzska, zaťažuje pri výplate dividend daňou, zatiaľ čo materské spoločnosti, ktoré sú rezidentmi vo Francúzsku, od tejto dane oslobodzuje?

2. Možno vzhľadom na zásadu slobody usadiť sa namietat' proti samotnej takejto právnej úprave zrážkovej dane alebo sa má pri posúdení zlučiteľnosti tejto právnej úpravy so zásadou slobody usadiť sa vziať do úvahy daňová dohoda medzi Francúzskom a iným členským štátom, ktorá pripúšťa túto zrážkovú daň a upravuje možnosť zápočtu dane zaplatenej na základe predmetnej právnej úpravy na daň splatnú v tomto inom členskom štáte?

3. V prípade potvrdenia druhej alternatívy uvedenej v druhej otázke: postačuje existencia danej dohody na to, aby bolo možné považovať spornú právnu úpravu len za mechanizmus rozdelenia zdaniteľných príjmov medzi dotknutými štátmi bez akéhokoľvek vplyvu na podniky, alebo musí okolnosť, že pre materskú spoločnosť, ktorá nie je rezidentom Francúzska, môže byť nemožné vykonať zápočet upravený v dohode, viesť k tomu, že túto právnu úpravu je potrebné považovať za porušenie zásady slobody usadiť sa?

ESD na položené otázky odpovedal nasledovne:

1. Článkom 43 a 48 Zmluvy o ES odporuje vnútroštátna právna úprava, ktorá tým, že materskú spoločnosť nerezidenta zaťažuje zdanením dividend, pričom od takého zdanenia

takmer úplne oslobodzuje materské spoločnosti rezidentov, predstavuje diskriminačné obmedzenie slobody usadiť sa.

2. Článkom 43 a 48 Zmluvy o ES odporuje vnútroštátna právna úprava, ktorá zdanenie dividend vyplácaných dcérskymi spoločnosťami rezidentmi prostredníctvom zrážkovej dane stanovuje len vo vzťahu k materským spoločnostiam nerezidentom, aj keď daňová dohoda medzi daným členským štátom a iným členským štátom, podľa ktorej je takáto zrážková daň prípustná, upravuje možnosť zápočtu dane zaplatenej podľa uvedenej vnútroštátnej právnej úpravy na daň splatnú v tomto inom štáte, ak materská spoločnosť nemôže v tomto inom členskom štáte vykonať zápočet upravený v tejto dohode.

Rozsudok Súdného dvora Európskych spoločenstiev vo veci C – 446/03 (Marks & Spencer)

Rozsudok ESD z 13. decembra 2005, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím High Court of Justice (England & Wales), Chancery Division (Spojené kráľovstvo), ktorý súvisí s konaním: Marks & Spencer plc proti David Halsey (Her Majesty's Inspector of Taxes).

Návrh na začatie prejudiciálneho konania sa týka výkladu článkov 43 a 48 Zmluvy o ES a bol podaný v rámci sporu medzi Marks & Spencer plc (ďalej len „Marks & Spencer“) a britskou daňovou správou v súvislosti s tým, že táto správa zamietla žiadosť o daňovú úľavu, ktorú podal Marks & Spencer s cieľom odpočítať straty, ktoré vznikli jeho dcérskymi spoločnosťami usadeným v Belgicku, Nemecku a vo Francúzsku, z príjmov zdaniteľných v Spojenom kráľovstve.

V marci 2001 Marks & Spencer oznámil ukončenie činnosti na európskom kontinente. K 31. decembru 2001 bola dcérska spoločnosť usadená vo Francúzsku postúpená tretím osobám a ostatné dcérske spoločnosti vrátane spoločností usadených v Belgicku a Nemecku ukončili všetku obchodnú činnosť.

Marks & Spencer požiadal v Spojenom kráľovstve o daňovú úľavu pre skupinu vo vzťahu k stratám, ktoré vznikli jeho dcérskymi spoločnosťami usadeným v Belgicku, Nemecku a vo Francúzsku v priebehu štyroch období ukončených 31. marca 1998, 31. marca 1999, 31. marca 2000 a 31. marca 2001. Zo spisu predloženého ESD vyplýva, že účastníci konania vo veci samej sa zhodli na skutočnosti, že straty sa musia určiť podľa daňových noriem Spojeného kráľovstva. Na žiadosť daňového orgánu preto Marks & Spencer prepočítal straty na tomto základe. Uvedené dcérske spoločnosti vykonávali svoju hospodársku činnosť v členských štátoch svojho sídla. V Spojenom kráľovstve nemali stálu prevádzkareň a nevykonávali tam žiadnu hospodársku činnosť. Žiadosti o daňovú úľavu boli zamietnuté z dôvodu, že daňovú úľavu pre skupinu možno poskytnúť len vo vzťahu k stratám zaevidovaným v Spojenom kráľovstve. Marks & Spencer napadol toto zamietnutie na Special Commissioners of Income Tax, no ten jeho návrh zamietol. Marks & Spencer podal proti tomuto rozhodnutiu odvolanie na High Court of Justice (England & Wales), Chancery

Division, ktorý rozhodol prerušiť konanie a položiť Súdnemu dvoru tieto prejudiciálne otázky:

Za okolností, keď:

- také právne predpisy členského štátu, akými sú predpisy Spojeného kráľovstva vzťahujúce sa na daňovú úľavu pre skupinu, zakazujú materskej spoločnosti daňovému rezidentovi tohto členského štátu, aby znížila svoje príjmy zdaniteľné v tomto štáte odpočtom strát, ktoré v iných štátoch vznikli dcérskym spoločnostiam, daňovým rezidentom týchto členských štátov, kým takýto odpočet by bol možný, ak by straty vznikli dcérskym spoločnostiam, ktoré by boli daňovými rezidentmi rovnakého štátu ako materská spoločnosť,

členský štát materskej spoločnosti:

- ukladá spoločnostiam usadeným na jeho území daň z príjmov právnických osôb z ich celkových príjmov vrátane príjmov organizačných zložiek v iných členských štátoch, pričom zabezpečuje možnosť zabránenia dvojitého zdanenia vo vzťahu k daniam zaplateným v inom členskom štáte a pri určení uvedených zdaniteľných príjmov zohľadňuje straty týchto organizačných zložiek,

- neukladá daň z príjmov právnických osôb z nerozdeleného zisku dcérskych spoločností, rezidentov iných členských štátov,

- ukladá materskej spoločnosti daň z príjmov právnických osôb z akéhokoľvek zisku, ktorý prostredníctvom dividend rozdeľujú dcérske spoločnosti, rezidenti iných členských štátov, kým zo zisku, ktorý prostredníctvom dividend rozdeľujú dcérske spoločnosti, rezidenti rovnakého členského štátu ako materská spoločnosť, materskej spoločnosti, daň z príjmov právnických osôb neukladá,

- priznáva materskej spoločnosti daňovú úľavu vo forme daňového úveru za zrážkovú daň z dividend a za zahraničné dane zo zisku, z ktorého platia dividendy dcérske spoločnosti, rezidenti iných členských štátov,

- ide o obmedzenie v zmysle článku 43 v spojení s článkom 48 Zmluvy o ES? Ak je odpoveď kladná, je toto obmedzenie podľa práva Spoločenstva odôvodnené?

Aký vplyv – ak nejaký – má na odpoveď na otázku č. 1 skutočnosť, že v závislosti od právnych predpisov členského štátu dcérskej spoločnosti je alebo môže byť za určitých okolností možné odpočítať časť straty alebo celkovú stratu dcérskej spoločnosti zo zdaniteľných príjmov tejto dcérskej spoločnosti v jej členskom štáte?

Ak je odpoveď kladná, akú dôležitosť treba pripísať týmto skutočnostiam:

- dcérska spoločnosť, rezident iného členského štátu, ukončila obchodnú činnosť, a hoci v tomto členskom štáte existuje ustanovenie umožňujúce za určitých podmienok získať daňovú úľavu za straty, nebol podaný žiaden dôkaz, že za daných okolností bola takáto daňová úľava poskytnutá,

- dcérska spoločnosť, rezident iného členského štátu, bola postúpená tretím osobám, a hoci podľa práva tohto štátu existuje ustanovenie umožňujúce za určitých podmienok tretej osobe nadobúdateľovi uplatniť straty, nie je jasné, či si ich za daných okolností uplatnil,

- ustanovenia, na základe ktorých členský štát materskej spoločnosti zohľadňuje straty spoločností rezidentov Spojeného kráľovstva, sa uplatňujú bez ohľadu na to, či bola vo vzťahu k stratám poskytnutá daňová úľava v inom členskom štáte?

Bola by situácia iná, ak by bol podaný dôkaz, že v členskom štáte, ktorého bola dcérska spoločnosť rezidentom, bola poskytnutá daňová úľava vo vzťahu k stratám, a ak áno, mala by význam skutočnosť, že daňovú úľavu následne získala iná skupina spoločností, ktorej bola dcérska spoločnosť postúpená?“

ESD rozhodol nasledovne:

Článkom 43 a 48 Zmluvy o ES za súčasného stavu práva Spoločenstva neodporujú právne predpisy členského štátu, ktoré všeobecným spôsobom vylučujú možnosť materskej spoločnosti rezidenta odpočítať zo svojich zdaniteľných príjmov straty, ktoré v inom členskom štáte vznikli dcérskej spoločnosti usadenej na území tohto iného štátu, hoci túto možnosť poskytujú vo vzťahu k stratám, ktoré vznikli dcérskej spoločnosti rezidentovi. Je však v rozpore s článkami 43 a 48 Zmluvy o ES, ak sa takáto možnosť vylúči vo vzťahu k materskej spoločnosti rezidentovi v situácii, keď na jednej strane dcérska spoločnosť nerezydent vyčerpala možnosti zohľadnenia strát existujúce v členskom štáte, ktorého je rezidentom, za zdaňovacie obdobie, vo vzťahu ku ktorému bola podaná žiadosť o daňovú úľavu, ako aj za predchádzajúce zdaňovacie obdobia, a na druhej strane neexistujú možnosti, aby sa tieto straty mohli zohľadniť v členskom štáte, ktorého je rezidentom, v budúcich zdaňovacích obdobiach, a to ani tak, že by si ich zohľadnila sama, ani treťou osobou najmä v prípade postúpenia dcérskej spoločnosti tejto tretej osobe.

Rozsudok Súdneho dvora Európskych spoločenstiev vo veci C- 347/04 (Rewe Zentralfinanz)

Rozsudok ESD z 29. marca 2007, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím Finanzgericht Köln (Nemecko), ktorý súvisí s konaním: Rewe Zentralfinanz eG, ako všeobecný právny nástupca ITS Reisen GmbH proti Finanzamt Köln-Mitte.

Návrh na začatie prejudiciálneho konania sa týka výkladu článku 43 a 48 Zmluvy o ES, článkov 56 až 58 Zmluvy o ES, článkov 59 a 60 Zmluvy o ES, tiež článkov Zmluvy o ES, ktoré boli zrušené Amsterdamskou zmluvou, a to: článkov: 67-73 a článku 73e Zmluvy o ES. Tento návrh bol predložený v rámci sporu medzi spoločnosťou Rewe Zentralfinanz eG (ďalej len „Rewe“), usadenou v Nemecku a konajúcou ako všeobecný právny nástupca spoločnosti ITS Reisen GmbH (ďalej len „ITS“), a Finanzamt Köln-Mitte (ďalej len „Finanzamt“), ktorého predmetom je nezohľadnenie strát spojených s čiastočnými odpismi hodnoty podielov vlastnených v dcérskych spoločnostiach usadených v iných členských štátoch ako odpočítateľných prevádzkových nákladov na účely určenia zdaniteľného zisku za zdaňovacie obdobia 1993 a 1994.

Finanzgericht Köln sa rozhodol prerušiť konanie a položil Európsky súdny dvor túto prejudiciálnu otázku:

Má sa článok 43 v spojení s článkom 48 a článkami 67 až 73 (zrušené), ako aj článkom 56 a nasl. Zmluvy o ES vykladať v tom zmysle, že im odporuje právna úprava, ktorá – podobne ako ustanovenia § 2a ods. 1 bodu 3 písm. a) a § 2a ods. 2 EStG (zákon o dani z príjmov – Einkommensteuergesetz), sporná v konaní pred vnútroštátnym súdom – obmedzuje okamžité daňové vyrovnanie strát z odpisov hodnoty podielov vlastnených v dcérskych spoločnostiach usadených v iných členských štátoch Spoločenstva, ak uvedené dcérske spoločnosti vykonávajú pasívnu činnosť v zmysle vnútroštátneho predpisu a/alebo ak aktívnu činnosť v zmysle vnútroštátneho predpisu vykonávajú len prostredníctvom vlastných spoločností dcérskych spoločností, zatiaľ čo odpisy hodnoty podielov vlastnených v tuzemských dcérskych spoločnostiach sú možné bez tohto obmedzenia?

ESD rozhodol nasledovne:

Za okolností, ktoré nastali v prípade vo veci samej, za ktorých materská spoločnosť vlastniaca v dcérskej spoločnosti nerezidentovi podiel, na základe ktorého má určitý vplyv na rozhodnutia tejto zahraničnej dcérskej spoločnosti a má možnosť určovať činnosti tejto dcérskej spoločnosti, odporuje článku 43 a 48 Zmluvy o ES právna úprava členského štátu, ktorá obmedzuje možnosti materskej spoločnosti usadenej v tomto štáte vykonať daňový odpočet strát, ktoré tejto spoločnosti vznikli z dôvodu odpisov hodnoty jej podielov v dcérskych spoločnostiach usadených v iných členských štátoch.

Záver

Zmyslom a podstatou tohto príspevku bolo analyzovať otázku priamych daní v prostredí Európskej únie ako otázku interdisciplinárnu, ktorá prechádza takmer všetkými právnymi odvetviami a veľmi výrazne ich ovplyvňuje. Priame dane ako súčasť daňového systému sú zásadným mechanizmom, prostredníctvom ktorého dochádza k regulácii nielen lokálnych ekonomík, ale i tej globálnej a preto aj ich dlhodobá stabilita je elementárnym predpokladom aktívnej stimulačnej funkcie v ekonomickom mechanizme vo vzťahu k pracovnej aktivite občanov i podnikateľských subjektov.⁸

Miesto priamych daní v globalizujúcej sa Európe i v globalizujúcom sa svete je potrebné vnímať aj v súvislosti s judikatúrou Súdneho dvora Európskych spoločenstiev, ktorá okrem iných spôsobuje, že z priamych daní sa z otázky výsostne vnútroštátnej postupne stáva otázka európska. Dôvody, prečo tomu tak je sú zrejme predovšetkým ekonomického charakteru, nakoľko dochádza k neustálemu zvyšovaniu obchodnej výmeny medzi členskými štátmi Európskej únie a táto sa prostredníctvom svojich inštitúcií usiluje, aby podmienky pre realizáciu slobôd garantovaných jej základnými dokumentmi boli na čo najvyššej úrovni. V budúcnosti

⁸ BUJŇÁKOVÁ, M.: Daňové právo v Slovenskej republike. In: Aktuálne otázky práva v Slovenskej republike a v Poľskej republike, Mittel, Rzeszów, 2005, s. 40

preto možno s postupujúcou globalizáciou očakávať rastúce snahy o harmonizáciu priamych daní.

Zoznam použitej literatúry

A/ odborná literatúra

1. BABČÁK, V.: Daňové právo, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice 2005
2. BAKEŠ, M. a kol.: Finanční právo, C. H. BECK, Praha 2003
3. BALKO, L., BABČÁK, V. a kol.: Finančné právo, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava 2006
4. BUJŇÁKOVÁ, M.: Daňové právo v Slovenskej republike. In: Aktuálne otázky práva v Slovenskej republike a v Poľskej republike, Mítel, Rzesów 2005,
5. ŠTRKOLEC, M.: Vybrané právne aspekty zdaňovania elektronického obchodu v právnom prostredí Slovenskej republiky. In: Daně 11/2005, LexisNexis CZ s. r. o. Praha 2005
6. NOVOTNÝ, M: Prezentácia počas návštevy SRN – október 2006, In: Ursula Fischer: Besuch aus der Slowakei, BEZIRK 1/2 2007, Oberfinanzdirektion Münster, Münster SRN 2007

B/ právne predpisy a rozsudky

- [1] Konsolidované znenie Zmluvy o založení Európskeho spoločenstva, publikované dňa 29.12.2006 v Úradnom vestníku Európskej únie pod číslom C 321 E/37,
- [2] Smernica Rady z 23. júla 1990 o spoločnom systéme zdaňovania pri zlúčeníach, rozdeleniach, prevodoch majetku a výmene akcií týkajúcich sa spoločností rôznych členských štátov (90/434/EHS) v znení zmien a doplnení,
- [3] Smernica Rady z 23. júla 1990 o spoločnom systéme zdaňovania uplatňovanom v prípade materských spoločností a dcérskych spoločností v rozličných členských štátoch (90/435/EHS) v znení zmien a doplnení,
- [4] Dohovor z 20. augusta 1990 o zamedzení dvojitého zdanenia v súvislosti s úpravou zisku združených podnikov (90/436/EHS) v znení zmien a doplnení,
- [5] Smernica Rady z 19. decembra 1977 o vzájomnej pomoci príslušných úradov členských štátov v oblasti priamych daní (77/799/EHS),
- [6] Odporúčanie Komisie z 21. decembra 1993 o zdanení určitých položiek príjmu získaných osobami v členskom štáte, v ktorom nemajú trvalý pobyt (94/79/EC),
- [7] Odporúčanie Komisie z 25. mája 1994 týkajúce sa zdaňovania malých a stredných podnikov (94/390/EC),

- [8] Zákon č. 595/2003 Z. z. o dani z príjmov v znení neskorších predpisov,
- [9] Rozsudok ESD zo dňa 11. októbra 2007 vo veci, ktorej predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím Cour de cassation (Francúzsko) a ktorý súvisí s konaním: Européenne et Luxembourgeoise d'investissements SA (ELISA) proti Directeur général des impôts, Ministère public,
- [10] Rozsudok ESD zo 14. decembra 2006, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím Conseil d'État (Francúzsko), ktorý súvisí s konaním: Denkavit International BV, Denkavit France SARL proti Ministre de l'Économie, des Finances a de l'Industrie,
- [11] Rozsudok ESD z 13. decembra 2005, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím High Court of Justice (England & Wales), Chancery Division (Spojené kráľovstvo), ktorý súvisí s konaním: Marks & Spencer plc proti David Halsey (Her Majesty's Inspector of Taxes),
- [12] Rozsudok ESD z 29. marca 2007, ktorého predmetom je návrh na začatie prejudiciálneho konania podľa článku 234 Zmluvy o ES, podaný rozhodnutím Finanzgericht Köln (Nemecko), ktorý súvisí s konaním: Rewe Zentralfinanz eG, ako všeobecný právny nástupca ITS Reisen GmbH proti Finanzamt Köln-Mitte

C/ internetová stránka

- [1] <http://www.europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l31058.htm>

Summary

Direct Taxes in the European Union and practical consequences of their assessment

This work deals with the direct taxes in the area of the EU from the practical perspective. In the beginning there is a short description of the main legal provisions and theoretical principles (part 1, 2 and 3). In the fourth part of the work there are some judgments of The Court of Justice of the European Communities, that is the highest judicial organ in the EU that shapes the direct taxes from the European perspective. It means that The Court of Justice of the European Communities brings the assessment of the direct taxes in harmony with the basic documents of the EU.

The aim of this work is to show the relation between the direct taxes and freedoms guaranteed in the EU, that are formulated in the establishing treaties of the European Communities; such as the free movement of goods, free movement of services and freedom of establishment, free movement of persons and free movement of capital. There is a visible impact of globali-

zation in the area of direct taxes as well and it will probably be still stronger and stronger desire in the future to harmonize the direct taxes in order to make the European and maybe also the universal business less complicated and thus more successful.

Key words: European Union, taxes, tax law.

Jozef Madliak, Vladimír Babčák

Právna ochrana nedotknuteľnosti osoby a jej súkromia v Slovenskej republike

Ľudský život je v každej demokratickej krajine považovaný za najvyššiu chránenú spoločenskú hodnotu. Právo na život a právo na ochranu ľudského života patria ku základným ľudským právam. Výrazom toho je aj ochrana ľudského života v základnom zákone právneho štátu, v zákone najvyššej právnej sily, v ústave.

Výnimkou nie je ani právny poriadok Slovenskej republiky. Právo na život a na ochranu ľudského života je zakotvené v **Ústave Slovenskej republiky** (zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov; ďalej len „Ústava SR“), ktorá poskytuje ľudskému životu najvyššiu právnu ochranu. Právo na život je zakotvené v čl. 15 Ústavy Slovenskej republiky, podľa ktorého každý má právo na život; ľudský život je hodný ochrany už pred narodením; nikto nesmie byť pozbavený života; trest smrti sa nepripúšťa. Nadväzne v článku 16 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky sa zaručuje nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia.¹

Aby moderný demokratický štát dokázal zabezpečiť komplexný vývoj človeka, musí vychádzať z univerzálnej právnej úpravy, ktorá by zahŕňala bázu ústavnoprávnej ochrany, trestnoprávnej ochrany, občianskoprávnej ochrany nevynímajúc ochranu prostredníctvom právnych predpisov aj ďalších právnych odvetví nášho právneho poriadku.² Ústava SR a široká paleta zákonov platných v našom právnom poriadku takúto ochranu poskytujú všetkým fyzickým osobám bez ohľadu na vek, pohlavie, rasu, národnosť, náboženstvo alebo politickú príslušnosť.

Ústava SR chráni svojimi ustanoveniami spoločenské záujmy spočívajúce v práve na súkromie a nedotknuteľnosť osoby:

1. *„Nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia je zaručená. Obmedzená môže byť len v prípadoch ustanovených zákonom (čl. 16 ods. 1).“*

---

¹ V súvislosti s aplikáciou článku 10 Ústavy SR je pod pojmom súkromie bezprostredne nadväzujúce na osobu človeka potrebné rozumieť odev, predmety, ktoré má pri sebe, celú intímnu oblasť človeka, jeho záujmy, styky, vrátane práva rozhodovať o svojom sexuálnom živote. Porovnaj Čic, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Matica slovenská, 1997, s. 91.

² Podobne pre oblasť občianskeho práva aj Švestka, J.- Jehlička, O.- Pavlík, P.- Plecítý, V.- Knap, K.: Ochrana osobností podľa občianskeho práva. Tretie vydanie. Praha: Linde Praha, 1996, s. 102- 103; Luby, Š.: Občianskoprávna ochrana osobností. In: Právny obzor, č. 9, 1968, s. 779 a nasl..

2. „Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života (čl. 19 ods. 2).“
3. „Každý má právo na ochranu pred neoprávneným zhromažďovaním, zverejňovaním alebo iným zneužívaním údajov o svojej osobe (čl. 19 ods. 3).“
4. „Obydlie je nedotknuteľné. Nie je dovolené doň vstúpiť bez súhlasu toho, kto v ňom býva (čl. 21 ods. 1).“
5. „Listové tajomstvo, tajomstvo dopravovaných správ a iných písomností a ochrana osobných údajov sa zaručujú (čl. 22 ods. 1).“

Právo na súkromie patrí k najzávažnejším zárukám slobodného rozvoja jednotlivca v demokratickej spoločnosti. Slovenská republika zdôrazňuje členením práva na súkromie na jednotlivé komponenty jeho závažnosť a výslovne zaručuje ochranu jeho jednotlivých komponentov.³ Ustanovenie čl. 16 Ústavy SR bezprostredne nadväzuje na ustanovenie čl. 15 Ústavy SR, ktorý zakotvuje právo občana na život a jeho ochranu. Ustanovenie čl. 16 Ústavy SR zabezpečuje na ústavnej úrovni telesnú integritu občana pred akýmikoľvek útokmi fyzického charakteru, ktoré by mu mohli spôsobiť akúkoľvek fyzickú ujmu, na rozdiel od zásahov do ľudskej dôstojnosti (ktoré sú predmetom ochrany v čl. 19 Ústavy SR), i keď v oboch článkoch je predmetom ochrany aj „súkromie“, resp. „súkromný a rodinný život“.

Právo na nedotknuteľnosť osoby má dve zložky. Negatívna zložka je stelesnená v zákaze pred akýmikoľvek zásahom do telesnej integrity človeka zvonku, buď zo strany štátu, alebo zo strany tretích osôb. Pozitívna zložka je stelesnená v práve „užívania“ svojej telesnej integrity a dispozície s ňou. Výkon práva na nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia zakotvujú viaceré zákony. Zaraďujeme k nim najmä zákon Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o priestupkoch“), zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v platnom znení ((ďalej len „Trestný zákon“ alebo „TZ“), zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov. Právnu úpravu obmedzenia tohto práva zakotvuje predovšetkým zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v platnom znení (ďalej len „Trestný poriadok“ alebo „TP“) a zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z.z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o Policajnom zbore“).

Ústava SR, Listina základných práv a slobôd, ako aj medzinárodné dohovory umožňujú toto právo obmedziť, vzhľadom na skutočnosť, že výlučnosť dispozície s vlastnou telesnou integritou je v niektorých prípadoch obmedzená. Máme na mysli najmä oblasť správneho práva, súdne konanie trestnoprávne aj občianskoprávne, zdravotnícku oblasť nevyvímajúc (napríklad povinnosť podrobiť sa povinnému očkovaniu). Dodržiavanie uvedených obmedzení môže štát z pozície subjektu s donucovacou silou aj priamo vynútiť sankciami.

Telesná integrita fyzickej osoby predstavuje materiálny substrát fyzickej osoby a zároveň aj jej neoddeliteľnú súčasť. Vzhľadom na uvedenú ústavnú garanciu musí štát okrem vytvárania

³ Drgonec, J.: Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky. Zväzok I. Bratislava: MANZ, 1997, s. 200.

predpokladov pre všestranný vývoj človeka súčasne zabezpečovať aj náležitú ochranu fyzickej osoby, jej telesnej integrity, ktorá je vystavená veľkému množstvu diferencovaných zásahov tak priameho, ako aj nepriameho charakteru. Za zásah priameho charakteru, teda za zásah fyzický môžeme považovať napríklad trestný čin ublíženia na zdraví, za zásah nepriameho charakteru, teda za zásah psychický môžeme považovať napríklad trestný čin vydierania.

Akékoľvek útoky smerujúce proti nedotknuteľnosti osoby, jej telesnej integrite by mohli byť posudzované ako trestné činy ublíženia na zdraví, lúpež, vydieranie; narušenie súkromia bezprostredne súvisí aj s trestnými činmi porušovania domovej slobody, porušovania osobnej slobody, porušovania tajomstva prepravovaných správ.

Trestný zákon poskytuje ochranu telesnej integrity najmä prostredníctvom ustanovení I. hlavy Osobitnej časti („Trestné činy proti životu a zdraviu“) a taktiež aj II. hlavy Osobitnej časti („Trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti“). Ide o formulovanie skutkových podstat trestných činov zabitia, usmrtenia, nedovoleného prerušenia tehotenstva, účasti na samovražde, ublíženia na zdraví, neoprávneného odoberania orgánov, tkanív a buniek a nezákonnej sterilizácie, neoprávneného experimentu na človeku a klonovania ľudskej bytosti, poškodenia zdravia, ohrozovania vírusom ľudskej imunodeficiencie, ohrozovania pohlavnou chorobou, vydierania, znásilnenia, sexuálneho násillia, sexuálneho zneužívania. V prípade, že nie sú splnené podmienky pre kvalifikáciu skutku ako trestného činu, do úvahy prichádza ešte kvalifikácia podľa ustanovení zákona o priestupkoch, konkrétne ustanovenie § 49, v rámci ktorého sú definované priestupky proti občianskemu spolunažívaniu. O tejto skutočnosti však možno uvažovať len v prípade prečinov. Prečinom je podľa § 10 ods. 1 TZ trestný čin spáchaný z nedbanlivosti a úmyselný trestný čin, za ktorý trestný zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov. Podľa ustanovenia § 10 ods. 2 nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaný, mieru zavinenia a pohnútku páchatel'a je jeho závažnosť nepatrná. Práve toto ustanovenie Trestného zákona slúži na diferenciaciu trestných činov, konkrétne kategórie prečinov od priestupkov.

Trestný zákon poskytuje prostredníctvom svojich ustanovení ochranu ľudskému životu, čo možno deklarovať zakotvením skutkových podstat úkladnej vraždy, vraždy a vraždy novonarodeného dieťaťa matkou, zabitia, usmrtenia, nedovoleného prerušenia tehotenstva a účasťou na samovražde.⁴

Rovnako dôležitá ako ochrana života je aj ochrana zdravia. Podľa platnej terminológie je možné ublížiť na zdraví alebo spôsobiť ťažkú ujmu na zdraví tak úmyselne, ako aj z nedbanlivosti, preto Trestný zákon definuje v ustanoveniach § 155 až 158 štyri skutkové podstaty ublíženia na zdraví.

---

⁴ § 144 TZ úkladná vražda, § 145 TZ vražda, § 146 TZ vražda novonarodeného dieťaťa matkou, § 147- 148 TZ zabitie, § 149 TZ usmrtenie, § 150- 153 TZ nedovolené prerušenie tehotenstva, § 154 TZ účasť na samovražde.

Podľa ustanovenia § 155 TZ sa trestného činu ublíženia na zdraví dopustí ten, kto inému úmyselne spôsobí ťažkú ujmu na zdraví; v tomto prípade sa potrestá odňatím slobody na štyri roky až desať rokov. Prísnejšie sa potrestá (odňatím slobody na päť až dvanásť rokov) páchatel', ktorý tento čin spácha závažnejším spôsobom konania⁵, na chránenej osobe⁶ alebo z osobitného motívu⁷. Ak páchatel' uvedený čin spácha ako člen nebezpečného zoskupenia⁸ alebo za krízovej situácie⁹, potrestá sa odňatím slobody na desať až pätnásť rokov.

Podľa ustanovenia § 156 TZ sa odňatím slobody na šesť mesiacov až dva roky potrestá páchatel', ktorý inému úmyselne ublíži na zdraví. K prísnejším postihom dochádza, ak páchatel' tento čin spácha na chránenej osobe, z osobitného motívu (odňatie slobody na jeden až tri roky), závažnejším spôsobom konania alebo za krízovej situácie (odňatie slobody na dva až päť rokov).

Podľa ustanovenia § 157 TZ sa potrestá odňatím slobody na šesť mesiacov až dva roky ten, kto inému z nedbanlivosti spôsobí ťažkú ujmu na zdraví. V prípade, ak sa páchatel' tohto činu dopustí závažnejším spôsobom konania alebo na chránenej osobe, potrestá sa odňatím slobody na jeden rok až päť rokov.

Podľa ustanovenia § 158 TZ sa odňatím slobody až na jeden rok potrestá ten, kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví tým, že poruší dôležitú povinnosť vyplývajúcu z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo uloženú mu podľa zákona.

Vo všetkých štyroch uvedených prípadoch je objektom trestných činov ľudské zdravie (jedná sa o zdravie živého človeka, nie plodu a samozrejme o zdravie iného, druhého človeka, pretože samopoškodzovanie trestné nie je). Toto zdravie je potrebné chápať ako normálne fungovanie ľudského tela, vrátane riadnej funkcie všetkých orgánov, ktoré sú potrebné k jeho náležitej činnosti.¹⁰ Ublíženie na zdraví predstavuje porušenie normálnych telesných alebo duševných funkcií, ktoré sťažujú výkon obvyklých činností alebo majú iný vplyv na obvyklý

⁵ V zmysle ustanovenia § 138 TZ sa závažnejším spôsobom konania rozumie páchanie trestného činu: a) so zbraňou okrem trestných činov úkladnej vraždy podľa § 144, vraždy podľa § 145, zabitia podľa § 147 a 148, usmrtenia podľa § 149, ublíženia na zdraví podľa § 155, § 156 a § 157; b) po dlhší čas; c) surovým alebo trýznivým spôsobom; d) násilím, hrozbou bezprostredného násillia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy; e) vlámaním; f) ľst'ou; g) využitím tiesne, neskúsenosti, odkázanosti alebo podriadenosti; h) porušením dôležitej povinnosti vyplývajúcej z páchatel'ovho zamestnania, postavenia alebo funkcie alebo uloženej mu podľa zákona; i) organizovanou skupinou; j) na viacerých osobách (najmenej tri osoby).

⁶ Chránenú osobu definuje Trestný zákon v ustanovení § 139; podľa predmetného ustanovenia sa chránenou osobou rozumie dieťa, tehotná žena, blízka osoba, odkázaná osoba, osoba vyššieho veku, chorá osoba, osoba požívajúca ochranu podľa medzinárodného práva, verejný činiteľ alebo osoba, ktorá plní svoje povinnosti uložené na základe zákona alebo svedok, znalec, tlmočník alebo prekladateľ. Ustanovenie o chránenej osobe sa nepoužije, ak trestný čin nebol spáchaný v súvislosti s postavením, stavom alebo vekom chránenej osoby.

⁷ Podľa ustanovenia § 140 TZ sa osobitným motívom rozumie spáchanie trestného činu: a) na objednávku; b) z pomsty; c) v úmysle zakryť alebo uľahčiť iný trestný čin; d) z národnostnej, etnickej alebo rasovej nenávisťi alebo nenávisťi z dôvodu farby pleti; e) so sexuálnym motívom.

⁸ V zmysle ustanovenia § 141 TZ sa za nebezpečné zoskupenie považuje zločinecká skupina definovaná v § 129 ods. 3 TZ a teroristická skupina definovaná v § 129 ods. 4 TZ.

⁹ Krízovou situáciou sa na účely Trestného zákona rozumie núdzový stav, výnimočný stav, vojnový stav alebo vojna (§ 134 ods. 2 TZ).

¹⁰ Porovnaj Šámal, P.- Púry, F.- Rizman, S.: Trestní zákon- komentář. Tretie vydanie. Praha: C.H.Beck, 1998, s. 1018.

spôsob života poškodeného a ktoré spravidla vyžadujú lekárske ošetrovanie.¹¹ Objektom však môže byť aj zdravie človeka už chorého, resp. už raneného; v tomto prípade bude ublíženie na zdraví spočívať len v zhoršení choroby, resp. len v spôsobených poraneniach.

Subjektom ublíženia na zdraví, teda páchatel'om tohto trestného činu môže byť ktokoľvek, kto spĺňa podmienky trestnej zodpovednosti. V prípade, ak Trestný zákon vyžaduje porušenie dôležitej povinnosti vyplývajúcej z páchatel'ovho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo uloženej mu podľa zákona, musí byť páchatel' nevyhnutne nositeľom tejto povinnosti a tým aj špeciálnym subjektom (a nie všeobecným subjektom).

Následok uvedeného trestného činu sa prejavuje ako ujma na zdraví, teda ako ublíženie na zdraví alebo ako ťažká ujma na zdraví. Práve od tejto skutočnosti závisí právna kvalifikácia skutku, teda subsumpcia skutku pod konkrétne ustanovenie v Osobitnej časti Trestného zákona (pod konkrétny paragraf).

Platný Trestný zákon v ustanovení § 123 vymedzuje pojmy ujma na zdraví, pod ktorú zaraďuje ublíženie na zdraví a ťažkú ujmu na zdraví, pričom obe explicitne definuje. Ujmou na zdraví sa na účely Trestného zákona rozumie akékoľvek poškodenie zdravia iného. Inak povedané, pôjde o akékoľvek zhoršenie zdravia v komparácii s predchádzajúcim stavom.

Podľa ustanovenia § 123 ods. 2 TZ sa ublížením na zdraví na účely Trestného zákona rozumie také poškodenie zdravia iného, ktoré si objektívne vyžiadalo lekárske vyšetrenie, ošetrovanie alebo liečenie, počas ktorého bol nie iba na krátky čas sťažený obvyklý spôsob života poškodeného. Podľa ustanovenia § 123 ods. 3 TZ sa ťažkou ujmou na zdraví na účely Trestného zákona rozumie len vážna porucha zdravia alebo vážne ochorenie, ktorou je zmrzačenie, strata alebo podstatné zníženie pracovnej spôsobilosti, ochromenie údu, strata alebo podstatné oslabenie funkcie zmyslového ústrojenstva, poškodenie dôležitého orgánu, zohyzdenie, vyvolanie potratu alebo usmrtenie plodu, mučivé útrapy, porucha zdravia trvajúca dlhší čas (ide o poruchu, ktorá si objektívne vyžiadala liečenie, prípadne aj pracovnú neschopnosť v trvaní najmenej štyridsaťdva kalendárnych dní, počas ktorých závažne ovplyvňovala obvyklý spôsob života poškodeného¹²).

Pojem ublíženie na zdraví za platnosti a účinnosti predchádzajúceho Trestného zákona (zákon č. 140/1961 Zb.) definovala judikatúra. Ide o stav spôsobený vyvolaním poruchy normálnych telesných alebo duševných funkcií človeka, v dôsledku ktorého dochádza k sťaženiu alebo k znemožneniu vykonávania obvyklej činnosti u poškodeného, vyžaduje lekárske vyšetrenie a má trvalejší ráz (teda nejde o poruchu prechodného charakteru). Ublížiť na zdraví možno aj človeku, ktorý už trpí nejakou chorobou alebo poruchou zdravia; v tomto prípade sa bude za ublíženie na zdraví považovať zhoršenie zdravia spôsobené konaním páchatel'a.¹³

¹¹ Rovnako Benčík, M. a kol.: Trestné právo s vysvetľivkami a judikatúrou. Bratislava: IURA EDITION, 1995 (zmeny a dodatky 09/98), časť A- C, s. 218; Šámal, P.- Púry, F.- Rizman, S.: Trestní zákon- komentář. Tretie vydanie. Praha: C.H.Beck, 1998, s. 1031- tu autori dopĺňajú poznámku, že tento stav spravidla nezanecháva trvalé následky.

¹² Ustanovenie § 123 ods. 4 zákona č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v platnom znení.

¹³ Porovnaj BURDA, E.: Trestné činy proti životu a zdraviu v porovnaní starého a rekodifikovaného Trestného zákona. Šamorín: Heuréka, 2006, s. 87.

Pri posudzovaní pojmu ublíženie na zdraví majú význam najmä také skutočnosti, ako je povaha poruchy zdravia, akým spôsobom k poruche zdravia došlo, akými príznakmi sa prejavuje, ktorý orgán a ktorá funkcia bola narušená, bolestivosť poranenia a jej intenzita, či a aké lekárske ošetrovanie vyžaduje a či a do akej miery porucha zdravia narušila obvyklý spôsob denného života postihnutého, vrátane toho aj vyradenie z pracovného procesu.¹⁴

Čas, po ktorý má porucha zdravia trvať, sa v praxi stanovuje na 7 dní, ale nie je ho možné úplne presne špecifikovať a vymedziť. Ďalším z dôležitých faktorov ublíženia na zdraví je doba práceneschopnosti, ku ktorej došlo práve v dôsledku ublíženia na zdraví, aj keď táto doba nemusí odrážať reálne spôsobený následok ublíženia na zdraví. Doba trvania poruchy zdravia nie je zhodná s dobou hojenia rany, pretože aj po zahojení rany môžu zdravotné problémy ešte pretrvávajúť.¹⁵ Samotná práceneschopnosť nemôže byť jediným z rozhodujúcich kritérií na posúdenie toho, či došlo útokom páchatel'a k naplneniu skutkovej podstaty tohto trestného činu. Skutočný charakter poranenia treba skúmať aj na základe ďalších okolností, najmä tých, akými príznakmi, bolesťami alebo ťažkosťami, v akej intenzite a po aký čas sa poranenie poškodeného prejavovalo, aké lekárske ošetrovanie si vyžiadalo, aké ťažkosti mal poškodený a či tieto zodpovedali lekárskemu zisteniu.¹⁶ Dĺžka práceneschopnosti nemusí vždy odrážať povahu, intenzitu a závažnosť spôsobenej ujmy. Naopak, niektoré druhy zranení, napríklad vyrazenie zubov, nemusia vôbec viesť k práceneschopnosti, hoci sa páchatel' dopustil ich vyrazením trestného činu ublíženia na zdraví.¹⁷ Súd realizuje správny záver o tom, či ide alebo nejde o ublíženie na zdraví na podklade lekárskeho zistenia alebo posudku. Pre závery súdu nie je smerodajné, ako sa poškodený po útoku cítil.¹⁸ Úlohou znalca je odborne vysvetliť možné príčiny vzniku poranení, teda vyjadriť sa k mechanizmu vzniku poranení, nemôže pri tom ustáliť skutkový priebeh kritickej udalosti, pretože nebol jej svedkom.¹⁹

Neúmyselné, teda nedbanlivostné ublíženie na zdraví sa najčastejšie vyskytuje v doprave či pri rizikových povolaniach, podobne ako trestný čin usmrtenia, pri ktorom dochádza k spôsobeniu smrti z nedbanlivosti. Pri úmyselnom spôsobení ujmy na zdraví nestačí preukázať, že páchatel' konal úmyselne, ale je potrebné preukázať, že jeho úmysel smeroval k ublíženiu na zdraví, teda k následku, ktorého podstata spočíva v ublížení na zdraví.

V súvislosti s nedbanlivostným spôsobením ublíženia na zdraví sa za porušenie dôležitej povinnosti považuje len také porušenie, ktoré má za danej situácie za následok nebezpečenstvo pre ľudský život alebo zdravie, pričom jej porušením môže ľahko k takému následku dôjsť;²⁰ takýmito povinnosťami sú predovšetkým ustanovenia v doprave (pravidlá cest-

¹⁴ Porovnaj Matys, K. a kol.: Trestný zákon, komentár. Bratislava: Obzor, 1978, s. 219.

¹⁵ Novotný, O.- Dolenský, A.- Půry, F.- Rizman, S.- Teryngel, J.: Trestní právo hmotné II. Zvláštní část. Praha: Codex, 1997, s. 28.

¹⁶ R 2/1966.

¹⁷ Porovnaj napríklad R 21/1984, R 2/1967- II.

¹⁸ R 16/1964, R 5/1995- I.

¹⁹ R 5/1995- II..

²⁰ R 11/1964.

nej premávky²¹), vedenie motorového vozidla pod vplyvom alkoholu, neprimerane rýchla jazda, prejedenie do protismeru, predchádzanie na miestach, kde to je zakázané, nesledovanie technického stavu vozidla a iné.

Rovnako zodpovedá vodič za škodlivý následok dopravnej nehody, ktorý predvídal alebo predvídať mal a to aj v prípade, že vozidlo sám neriadil, ale zveril jeho vedenie osobe, o ktorej vedel, že riadenie vozidla neovláda a ak je medzi týmto konaním vodiča a následkom dopravnej nehody príčinný vzťah (R 19/1968- II.); to isté platí aj v prípade, že vodič zveril vedenie vozidla osobe podnapitej, o ktorej vedel, že nie je schopná vozidlo bezpečne ovládať a k dopravnej nehode došlo práve z tohto dôvodu. (R 23/1984, R 21/1992- II.) a iné.²²

Porušením dôležitej povinnosti v doprave okrem uvedených prípadov je aj vedenie motorového vozidla za zníženej viditeľnosti so silne znečisteným predným sklom a silne znečistenými svetlometmi so súčasným obmedzeným výhľadom na vozovku (R 35/1979), ak vodič ide v kolóne vozidiel vo vzdialenosti od vozidla pred ním, ktorá nieje vzhľadom na rýchlosť vozidiel bezpečná, nevenuje dostatočnú pozornosť vedeniu vozidla (R 25/1984).

Podľa ustanovenia § 2 ods. 1 **zákona** Slovenskej národnej rady č. **372/1990 Zb. o priestupkoch** v znení neskorších predpisov (ďalej len „zákon o priestupkoch“) sa za priestupok považuje zavinené konanie, ktoré porušuje alebo ohrozuje záujem spoločnosti a je za priestupok výslovne označené v tomto alebo v inom zákone, ak nejde o iný správny delikt postihnutelný podľa osobitných právnych predpisov alebo o trestný čin. Na zodpovednosť za priestupok stačí zavinenie z nedbanlivosti, ak zákon o priestupkoch neustanoví, že je potrebné úmyselné zavinenie. Naopak, Trestný zákon v zmysle ustanovenia § 17 vyžaduje pre trestnosť činu spáchaného fyzickou osobou zavinenie úmyselné, ak výslovne neustanovuje, že stačí zavinenie z nedbanlivosti. Pod zavinením je potrebné rozumieť vnútorný psychický vzťah páchatel'a priestupku ku skutočnostiam, ktoré priestupok tvoria a musí zahŕňať aj všetky znaky, ktoré tvoria skutkovú podstatu priestupku.²³ Ochrana nedotknuteľnosti osoby a jej súkromia je obsiahnutá v ustanovení § 49 ods. 1 písm. b) a d) zákona o priestupkoch.

V zmysle ustanovenia § 49 ods. 1 písm. b) sa priestupku proti občianskemu spolunažívaniu dopustí ten, kto inému z nedbanlivosti ublíži na zdraví. Ak by páchatel' svojím konaním spôsobil inému len drobné ublíženie na zdraví, jeho konanie by sa právne kvalifikovalo ako priestupok proti občianskemu spolunažívaniu podľa ustanovenia § 49 ods. 1 písm. d), teda šlo by o úmyselné narušenie občianskeho spolunažívania vyhrázaním ujmou na zdraví, drobným ublížením na zdraví, nepravdivým obvinením z priestupku, schválnosťami alebo iným hrubým správaním. Samozrejme, vzhľadom na intenzitu ublíženia na zdraví nesmú byť naplnené

²¹ Citované súdne rozhodnutia týkajúce sa oblasti dopravy a cestnej premávky sa síce vzťahujú na skôr platné predpisy, ale sú do istej miery použiteľné na úpravu správania sa účastníkov cestnej premávky aj dnes (s určitými modifikáciami).

²² K rozhodnutiam o trestnej zodpovednosti účastníka cestnej premávky patria napríklad R 26/1964, R 1/1966, R 23/1966, R 22/1967, R 1/1969, R 2/1969, R 3/1969, R 53/1979, R 22/1980, R 27/1981, R 43/1982, R 10/1986, R 24/1987, R 26/1987, R 47/1987- I., R 13/1988, R 44/1988, R 32/1989, R 33/1990 a ďalšie.

²³ Porovnaj Machajová, J.: Základy priestupkového práva. Komentár k zákonu o priestupkoch a súvisiace právne predpisy. Šamorín: Heuréka, s. 19.

podmienky trestného činu ublíženia na zdraví podľa ustanovenia § 158 TZ, pričom ďalším diferencujúcim znakom bude v tomto prípade zanedbanie dôležitej povinnosti vyplývajúcej páchatelovi z jeho zamestnania, povolania, postavenia alebo funkcie alebo uloženej mu podľa zákona. V prípade konania podľa § 49 ods. 1 písm. d) zákona o priestupkoch sa vyžaduje úmyselné zavinenie páchatel'a. Korešpondujúcim trestným činom bude pri splnení podmienok stanovených Trestným zákonom trestný čin násilia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi podľa ustanovenia § 359 TZ.

Priestupky podľa § 49 ods. 1 písm. b) a d) zákona o priestupkoch prejednáva príslušný správny orgán (v zmysle ustanovenia § 52 zákona o priestupkoch obvodný úrad), ktorý je oprávnený a zároveň aj povinný uložiť za spáchaný a preukázaný priestupok správnoprávnu sankciu a to pokutu do výšky 3000 Sk. Táto pokuta sa stáva príjmom rozpočtu obce, na území ktorej bol priestupok spáchaný (§ 13 ods. 3 zákona o priestupkoch).

Obmedziť nedotknuteľnosť osoby v rámci predpisov správneho práva je možné predovšetkým na základe **zákona o Policajnom zbore**. Podobné ustanovenia obsahuje aj zákon č. 57/1998 Z.z. o Železničnej polícii v znení neskorších predpisov.

V rámci III. hlavy zákona o Policajnom zbore sú upravené povinnosti, oprávnenia a prostriedky policajta a Policajného zboru. V zmysle ustanovení § 17 až § 22 zákona o Policajnom zbore má policajt oprávnenie požadovať vysvetlenie a informácie, oprávnenie na predvedenie osoby na základe dožiadania, oprávnenie požadovať preukázanie totožnosti, oprávnenie na zaistenie osoby, oprávnenie použiť služobného psa na pachové práce, oprávnenie na snímanie identifikačných znakov, oprávnenie zaistiť vec, oprávnenie odňať zbraň (a ďalšie oprávnenia upravené v rámci ustanovení § 23 až § 33 zákona o Policajnom zbore). Podľa normatívneho znenia § 34 zákona o Policajnom zbore je každý povinný uposlúchnuť výzvu, pokyn, príkaz a požiadavku policajta alebo strpieť výkon jeho oprávnení podľa ustanovení § 17 až § 33 zákona o Policajnom zbore.

Proti osobám, ktoré pokyny policajta nerešpektujú, môže policajt pri služobnom zákroku použiť i donucovacie prostriedky. Donucovacie prostriedky sú taxatívne uvedené v ustanovení § 50 zákona o Policajnom zbore: a) hmaty, chvaty, údery a kopy sebaobrany; b) prostriedky na prekonanie odporu a odvrátenie útoku; c) putá; d) spútať opasok; e) spútať popruhy; f) služobný pes; g) vytlačanie motorovými vozidlami a vytlačanie koňmi; h) technické prostriedky na zabránenie odjazdu dopravného prostriedku; i) zastavovací pás a iné prostriedky na násilné zastavenie dopravného prostriedku; j) špeciálna vodná striekačka; k) zásahová výbuška; l) úder strelnou zbraňou; m) hrozba zbraňou; n) varovný výstrel do vzduchu; o) použitie špeciálneho streliwa; p) použitie lietadla; r) zbraň. Prostriedkami na prekonanie odporu a odvrátenie útoku sú obušky, obranné tyče, obranné štíty, slzotvorné prostriedky a elektrické paralyzátory.

Pred použitím donucovacieho prostriedku je policajt povinný osobu, proti ktorej zakročuje, vyzvať, aby upustila od protiprávneho konania, s výstrahou, že bude použitý niektorý z donucovacích prostriedkov. Od výzvy a od výstrahy môže upustiť iba v prípade, keď je sám

napadnutý alebo je ohrozený život alebo zdravie inej osoby a vec neznesie odklad, alebo tomu bránia iné okolnosti. O tom, ktorý z donucovacích prostriedkov policajt použije, rozhoduje podľa konkrétnej situácie (a nie podľa svojej ľubovôle) tak, aby dosiahol účel sledovaný služobným zákrokom a použitý donucovací prostriedok a intenzita jeho použitia neboli zjavne neprimerané nebezpečnosti útoku. Záonné podmienky použitia týchto prostriedkov policajtom počas služobného zákroku sú upravené v ustanoveniach § 51 až § 62 zákona o Policajnom zbore.

Povinnosti policajta pri použití donucovacích prostriedkov sú upravené v ustanoveniach § 63 až § 66 zákona o Policajnom zbore. Policajt je povinný neodkladne nahlásiť svojmu nadriadenému každý služobný zákrok, pri ktorom použil donucovacie prostriedky. Ak vzniknú pochybnosti o oprávnenosti alebo primeranosti použitia donucovacieho prostriedku, alebo ak pri jeho použití bola spôsobená smrť, ujma na zdraví alebo škoda na majetku, je nadriadený povinný zistiť, či donucovací prostriedok bol použitý v súlade so zákonom o Policajnom zbore, teda s konkrétnymi ustanoveniami upravujúcimi legálne podmienky použitia toho ktorého donucovacieho prostriedku. V prípade, že policajt použije donucovacie prostriedky mimo miesta svojho služobného pôsobiska, musí to ohlásiť na najbližší útvar Policajného zboru. V prípade, že policajt použitím donucovacieho prostriedku spôsobí osobe, proti ktorej donucovací prostriedok použije, zranenie, vzniká mu povinnosť poskytnúť zranenej osobe prvú pomoc a zároveň zabezpečiť jej lekárske ošetrovanie.

Pri služobnom zákroku proti tehotnej žene, osobe vysokého veku, osobe so zjavnou telesnou chybou alebo chorobou a proti osobe mladšej ako 15 rokov je policajt oprávnený použiť z donucovacích prostriedkov iba hmaty, chvaty a putá. Ostatné druhy donucovacích prostriedkov môže použiť len vtedy, ak útoky uvedených osôb bezprostredne ohrozujú životy a zdravie iných osôb alebo samotného konajúceho policajta alebo hrozí závažná škoda na majetku a nebezpečenstvo nemožno odvrátiť inak. Musí tu byť teda naplnená táto podmienka subsidiarity.

Osobitná pozornosť je venovaná služobným zákrokom a použitiu donucovacích prostriedkov policajtom v službe osobitného určenia.²⁴ V službe osobitného určenia vykonáva policajt služobné zákroky proti teroristom, únoscom osôb a dopravných prostriedkov, nebezpečným páchatelom organizovanej trestnej činnosti a páchatelom obzvlášť závažných zločinov.

Ak je to nutné v záujme osobnej bezpečnosti policajta a osoby jemu blízkej, policajt je oprávnený použiť pri služobnom zákroku proti osobe podozrivej zo spáchania obzvlášť závažného zločinu alebo proti nebezpečnému páchatelovi ochrannú kuklu. Zároveň však musí mať na viditeľnom mieste umiestnený nápis „POLÍCIA“ a identifikačné číslo zakročujúceho policajta. O použití ochrannej kukly rozhoduje vždy riaditeľ útvaru.²⁵

---

²⁴ Ustanovenia § 67 až § 68 zákona č. 171/1993 Z.z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.

²⁵ Ustanovenie § 68a zákona č. 171/1993 Z.z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov.

Zásah do telesnej integrity je možný nielen v trestnom konaní, ale aj v konaní občiansko-právnom, teda v konaní podľa **Občianskeho súdneho poriadku** (zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov; ďalej len „OSP“). V zmysle ustanovenia § 127 ods. 3 OSP môže súd účastníkovi, prípadne i niekomu inému uložiť, aby sa ustanovil k znalcovi, predložil mu potrebné predmety, podal mu potrebné vysvetlenia, podrobil sa lekárskej vyšetreniu, prípadne krvnej skúške, alebo aby niečo vykonal alebo znášal, ak je to na podanie znaleckého posudku potrebné. Osobe, ktorej bola takáto povinnosť uložená, ak túto povinnosť nesplní, možno uložiť poriadkovú pokutu až do výšky 25 000 Sk podľa ustanovenia § 53 OSP, prípadne za splnenia podmienok uvedených v ustanovení § 52 OSP možno takúto osobu predviesť.

Možnosti zásahu do telesnej integrity upravuje aj **Trestný poriadok**. Platný Trestný poriadok umožňuje uložiť obvinenému, svedkovi a aj poškodenému, aby strpeli vykonanie určitých úkonov, ktoré sú zásahom do ich ústavou garantovaného práva na telesnú integritu.

Podľa ustanovenia § 155 ods. 1 TP je každý povinný podrobiť sa prehliadke tela, ak treba zistiť, či sú na jeho tele stopy alebo následky trestného činu. Prehliadku tela môže vykonať lekár alebo iná osoba, ale toho istého pohlavia. Ak na dôkaz treba vykonať skúšku krvi alebo iný obdobný úkon, osoba (o ktorú ide) je povinná strpieť, aby jej lekár alebo odborný zdravotný pracovník odobral krv alebo vykonal iný potrebný úkon, ak nie je spojený s nebezpečenstvom pre jej zdravie.²⁶ V prípade, ak treba zistiť na účely dokazovania totožnosť osoby, ktorá sa zdržiavala na mieste činu, je osoba, o ktorú ide, povinná strpieť úkony potrebné na takéto zistenie (§ 155 ods. 3 TP). Všetky uvedené povinnosti sú vynutiteľné štátnou mocou; osobu je totiž potrebné o týchto povinnostiach poučiť spolu s upozornením, že v prípade nevyhovenia jej môže byť uložená poriadková pokuta. Poriadkovú pokutu do výšky 50 000 Sk môže uložiť sudca, v prípravnom konaní prokurátor alebo policajt.²⁷

Trestný poriadok umožňuje v zmysle ustanovení § 148 a § 149 vyšetriť duševný stav obvineného a v nadväznosti na ustanovenie § 150 aj duševný stav svedka. Duševný stav vyšetrujú vždy dvaja znalci z odboru psychiatrie na základe príkazu súdu alebo v prípravnom konaní sudcu pre prípravné konanie. V prípade, že nepostačuje na vyšetrenie duševného stavu obvineného ambulantné vyšetrenie, súd alebo v prípravnom konaní na návrh prokurátora sudca pre prípravné konanie môžu nariadiť, aby bol obvinený pozorovaný v zdravotníckom ústave (ak je vo väzbe, potom v nemocnici pre obvinených a odsúdených v Trenčíne). Pozorovanie duševného stavu svedka v zdravotníckom ústave nie je prípustné. Pozorovanie duševného stavu obvineného v zdravotníckom ústave môže trvať najviac dva mesiace. Túto dobu je však možné na odôvodnenú žiadosť predĺžiť o jeden mesiac. V uvedených lehotách musia pribratí znalci podať znalecký posudok.

²⁶ Odber biologického materiálu, ktorý nie je spojený so zásahom do telesnej integrity osoby, ktorej sa úkon týka môže táto osoba uskutočniť aj sama, resp. s jej súhlasom orgán činný v trestnom konaní. Pozri ustanovenie § 155 ods. 2 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v platnom znení.

²⁷ Pozri ustanovenie § 70 ods. 1 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v platnom znení.

Osobitný zásah do nedotknuteľnosti osoby predstavuje tzv. osobná prehliadka. Osobná prehliadka a jej realizácia predstavuje jeden z dovolených zásahov do telesnej integrity osoby. Osobnú prehliadku je podľa ustanovenia § 102 ods. 1 TP oprávnený nariadiť predseda senátu a pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní prokurátor alebo s jeho súhlasom policajt. Osobnú prehliadku vykoná ten, kto ju nariadil alebo na jeho príkaz policajt. Osobnú prehliadku musí vykonať vždy osoba rovnakého pohlavia (§ 102 ods. 2 a 3 TP). Bez príkazu alebo bez súhlasu prokurátora môže policajt vykonať osobnú prehliadku len vtedy, ak vec neznesie odklad, alebo ak ide o osobu pristihnutú pri trestnom čine, alebo o osobu, na ktorú bol vydaný príkaz na zatknutie. O vykonaní takéhoto úkonu, teda osobnej prehliadky však musí policajt bez meškania upovedomiť orgán, ktorý je oprávnený vydať príkaz alebo súhlas.²⁸

Ak je dôvodné podozrenie, že niekto má pri sebe vec dôležitú pre trestné konanie²⁹, možno vykonať u tejto osoby osobnú prehliadku v zmysle ustanovenia § 99 ods. 3 TP. U zadržanej osoby alebo u osoby, ktorá bola zatknutá alebo ktorá sa berie do väzby, možno vykonať osobnú prehliadku aj vtedy, ak je tu podozrenie, že má pri sebe zbraň alebo inú vec, ktorou by mohla ohroziť život alebo zdravie osoby (§ 99 ods. 4 TP). Zadržať a obmedziť osobnú slobodu osoby podozrivej možno v zmysle ustanovenia § 85 TP. Zadržať obvineného môže policajt za splnenia podmienok uvedených v ustanovení § 86 TP. Do väzby možno vziať len obvineného, ak doteraz zistené skutočnosti nasvedčujú tomu, že skutok, pre ktorý bolo začaté trestné stíhanie, bol spáchaný, má znaky trestného činu, existujú dôvody na podozrenie, že tento skutok spáchal obvinený a z jeho konania alebo ďalších konkrétnych skutočností vyplýva dôvodná obava v podobe väzobného dôvodu podľa ustanovenia § 71 ods. 1 písm. a), b), c) TP. V prípade, ak je tu niektorý z dôvodov väzby a obvineného nemožno predvolať, predviesť alebo zadržať a zabezpečiť tak jeho prítomnosť na výsluchu či inom úkone, vydá predseda senátu a v prípravnom konaní na návrh prokurátora sudca pre prípravné konanie príkaz, aby bol obvinený zatknutý (príkaz na zatknutie podľa § 73 TP).

Ako už bolo vyššie spomínané, u týchto osôb možno vykonať osobnú prehliadku aj vtedy, ak je podozrenie, že pri sebe majú zbraň alebo inú vec, ktorou by mohli ohroziť život alebo zdravie, či už svoje alebo cudzie. Pod zbraňou treba rozumieť nielen strelnú zbraň, ale všetky zbrane v technickom zmysle slova, teda aj zbrane sečné, bodné, rezné. Inou vecou, ktorá by mohla ohroziť život alebo zdravie svoje alebo cudzie môžu byť napríklad žiletky, britva, jed, omamná látka, reťaz, povraz, rôzne tyče, pátky a podobne. Cudzím životom a zdravím sa rozumie život orgánu alebo osoby, ktorá vykonala zadržanie v normatívnych intenciách Tres-

²⁸ Bez príkazu alebo súhlasu možno tiež vykonať osobnú prehliadku podľa § 99 ods. 4 zákona č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v platnom znení.

²⁹ Vecou dôležitou pre trestné konanie môžu byť napríklad listinné a vecné dôkazy v zmysle ustanovenia § 153 TP, teda listiny, ktoré svojím obsahom dokazujú alebo vyvracajú skutočnosť vzťahujúcu sa na objasňovaný skutok, na obvineného alebo na inú osobu, ktoré majú k veci vzťah; predmety, ktorými alebo na ktorých bol spáchaný trestný čin, ktoré dokazujú alebo vyvracajú dokazovanú skutočnosť a môžu byť prostriedkom na odhalenie alebo zistenie trestného činu alebo jeho páchatela, aj stopy trestného činu, ďalej zvukové, obrazové a obrazovo- zvukové záznamy.

tného poriadku, orgánov, ktoré realizujú vzatie do väzby, policajných orgánov, ktoré realizujú zatknutie, aj ohrozenie života alebo zdravia cudzej osoby alebo osoby, proti ktorej smerovala príprava na zločin alebo pokus trestného činu, ktorý zakladá dôvod väzby podľa ustanovenia § 71 ods. 1 písm. c) TP.³⁰

Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení (ďalej len „zákon o zdravotnej starostlivosti“) vyžaduje informovaný súhlas pacienta na všetky formy poskytovania zdravotnej starostlivosti, teda ambulantnej, ústavnej a lekárenskej, ak v zákone o zdravotnej starostlivosti nie je ustanovené inak. Výnimky z uvedenej zásady sú explicitne uvedené v ustanoveniach zákona o zdravotnej starostlivosti.³¹

Informovaný súhlas patrí k základným právam každej fyzickej osoby, ktorá je pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti v právnej pozícii pacienta. Aby pacient ako oprávnený subjekt mohol toto základné právo riadne uskutočniť, aby sa mohol rozhodnúť so znalosťou veci, je povinný strpieť riadne a včasné poučenie zo strany poskytovateľa zdravotnej starostlivosti.³² Poučenie sa musí poskytnúť zrozumiteľne, ohľaduplne, bez nátlaku, s možnosťou a dostatočným časom slobodne sa rozhodnúť pre informovaný súhlas a primerane rozumovej a vôľovej vyspelosti a zdravotnému stavu osoby, ktorá sa má poučiť. Odmietnutie poučenia je zákonom postavené na roveň udeleniu súhlasu so zákrokom, čím sa vylučuje protiprávnosť zákroku.³³

Informovaný súhlas je definovaný v ustanovení § 6 ods. 4 zákona o zdravotnej starostlivosti ako preukázateľný súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti, ktorému predchádzalo poučenie podľa zákona o zdravotnej starostlivosti, aj taký preukázateľný súhlas s poskytnutím zdravotnej starostlivosti, ktorému predchádzalo odmietnutie poučenia, ak v zákone o zdravotnej starostlivosti nie je ustanovené inak (písomná forma informovaného súhlasu sa vyžaduje v zákonom stanovených prípadoch). Informovaný súhlas je právnym úkonom, preto sa vyžaduje, z dôvodu jeho platnosti, aby bol daný slobodne a vážne, určite a zrozumiteľne, teda aby spĺňal podmienky stanovené občianskym právom.³⁴

Subjektom, ktorý je oprávnený dať informovaný súhlas, sú osoba, ktorej sa má zdravotná starostlivosť poskytnúť, zákonný zástupca, v prípade, že osoba, ktorej sa má zdravotná starostlivosť poskytnúť, nie je spôsobilá dať informovaný súhlas. Každý, kto má právo dať informovaný súhlas, má aj právo tento súhlas vziať späť a to kedykoľvek v priebehu poskytovania

³⁰ Porovnaj Šámal, P.- Král, V.- Baxa, J.- Púry, F.: Trestní řád- komentář. Třetí vydání. Praha: C.H.Beck, 1997, s. 384.

³¹ Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v platnom znení v zmysle ustanovenia § 6 ods. 9 pripúšťa absenciu informovaného súhlasu v prípade: neodkladnej starostlivosti, ak nemožno včas získať informovaný súhlas, ale ho možno predpokladať; ochranného liečenia uloženého súdom podľa osobitného predpisu; ústavnej starostlivosti, ak ide o osobu, ktorá šíri prenosnú chorobu, ktorá závažným spôsobom ohrozuje jej okolie; ambulantnej alebo ústavnej starostlivosti, ak ide o osobu, ktorá v dôsledku duševnej choroby alebo s príznakmi duševnej choroby ohrozuje seba alebo svoje okolie, alebo ak hrozí vážne zhoršenie jej zdravotného stavu.

³² Pozri aj Barancová, H. a kol.: Medicínske právo. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2008, s. 33.

³³ Porovnaj Barancová, H. a kol.: Medicínske právo. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2008, s. 334- 335.

³⁴ Vyžaduje sa, aby spĺňal podmienky upravené v ustanoveniach § 37 a § 38 Občianskeho zákonníka.

zdravotnej starostlivosti (§ 6 ods. 8 zákona o zdravotnej starostlivosti). Odvolanie informovaného súhlasu má účinky *ex nunc* (nie *ex tunc*), to znamená, že sa ním rušia účinky pôvodne udeleného súhlasu až od momentu odvolania súhlasu, nie späť k okamžiku udelenia súhlasu.³⁵

Osobitným prípadom je odmietnutie dať informovaný súhlas zo strany zákonného zástupcu. Za predpokladu existencie takejto skutočnosti má poskytovateľ právo podať návrh na súd, ak je to v záujme osoby nespôsobilej dať informovaný súhlas, ktorej sa má zdravotná starostlivosť poskytnúť. Do momentu rozhodnutia súdu môžu zdravotnícki pracovníci vykonávať len také zdravotné výkony, ktoré sú nevyhnutné na záchranu života tejto osoby. Súhlas súdu s poskytnutím zdravotnej starostlivosti nahrádza informovaný súhlas zákonného zástupcu (§ 6 ods. 7 zákona o zdravotnej starostlivosti).

Akýkoľvek lekársky zákrok, ktorý bol vykonaný bez súhlasu pacienta, resp. v rozpore s týmto súhlasom, je protiprávny. Nie je pri tom dôležité, či tento zákrok bol vykonaný *lege artis* a že prispel k liečbe pacienta. Ak teda lekár vykoná liečebný zákrok bez riadneho informovaného súhlasu dotknutej osoby (pacienta), resp. v rozpore s takým súhlasom, protiprávne naruší zákonom chránenú telesnú integritu pacienta a dopustí sa neoprávneného zásahu do práva na telesnú integritu a jej nedotknuteľnosť. Týmto konaním môžu byť naplnené skutkové podstaty ublíženia na zdraví podľa ustanovení § 155 až § 158 TZ.³⁶

Podmienkou na to, aby liečebný úkon nebol v rozpore s predpismi trestného práva, teda aby nebol protiprávny, je súhlas pacienta na vykonanie takeého úkonu. V prípade, ak lekár vykoná zákrok bez súhlasu pacienta, môže byť voči nemu vyvodená trestná zodpovednosť.³⁷ Túto podmienku upravuje aj Dohovor o ochrane ľudských práv a dôstojnosti človeka v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny- Dohovor o ľudských právach a biomedicíne, ktorý bol v našej Zbierke zákonov uverejnený pod číslom 40/2000 Z.z..³⁸ Keďže uvedený Dohovor zabezpečuje väčší rozsah ústavných práv a slobôd, s poukazom na čl. 154c Ústavy SR má prednosť pred zákonom.

Pri poskytovaní zdravotnej starostlivosti má každý právo na ochranu dôstojnosti, rešpektovanie svojej telesnej integrity a psychickej integrity (§ 11 ods. 8 písm. a) zákona o zdravotnej starostlivosti). Právo na súkromie pacienta vo svojom obsahovom vyjadrení zdôrazňuje súkromný ráz informácií o zdravotnom stave pacienta, ktorý si vyžiadal zakotvenie inštitútu zdravotníckej mlčanlivosti s postihmi za jeho porušenie, ako aj špecifickú ochranu osobných údajov.³⁹

³⁵ Pozri aj Svoboda, P.: Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíne). In: Zdravotníctví a právo, č. 8, 2005, s. 18.

³⁶ K tomu pozri aj Barancová, H. a kol.: Medicínske právo. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2008, s. 337.

³⁷ Pozri aj Barancová, H. a kol.: Medicínske právo. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2008, s. 334.

³⁸ Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 40/2000 Z.z..

³⁹ Křepelka, F.: Evropské zdravotnické právo. 1. vyd. Praha: LexisNexis CZ, s.r.o., 2004, s. 37.

Abstrakt

V tomto článku sa autori zaoberajú právom na nedotknuteľnosť osoby a právom na súkromie. Ide o základné ľudské práva garantované Ústavou Slovenskej republiky vo vzťahu ku každej fyzickej osobe. V úvode autor definuje tieto práva a uvádza prehľad právnych predpisov, prostredníctvom ktorých je poskytovaná ochrana týmto právam a zároveň aj spôsoby ich zákonného obmedzenia.

Poukazuje sa na základný rámec ústavnoprávnej ochrany, no zároveň hľadá kontext týchto ľudských práv aj vo vzťahu k iným právnym odvetviám. Analyzuje právo na nedotknuteľnosť osoby a právo na súkromie vo svetle trestného práva hmotného a procesného, občianskeho práva procesného a správneho práva. V závere rieši problematiku z oblasti zdravotníctva - informovaný súhlas pacienta a jeho trestnoprávne súvislosti.

Zoznam použitej literatúry:

Neperiodická literatúra:

- [1] Barancová, H. a kol.: Medicínske právo. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 2008
- [2] Benčík, M. a kol.: Trestné právo s vysvetlivkami a judikatúrou. Bratislava: IURA EDITION, 1995 (zmeny a dodatky 09/98), časť A- C
- [3] Burda, E.: Trestné činy proti životu a zdraviu v porovnaní starého a rekodifikovaného Trestného zákona. Šamorín: Heuréka, 2006
- [4] Čic, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Matica slovenská, 1997
- [5] Drgonec, J.: Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky. Zväzok I. Bratislava: MANZ, 1997
- [6] Machajová, J.: Základy priestupkového práva. Komentár k zákonu o priestupkoch a súvisiace právne predpisy. Šamorín: Heuréka
- [7] Matys, K. a kol.: Trestný zákon, komentár. Bratislava: Obzor, 1978
- [8] Novotný, O.- Dolenský, A.- Púry, F.- Rizman, S.- Teryngel, J.: Trestní právo hmotné II. Zvláštní část. Praha: Codex, 1997
- [9] Šámal, P.- Král, V.- Baxa, J.- Púry, F.: Trestní řád- komentář. Tretie vydanie. Praha: C.H.Beck, 1997
- [10] Šámal, P.- Púry, F.- Rizman, S.: Trestní zákon- komentář. Tretie vydanie. Praha: C.H.Beck, 1998
- [11] Štefanková, S.: Kriminologické aspekty trestného činu vraždy. In: Knoll, V., Bednář, V. (eds.): Naděje právní vědy, Býkov 2006. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006
- [12] Švestka, J.- Jehlička, O.- Pavlík, P.- Plecítý, V.- Knap, K.: Ochrana osobnosti podle občanského práva. Tretie vydanie. Praha: Linde Praha, 1996
- [13] Křepelka, F.: Evropské zdravotnické právo. 1. vyd. Praha: LexisNexis CZ, s.r.o., 2004

- [14] Luby, Š.: Občianskoprávna ochrana osobnosti. In: Právny obzor, č. 9, 1968
- [15] Svoboda, P.: Informovaný súhlas pacienta pri lekářských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně). In: Zdravotníctví a právo, č. 8, 2005

Použitá právne predpisy:

- [16] zákon č. 99/1963 Zb. Občiansky súdny poriadok v znení neskorších predpisov
- [17] zákon č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov
- [18] zákon Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov
- [19] zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov
- [20] zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 171/1993 Z.z. o Policajnom zbore v znení neskorších predpisov
- [21] zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
- [22] zákon č. 300/2005 Z.z. Trestný zákon v platnom znení
- [23] zákon č. 301/2005 Z.z. Trestný poriadok v platnom znení

Judikatúra:

- R 11/1964
- R 16/1964
- R 2/1966
- R 2/1967- II.
- R 21/1984
- R 5/1995- I.
- R 5/ 1995- II.

Summary

*Legal protection of the personal immunity and right to privacy
in the Constitution of Slovak Republic*

In this report authors deals with right of personal immunity and right of privacy. Rights of personal immunity and privacy are the human rights guaranteed by Constitution of Slovak republic for each person. The author offers basic definitions of these rights and summary of statutes insuring protect to these rights and options of their restrictions in posed by the statute. Author targets to elementary constitutional frame of protect and options of protect by the other branches of law. Author analyses rights of personal immunity and privacy in the light of criminal substantive and procedural law, civil procedural law and administrative law. At the

conclusion author deals with problems of health service- patient´s consent and its criminal consequences.

Key words: human rights, Sloval Republic, personal immunity, right to privacy.

Mária Moskvičová

Podstata a zásady daňového exekučného konania v daňovom práve na Slovensku

K podstate daňového exekučného konania a daňovej exekúcie

Daňové exekučné konanie je relatívne novým inštitútom daňového práva. Tento inštitút zaviedla do slovenského daňového zákonodarstva jedna z najvýznamnejších noviel zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov (v skrátenom názve)¹ realizovaná zákonom č. 219/1999 Z. z. Rovnaké konštatovanie možno použiť aj o termíne *daňová exekúcia*, ktorý sme na Slovensku do 1. septembra 1999 nepoznali.

Daňové exekučné konanie je konaním správcu dane, v ktorom z úradnej moci vymáha daňový nedoplatok, peňažné plnenie uložené rozhodnutím, úhradu exekučných nákladov a hotových výdavkov. Ide o legálny termín, ktorý vymedzuje zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov v § 1a písm. h). V tejto súvislosti treba doplniť, že pojem daňové exekučné konanie je charakterizovaný aj v § 73 tohto zákona (v siedmej časti) s tým, že v tomto ustanovení už chýba zmienka o tom, že ide o konanie *z úradnej moci*. Som toho názoru, že zákonodarca v jednom zákone nemal vlastne dvakrát definovať ten istý pojem, a pritom s takými odchýlkami.

V odbornej literatúre je V. Babčákom prezentovaný názor², že daňové exekučné konanie je samostatným druhom právneho procesu, ktoré nie je súčasťou daňového konania v ponímaní jeho etapy, štádia, príp. osobitného druhu. Daňové exekučné konanie a daňové konanie sú podľa V. Babčáka dva samostatné a rovnocenné druhy právneho procesu³. Toto svoje konštatovanie opiera zmienený autor o legálne definície daňového konania a daňového exekučného konania, ale aj o skutočnosť, že v týchto druhoch právneho procesu sa uplatňujú rozdielne zásady, inštitúty i právne prostriedky.

Daňové exekučné konanie nie je teda súčasťou daňového konania, ale akýmsi prirodzeným pokračovateľom daňového konania, ku ktorému dochádza vtedy, ak daňové konanie nesplní

---

¹ Zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších predpisov.

² Pozri: BABČÁK, V.: Daňové právo procesné, ATOM computers, Košice, 2000, s. 335, obdobne: BABČÁK, V.: Daňové právo, UPJŠ, Košice, 2005, s. 364.

³ Pozri: BABČÁK, V.: Daňové právo procesné, ATOM computers, Košice, 2000, s. 64.

svoj účel. Týmto účelom je v konečnom dôsledku vybratie dane tak, aby nedošlo k zníženiu daňových príjmov verejných rozpočtov⁴.

Existenciu daňového exekučného konania však spomínaný autor nechápe ako nevyhnutné pokračovanie daňového konania. Po skončení daňového konania nie vždy musí nasledovať daňové exekučné konanie. Na strane druhej však daňové exekučné konanie je bezprostredne závislé od existencie daňového konania⁵.

Na rozdiel od pojmu daňové exekučné konanie, **daňová exekúcia** je síce tiež legálne definovaná, avšak nie v úvodnej časti zákona, ale až v siedmej časti. *Daňovú exekúciu* chápe zákon ako nútený výkon, ktorým sa vymáha zaplatenie daňového nedoplatku alebo zníženie daňového nedoplatku, zaplatenie peňažných plnení uložených rozhodnutím a úhrada exekučných nákladov a hotových výdavkov jednotlivými spôsobmi daňovej exekúcie, ktoré sú ustanovené v § 82 zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov.

Pokiaľ ide o otázku, čo je *daňovým nedoplatkom*, je to dlžná suma dane po lehote splatnosti⁶. Pôjde teda o prípad sumy dane, ktorá nebola zaplatená v lehote alebo vo výške podľa zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov alebo podľa osobitných hmotno-právnych daňových zákonov. Daňovým nedoplatkom budú takto splatné dane podľa osobitných predpisov, sankčné úroky, úroky, ale aj pokuty a poplatky ustanovené zákonom, ktoré spravuje správca dane, ak neboli zaplatené v lehote alebo vo výške podľa zákona č. 511/1992 Zb. alebo osobitných daňových predpisov. V tomto smere je treba vychádzať zo širšie chápaného pojmu daň pre procesno-právne účely. Na účely uvedeného zákona sa daňou rozumie daň podľa osobitných zákonov, vrátane sankčných úrokov a úrokov, ako aj pokuty a poplatky ustanovené zákonom, ktoré spravuje správca dane⁷.

Ak daňový subjekt nezaplatí dobrovoľne splatnú daň, dostáva sa do pozície daňového dlžníka, vzniká daňový nedoplatok, na vymożenie ktorého správca dane, po preverení existencie zákonných podmienok na začatie daňového exekučného konania, vykoná z úradnej moci daňovú exekúciu, pričom je povinný postupovať v súlade so zákonom č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a spôsobmi, ktoré tento zákon ustanovuje.

Daňová exekúcia prebieha síce v rámci daňového exekučného konania, avšak treba upozorniť na to, že jej začiatok nie je totožný so začatím daňového exekučného konania. Daňové exekučné konanie začína správca dane na podklade exekučného titulu vydaním rozhodnutia o začatí daňového exekučného konania.

Pri charakteristike jednotlivých spôsobov daňovej exekúcie⁸ zákonodarca uvádza najmä špecifické náležitosti a postupy správcu dane, tak ako si to vyžadujú rozdiely vyplývajúce z povahy výkonu jednotlivých spôsobov daňovej exekúcie.

⁴ Pozri: BABČÁK, V.: Daňové právo, UPJŠ, Košice, 2005, s. 206; príp. BABČÁK, V.: Daňové (Exekučné) konanie, Veda, vydavateľstvo SAV, Bratislava, 2005, s. 36.

⁵ BABČÁK, V.: Daňové právo procesné, ATOM computers, Košice, 2000, s. 335.

⁶ Pozri § 1a písm. f) zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov.

⁷ Pozri § 1a písm. a) zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov.

⁸ § 83 a nasl. zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov.

Na to, aby sa dosiahol zákonný a efektívny postup správcu dane v daňovom exekučnom konaní musí správca dane uplatňovať pri daňovej exekúcii v konkrétnom prípade jednak všeobecnú a jednak osobitnú úpravu. Vychádza sa pritom zo zásady, že na každý prípad podliehajúci daňovej exekúcii sa najprv musí aplikovať všeobecná úprava⁹. Modifikácia tejto úpravy nastáva potom na základe osobitných ustanovení upravujúcimi daný spôsob daňovej exekúcie. V prípade kolízie všeobecných a osobitných ustanovení však bude mať prednosť aplikácia osobitných ustanovení.

K otázke zásad daňového exekučného konania

Exekúcia ako právny inštitút je realizáciou priameho štátneho donútenia na vynútenie plnenia povinností z príslušných právnych predpisov, resp. z nich vychádzajúcich rozhodnutí. Napriek tomu, že je dôsledkom nerešpektovania právnych noriem povinným subjektom, nemôže byť aktom ľubovôle štátnych orgánov. Práve naopak, musí byť veľmi podrobne právne regulovaná, musí sa uskutočňovať na podklade určitých zásad a pravidiel, pretože predstavuje zásah do právneho postavenia subjektu, voči ktorému smeruje, ale i do jeho faktického stavu.

Aj napriek tomu, že na rozdiel od daňového konania, vo vzťahu ku ktorému zákonodarca zakotvil zásady, podľa ktorých a na základe ktorých sa daňové konanie uskutočňuje, a to dokonca pod názvom „základné zásady daňového konania“¹⁰, pre oblasť daňového exekučného konania takéto zakotvenie chýba. Treba zdôrazniť, že väčšina z týchto základných zásad daňového konania (napríklad zásada neverejnosti, zásada dispozičná a pod.) nemôže byť analogicky použitá v oblasti daňovej exekúcie.

Pre oblasť daňového exekučného konania však platia viaceré interpretačné pravidlá zakotvené v texte zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov, ktoré možno s istým stupňom zovšeobecnenia považovať za **zásady daňového exekučného konania**. Podľa môjho názoru k nim treba zaradiť:

- **vylúčnosť oprávnenia** vykonať daňové exekučné konanie správcom dane;
- **začatie a vykonanie** daňového exekučného konania z **úradnej moci** (ex offa);
- povinnosť skúmať **splnenie podmienok** pre začatie konania;
- povinnosť vykonať daňovú exekúciu **len v súlade so zákonom** č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a **spôsobmi**, aké tento zákon ustanovuje;
- **primeranosť rozsahu** daňovej exekúcie;
- **prednosť** daňového exekučného konania **pred iným exekučným konaním**;
- **neprípustnosť** daňovej exekúcie **na vec vo vlastníctve tretej osoby**;
- **nezameniteľnosť osoby** daňového dlžníka;
- **vylúčenie možnosti** navrátiť vec **do predošlého stavu**.

⁹ To znamená obsiahnutá v ustanoveniach §§ 75 až 77 zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov.

¹⁰ Pozri § 2 zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a o zmenách v sústave územných finančných orgánov v znení neskorších predpisov.

Výlučnosť oprávnenia vykonať daňové exekučné konanie správcom dane vyplýva zo zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov. Podľa § 73 ods. 1 zákona daňové nedoplatky podľa tohto zákona môže vymáhať len správca dane, t.j. daňový úrad, obec a colný úrad podľa osobitných predpisov.

Ak je správcom dane daňový úrad alebo colný úrad, nemôže (na rozdiel od právnej úpravy, ktorá na Slovensku platila do 1. septembra 1999) zabezpečiť vymáhanie daňových nedoplatkov návrhom na výkon rozhodnutia súdom alebo súdnym exekútorom, ale je povinný postupovať výlučne podľa citovaného zákona. Pritom je oprávnený vykonávať v daňovom exekučnom konaní všetky právne úkony v mene štátu (vrátane jeho zastupovania v súdnom konaní).

Obec ako správca dane môže vykonať daňovú exekúciu nielen podľa zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov, ale môže zabezpečiť vymáhanie daňových nedoplatkov aj podľa osobitných predpisov¹¹ (napr. podaním návrhu na vykonanie exekúcie súdnemu exekútorovi).

Rovnako ako daňové nedoplatky sa vymáhajú aj peňažné plnenia uložené rozhodnutím, exekučné náklady a hotové výdavky.

Začatie a vykonanie daňového exekučného konania z *úradnej moci* (ex offo) predstavuje jeden z najvýznamnejších rozdielov oproti začatiu daňového konania. Pre začatie daňového exekučného konania sa aplikuje **výlučne** zásada *officiality* (na rozdiel od začatia daňového konania, voči ktorému sú rovnocennými zásada dispozičná a zásada officiality). Uplatnenie dispozičnej zásady je vo vzťahu k začatiu daňového exekučného konania neprípustné a vzhľadom na povahu tohto konania aj ťažko predstaviteľné.

Povinnosť skúmať *splnenie podmienok* pre začatie konania je ďalšou zásadou, na ktorej je vybudované daňové exekučné konanie. Skôr než správca dane začne daňové exekučné konanie, je zo zákona povinný najmä zistiť, či sú splnené tzv. *procesné podmienky* na jeho začatie. Základnou podmienkou v tomto zmysle je miestna a vecná príslušnosť na daňové exekučné konanie.

Okrem procesných podmienok musí správca dane skúmať aj splnenie podmienok *hmotno-právneho charakteru*. K nim patrí:

- existencia daňového nedoplatku - je daná v prípade, že daňový subjekt nezaplatil daň v lehote alebo vo výške podľa zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov alebo podľa príslušných hmotno-právnych daňových predpisov za predpokladu, že neboli povolené splátky dane alebo odklad zaplatenia dane;

- existencia exekučného titulu, ktorý spĺňa zákonom stanovené znaky a náležitosti. Exekučným titulom je:

- právoplatné a vykonateľné rozhodnutie a

¹¹ Napríklad podľa Občianskeho súdneho poriadku alebo podľa zákona č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov v znení neskorších predpisov.

- vykonateľný výkaz daňových nedoplatkov;
- existencia majetku, ktorý je spôsobilý byť predmetom daňovej exekúcie, tzn. vo vlastníctve daňového dlžníka.

Ako ďalšia zásada, ktorej existencia vyplýva zo zákona je povinnosť správcu dane vykonať daňovú exekúciu *len v súlade so zákonom* č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov a *spôsobmi*, aké tento zákon ustanovuje. Znamená to, že správca dane v daňovom exekučnom konaní môže zvoliť len tie postupy, ktoré mu umožňuje uvedený zákon. Ide vlastne o premietnutie zásady zákonnosti do daňového exekučného konania. Táto zásada je konkretizáciou ústavného princípu, ktorý deklaruje obmedzenie štátnej moci vykonávanej štátnymi orgánmi na rozsah a spôsoby, ustanovený zákonom.

Pokiaľ sa jedná o spôsoby daňovej exekúcie, podľa § 82 zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov v súčasnosti ide o celkom o 8 spôsobov, ktoré správca dane môže aj kombinovať:

1. zrážky zo mzdy a z iných príjmov,
2. prikázanie pohľadávky,
3. predaj hnutelných vecí,
4. odobratie hotových peňazí a iných vecí, pri ktorých nedochádza k predaju,
5. predaj cenných papierov,
6. predaj nehnuteľnosti, bytu alebo nebytového priestoru,
7. predaj podniku alebo jeho časti,
8. postihnutie majetkového práva spojeného s obchodným podielom spoločníka v obchodnej spoločnosti.

Ak zákon neustanovuje inak, správca dane môže vykonať daňovú exekúciu spôsobom, ktorý si sám určí a môže vykonať daňovú exekúciu u jedného daňového dlžníka i niekoľkými spôsobmi súčasne. Správca dane pri výbere vhodného spôsobu daňovej exekúcie zväží najmä efektívnosť a predpoklad úspešnej realizácie konkrétneho spôsobu daňovej exekúcie vzhľadom na okolnosti a pomery daňového dlžníka.

Primeranosť rozsahu daňovej exekúcie predstavuje významnú zásadu daňového exekučného konania. Praktické uplatnenie tejto zásady je zreteľné najmä pri stanovení rozsahu exekúcie a v nadväznosti na ňu, aj zákazu nakladať s majetkom daňového dlžníka, ktorý je podstatnou obsahovou náležitosťou rozhodnutia o začatí daňového exekučného konania. Zákaz akokoľvek nakladať s majetkom daňového dlžníka, ktorý je účinný vo vzťahu k vymedzeným subjektom, sa môže týkať len majetku, ktorého hodnota je primeraná výške daňového nedoplatku.

Ak sa daňová exekúcia vykonala v širšom rozsahu, než stačí na vyrovnanie daňového nedoplatku, správca dane rozhodne o čiastočnom zastavení daňového exekučného konania. Tento postup bude prichádzať do úvahy najmä vtedy, ak správca dane vykonáva daňovú exekúciu súbežne viacerými spôsobmi podľa § 82 a výťažok zo zrealizovaného spôsobu presahuje výšku vymáhaného daňového nedoplatku.

Významnou zásadou daňového exekučného konania je zásada *prednosti* daňového exekučného konania *pred iným exekučným konaním*. Právna úprava v tomto smere vychádza z toho, že ak sa u daňového dlžníka alebo jeho ručiteľa vykonáva daňová exekúcia a súčasne prebieha alebo sa začne iná exekúcia, vykonajú sa súbežne, len ak ich predmetom nie je ten istý majetok. V takom prípade však správca dane nemôže uplatniť úhradu daňového nedoplatku v rozvrhovom pojednávaní inej exekúcie.

Ak sa na ten istý majetok daňového dlžníka alebo jeho ručiteľa začalo daňové exekučné konanie skôr ako iné exekučné konanie, vykoná sa prednostne daňová exekúcia. Ak na ten istý majetok už začalo iné exekučné konanie, správca dane na vymoženie daňového nedoplatku nevykoná daňovú exekúciu, ale je oprávnený uplatniť svoju pohľadávku v inom exekučnom konaní. Exekučné konanie vykonávané súdnym exekútorom sa začína dňom, v ktorom bol exekútorovi doručený návrh na vykonanie exekúcie¹².

Nepripustnosť daňovej exekúcie *na vec vo vlastníctve tretej osoby* je zásadou, ktorá má vyjadriť, že spôsobilým predmetom daňovej exekúcie je len vec, ktorej vlastníkom je daňový dlžník, resp. osoba, proti ktorej možno vykonať daňovú exekúciu podľa § 73 ods. 8 zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov.

Právne relevantným dôvodom na vylúčenie veci z daňovej exekúcie je len preukázanie existencie vlastníckeho práva tretej osoby k tejto veci. Skutočnosť, že na predmete daňovej exekúcie viazne niektoré z vecných práv k cudzej veci (napr. záložné právo), nemá za následok automatické vylúčenie veci z daňovej exekúcie. Na strane druhej, ak je predmet daňovej exekúcie zaťažený záložným právom, správca dane môže vykonať exekúciu na tento predmet len so súhlasom záložných veriteľov.

Treťou osobou môže byť manžel daňového dlžníka, pokiaľ ide o vec v jeho výlučnom vlastníctve, napríklad z dôvodu zrušenia bezpodielového spoluvlastníctva manželov, zúženia jeho zákonného rozsahu, alebo preto, že podľa zákona do bezpodielového spoluvlastníctva nepatrí a manželia dohodou nerozšírili bezpodielové spoluvlastníctvo manželov ("ďalej len BSM") na túto vec. Podľa ustanovenia § 151 Občianskeho zákonníka, ak za trvania manželstva BSM zaniklo, môže sa obnoviť len rozhodnutím súdu vydaným na návrh jedného z manželov.

Status tretej osoby bude patriť aj vlastníkovi veci, ktorá bola prenechaná daňovému dlžníkovi na užívanie a branie úžitkov na základe nájomnej zmluvy.

Právo na majetok, proti ktorému je daňová exekúcia neprípustná, môže daňový dlžník alebo tretia osoba (ďalej len „oprávnené osoby“) uplatniť u správcu dane. Ak oprávnené osoby uplatnia návrh na vylúčenie veci z výkonu daňovej exekúcie na súde, správca dane takúto vec vylúči z výkonu daňovej exekúcie až do rozhodnutia súdu. V tejto súvislosti pri daňovej exekúcii predajom huteľných vecí správca dane upozorní daňového dlžníka

¹² Pozri § 36 zákona č. 233/1995 Z. z. o súdnych exekútoroch a exekučnej činnosti (Exekučný poriadok) a o zmene a doplnení ďalších zákonov v znení neskorších predpisov.

v daňovej exekučnej výzve, že tretia osoba môže v lehote na podanie odvolania (15 dní od doručenia daňovej exekučnej výzvy) predložiť doklady o vlastníctve k hnutelnej veci. Ak daňový dlžník neoboznami tretiu osobu s možnosťou uplatniť svoje vlastnícke právo, je zodpovedný za spôsobenú škodu.

Kým správca dane preveruje skutočnosti uplatnené oprávnenými osobami, môže rozhodnúť o odložení daňovej exekúcie. Pokiaľ sa preukáže, že k predmetu daňovej exekúcie má vlastnícke právo tretia osoba, správca dane vydá rozhodnutie o vylúčení veci z daňovej exekúcie a následne podľa § 80 ods.1 písm. c) zákona č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov v tejto časti zastaví daňové exekučné konanie. V opačnom prípade pokračuje v daňovej exekúcii.

Nezameniteľnosť osoby daňového dlžníka je zásadou, ktorá má vylúčiť možnosť zámény osoby daňového dlžníka s inou osobou. Zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov v tomto smere vychádza z toho, že proti inému, než tomu, kto je v rozhodnutí označený ako daňový dlžník, možno vykonať daňovú exekúciu, ak sa dokladmi preukáže, že:

6. na neho prešla povinnosť podľa zákona č. 511/1992 Zb. alebo podľa osobitného predpisu. Osobou, na ktorú prechádza povinnosť podľa zákona je napríklad dedič fyzickej osoby, ak daňová povinnosť vznikla pred smrťou fyzickej osoby a právny nástupca zaniknutých právnických osôb;
7. na neho prešli záväzky podľa osobitného predpisu, a to zákona č. 92/1991 Zb.¹³ Podľa § 15 tohto zákona, s vlastníckym právom k privatizovanému majetku prechádzajú na jeho nadobúdateľa práva a záväzky súvisiace s privatizovaným majetkom vrátane neznámych. Na prechod záväzkov sa nevyžaduje súhlas veriteľa - správcu dane. Fond národného majetku Slovenskej republiky však do výšky získanej hodnoty privatizovaného majetku ručí svojím majetkom za splnenie záväzkov nadobúdateľom privatizovaného majetku. Veriteľ, t.j. správca dane je však oprávnený domáhať sa splnenia týchto záväzkov od fondu, len ak svoju pohľadávku čo do právneho dôvodu a do výšky oznámil fondu do jedného roka od okamihu prechodu záväzkov na nadobúdateľa privatizovaného majetku a ak vyčerpal všetky prostriedky na jej uspokojenie voči dlžníkovi;
8. od neho možno podľa zákona vyžadovať plnenie za daňového dlžníka. V tejto súvislosti je možné viesť daňovú exekúciu proti platiteľovi mzdy daňového dlžníka, banke, poddlžníkovi, spoločnosti s ručením obmedzeným, v ktorej je spoločníkom daňový dlžník ako dôsledok nesplnenia povinností uložených správcem dane.

Daňový nedoplatok sú povinní zaplatiť tiež ručiteľia, ak im zákon povinnosť ručenia ukladá a ak ručiteľov na plnenie tejto platobnej povinnosti vyzve správca dane daňového dlžníka. Proti tejto výzve sa môže ručiteľ odvolať. V odvolaní môže ručiteľ namietať len

---

¹³ Zákon č.92/1991 Zb. o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby v znení neskorších predpisov.

skutočnosť, že nie je ručiteľom alebo ručenie bolo uplatnené vo väčšom než zákonom ustanovenom rozsahu.

Poslednou zásadou daňového exekučného konania je *vylúčenie možnosti* navrátiť vec *do predošlého stavu*. Zákon č. 511/1992 Zb. o správe daní a poplatkov v § 73 ods. 11 stanovuje, že navrátenie do predošlého stavu (*restitutio in integrum*) je v daňovom exekučnom konaní vylúčené. Takáto možnosť sa týka právnych vzťahov súkromno-právnej povahy. Daňové exekučné konanie je však konaním verejno-právnym, a preto uplatnenie zásady *restitutio in integrum* by bolo v rozpore s podstatou verejno-právnych vzťahov.

Summary

Foundation and principles of tax execution pursuant to tax laws in the Slovak Republic

Tax execution pursuant to tax laws are important tax legal institutions which were established effectively from 1. September 1999. These institutions modified these former laws concerning enforcement of tax payments through this tax pursuant to.

The author's main focus in this article is centered on tax execution pursuant to and on the legal principles of law and the foundation of tax execution. In this connection we will concentrate on rules regarding right exclusivity and the process of carrying out tax execution pursuant to and also the beginning of fulfilment of tax execution pursuant to and the obligation to investigate fulfilment of conditions for implementing this pursuant to adequacy to the extent of tax execution and so on ....

Key words: tax, tax law, Slovak Republic

Katarzyna Popik-Choraży

Geneza administracyjnej kary pieniężnej w prawie administracyjnym

Genezy administracyjnej kary pieniężnej należy szukać w ustawie z dnia 19 września 1922 roku - Prawo wodne¹, zwanej przez doktrynę pierwszą polską kodyfikacją prawa wodnego.

Zdaniem W. Brzezińskiego rolę kary pieniężnej „spełniało obciążenie uprawnionego do odprowadzania ścieków do wód obowiązkiem złożenia zabezpieczenia na dotrzymanie zawartych w pozwoleniu warunków i na zaspokojenie ewentualnych pretensji do odszkodowania za szkody, które mogły być wyrządzone innym użytkownikom wód przez zanieczyszczenie wody”. Ponadto tego rodzaju środek prawny z ustawy z 1922 roku jest to - według W. Brzezińskiego - „swoisty środek prawny, przypominający w pewnym sensie odszkodowanie cywilne, które przyznawane jest w trybie administracyjnym Skarbowi Państwa, a nie podmiotom poszkodowanym”².

Przyjąć należy jednak, że kara pieniężna jako prawny środek działania administracji rządowej w sferze ochrony środowiska pojawiła się w polskim ustawodawstwie we wczesnych latach sześćdziesiątych XX wieku³. Pierwszą podstawą prawną umożliwiającą nałożenie na określony podmiot kary pieniężnej była ustawa z dnia 31 stycznia 1961 roku o ochronie wód przed zanieczyszczeniami⁴. Na podstawie przepisów tejże ustawy kary pieniężne wymierzane były zakładom przez organy właściwe do spraw gospodarki wodnej ówczesnych prezydów wojewódzkich rad narodowych za zanieczyszczenie wód. Ustawa przewidywała dwa rodzaje kar, tj. obligatoryjne i fakultatywne.

Dyspozycja art. 24 ust. 2 ustawy wymieniała dwa przypadki, w których należało wymierzyć karę obligatoryjnie. Po pierwsze, zachodziło to w sytuacji kiedy zakład wprowadzał ścieki do wód i ziemi bez posiadania wymaganego ustawą pozwolenia. Po drugie, jeżeli nastąpiło uruchomienie oczyszczalni ścieków lub innych urządzeń zabezpieczających wody przed zanieczyszczeniem, których działanie nie odpowiadało warunkom technicznemu projektu.

---

¹ Ustawa z dnia 19 września 1922 roku – Prawo wodne, Dz. U. Nr 62, poz. 574.

² W. Brzeziński: op. cit., s. 220; por. także J. Świątkiewicz: *Z problematyki prawnej ochrony wód przed zanieczyszczeniami*, „Biuletyn Prokuratury Generalnej” 1964, nr 5, s. 7.

³ J. Stelmasiak, K. Popik-Muzyka: *Administracyjna kara pieniężna w ustawie – Prawo ochrony środowiska*, „Ochrona Środowiska. Przegląd” 2002, nr 1, s. 13.

⁴ Dz. U. Nr 5, poz. 33.

Fakultatywnie (art. 24 ust. 3) karę można było wymierzyć w następujących przypadkach. Po pierwsze, niewykonania przez zakład w ustalonym terminie budowy, rozbudowy lub przebudowy urządzeń zabezpieczających wody przed zanieczyszczeniem. Po drugie, niewprowadzenia zmiany procesów wytwórczych, wynikającej z pozwolenia, a zmierzającej do obniżenia ilości zużytej wody i ładunku zanieczyszczeń odprowadzanych w ściekach z produkcji. Po trzecie, zmiany procesów produkcyjnych zakładu, które w sposób stały wpływają na zwiększenie zanieczyszczeń wód bez uzgodnienia tej zmiany z właściwym organem.

Także następna ustawa z dnia 30 maja 1962 roku – Prawo wodne⁵, regulując instytucję kar pieniężnych w art. 160 nie wniosła w tym zakresie żadnych zmian w stosunku do poprzedniej ustawy.

Po kilku latach zakres kar pieniężnych został rozszerzony na zanieczyszczenie powietrza⁶. Na mocy ustawy z dnia 21 kwietnia 1966 roku o ochronie powietrza atmosferycznego przed zanieczyszczeniem⁷ wojewódzki organ do spraw ochrony powietrza wymierzał zakładowi karę pieniężną za przekraczanie rodzaju i ilości substancji dopuszczalnych do wydalania. Przez substancje należało rozumieć pyły i gazy.

Ustawa z dnia 24 października 1974 roku – Prawo wodne⁸ wprowadziła w art. 130 kary wymierzone zakładom obligatoryjnie – za wprowadzanie do wód, do ziemi oraz do stanowiących własność Państwa urządzeń kanalizacyjnych ścieków nieodpowiadających wymaganym warunkom i fakultatywnie – za pobór wody w ilości większej niż ustalona w pozwoleniu wodnoprawnym oraz za piętrzenie wody wyższe od dozwolonego. Ustawa – Prawo wodne z 1974 roku wprowadziła zmiany w zakresie administracyjnych kar pieniężnych w stosunku do ustawy – Prawo wodne z 1962 roku. Nowa regulacja pominęła bowiem kary pieniężne za wprowadzanie ścieków do wód i do ziemi bez posiadania pozwolenia wodnoprawnego.

W ustawie z dnia 31 stycznia 1980 roku o ochronie i kształtowaniu środowiska⁹ przepisy o karach pieniężnych zostały zamieszczone w dziale VII zatytułowanym w wersji pierwotnej „Przepisy karne” obok regulacji dotyczących wykroczeń i przestępstw. Natomiast art. 110 ust. 1 stanowił, że terenowe organy administracji państwowej stopnia wojewódzkiego wymierzały jednostce organizacyjnej karę pieniężną w następujących sytuacjach faktycznych:

1. wprowadzenia do wód lub do ziemi oraz do stanowiących własność państwa urządzeń kanalizacyjnych - ścieków nieodpowiadających wymaganym warunkom,
2. przekroczenia co do rodzaju i ilości substancji dopuszczalnych do wprowadzenia do powietrza atmosferycznego określonych decyzją właściwego organu,
3. przekroczenia dopuszczalnego poziomu hałasu określonego decyzją właściwego organu,

⁵ Dz. U. Nr 34, poz. 158.

⁶ W. Radecki: *Środki finansowo-prawne /w:/ Komentarze do ustawy – Prawo ochrony środowiska*, Wrocław 2002, s. 10.

⁷ Dz. U. Nr 14, poz. 87.

⁸ Dz. U. Nr 38, poz. 230 ze zm.

⁹ Tekst pierwotny – Dz. U. Nr 3, poz. 6.

4. zniszczenia terenów zieleni lub drzew i krzewów powodowanego niewłaściwym wykonywaniem robót ziemnych.
5. usuwania drzew i krzewów bez wymaganej zgody terenowego organu administracji państwowej,
6. gromadzenia lub wylewania odpadów w nie przeznaczonych na ten cel miejscach lub niezgodnie z warunkami określonymi przez terenowy organ administracji państwowej.

Na uwagę zasługiwała regulacja zawarta w art. 110 ust. 4, charakterystyczna – zdaniem W. Radeckiego – dla okresu realnego socjalizmu. W jednostkach gospodarki społecznej, które działały według zasad rozrachunku gospodarczego, kary pieniężne obciążały bowiem wyniki ekonomiczne jednostki. W tym zawierała się różnica między opłatami a karami. Opłaty stanowiły element kosztów, kary natomiast obciążały wynik, czyli były postacią odpowiedzialności¹⁰.

Rozbudowanie regulacji dotyczących kar pieniężnych nastąpiło na gruncie ustawy z dnia 27 kwietnia 1989 roku o zmianie ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska i ustawy – Prawo wodne¹¹. Najważniejsze było rozszerzenie tytułu działu VII o ochronie środowiska na „Przepisy karne i kary pieniężne za naruszenie wymagań ochrony środowiska”. Po raz pierwszy ustawodawca zróżnicował przepisy dotyczące kar pieniężnych i przepisy karne o przestępstwach i wykroczeniach.

W art. 110 ustawy o ochronie środowiska wyróżniono dwie grupy kar pieniężnych. Po pierwsze, kary biegnące wymierzone przez terenowy organ administracji państwowej stopnia wojewódzkiego¹². Po drugie kary, które *de lege lata* regulowane są przez ustawę o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 roku. Są to kary za zniszczenie terenów zieleni lub drzew i krzewów, powodowane niewłaściwym wykonywaniem robót ziemnych lub wykorzystywaniem sprzętu mechanicznego oraz usuwanie drzew i krzewów bez wymaganego zezwolenia.

W związku z reformą samorządową w 1990 roku i utworzeniem w 1991 roku Państwowej Inspekcji Ochrony Środowiska kompetencja do wymierzania administracyjnych kar pieniężnych powierzona została wojewódzkim inspektorom ochrony środowiska w odniesieniu do kar „biegnących” oraz wójtom, burmistrzom, prezydentom miast w odniesieniu do kar jednorazowych wymierzanych za zniszczenie terenów zieleni, drzew i krzewów lub usuwanie drzew i krzewów bez wymaganego zezwolenia. Stosowanie tych kar rozszerzone zostało na osoby fizyczne ustawą z dnia 3 kwietnia 1993 roku o zmianie ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska oraz ustawy – Prawo wodne¹³. Natomiast w art. 86b ust. 7 wprowadzono opła-

---

¹⁰ W. Radecki: *Środki finansowo-prawne ...*, s. 13.

¹¹ Dz. U. Nr 26, poz. 139.

¹² „Kary biegnące”, gdyż istota ich polegała na tym, że karę godzinową lub dobową zaczynało naliczać w momencie stwierdzenia bezprawnego naruszenia wymagań. Kara biegła do momentu ustania naruszenia, po czym wymierzano karę łączną mnożąc czas trwania naruszenia przez stawki określone w przepisach wykonawczych.

¹³ Dz. U. Nr 40, poz. 183.

ty podwojone za zanieczyszczenie powietrza, która w istocie swej ma charakter kary za brak wymaganej decyzji o dopuszczalnej emisji.

Po uchwaleniu ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o odpadach¹⁴ kary pieniężne za bezprawne składowanie odpadów zostały wyłączone z ustawy o ochronie środowiska. Kompleksowej regulacji kar pieniężnych w zakresie ochrony środowiska dokonała u.p.o.ś. oraz ustawa wprowadzająca – Prawo ochrony środowiska, ustawy o odpadach oraz o zmianie niektórych ustaw z dnia 27 lipca 2001 roku¹⁵. Administracyjne kary pieniężne za pobór wód, wprowadzanie ścieków do wód lub do ziemi, wprowadzanie zanieczyszczeń do powietrza, składowanie odpadów oraz powodowanie hałasu, które były dotychczas rozproszone w u.o.ś. z dnia 31 stycznia 1980 roku, ustawie z dnia 24 października 1974 roku – Prawo wodne oraz w ustawie z dnia 27 czerwca 1997 roku o odpadach zostały jednolicie uregulowane w u.p.o.ś. z dnia 27 kwietnia 2001 roku.

Jedynie administracyjne kary pieniężne za zniszczenie i usuwanie drzew, krzewów i zieleni, zostały przeniesione do ustawy z dnia 16 października 1991 roku o ochronie przyrody. Obecnie regulowane są przez przepisy ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody. W. Radecki zwraca uwagę, iż „przepisy o ochronie drzew, krzewów i zieleni wróciły tam, gdzie jest ich miejsce, tj. do ustawy o ochronie przyrody. Poprzednia ustawa z dnia 7 kwietnia 1949 roku o ochronie przyrody zawierała już instrumentarium ochrony zieleni, ale z przyczyn nie do końca zrozumiałych ustawodawca zamiast z niego skorzystać uregulował ochronę zieleni, drzew i krzewów w poprzedniej ustawie o ochronie środowiska i w przepisach wykonawczych”¹⁶.

Analiza ewolucji administracyjnej kary pieniężnej pozwala zauważyć, że mimo iż instytucja kary pieniężnej została stworzona przede wszystkim na potrzeby prawa ochrony środowiska, to ustawodawca doceniając jej zalety zaczął wykorzystywać ten środek prawny także w innych dziedzinach prawa administracyjnego. Materialnoprawne podstawy do nakładania administracyjnych kar pieniężnych są regulowane w szczególności w następujących aktach normatywnych:

- [1] ustawie z dnia 29 listopada 2000 roku – Prawo atomowe¹⁷,
- [2] ustawie z dnia 21 marca 1985 roku - Prawo o ruchu drogowym¹⁸,
- [3] ustawie z dnia 10 kwietnia 1997 roku - Prawo energetyczne¹⁹,
- [4] ustawie z dnia 4 lutego 1994 roku – Prawo geologiczne i górnicze²⁰,
- [5] ustawie z dnia 21 marca 1991 roku o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej²¹,

¹⁴ Dz. U. Nr 96, poz. 592.

¹⁵ Dz. U. Nr 100, poz. 1085.

¹⁶ W. Radecki *Miejsce przepisów o ochronie zieleni, drzew i krzewów w systemie prawnym ochrony środowiska*, „Problemy Ekologii” 2001, nr 3, s. 103-108.

¹⁷ Dz. U. z 2001 roku, Nr 3, poz. 18.

¹⁸ Dz. U. Nr 71, poz. 838 ze zm.

¹⁹ Dz. U. Nr 54, poz. 348 ze zm.

²⁰ Dz. U. Nr 27, poz. 96 ze zm.

- [6] ustawie z dnia 16 marca 1995 roku o zapobieganiu zanieczyszczeniu morza przez statki²²,
- [7] ustawie z dnia 18 stycznia 1996 roku o rybołówstwie morskim²³.

Ponadto administracyjne kary pieniężne wprowadzono do ustawy z dnia 2 marca 2001 roku o postępowaniu z substancjami zubożającymi warstwę ozonową²⁴. Przesłanką wymierzenia kary przez wojewódzkiego inspektora ochrony środowiska jest prowadzenie produkcji lub dokonanie obrotu z zagranicą substancjami kontrolowanymi wbrew zakazom wynikającym z ustawy, a także bez wymaganego pozwolenia lub z naruszeniem jego warunków.

Świadczy to o tym, że ustawodawca nie tylko nie rezygnuje z administracyjnych kar pieniężnych, lecz rozszerza ich zakres przedmiotowy. Wychodząc z założenia, że żaden ze środków prawnych (ani rodzajów odpowiedzialności prawnej) nie ma monopolu, tworzy wyraźną linię delimitacyjną między środkami odpowiedzialności karnej i administracyjnej. Zjawisko to widoczne było już w ustawie z dnia 27 kwietnia 1989 roku o zmianie ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska i ustawy – Prawo wodne, kiedy dotychczasowy tytuł działu VII – „Przepisy karne” zmieniony został na „Przepisy karne i kary pieniężne za naruszenie wymagań ochrony środowiska”. Ustawodawca wyraźnie opowiedział się już na tym etapie za odrębnością środków przynależnych prawu karnemu i kar pieniężnych będących formą odpowiedzialności administracyjnej. Kolejnym etapem była rezygnacja z umieszczenia regulacji dotyczącej kary pieniężnej wśród przepisów karnych (dział VII poprzedniej u.o.ś.). Natomiast, *de lege lata* nastąpiło określenie jej przymiotnikiem „administracyjne” (dział III – *Administracyjne kary pieniężne* zamieszczony w tytule V u.p.o.ś. – *Środki finansowo-prawne*).

Summary

The genesis of the administrative cash penalty in the administrative law

The genesis of the year – The water law, called by the doctrine the first polish codification of the water law.

Key words: administrative law, cash penalty

---

²¹ Dz. U. Nr 32, poz. 131 ze zm.

²² Dz. U. Nr 47, poz. 243 ze zm.

²³ Dz. U. Nr 34, poz. 145 ze zm.

²⁴ Dz. U. Nr 52, poz. 537 ze zm.

Historia

Ewa Kuźma

Powstanie i działalność Państwowego Liceum Plastycznego w Zamościu w latach 1945 – 1954

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 15 IX 1944r. o zakresie działania i organizacji Resortu Kultury i Sztuki, powierzył mu pieczę nad szkolnictwem artystycznym¹. Na jego mocy kierownik resortu, Wincenty Rzymowski w porozumieniu z Resortem Administracji Publicznej, wydał 5 X 1944r. rozporządzenie o utworzeniu organów kultury i sztuki przy urzędach wojewódzkich i starostach powiatowych. Podzielono je na referaty: ogólny (sprawy personalne, prawne, prasowe, gospodarcze, zaopatrzeniowe, sekretariat), teatralny, muzyczny, literacki, sztuk plastycznych, muzeów i ochrony zabytków, szkolnictwa artystycznego, estrady i cyrku. Wydziały te zostały zobowiązane do zakładania i nadzorowania szkół plastycznych, muzycznych i choreograficznych.² Po przekształceniu PKWN w Rząd Tymczasowy 31 XII 1944r., Resort Kultury i Sztuki został przemianowany na ministerstwo, zachowując dotychczasowe kompetencje. Na jego czele stanął Władysław Kowalski.

Szkolnictwo plastyczne nie podlegało utworzonemu w sierpniu 1944r. Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w Lublinie, którego kuratorem został Franciszek Krzemień – Ojak. Jednak obejmował je opracowany przez Ministerstwo Oświaty w maju 1945r., projekt przebudowy systemu szkolnego, zakładający: jednolitość, bezpłatność, publiczność i obowiązkowość. Teoretyczne założenia programowe zwracały uwagę na cele poznawcze nauczania, które miały wdrażać do samodzielnego myślenia, oraz kształtować tzw. „naukowy światopogląd” na świat.³ We wrześniu 1945r. pod przewodnictwem F. Krzemienia – Ojaka odbyła się konferencja nauczycieli PPR. W wygłoszonym referacie o sytuacji politycznej i dyskusji stwierdzono, że: „przed obozem demokratycznym stoi zadanie ugruntowania demokracji i rozbicia wpływów sanacji”. Kurator w swoim wystąpieniu przedstawiającym realizację reformy szkolnej 1945/46 stwierdził, iż „program dla nauczyciela polskiego to ewangelia”. Dla

¹ Dziennik Ustaw RP 1944, Nr 5, poz. 25.

² Dziennik Ustaw RP 1944, Nr 7, poz. 37.

³ Dobosiewicz S., *Szkolnictwo ogólnokształcące*. [w:] *Kultura Polski Ludowej*. Warszawa 1966, s. 367; Zostały one potwierdzone ustawą z 15. VII. 1961r.

kadry pedagogicznej, oznaczało to bezwzględny obowiązek realizacji założeń polityki rządowej.⁴

Obok szkolnictwa powszechnego bardzo ważną rolę w odradzającym się państwie miały odegrać średnie szkoły artystyczne. Inicjatorką utworzenia szkoły plastycznej w Zamościu była Halina Rogińska, kierowniczką Referatu Kultury i Sztuki przy Starostwie Powiatowym. Za pośrednictwem wydziału wojewódzkiego, zwróciła się z prośbą 30 VI 1945r. do Ministerstwa Kultury i Sztuki o zatwierdzenie Szkoły Zdobnictwa i Przemysłu Artystycznego. Nie czekając beczynn timer na odpowiedź władz, 15 VII 1945r. uruchomiono za zgodą Kuratorium Okręgu Szkolnego Lubelskiego w Lublinie, dwumiesięczny kurs letni przemysłu artystycznego w pozyskanych od Powiatowej Rady Narodowej w Zamościu, czterech salach w Domu Kultury i pracowni rzeźbiarskiej na ulicy Okrzei. W lokalach tych nie było: okien, klamek i podstawowego wyposażenia. Słuchacze we własnym zakresie, wykonali: 10 sztalug i zbili 20 skrzynek, które służyły do siedzenia. Wykład inauguracyjny na temat: „Roli sztuki w życiu człowieka”, wygłosił inżynier architekt Władysław Pieńkowski. Na kurs zapisało się 20 osób. Zajęcia cieszyły się dużym zainteresowaniem dzięki zatrudnieniu wysoko kwalifikowanej kadry pedagogicznej i wprowadzeniu różnorodnych metod nauczania. Prof. Lucjan Pakulski wykładał: rysunek ręczny, malarstwo, projekt brył i przestrzeni; prof. Władysław Pieńkowski – rysunek techniczny, historię sztuki, sztukę religijną i projektowanie wnętrz; prof. Adam Klimek – materiałoznawstwo i podstawy technik dekoracji teatralnych; prof. Mieczysław Poznański – grafikę użyteczną, liternictwo, projektowanie wystaw, metaloplastykę i estetykę życia codziennego; prof. Jan Barański – modelarstwo i rzeźbiarstwo; prof. Anna Szymańska - stylizację i kompozycję oraz prowadziła zajęcia z trykotarstwa, tkactwa, haftu artystycznego, zabawkarstwa, modniarstwa, ceramiki, wyrobu torebek i koralii, które to uczestnicy kursu mogli wybrać według swoich upodobań. W dniach 8 – 15 XI zorganizowano wystawę prac kursu letniego dla całego społeczeństwa, zakończoną rozdaniem świadectw i zabawą taneczną.⁵

W sierpniu 1945r. Ministerstwo Kultury i Sztuki w Warszawie, wyraziło zgodę na utworzenie Szkoły Sztuk Zdobniczych. Wówczas to Referat Kultury i Sztuki przy Starostwie Powiatowym w Zamościu, podjął niezbędne kroki w celu przekształcenia kursu w stojącą na wysokim poziomie edukacyjnym szkołę średnią. Na terenie Lubelszczyzny tego typu placówki były tylko w Lublinie i Siedlcach.⁶ Jej powstanie powitała z radością także regionalna prasa, pisząc: „Dąży się do tego, aby uzdolnione artystycznie jednostki zdobywały solidne, fachowe podstawy dobrego zarobkowania na polu sztuki. Góruje tu troska o gruntowną zaprawę rzemiosła w studiach wychowanków tej szkoły.”⁷

⁴ *Wojewódzka konferencja nauczycieli PPR – owców*. „Sztandar Ludu” 1945 nr 177, s. 3

⁵ Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej APZ). Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 2, 12 – 13; syg. 819, k. 9

⁶ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 3; Woydygowska I., *Szkolnictwo plastyczne Lubelszczyzny*. „Zdrój” 1945 nr 6, s. 7

⁷ *Z życia kulturalnego Zamościa. Zamość ma się czym pochwalić*. „Sztandar Ludu” 1945, nr 221, s. 4

Program szkoły dwuletniej z klasą wstępną, a następnie czteroletniej nauki opracowano na szeregu zebraniach. Postanowiono wskazać najdawniejsze sposoby preparowania i nakładania farb, uczyć praktycznego wyrobu tkanin, obróbki drewna i metalu dążąc do tego, by wykonywane przedmioty były trwałe. Dyrektorem szkoły zostały Lucjan Pakulski absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, a wicedyrektorem Władysław Pieńkowski, który ukończył Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej. Grono pedagogiczne stanowili absolwenci znanych przedwojennych uczelni: Adam Klimek – Politechniki Lwowskiej, Eugeniusz Baranowski – Szkoły Sztuk Zdobniczych we Lwowie, Mieczysław Poznański – Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, Instytutu Robót Ręcznych w Warszawie oraz Kursu Techniki i Reklamy w Katowicach. W marcu 1946r. W. Pieńkowski został powołany na stanowisko docenta Politechniki Krakowskiej. Przed wyjazdem przeprowadził przewidzianą programem liczbę zajęć oraz egzaminy z historii sztuki i historii kultury. Jego stanowisko na kursie kreślarskim objął inżynier Kwirini.⁸

W celu umożliwienia prawidłowego funkcjonowania i rozwoju szkoły opracowano preliminarze budżetowe przewidujące na remont budynków i zakup podstawowego sprzętu 82 000 zł., a potem comiesięczne dotacje w kwocie 32 000 zł. W związku z tak dużymi potrzebami w sferze inwestycji, Referat Kultury i Sztuki w Zamościu wystosował 16 VIII 1945r. prośbę do Powiatowej Rady Narodowej o subwencję, którą jednak załatwiono odmownie. Sytuacja przedstawiała się bardzo poważnie, ponieważ uczniowie pracowali w nieogrzanych pomieszczeniach, a wykonywane przez nich rzeźby pękały ze względu na niskie temperatury. We wrześniu 1945r. H. Rogińska zabiegała o subwencje w Wojewódzkim Wydziale Kultury i Sztuki, oraz w Departamencie Plastyki Ministerstwa Kultury i Sztuki w Warszawie. W czerwcu 1946r. ministerstwo przyznało szkole 30 000 zł. na wydatki administracyjne.⁹ Z tej kwoty zakupiono niezbędne materiały do prowadzenia zajęć m.in.: glinę dla ceramiki, len dla tkactwa, lipę oraz buk dla pracowni rzeźbiarskiej i przemysłu drzewnego.¹⁰ Nauka w nowopowstałej szkole obejmowała: rysunek, malarstwo, grafikę, garncarstwo, meblarstwo, przemysł tkacki, trykotarstwo, haft, bielizniarstwo, galanterię artystyczną oraz zabawkarstwo. W rozwijającej się placówce utworzono, pod kierownictwem artystycznym E. Baranowskiego kurs tkactwa, prowadzony przez instruktora J. Niderlę oraz jedyny w Polsce kurs malarstwa ściennego.¹¹ Aby młodzież zamiejscowa miała realne możliwości podjęcia nauki, kierowniczka Referatu Kultury i Sztuki H. Rogińska, wystarała się w Komisji Mieszkaniowej Magistratu 24 VIII 1945r. przydzielenie lokalu składającego się z kilku pokoi i kuchni na urządzenie bursy dla 15 – 20 osób.¹² Jednocześnie na jej prośbę 10 IX 1945r., Powiatowy Zarząd Związ-

---

⁸ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 819, k. 3; syg. 820, k. 7

⁹ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 21 – 30; syg. 814, k. 6; syg. 820, k. 4

¹⁰ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 3

¹¹ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 9; syg. 819, k. 11

¹² APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 8

ku Samopomocy Chłopskiej ufundował dla dwóch uczniów comiesięczne stypendia w wysokości 500 zł.¹³

Referat Kultury i Sztuki w Zamościu dążąc do popularyzacji placówki oświatowej wśród absolwentów szkół powszechnych uzdolnionych plastycznie, 16 VIII 1945r. wysłał do gmin powiatu zamojskiego i sąsiednich starostw pismo informujące o powstaniu szkoły artystycznej. Dzięki wsparciu finansowemu Starostwa Powiatowego w Zamościu i Wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki, zorganizowano w okresie lipca i sierpnia 1945r., publiczne odczyty w mieście i okolicy popularyzujące jej działalność oświatową.¹⁴ Ponieważ spotkały się one z dużym zainteresowaniem, dlatego postanowiono w ciągu roku szkolnego przeprowadzić cykl niedzielnych odczytów na temat: „Estetyki życia codziennego”. W jego ramach, w październiku 1945r. inż. arch. W. Pieńkowski wygłosił referat: „Oczy, które patrzą, a nie widzą”, a w lutym 1946r. inż. A. Klimek pt.: „Sztuka ludowa”.¹⁵

Mimo tych trudności, starano się swoim 40 wychowankom zapewnić rozrywki kulturalne organizując zabawę andrzejkową i mikołajki. W zajmowanym lokalu urządzono galerię obrazów prac uczniów.¹⁶ Na zakończenie pierwszego roku działalności Szkoły Sztuk Plastycznych i istniejącego przy niej kursu kreślarskiego, odbyło się uroczyste otwarcie trwającej dwa tygodnie wystawy prac uczniów z zakresu malarstwa sztalugowego, ściennego i rzeźby, na którą przybył naczelnik wojewódzkiego Wydziału Kultury i Sztuki, Józef Nikodem Kłosowski. Została ona zainaugurowana przez mgr. Antoniego Maślińskiego odczytem: „Cechy stylu kościołów lubelskich”, zaś na jej zakończenie inżynier Jan Kwirini przedstawił zagadnienie: „Energii atomowej na usługach wojny i pokoju”. Ogółem referatów wysłuchało oraz wystawę zwiedziło ponad 200 osób.¹⁷

Referat Kultury i Sztuki w Zamościu chciał, aby w roku szkolnym 1946/47 szkoła miała jasno określony cenzus naukowy i dlatego początkowo planował uruchomienie Liceum Plastycznego i Architektonicznego. Ostatecznie jednak zwrócono się do Departamentu Plastyki Ministerstwa Kultury i Sztuki z prośbą o utworzenie Liceum Sztuk Plastycznych obok Szkoły Sztuk Plastycznych. W związku z tym podjęto w lutym 1946r. starania o zapewnienie odpowiedniego zaplecza gospodarczego i kadry nauczycielskiej dla placówki. Zaowocowały one otrzymaniem zgody od Głównego Tymczasowego Zarządu Państwowego w Łodzi oraz Ministerstwa Kultury i Sztuki, na użytkowanie opuszczonego majątku, przy ulicy Kołłątaja, będącego niegdyś własnością Josefa Mordki Kronfelda.¹⁸ Ponadto pozyskano odpowiedni lokalu do prowadzenia zajęć, oraz budynki przy ulicy Mickiewicza z przeznaczeniem na internaty. Kadre pedagogiczną mieli tworzyć pracownicy funkcjonujących w mieście siedmiu zakładów

¹³ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 24; 819, k. 16

¹⁴ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 813, k. 19; syg. 819, k. 9; Starostwo Powiatowe Tomaszów Lub., syg. 474, k. 14

¹⁵ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 819, k. 11; syg. 820, k. 2; Woydygowska I., *Szkolnictwo plastyczne Lubelszczyzny*. „Zdrój” 1945 nr 6, s. 7

¹⁶ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 819, k. 16; syg. 820, k. 2

¹⁷ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 820, k. 16, 18

¹⁸ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 824, k. 44

kształcących na poziomie średnim. Wykładanie przedmiotów ogólnokształcących powierzono: Cz. Zielinskiemu - język polski, T. Brykowi - język francuski, Z. Motece - matematykę i fizykę, B. Kunie - historię, H. Drezowskiej - historię sztuki, dr E. Kozłowskiej anatomię, ks. kanonikowi F. Zawisze religię, zaś przedmioty artystyczne nauczycielom zatrudnionym w Szkole Sztuk Plastycznych.¹⁹

Przed planowaną na 12 X 1947r. uroczystą dekoracją Zamościa Krzyżem Grunwaldu, za bohaterską postawę w czasie okupacji niemieckiej i za walkę zbrojną, przybył 22 VII Minister Kultury i Sztuki, Stefan Dybowski. Poza oficjalnym spotkaniem z władzami miasta, dokonał on otwarcia wystawy obrazującej dorobek Liceum Szkół Plastycznych. Uczestniczył on także w odczycie doc. inżyniera architektury Władysława Pieńkowskiego z Politechniki Krakowskiej na temat: „Plastyka dawniej i dziś”. Minister w swym wystąpieniu, podziękował gronu pedagogicznemu, za prowadzenie szkoły na wysokim poziomie dydaktycznym.²⁰

Wraz z rokiem szkolnym 1947/48 przy Państwowym Liceum Sztuk Plastycznych powstały jedno i dwuletnie kursy przysposobienia plastycznego. Pierwsze takie zajęcia prowadzono w okresie 15 I - 15 VI 1947r. z zakresu: rysunku, malarstwa i rzeźbiarstwa. Przyjmowano na nie wszystkich, którzy ukończyli szkołę powszechną i wykazali się zdolnościami artystycznymi. Program kursów obejmował zakres gimnazjalny ze specjalnym uwzględnieniem przygotowania do Liceum Sztuk Plastycznych. Przeszkolenie to przygotowywało instruktorów i fachowców z zakresu: modelarstwa, kreślarstwa, liternictwa.²¹ Szczególne znaczenie przywiązywano do kursu tkackiego, z którego zajęcia prowadzono w okresie wakacyjnym. Celem jego było wykształcenie czeladników, aby uruchomić Ośrodek Przemysłu Artystycznego. Miał on być ściśle związany z centralą w Krakowie, powołaną do życia 1 X 1946r. przez Ministerstwo Przemysłu w porozumieniu z Ministerstwem Kultury i Sztuki oraz Ministerstwem Żeglugi i Handlu Zagranicznego. Nawiązując kontakty z chałupnictwem służył rozwojowi na własnym terenie przemysłu artystycznego, zabawkarskiego i tkackiego.

Liceum, chcąc wzbogacić życie kulturalne miasta, zorganizowało także w roku szkolnym 1946/47 cykl niedzielnych odczytów na temat: „Wiedzy i sztuki”. Pierwszy referat: „Jak rozpoznawać style”, wygłosił 24 XI inżynier architekt A. Klimek.²² W październiku 1947r. kierowniczką Referatu Kultury i Sztuki przy Starostwie Powiatowym w Zamościu została Helena Drezowska, nieprzejawiająca większego zainteresowania tą placówką oświatową. H. Rogińska, w listopadzie 1947r. objęła funkcję dyrektora szkoły i z całym zapałem poświęciła się działalności na rzecz jej rozwoju. Zabiegając o wszechstronną edukację będącej tu młodzieży, zwróciła się do Okręgowego Urzędu Likwidacyjnego – Obwodu w Zamościu o wydzierża-

---

¹⁹ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 814, k. 8; syg. 820, k. 29

²⁰ APZ. Powiatowa Rada Narodowa Zamość, syg. 169, k. 131; *Minister Kultury i Sztuki na otwarciu wystawy plastyki w Zamościu*. „Sztandar Ludu” 1947, nr 185, s. 4; *Minister Świątkowski dokonał dekoracji Zamościa Krzyżem Grunwaldu*. „Sztandar Ludu” 1947, nr 280, s. 3

²¹ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 475, k. 3; *Kurs przysposobienia plastycznego*. H. J. „Sztandar Ludu” 1947, nr 130, s. 4

²² APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 820, k. 42

wienie pianina Steinweina – Sons nr 20946. Prośbę swą umotywowała potrzebą prowadzenia na dobrym poziomie przedmiotu „wiedza o muzyce” oraz utworzeniem chóru, który brał aktywny udział w uroczystościach szkolnych i państwowych.²³

Dyrekcja szkoły wychodząc z założenia, iż zdolności plastyczne powinny rozwijać się zawsze pod okiem specjalisty, utworzyła w lutym 1948r. kurs malarstwa dla dzieci w wieku od 5 – 17 lat, dzieląc go na dwie grupy wiekowe. Pierwsza grupa wiekowa obejmowała 40 dzieci, od 5 do 12 lat i kierował nią prof. Eugeniusz Baranowski. Druga grupa liczyła 60 osób i dla nich wykłady prowadził prof. Jan Siedlecki. Zajęcia teoretyczne i praktyczne odbywały się w salach lekcyjnych.²⁴

Liceum czynnie włączyło się w ogólnopolskie obchody 150 rocznicy urodzin Adama Mickiewicza. W marcu 1949r., uczniowie wykonali popiersie wieszczki i zorganizowali poranek, na który przygotowali referat dyskusyjny o Mickiewiczu jako plastyku oraz pt. „Mickiewicz a Trybuna Ludów”. Zespół teatralny pod kierunkiem H. Rogińskiej przedstawił inscenizację sonetu „Burza” i ballady „Pani Twardowska”.²⁵ Imprezy artystyczne z zakresu plastyki, w formie tzw. „żywych obrazów” weszły na stałe do kalendarza życia kulturalnego. Pierwsza z nich odbyła się w 1947r. i obejmowała cykl historyczny od starożytnego Egiptu do twórczości Picassa, zaś w 1948r. nosiła nazwę „Od Wita Stwosza do Liceum”. W 1949r. cykl zatytułowany: „Polska Ludowa w sztuce” czerpał tematykę z życia wsi polskiej. W jego ramach omawiano twórczość: Karola Stryjeńskiego, Władysława Jarockiego i Władysława Skoczyłsa oraz wykonano kopie ich prac. Zadaniem tych przedsięwzięć było upowszechnienie zainteresowania plastyką, a także nawiązanie kontaktu szkoły ze społeczeństwem. Służyły one realizacji wytycznych rządu w sferze działalności kulturalnej, w myśl których sztuka, także prezentowana przez młodzież, miała być ludowa w formie i socjalistyczna w treści.²⁶

Z inicjatywy Ogniska Kultury Plastycznej w Zamościu, prof. Eugeniusz Baranowski zorganizował w świetlicy Państwowego Liceum Sztuk Plastycznych teatrzyk kukiełkowy. Uczestnicy kursu dla dorosłych, wykonali lalki, a przy budowie scenki i dekoracji pomagali uczniowie liceum. Po raz pierwszy teatrzyk wystąpił 15 V 1950r. z widowiskiem pt. „O dzielnym szewczyku i straszliwym smoku” według opowiadania Marii Kownackiej. Pomysłowo wykonane kukiełki i dobra gra złożyły się na wysoki poziom przedstawienia, ciesząc się powodzeniem nie tylko wśród dzieci, ale i dorosłych.²⁷

W roku szkolnym 1952/53 zespoły szkolne brały udział w około 40 imprezach. Na szczególne uznanie zasłużył zespół taneczny, który został wyróżniony na eliminacjach w Lublinie i wziął udział w zlocie w Warszawie. W 1954r. zespół teatralny „Paleta” wyjeżdżał ze sztu-

²³ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, sygn. 812, k. 9 – 11

²⁴ *Malarstwo u najmłodszych*. „Sztandar Ludu” 1949, nr 45, s. 4

²⁵ *Młodzi plastycy zamojscy ku czci Mickiewicza*. „Sztandar Ludu” 1949, nr 63, s. 4; O działalności teatralnej H. Rogińskiej zobacz: Kuźma E. *Powstanie i działalność Teatru Ziemi Zamojskiej w latach 1945 – 1948*, „Archiwariusz Zamojski” 2003, s. 7 – 16

²⁶ *Więź polska dostarcza tematów młodym plastynom Zamościa*. „Sztandar Ludu” 1949, nr 134, s. 4

²⁷ *W Zamościu powstał teatrzyk kukiełkowy*. „Sztandar Ludu” 1950, nr 139, s. 5

kami A. Maliszewskiego pt. „Droga do Czarnolasu” oraz „Wczoraj i przedwczoraj” do: Krasnegostawu, Szczepieszyna i Zwierzyńca. Przygotował on również przedstawienie „Nasze X – lecie”, które w eliminacjach powiatowych zajęło I miejsce. Wystawiano je sześć razy dla mieszkańców Zamościa i dwukrotnie w Zawadzie. Co roku dla całego społeczeństwa organizowano imprezy w kinie „Stylowy”, a co tydzień wieczornice w szkolnej świetlicy. Liceum objęło patronat nad świetlicą wiejską w Woli Sitanieckiej, dekorując jej pomieszczenia, a na Święto Pracy w 1954r. przygotowując pod kierunkiem prof. Dragana okolicznościową akademię. Wykonało ono także plansze na temat akcji osiedleńczej na Ziemiach Zachodnich. W celu popularyzowania prac uczniów, na zakończenie roku szkolnego odbywały się wystawy plastyczne. W związku z X – leciem Polski Ludowej odbyły się liczne festiwale mające przyczynić się do szerokiego upowszechnienia osiągnięć kulturalnych odrodzonej ojczyzny. Z tej okazji na zamówienie Ministerstwa Kultury i Sztuki, klasy IV wykonały rysunki i drzeworyty obrazujące architekturę Zamościa oraz zrobiły gipsową makietę Ratusza. Dla zagranicznych delegacji państwowych, zwiedzających warszawskie wystawy, wykonano sześć teczek składających się z pięciu grafik Zamościa. Wysłano także indywidualne prace uczniów na konkurs malarstwa w Pałacu Kultury i Nauki w Warszawie.

Poziom naukowy na przestrzeni lat ciągle wzrastał. W październiku 1946r. Szkoła Sztuk Plastycznych została przemianowana na Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych, początkowo dwuletnie, potem czteroletnie, a od września 1952r. pięcioletnie. W 1954r. liczyło ono 9 oddziałów, na których kształciło 245 uczniów. W tym samym okresie Państwowe Liceum w Lublinie liczyło 85 uczniów, a Państwowe Liceum Techniczno – Plastyczne w Nałęczowie - 86.²⁸ Ta duża dysproporcja wynikała z atrakcyjności kierunków i poziomu nauczania. W związku ze zmianami w szkolnictwie artystycznym w 1950r. liceum uzyskało uprawnienia szkół zawodowych. Ministerstwo Kultury i Sztuki utworzyło tu jedyny w Polsce dział malarstwa ściennego. Z tego względu kształcono młodzież nie tylko z całego województwa lubelskiego, ale także z: olsztyńskiego, szczecińskiego, białostockiego, rzeszowskiego, wrocławskiego i warszawskiego. Ze zorganizowanego z trudem internatu, początkowo korzystało 18 osób, a w 1954r. aż 138 osób.

W szkole uczyły się głównie dzieci pochodzenia robotniczego i chłopskiego. Niektóre gminy jak: Komarów i Krynice, bezpośrednio informowały władze szkoły o zamieszkałej na ich terenie młodzieży wybitnie uzdolnionej artystycznie. Nauczyciele wyjeżdżali do szkół wiejskich, aby zorientować się, czy nie ma tam utalentowanych jednostek. Szkoła dysponowała tylko stosunkowo małą biblioteką, nie miała kredytów na zakup pomocy naukowych do pracowni: fizycznej, chemicznej, malarskiej i rzeźbiarskiej. Poważną bolączką liceum był brak sali gimnastycznej, mimo to trzy razy w tygodniu, odbywały się ćwiczenia szermierki.

---

²⁸ APL. Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej Lublin, Wydział Kultury, sygn. 378, Sprawozdanie z rozwoju szkolnictwa artystycznego w latach 1944 – 1954.

Po wyborach do Sejmu Ustawodawczego, władze państwowe rozpoczęły ofensywę ideologiczną w szkolnictwie, która w 1948r. przybrała na sile. Założenia pracy dydaktyczno – wychowawczej oparto na marksistowsko – leninowskich podstawach, wiążąc patriotyzm z internacjonalizmem oraz kładąc szczególny nacisk na zaznajomienie uczniów z: kulturą, sztuką i architekturą Związku Radzieckiego. Ze szkoły wycofano religię, a wprowadzono nowy przedmiot „wiedza o Polsce i świecie współczesnym”. W jego ramach dokonywano: krytyki polityki polskiej okresu międzywojennego określając rządy sanacyjne mianem „rządów zdrady narodowej”, które doprowadziły do klęski wrześniowej, ukazywano wkład ZSRR w rozgromienie III Rzeszy i rolę w walce o pokój między narodami, kreślono perspektywy rozwoju Polski Ludowej i krajów demokratycznych, na tle „ciężkiego położenia” klasy robotniczej w państwach kapitalistycznych. Przedmiot ten fałszując rzeczywisty obraz zarówno historii jak i współczesnej sytuacji międzynarodowej służył urabianiu młodego pokolenia w duchu odpowiadającym polityce rządu.²⁹ W 1949r. wprowadzono obowiązkową naukę języka rosyjskiego. Oczekiwania władz nauczycieli jasno określa wypowiedź Prezydenta RP Bolesława Bieruta na III Krajowym Zjeździe Związku Nauczycielstwa Polskiego: „Wykonując swe zaszczytne powołanie nauczycieli i wychowawców młodzieży przekazując jej cały dorobek kulturalny i szczytowe osiągnięcia wiedzy nie powinniście zapominać o ciężkiej na was odpowiedzialności za patriotyczną postawę młodego pokolenia, krzewić i pogłębiać w niej winiście najgorętsze umiłowanie Polski Ludowej. Szlachetną dumę narodową z jej dorobków i osiągnięć, płomienny zapał w pracy i gotowość do walki w obronie pokoju i postępu dla dobra narodu i całej ludzkości. Waszym powołaniem jest walczyć o pokój i Plan 6 – letni kształtując duszę młodzieży korzystając z potężnego oręża nauki i wiedzy. Pod sztandarami nauki i wiedzy, postępu i socjalizmu, wychowujcie, umacniajcie milionowe szeregi polskiej młodzieży.”³⁰

Zgodnie ze wskazówkami rządu, Związek Nauczycielstwa Polskiego wprowadził dla wszystkich nauczycieli szkolenie ideologiczne. W Liceum Plastycznym jego kierownikiem był Marian Iwańców.³¹ Wysoki poziom nauczania w szkole zapewniała kadra pedagogiczna mająca dyplomu renomowanych przedwojennych uczelni.

Z wszystkich instytucjonalnych środków określenia charakteru kulturalnego uczestnictwa najważniejszą rolę odgrywa system oświaty. Lata nauki dostarczały zasobu wiedzy i przygotowywały do rozszerzania zakresu doświadczeń kulturalnych. Przynajmniej w szkole kanion kultury narodowej i ogólnoludzkiej służył za podstawę asymilacji i ramę odniesień. Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych powstało dzięki ofiarnej pracy kierowniczkii Referatu Kultury i Sztuki przy Starostwie Powiatowym Zamojskim H. Rogińskiej i gronu pedagogów – spo-

²⁹ *Nowa książka do nauki o Polsce i świecie współczesnym.* „Sztandar Ludu” 1950, nr 40, s. 3

³⁰ Bierut B. *Do nauczycieli polskich. Przemówienie Prezydenta RP Bolesława Bieruta na III Krajowym Zjeździe Związku Nauczycielstwa Polskiego.* Warszawa 1951, s. 7

³¹ APZ. Starostwo Powiatowe Zamość, syg. 478, k. 11; Prezydium Miejskiej Rady Narodowej Wydział Kultury Zamość, syg. 12, k. 22, 27, 34; syg. 22, k. 3

łeczników, gotowych pokonać przeróżne trudności finansowe, lokalowe i brak podstawowych pomocy naukowych. W tych warunkach młodzieży deprawowanej latami okupacji dawano radość nauki i możliwość rozwijania zainteresowań nie tylko plastycznych, ale muzycznych, teatralnych, sportowych. Była to placówka ciesząca się dobrą opinią w całej Polsce, dlatego spotykamy tu młodzież ze wszystkich regionów w kraju, a Ministerstwo Kultury i Sztuki składał o w niej specjalne zamówienia.

Summary

Inception and activity of the Public Art High School in Zamosc between 1945-1954

The article presents the history of inception and formation of the art school in Zamosc. Author describes all problems that the school had to face at the beginning of its activity and the rampant development in early 50s. of the 20th century. There are also statistic data concerning the social status of pupils and initiatives of teachers.

Key words: public art school, art, teachers, pupils, cultural activity.

Medycyna

A. Kisko, A. Eliasova, O. Horlenko¹, N. Kishko²

An uncommon clinical course of Kawasaki disease (KD) with severe cardiac involvement

Splenomegaly is enough frequent but quite unspecific syndrome in the initial stage of many diseases. More frequent in all it meets in the debut of haematological illnesses, septic states, oncologic diseases, autoimmune pathology and others. Splenomegaly is neither typical nor diagnostically important symptom for Kawasaki disease (KD) that belongs to the group of a small-to-medium vasculitis and preferentially affects children under 5 years of age [5]. The clinical case of atypical debut of KD with splenomegaly and clinical course of the disease during the follow-up period of more than 10 years is presented.

Clinical case.

The male patient became ill in age of 5. The initial clinical symptoms were febric fever, general weakness, headache, sore throat, arthralgia. Enlargement of neck lymphatic nodes, slight systolic murmur under the apex, weakened cardiac tones without gallop were found objectively. Splenomegaly and signs of mild hepatopathy were present as well. Expressive acceleration of ESR up to 117 mm/hour, the high levels of C-reactive protein, fibrinogen, mucoproteins, as well as leucocytosis with neutrofilosis, slight trombocytosis, high levels of IgM, moderate hypercoagulation were found laboratory. The levels of hepatic enzymes appeared to be elevated. Sternal puncture showed unspecific inflammatory changes. The repeated blood tests on haemoculture, HIV, brucellosis borreliosis, toxoplasmosis, malaria appeared to be negative. Titers of ASLO, ANA, ACA were normal. From a certain period of time the signs of meningeal syndrome, which were the indication for hospitalization of the patient, joined to the clinical picture of illness. Here by the repeated careful researches, including spinal puncture, repeated EEG and double brain CT, the diagnosis of serotic meningitis was declined. In objective status the clinical signs of expressive systemic inflammation, intoxication, splenomegaly, myopathy prevailed. The high titers of IgM against Chlamydia predisposed to the idea about a chlamydial sepsis. Combined antibiotic therapy with high doses of acetylsalicylic acid

---

¹ Preshov university, Cardiology clinic, J.A. Reiman University hospital, Preshov, Slovak republic.

² Uzhgorod national university, Children's city clinical hospital Uzhgorod, Ukraine.

(ASA) up to 1000mg per day appeared to be effective. The state of patient improved, there was a regression of principle clinical symptoms including splenomegaly as well as laboratory indexes. Patient was discharged in a good clinical status to be followed up by general practitioner. ECG and EchoCG were normal at the time of the discharge.

During subsequent 5 years the signs of intermittent arthritis with elevated titers of IgM against Chlamydiae were revealed periodically. The repeated treatment with antibiotics and ASA was successful. Bronchoscopy without substantial pathological changes was also performed because of the clinical symptoms of bronchoobstructive syndrome.

Approximately in 7 years from the beginning of the disease the signs of left ventricle hypertrophy and frequent ventricular ectopias on ECG appeared. There were also the ECG signs of suspected interventricular septum (IVS) aneurysm (picture 1). The EchoCG confirmed the presence of vast aneurysm in the apical 2/3 part of IVS. Light left ventricular dilatation with slight reduction of ejection fraction to 40-45% was estimated for the first time. These changes were confirmed by cardiac MRI: asynchronous motion of IVS, most expressive in middle and front parts of septum with present of aneurysm in this area long to 42mm and maximal bend toward the cavity of right ventricle to 13mm (picture 2).

Selective coronary angiography (SCG) was performed to the patient at the age of 18, because of most possible coronary genesis of found septal aneurysm. Spherical aneurysm sized 13x15x16mm was discovered in the place of bifurcation of left main coronary artery to an anterior descending and circumflex artery. Another saccular aneurysm about 25mm long, partly thrombotised with calcificates, without substantial stenosis, was found in a proximal part of left descending branch. One more aneurysm with stenosis approximately to 45% was found in proximal part of right coronary artery. The presence of aneurysm of IVS was confirmed as well. These aneurysmatic changes of the coronary arteries in consideration of the clinical course of the diseases were considered as pathognomic for KD.

Holter ECG monitoring showed Lown IVa grade ventricular ectopias without significant ST segment depression during daily physical activity

Patient underwent bicycle ergometry as well as perfusion scintigraphy of the myocardium with ^{99m}Tc in a purpose of estimation of the coronary reserve (picture 3). No one of these methods revealed myocardial ischemia.

The results of laboratory examination, including the tests of inflammation, immunological tests, indexes of the blood coagulation, cardiac specific and hepatic enzymes as well as titers of IgM to Chlamydiae were normal. It was decided so far for conservative treatment of the patient with beta-blocker (Metoprolol 100mg/day) and ASA. He feels good, without substantial physical limitations, his reaction on the banal physical exertion is adequate. He is followed-up by cardiologist with the control exam at least 1 in a half-year with laboratory screening ECG and EchoCG. The repeated SCG and coronary intervention on a necessity are planned in case of the appearance of the first clinical signs of coronary insufficiency.

Discussion.

KD belongs to the group of systemic vasculitis and is most typical for the children under age of 5 [1, 6]. It is widespread in Asia, where it was described in 1960 for the first time [5]. 112 new cases of the disease per 100000 children under the age of 5 are registered annually in Japan [9]. In other parts of the world prevalence of this disease in obedience to statistics is less. In the USA in 2000 the frequency of new cases of KD made near 17 per 100000 children under the age of 5. Thus the cost of one hospitalization made 10725 USD on the average, and all 4248 hospitalizations for 2000 concerning KD costed about 35 millions USD [2].

Pathogenesis of KD remains not clear. It is considered that the infection can be a causal factor of the disease. Thus an infectious antigen is a possible trigger of KD [5]. Diagnostic criteria are also imperfect and are worked up, mainly, only for the children under the age of 5. The principal diagnostic criteria of KD are fever on a draught more than 5 days, and/or presence of the coronary aneurysms. Polymorphic rash belongs to the additional diagnostic criteria, as well as conjunctivitis, neck lymphatic nodes adenopathy, erosion of the mucus of the mouth and also descvamative dermatitis of the extremities [5]. The most often clinical symptoms are trombocytosis (100%), conjunctivitis (95%), skin descvamation (94%), erosion of the mucus of throat and mouth (90%), arthralgia (24-38%), meningitis (34%), coronary aneurysms (20%), hepatopathy (10%). It's known that the diagnostic criteria for the children older than 5 considerably vary and can substantially differ from the presented above [7].

The clinical course of the KD can be classified as acute, subacute and chronic. It is typical for the chronic phase of the disease that in spite of the normalization of the laboratory indexes there is further progression of the cardiac involvement with the formation of the coronary aneurysms [4].

It is considered that panvasculitis of the coronary arteries is a cause of the formation of the coronary aneurysms [7]. These aneurysms can be found in 15-25% cases of KD in children [1] and only in 5% cases in adults. Typically they are located in the places of bifurcation and in the proximal areas of coronary arteries. They accelerate the progression of coronary atherosclerosis and can cause heart attack or myocardial infarction with the formation of the postinfarction heart aneurysm in children [1, 6]. It is interesting that 50-75% cases of these aneurysms do not require coronary intervention, in spite of the reduced intensity of coronary blood flow because of perivascular fibrosis [8].

ECG, ergometry, perfusion scintigraphy of the myocardium and EchoCG are the principle methods of the diagnostics and follow-up of the coronary involvement in KD. SCG with possible intervention if needed are indicated in case of the appearance of clinical signs of coronary ischemia.

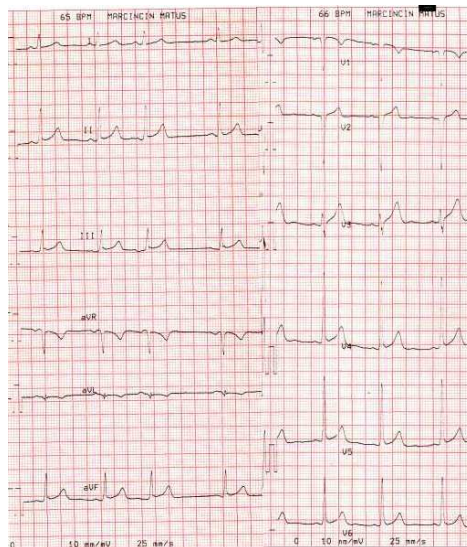
The basic method of the modern KD therapy is treatment with immunoglobuline i.v. [1, 4, 5, 6]. It can avoid the formation of coronary aneurysms, if appointed in the first 10 days from the beginning of the disease. Other type of treatment is the use of ASA in the doses of 80-

100mg/kg/day with the gradual reduction of dose in the case of clinical improvement. Unfortunately, this type of treatment, as well as the use of steroids does not prevent the formation of coronary aneurysms. Steroids in general are not recommended as a basic treatment of KD [8].

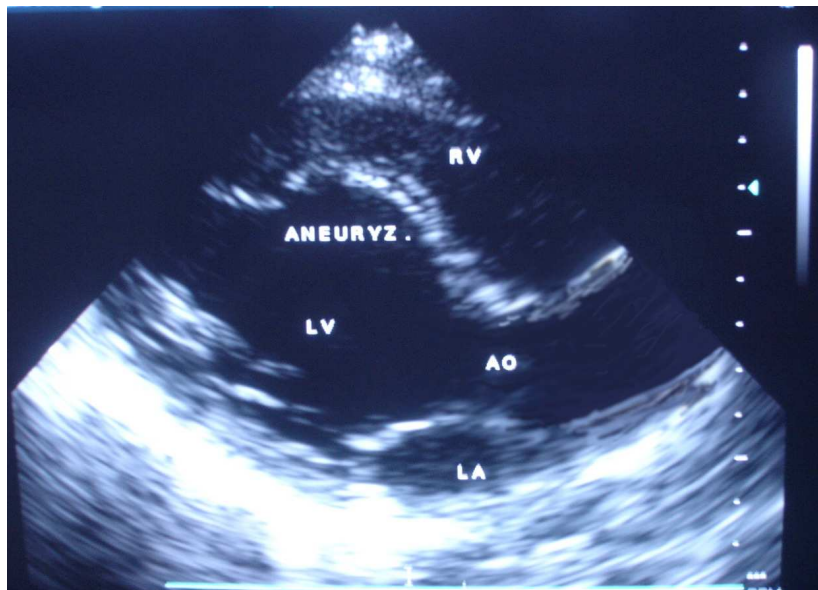
We consider that the presented case of KD can be clinically interesting because of its atypical manifestation and absence of the generally recognized basic diagnostic criteria in the early stage of the disease. Splenomegaly, which was present in the debut of the disease in general is not typical for KD. The diagnosis was confirmed only in the chronic phase of the disease, when the presence of the typical aneurysms of coronary arteries was disclosed by SCG. Unfortunately, at the time when the patient became ill, immunoglobuline for KD was not widely used in clinical practice. Patient got ASA in doses adequate to reach clinical and laboratory remission. This treatment, however, could not prevent the cardiac involvement and the formation of multiple aneurysms of coronary arteries with the clinical manifestation in postinfarction aneurysm of IVS in the chronic stage of the disease.

In conclusion, the international register of KD cases can offer more reliable diagnostic criteria, actually for the patients of different age, that can improve the diagnostic of the disease at the early stages and prevent the prognostically important cardiac complications.

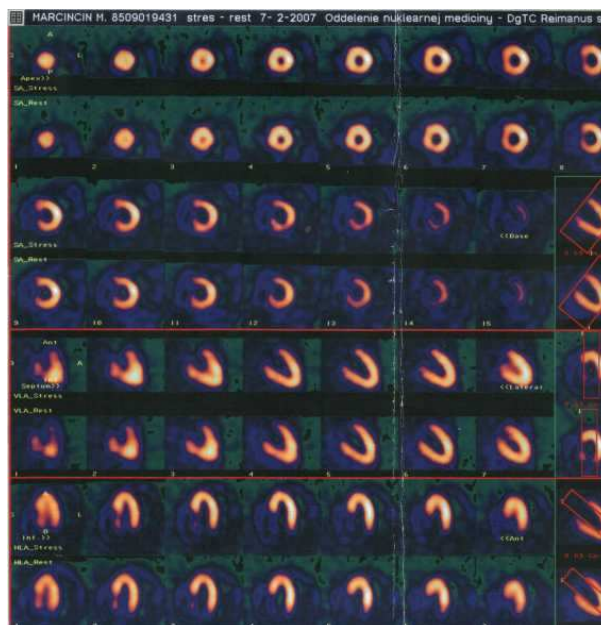
Picture 1. ECG of the patient (1):

Picture 2. EchoKG from the PLAX projection:

Picture 3. ^{99m}Tc SPECT perfusion scintigraphy:

References:

- [1] Dong S.K. Kawasaki disease. *Yonsei Med. J.* 2006, 47(6):759-772.
- [2] Holman R.C., Curns A.T., Belay E.D. et al. Kawasaki syndrome hospitalizations in the United States, 1997 and 2000. *Pediatrics.* 2003; 112 (3): 672-676.
- [3] Lee M.H., Dai Z.K., Lee M.S. et al. The recommended frequency of echocardiography in follow-up evaluation of patients with Kawasaki disease. *Acta Pediatr. Taiwan.* 2005; 46(6):346-351.
- [4] Leung D.Y., Schlievert P.M., Meissner H.C. The immunopathogenesis and management of Kawasaki syndrome. *Arthritis Rheum.* 1998; 41: 1534-1547.
- [5] Newburger J.W., Takahashi M., Gerber M.A. et al. Diagnosis, treatment and long-term management of Kawasaki disease. *Circulation.* 2004; 2447-2471.
- [6] Sciacca P., Falsaperla R., Barone P. et al. Cardiac involvement in Kawasaki disease. Our experience. *Minerva Pediatr.* 2001; 53 (2): 87-93.
- [7] Seve P., Stankovic K., Smail A. et al. Adult Kawasaki disease: report of two cases and literature review. *Sem. Arthritis Rheum.* 2005; 34: 785-792.
- [8] Wolf A.E., Hansen K.E., Zakowski L. Acute Kawasaki disease: not just for kids. *Soc. General Int. Med.* 2007; 22:681-684.
- [9] Yanagava H., Nakamura Y., Yashiro M. et al. Incidence survey of Kawasaki Disease in 1997 and 1998 in Japan. *Pediatrics.* 2005; 107: 1-4.

Summary

An uncommon clinical course of Kawasaki disease (KD) with severe cardiac involvement

Kawasaki disease is a small-to-medium vasculitis that preferentially affects children under 5 years of age. A case of Kawasaki disease of atypical clinical debut with splenomegaly and analysis of follow-up period over 10 years with a formation of coronary aneurysms is reported.

This case highlights the importance of international survey for Kawasaki disease that can help to elaborate new diagnostic criteria for the patients of various age groups, to optimize the treatment strategy and to prevent the cardiac complications.

Key words: Kawasaki disease, cardiac involvement.

Recenzje

Stanislav Stolárik

P. Czarnecki, *Dylematy etyczne współczesności*, Difin, Warszawa 2008, 264 s.

Książka *Trudna etyka. Kontrowersje na XXI wiek* zawiera przegląd najważniejszych zagadnień z dziedziny bioetyki, etyki seksualnej i szeroko rozumianej etyki społecznej. Rzuca się w oczy przede wszystkim fakt, że praca ta, choć dotyczy dylematów, przed którymi stają ludzie na całym świecie, jest poświęcona „sytuacji etycznej” w Polsce i zakłada znajomość kontekstu, w jakim toczy się debata etyczna w naszym kraju. Stąd brak jest w tej pracy poglądów wywodzących się z odmiennych tradycji etycznych (takich jak etyka protestancka, buddyjska, islamska), którym autorzy zachodnioeuropejscy poświęcają na ogół sporo miejsca w tego typu przeglądowych opracowaniach, a które dla polskiego odbiorcy przedstawiają niewielką wartość.

Stąd wiele miejsca Autor poświęcił etyce chrześcijańskiej, przede wszystkim zresztą katolickiej. Można tu wysunąć zarzut, iż argumenty etyki odwołującej się do dogmatów religijnych nie są twierdzenia *stricte* etycznymi, zatem o ile w ogóle zasługują na omówienie, to jedynie w sposób marginalny, jako etyczna ciekawostka, która może zainteresować jedynie osoby religijne. Zarzut ten byłby jednak słuszny tylko pod warunkiem, że przyjęlibyśmy „redukcjonistyczną” koncepcję etyki, w myśl której za twierdzenie etyczne wolno uznać tylko takie twierdzenia, które dają się wyprowadzić ze zdań nie będących dogmatami religijnymi (lecz np. określających ludzką naturę). Tego rodzaju koncepcja jest jednak Autorowi obca i jak się wydaje, można wskazać co najmniej dwa powody tego stanu rzeczy.

Po pierwsze, publikacja ta omawia nie tyle twierdzenia etyczne, co etyczne problemy, przez które Autor rozumie autentyczne konflikty, z którymi ludzie borykają się w realnym życiu. Autor zrezygnował wprawdzie z analizy wziętych z życia przykładów takich konfliktów, nie uprawnia to jednak do stwierdzenia, że omówione przez niego zagadnienia są od oderwane rzeczywistości (co dla publikacji poświęconej szczegółowemu problemom etyki byłby poważnym zarzutem). Świadczy o tym m. in. sposób prezentacji zagadnień: Autor dokonuje tu swoistej relacji ze sporów, który toczą się pomiędzy zwolennikami przeciwnych stanowisk etycznych, unikając zarówno zajmowania własnego stanowiska, jak i przede wszystkim oceniania postaw światopoglądowych, z których wynikają niektóre poglądy. Przede wszystkim jednak etyka katolicka wywiera realny, silny wpływ na decyzje życiowe ludzi, toteż jej zmarginali-

zowanie oznaczałoby, że rzeczywiste dylematy moralne zostałyby wyrwane z ich społecznego i kulturowego kontekstu.

Drugi powód, na który zwraca zresztą uwagę sam Autor, jest jeszcze donioślejszy. Otóż twierdzenia etyki katolickiej nie zawsze dają się bezpośrednio wywnioskować z dogmatów religijnych. Dla przykładu, twierdzenie, że rozwijający się zarodek ludzki jest istotą ludzką od momentu poczęcia nie jest logicznym wnioskiem z żadnego dogmatu religijnego, choć tego rodzaju dogmaty mogą i często są wykorzystywane jako swoisty argument pomocniczy, rozstrzygający problem z punktu widzenia osób wierzących. Jest to niezwykle trafne spostrzeżenie, na które na ogół nie zwraca się uwagi w dyskusjach etycznych.

Kryterium „chrześcijański” – „niechrześcijański” nie stanowi w książce głównej płaszczyzny sporu, choć – i wydaje się, że z punktu widzenia aktualnego stanu dyskusji w Polsce słusznie – kryterium to odgrywa ważną rolę jako podstawa klasyfikacji poglądów etycznych. W omawianej pracy wskazać zresztą można kilka innych kryteriów, np. kryterium „tradycyjności” koncepcji etycznych, a więc ich logicznego związku z głównymi systemami filozoficznymi, kryterium „praktyczności”, a więc wpływu koncepcji etycznych na rozwiązania prawne, kryterium „polityczności”, tzn. uwikłania dyskusji etycznej w debatę polityczną i walkę o władzę itd.

Trafnie rozpoznał Autor główne rodzaje problemów etycznych nurtujących obecnie społeczeństwo w Polsce. Świadczy o tym zarówno wybór omówionych zagadnień, jak i argumentów. Dla przykładu, w pracy zostały omówione dylematy związane z transplantacjami, pominięto natomiast etyczne aspekty kary śmierci, o której z uwagi na aktualne rozwiązania prawne w ostatnim czasie prawie się nie dyskutuje. Z kolei uwzględnione w pracy problemy zostały przedstawione w sposób jasny i precyzyjny, bez poruszania kwestii drugo- i trzeciorzędnych, które jedynie zaciemniałyby obraz całości. Innymi słowy, autor trafnie rozpoznał „sytuację etyczną” polskiego społeczeństwa tu i teraz (co nie jest różnoznaczne ani z sytuacją etyki jako dyscypliny filozoficznej, ani z sytuacją moralną, a więc skłonnością społeczeństwa do przestrzegania zasad moralnych w praktyce), a jednocześnie pominął pewną ilość koncepcji i argumentów, które nie są niezbędne dla zajęcia własnego stanowiska w poszczególnych kwestiach.

Książka ta nie jest jednak wyłącznie prezentacją przeciwnych poglądów i argumentów wysuwanych na ich obronę, ponieważ Autor wielokrotnie podejmuje własną polemikę z poszczególnymi twierdzeniami, wskazując na ich słabe punkty i niepożądane konsekwencje. Określenie „polemika” nie jest tu zresztą najtrafniejsze, gdyż tego rodzaju rozważania, zwłaszcza jeżeli rozpatruje się je oddzielnie, stwarzają wprawdzie wrażenie polemicznego sporu, Autor jednak podejmuje ów spór bez względu na światopoglądowe uwikłanie omawianych poglądów, toteż należałoby tu raczej mówić o analizie niż o polemice.

Jak wspominałem, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że Autor dołożył starań, aby nie opowiedzieć się po żadnej ze stron dyskusji i nie narazić się na zarzut stronniczości. Rekonstrukcja własnych poglądów Autora na podstawie omawianej publikacji jest zatem przedsięwzię-

ciem trudnym, a próba jej przeprowadzenia mijałaby się z celem. Nie jest to bynajmniej zarzut wobec Autora, ponieważ jego intencją nie było zapoznanie odbiorcy z własnymi poglądami. Można natomiast z grubsza określić stosunek Autora do etyki jako dyscypliny filozoficznej. Przede wszystkim nie zakłada on bezkrytycznie, iż etyka jest w stanie rozwiązać problemy etyczne (w sensie rzeczywistych konfliktów wartości), choć może wywierać wpływ na sposób myślenia ludzi i sposób rozwiązywania tych problemów w praktyce. Etyka jest więc dla Autora dyscypliną ważną nie tylko ze względu na swą szczególną godność w pantheonie nauk filozoficznych, lecz z powodu swego znaczenia dla stosunków między ludźmi. Przedstawia on dyskusje i spory etyczne jako ścieranie się przeciwstawnych modeli świata społecznego, jako swego rodzaju walkę o przyszłość, w której nie zawsze chodzi o przekonanie oponenta do swoich racji, często zaś o przeforsowanie własnego sposobu widzenia świata. Jednocześnie jednak Autor doskonale zdaje sobie sprawę, że niezależnie od tego, jakie praktyczne skutki przyniesie tocząca się obecnie dyskusja, to skutki te będą się wspierać na określonych poglądach i koncepcjach etycznych. Stąd brak jest w omawianej pracy pesymistycznego tonu, wieszczącego stopniowe pogłębianie się demoralizacji i upadek moralności jako zbioru norm akceptowanych przez całość społeczeństwa.

Zwrócić wreszcie warto uwagę na czysto „techniczną” stronę tekstu, a więc jasny styl, ograniczoną ilość specjalistycznej aparatury pojęciowej, której użycie w pracach zawierających przegląd różnych stanowisk etycznych zawsze grozi nieporozumieniami, wreszcie trafny dobór cytatów. Książka może zatem z powodzeniem służyć jako zwięzłe wprowadzenie do zagadnień współczesnej bioetyki i etyki seksualnej, a także niektórych problemów etyki społecznej.